

1. పరిశీలన - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 389-390
2. పుష్ప దోషములు - శాస్త్రములు పుష్పములు - 391-404
3. "ఎవరు, ఏమిటి, ఎందుకు" శ్రీ శాస్త్రములు - 405-412
4. పుష్ప - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 413.
5. పుష్పముల పుష్పములు - శాస్త్రములు పుష్పములు - 414-420
శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 414-420
6. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 420
7. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 421-423
8. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 424-429
9. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 430-436
10. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 437-438
11. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 439-448
12. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 449-456
13. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 457-466
14. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 467-471
15. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 476 -
16. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 471-478
17. పుష్పముల పుష్పములు - శ్రీ శాస్త్రములు పుష్పములు - 481-484

విజయ
వైశాఖము

భారతి

సంపుటము 30

సంచిక 5

పరిణతి

శ్రీ భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తి

ఆ సుమానము

వెలుగుచున్నవి నీలాశ్రవీధిలోన
ఊహకందని దూరాల, నుడుగణాలు
గ్రహవితానము, లేడద సంభ్రమము గలుగు;
హేతు రహితమా ఈచిత్ర నృప్తియెల్ల?
అణువులో పరమాణువు - అందు మరల
పరమ పరమాణువులు పరిభ్రమణ నేయు
స్వీయ నిర్ణీత పథముల చిత్రగతుల :
ఏ మహాశక్తి సృజించె నింత వింత ?

ఈ మధు శుభ్ర యామినుల నీవిలసద్గగనమ్ము తారకా
ధామము జూచునప్పు డెడదన్ గదియించెడు సందియంబాకం
డీ మహితాద్యుతమ్ముల సృజించిన శక్తి కణుప్రమాణమా
భూమి నసించు మానవుని మోదము భేదము లెక్కలోనివా?
ఆ నీరంధ్ర వియతృదమ్మున అనంతాకర్షణోద్వేలతా
ధీనంబై భ్రమించుచున్న గ్రహపంక్తిన్ గోళ మొండేని న్వ

సానలభంశము పొందెనా, ధర సమస్తమొక్క మూర్తములో
నానాచ్ఛిదములై నశించు : స్థిరమా నా తృప్తి తృప్తిస్థితుల్ ?

అహం భావము

ఆ మహాగ్రహరాశి నవలోకనమునేసి నా చిన్నియెడద దైవ్యంబు నొంద
నాలోని పరమాణు పాళిని గన్గొన్న నా మహామేధయే నవ్వుకొనును -
ఆ క్షీరజలధి అవ్యక్తప్రకాశము గని నాయెడద లజ్జ ముణిగిపోవ
మద్దేహ విలసిత మహిత విద్యుద్గోళకాంతి నా కనులొల్కు గర్వనీప్తి—

తరణికెన్నింతలో అగు తరళశోణ-తార నార్ద్రాని గని నాహృదయము ముకుళ
మైన నాకాలిక్రింద నల్లాడిపోవు-ఈ పిపీలిక జూచి సంతృప్తినాకు !

ఉండవచ్చును గాక బ్రహ్మాండములగు గోళములును నవగ్రహకూటములును-
భౌతికముగ నల్పుడినె కావచ్చుగాని జ్ఞాన తేజంపు కలిమిని నేనమిన్న!
ఈసమస్త సృష్టి నింతదాకను పరిశోధింపి దీని శోధదెలియ
జాలు శక్తి బక్క నాలోని మెదడుకే సాధ్యమయ్యె నీ విశాల జగతి!

అంజలి

అంచులు కానరాని జగమంతకు తండ్రివి, నీవుగా ప్రసా
దించిన జ్ఞాన తేజముననేగద మానవు డింతయయ్యె! త్వ
చ్ఛంచల నేత్రదీప విల నత్తరుణ ప్రభ చిందదేని కా
న్పించునె వెల్గురేక? ఒకటే తమమెల్లడ గప్పివేయదే!

నీవొక కుమ్మరి వస్త్రజీవన మృణ్మయ ఘటమ్ము సృష్టించితి వీ
వే-నిషమొ, అమృతమో, మరి నీవైలాన్యమె, దీనినిండ నింపుము తండ్రి!

ఆ కాండమ్ముల నిర్విచారముగ నిద్రావస్థ గమ్యాయవే
కాకమ్ములే? చరియించుగాదె కుజశాఖా పక్ర మార్గమ్ములన్
చీకుంజంతయు లేని చందమున నా చీమల్? భయంచేల నా
కాకాశాద్ధి ధరానిలానల పరివ్యాప్తత్వ, నీవుండగా?

నాదే మున్నది తండ్రి! నీ అడుగుజంటన్ నమ్మి ఆ నీడనే
నాదారిన్ వెనుకాడుకొందును, మహానందాంబుధిం దేలినన్
భేదాంభోనిధి ముద్గినిన్ నతము నీకేలే గదా యూత యా!
నే దీనుండను - దాచుకోగదె ప్రభూ, నీ చల్లనొ కన్నులన్ !

కృష్ణదేవరాయలు

రాయచూరు పతనము

శ్రీ నేలఘారి వేంకటరమణయ్య

గొల్బూరు రణరంగమునుండి మరలి రాయచూరు దుర్గపు ముట్టడిని కోవసాగించి దాని కైవసము గావించుకొను ముక్తేశ్వరుతో గృష్ణరాయల దుర్గము వైపు కూచి చేసేసాగెను. మార్గమధ్యమున క్రిష్ణవకోడి ఫిగ్రెరడో యను పోగ్గుగిను గుట్టపు వర్తకుఁడు ఇరు వదిమంది తుపాకిబంట్లతో కూడ విజయనగరమునుండి వచ్చి రాయలను గలసికొనెను. ఇతఁడు వాగ్విః కూర్చుండు. గుణగ్రహణపాఠికఁ డగు రాయల కౌతసి యొన నాదరాభిమానములు గల్గినవి; కావున నాదిల్లా నుని స్కంధావారమున జూటగొని తెచ్చిన గుడార ములయం దొకదాని నిజ శిథిరముచేరి నెలకొల్పి యం దాతనికి విడిది యేర్పాటు చేయవలసినదని యాజ్ఞాపించెను. రాయచూరుతీరగ నే, తొల్లి గొల్బూరు యుద్ధమునకు వెళ్లెటకు ముందు విడిసియుండిన శిథిర మున నే కుదురుకొనెను. సామంతి దండనాయకాది సముపసరివారమును వారివారి నిర్దితస్థానముల నెల కొనిరి.

రాయలశిథిర మొక మహాపట్టణమువంటిది. కృష్ణ రాయలవారి గుడారము రాజభానియందలి రాజనగరిని బోలి విరాజిల్లుచుండెను; సంరక్షణార్థ మొక కంప కోటనదిచే పరివృత్తి మైయుండినది. రాకపోకల కోర్కె చే ద్వారము. ఈ యావరణములోపల గృష్ణరాయలును యతని కూడిగను సేయు పరిచారకులుమాత్రము నివ సించువారు; రాయలవారిని జలకమాడిందు బ్రాస్తానఁ దొక్కడు; రాయల తెల్లవృక్షును నంట గొని పోవు దేవతార్చన సామగ్రియంతయు నితని యధీనమున నే యుండెడిది; ఇతఁడుగాక యడవము కత్తి, గిండి, కాణంజ మున్నగు రాజచిహ్నములను ధరించెడి యూడిగములవారును; రాయలసముఖమున నెల్లప్పుడును గాచియుండెడి యన్నగలును నివసించు వారు. కంప కోటదుట్టును అంగరక్షకుల బలగము నిర్దితస్థానములందు గావుండెను; వీరితోగూడ నగరి యుద్వ్యోగములు విడిసియుండిరి. వారి పురోభాగమున ద్విసాయకులెల్లను ఎవ్వరెవ్వరి కేర్పఱచియుండిన

పాళెములందు వా దుడిగిరి. వీరందఱికి వెలుపట వేగుల వారి నెలవీడు; రాత్రియంతయు స్కంధావారమునం దెల్లయెడల గస్తు తిరిగి ప్రతిపక్షుల వేగులు గాన వచ్చిన పట్టి బంధించుట వారి కర్తవ్యము. వారి కవ్వలి ప్రక్క దండు చాకళ్ళపాళెము; ఇది వా దుద్వ్యోగమునేయుటకు వలసిన జలసమృద్ధి గల తావున నే ఎర్పాటుపఱచియుండెను.

స్కంధావారమునం దెల్లయెడలను పురములందు వల వీనులు చక్కఁగ డిర్పియుండినవి. ఒక్కొక్క దళనాయకునిపాళెమందును అంగడివిధి యొక్కటి కలదు. గొట్టే, మేక, పంది, కుండలు మున్నగు సకలవిధ జంతు మాంసములును, కోడి, కొబ్బ మున్నగు పక్షులపాలయును యధేష్టముగ లభించెడివి. ఇవిగాక యాహారమున తుపయు క్తములగు బియ్యము, జొన్న, రాగి మున్నగు సకలధాన్యములను అన్యాహారపదార్థ ములను విక్రయించు బాజారులును గలవు. మఱియు, నానావిధవస్త్రములను సకలవిధ భోగ ద్రవ్యములను విక్రయించు నంగడివిధియొక్కటి గలదు. ఇందు దొర కనివస్తువులేదు. పలువగల కర్మకారుల వీధులు గలవు. ఇందు స్వర్ణమయధూపజాదులును, ఫల వైదూర్య పద్మరాగ మాత్రికాది నవరత్నములును లభించును. ఇవికొక పచ్చిక, గడ్డి మున్నగునవి వైలికొల్లలు. ముప్పదిరెండువేల నాలుగువందల గుట్టములకును, నైమనూలుల యేబదియొక్క యేనుగలకును, లెక్కకు మిక్కుటమైన ఖరాశ్యతిరవ్యవధాది భారవాహ జంతువర్ణమునకు వలసిన యాహారపదార్థము తెటనుండి వచ్చుచుండెనో చెప్పటకు సాధ్యము గాదు.

వైవ్యమంతయు యథాపూర్వము స్కంధావార మున నుదురుకొనినవిమృత్తు ముట్టడి మరల ప్రారంభ మాయెను. న్యూరిల్లా ముట్టడి వదలినవిధము నిట్లు వర్ణించియున్నాడు: ఒకనాడు క్రిష్ణవకోడి ఫిగ్రెరడో తనకు పట్టణములోనిశివోయి చూడవలయునని కోర్కె కలిగెనని రాయలతోబిన్నవించెను; కాని యందువలన

నతనికొపద వాటిలుననిశంకించి, కృష్ణరాణులు వలదని నివారించిరి. అందువినబట యుద్ధకర్మయే పోర్చు గీసుల వృత్తియనియు, దన్నాపట్టణమును బ్రవేశించి తురకలతెరగు నారయనిచ్చుటయ యేలినవారు తనకు బ్రసాదించు ఘనసత్కారమనియు మనివి తేసెను. అంతట రాయలవా రాతని కనుజ్జఱిసొసఁగి యతనికి డోడు కొంత పరివారము నంపెను.

క్రిస్తవ డి ఫిగ్నెరడో తాజితాజీ కోటగోడల చెంత ద్రవ్యియుండుగాఁడని సమాపించెను. తురకలు గడు నిర్భయముగ కోటగోడలపై దిగుగాడుటను గాంచి, తనతోగూడ డోడ్కొని వచ్చియుండిన తుపాకిబంట్లను వారిపై దుపాకులను తేల్చనాజ్ఞాపించి, పెక్కుండ్రను హతము గావించెను; తత్కార్యము దురకలు తుపాకి మొదలగు వాక్యేయాయుధముల ప్రయోగమువలన బచ్చి యెఱుగరు గావున జాగ రూకులై యుండిక విచ్చలవిడి దిగునుటవలన ననువుల గోల్పోయిరి; తత్కారణమున కోటగోడల సంగతి స్మరణకు రాగనే తిమికిక చేటుకూడినదని నిశ్చయించిరి. విలస, సంతదనుక నారు బంపలను పై దుర్వియు, బాణబందుకొవ్వాయుధముల బ్రయోగించియు ముట్టడికారులను కోటగోడల చెంగటికి కేరనీక తఱును గొట్టుచువచ్చిరి. పోర్చుగీసుల యాగమనముతో ముట్టడి పరిస్థితులు మారినవి. క్రిస్తవ డి ఫిగ్నెరడో తన భటులను బురిగొల్పి కోటగోడలపై బోడమాపినవారిసెల్ల బరిమార్చగడగుటవలన, బయలుపెఱసి వారి కవ్వణును బోటు మాపఁజాలక పోయిరి. ఇక పోర్చుగీసుల నంప జేసికొని కోటగోడలను ధ్వంసముసేయ రాయదళముల కవకాశము గల్గెను. సంగతిజూర్తమై కోటగోడలపై మోర్తాచేయబడి యుండిన ఫిరంగు లున్నతస్థానము లందు సెలకొల్పబడి యుండుటవలన వానియగాదుల చేత క్రిందగోడల చెంతనుండు శత్రుల కెట్టి యపా

యము గల్గుటకును వలనపడదాయె. కోటగోడలయంత రాష్ట్రమునందు. మట్టినింపి గట్టన జేసియుండుటచే వానియందు గండ్లు పొడవుట కష్టకార్యము గాదు. మఱియు గండ్లను గాపాడదగిన ఆగ్నేయాయుధము లభావముగుటవలన వానినుండ శత్రులపురమును జొర నీక యద్దపెట్టుటకు సాధ్యపడజాలదు.

క్రిస్తవ డి ఫిగ్నెరడో సంగతిని యుద్ధమునకు నకువరాయ దంపివాళు లుత్సుకులైరి; వారిని తృప్తి పెట్టుటకై ముఖ్యులను కొందఱి వతఁ డొక్కొక్కనాడు వెంటబెట్టుకొని యుద్ధమునకు బోవువాఁడు. ఒకనా డతఁడు తన బంధుకు భటులను మూడుపాయలుగ విభ జించి కోటగోడపై గానవచ్చిన తురకలసెల్ల గాల్పించి చంప నారంభించెను; తత్కారణమున కోటలోని వారెవ్వరును బయట దలచూప నెరచిరి. అంతట లై మూడుపాయలందలి రాయల సైనికులు పార, గడ్డ పార మున్న ను నుపకరణములను ధరించి, గోడల నిడియగొట్ట మొదలిడిరి; తక్కిన సైనికులుగూడ నెవ్వరి కనుకూలపడినట్లు వారు కవియవలసినదని యతఁడు వార్త యంపెను; తత్కారణమువలన దుర్గసంగతుకులు వెలుపలి ప్రాకారమును గాపాడి తక్కియు గాకపోవుటచే వానిని త్యజింప మొదలిడిరి; స్త్రీలు దను బిడ్డలతోగూడ లోపలి కోటలోనికిపోయి డాగిరి. పుర జనుల యలజడిని గాంచి దుర్గాధ్యక్షుఁడు ధైర్యము చేప్పి వారిని మరల్చి బ్రయత్నిముసేయుటయేకాక, కొందఱిని వెంటనిడుకొని ఫరంగులు రాయదళమునకు బాసబయ్యెనిచ్చియుద్ధముసేయుచుండు స్థలమునకుపోయి, వారెదటినుండి నిజపక్షమువారిని బారిగొనుచున్నాకో స్వయముగ బరిశీలించి చూడవెంచి కోటగోడ పైకెక్కెను; తుపాకి నుండొకటి యశనివలె వచ్చి నెన్నుదుట దాకుటచే విగతప్రాణుడై యతఁడు నేల గూలెను; అతని మరణము రాయమారు ప్రజలను శోక సముద్రమున ముంచినది. వారియాలగోడు బాలగోడు రాయస్థంధావారమునకు వినవచ్చినది; కోట గోడను సంగరక్షించుట కొక్కడైని నిలువక దుర్గరక్ష కులు బాజీపోయిరి. రాయసైనికులు వానినెట్లు ధ్వంస ముజేసినను నద్దపడువారు గానరారెరి. కాని వారు కోటను జొరలేదు; కోటలోనివా రేమి సేయుదురో చూతమని నాటికి యుద్ధము జాలించి నెనుదిరిగి విడిదలకేగిరి.

మరుసటి యుదయమున గోటనుండి తెల్లజండా లతో గొందఱు సంతికి వచ్చుచున్నారని కృష్ణరాణు లకు తెలియవచ్చినది. రాయలంతట సాళువ తిమ్మ యనువారికెదురేగి సముఖమునకుతోడ్కొని రావాజ్ఞా

వించెను. పాశువ తిమ్మయను జూదగనే రాయలవారు తమ్ముదరించునను వాకి వారి హృదయసీమల నంకురించినది. ఈ యాకి వ్యర్థమైపోలేదు. రాయలవారి సముఖమునకువచ్చి కోకావేళపరవకులై యాతని పొదములకడ ద్రోగనే వారి కౌత డభయ మిచ్చెను. 'లెండు, భయము వలదు; మీ యా స్తిపాస్తులను ప్రాణములను సంగక్షించెదము; పట్టణమునకు మరలిపోండు; రేపు పురప్రవేశము గావించుము,' అని వారి నూరడించి యంపి, దళనాయకులలో నొక్కని బట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనవలయు నని యాజ్ఞాపించి యట్లు పిమ్మట నిజ శిబిరమునకు జరిగెను. తరువాత దిన మంతయు విజయోత్సవ కార్యములందు గడచెను.

మరునాడు ప్రభాతమున కాల్యకృత్యములు దీరినపిమ్మట కృష్ణ దేవరాయలు పట్టణమును బ్రవేశించెను; మొదట దారి దీయుచు సంగరక్షకబలము గదలినది; వారిచెనుక కృష్ణరాయలు పామంత సైన్యాధిపతులతోగూడ నక్కడగూర్చుండి ఐనెను. రాయలవారి రాకను నిరీక్షించుచు బురజనులు పీఠులందు బాదులు దీరి నిలచియుండిరి; వారిని దిలకించుచు ముందుకుపోగి కృష్ణరాయలు లోపలికోటసమీపమును జేరి పౌరప్రముఖములను విలువపంపి, 'మీ సర్వస్వమును మీకే నిడిచితిమి; మీ యిహానుపారము వర్తించుచు దానిని వినియోగించుకొనవచ్చును; ఇచ్చట నిలువనిచ్చుగలనా రెప్పటివలె నిదటనే యుండవచ్చును; అట్లుగాక మఱి యెచటికేనియు తోడిలచువారు తమ పర్యమనుగోని వెంటనే వెడలిపోవచ్చును' అని యానతిచ్చెను. రాయలించెట్టి చల్లమాపు జూపినందుకు వారెల్లరు భగవంతునికి దిను కృతజ్ఞతానాదకముగ వందనములను సమర్పించిరి.

కృష్ణరాయ లిట్లు పురప్రముఖుల కభయప్రదానము జేయుచుండు సమయముననే పురజనులు కొందఱుచటికివచ్చి రాయలవారి సేనపట్టణమును జూఱగనుచున్నదని మొఱుపెట్టిరి. కొల్లను బంటనే నిలుపవలసివచ్చిన రాయ లాజ్ఞాపించెను. ఎవ్వరియొద్ద కొనిన చూడద్రవ్యమును వారికి మరల విప్పించెను; ఆస్త్రీపాస్తు లెటుపోయిననేమి, ప్రాణము విక్రియ చాలునని పోటిపోయినవారి సర్వస్వమును కొల్లపోయినది. వీరి విషయముగూడ తరువాత రాయలవారికి దెలియరాగా

జూఱకారులను విలువపంపి కఠినముగ నిక్షించెను కృష్ణరాయ లిట్లాదరించుచుండినను పాగు లనేకులవట నుండనొల్లక ఆస్యప్రభేదములకు లేచిపోయి దారి బలెములేక పోజాలనివారికి రాయభండారము నుండి వలసిన ద్రవ్య మిప్పించి పంపెను. కోట కైవసమైనపిమ్మట రాయలు కొంతకాలము రాయమారువండుండవలసి వచ్చెను. విధ్వస్తమైన కోటగోడలను బాగుచేసి వాని సంగరక్షకార్యములవలనబలములను తాఱ్యమొనెను; రాష్ట్ర పరిపాలనకు దగిన యేర్పాటులనొనర్చి యవ్వల విజయనగరమునకు దిరలిపోయెను.¹

న్యూనిజ వర్తించిన రాయమారు పఠన కథను బట్టిచూడగా గ్రీ ప్రవక్ డి ఫిన్లెరడోయొక్కజే కృష్ణరాయలవిజయమునకు గారణభూతుడైనట్లు తోచగలదు; కాని యది సత్యము గాదు. పోర్చుగీసుల యవకాశపరాక్రమమును బ్రకటించుటకొఱకు వారికి లేనిపోని ప్రాధాన్యతను గల్గించు కట్లు న్యూనిజ వ్రాసెనని తోచుచున్నది. ఇది కేవల యాహామత్రమైన యభిప్రాయముగాదు. గ్రీ ప్రవక్ డి ఫిన్లెరడో ప్రథమదివసయద్ధమును వర్తించునందర్భమున దురకలంతకు పూర్వము తుపాకి మొదలగు నాగ్నేయాయుధ ప్రయోగమువలన జచ్చియెఱుగరు; కావున రాయమారు కోట గోడలపై నిర్భయముగ దిగుగాడుచుండిరనియు గ్రీ ప్రవక్ దన తుపాకిబంట్లచే గోడలపై బొడచూపిన వారిపై గార్పించి చంపుటచే వారట్లుపిమ్మట దిలచుచుటకు వెఱచిరనియు దత్తార్థమున రాయల సైనికులకు కోటగోడలనుదాకి భయంసము నేయుటకు సాధ్యపడెననియు న్యూనిజవక్తావ్రేంచియున్నాడు. ఇది సత్యమని నమ్ముటకు నీలులేదు. బుక్కరాయల కాలమునుండియు విజయనగర సైన్యమునందు ఫీరంగి తుపాకి మున్నగు నాగ్నేయ సాధనములు వాడుకయందుండెనని మహమ్మదీయ చరిత్రులవలన దెలియవచ్చుచున్నది.² మఱియు రాయమారుపై నడచిన కృష్ణరాయల సైన్యములో రాయల యంగరక్షకబలమున కధిపతియైన కామానాయకుని యాధిపత్యముక్రింద ముప్పదివేల కాల్బలముండెననియు వారిలో విలుకొండ్రు, ఖేటకధిరులు, తుపాకిబంట్లు, గడలవారును గలరని న్యూనిజే చెప్పియున్నాడు.³ న్యూనిజవకు సమకాలికుడును నతనివలెనే కృష్ణరాయల కాలమున విజయనగరమునకు వచ్చి యప్పటి విజయనగర సైన్యశీలిని పరికించినవాడును వగు పయసు, విజయదళమినాడు రాజధానియందు గూడిన రాయదళములలో బండుకులు బ్లండెరుబులు మున్నగు

1. Nuniz, Forgotten Empire pp 343-49.
2. Briggs, Ferishta II p. 312.
3. Nuniz, Forgotten Empire, p 326.

వాగ్మయాయగధారులను శేక్ష్మని యున్నాడు. 4. రాయమారు ముట్టడికి వడిచిన తుపాకిబంట్లు దుర్గ సంరక్షకులపై దమ యాయగముల శేల్వకపోయినని యెంచుట సమంజసము గాదు; కావున కోటగోడలపై దుర్గసంరక్షకులు నిర్భయముగ వడియాడుటయు క్రిష్టవక్ డి ఫిగెరెడో బంట్లు యగ్నాయుధప్రయోగములకు జడిసి గోడలపై దలచూప వెఱచి దాగినటు టయు విశ్వాసపాత్రములు గావు. క్రిష్టవక్ బంట్లు విజయనగరబందుకుధరులకంటె నెక్కుడు కాశల్యముతో దమ యాయగముల ప్రయోగించి యుండవచ్చును. తన్మూలమున నె కృష్ణరాయలు రాయమారును సాధింపగల్గెననుట యతిశయోక్తి.

సంధి రాయబారములు

ఆదిల్ ఖానుపై కృష్ణరాయలు పొందిన విజయములవలన నప్పటి భారతీయులుగామ్యుడీయ ప్రపంచమున గలవరము పుట్టినది. బహమనీ రాజ్యము వధాకరించి పైకి వచ్చిన తురకసంస్థానాధిపతుల హృదయములందు ముదమును ఖీతియు తెనగొనెను. తమయందరి యందును బలవత్రిముఁడును, దక్కరణమున దమ స్వాతంత్ర్యమునకు వేరువిత్తునునను నాదిల్ఖానునకు గల్గిన ఘనపరాధనమువలన వారిహృదయముల సంతోషమంకురించినది. కాని యట్లు ఆదిల్ఖానుని పరిధిరించినవాడు హిందూ రాయగుర్రత్రాణుడైన కారణమున నాదిల్ఖానునకాతనిచే జరిగిన మర్యాదయే తమకును గలుగవచ్చుననుభయముకూడ జనించినది:—కావున నిజాముల్ ముల్క్, మదార్ మల్క్, దస్తూర్ దీవారు, బరీదు మున్నగు బహమనీసామంతులు దిమతము రాయబారుల మూలమున రాయలపేర లేఖల సంపిరి. రాయమారు నకువచ్చి చేరినంతటనే యంతటి ప్రబలదుర్గము రాయలకు గ్రవసమనుట యవనదూతల కచ్చెరువు గల్గించినది; రాయల యసంఖ్యాతబలమును పరాక్రమాతిశయమును గాంచినంతటనే వారి విస్మయ ముత్కిట మైనది. రాయలవారిని దర్శనముజేసికొని తమ ధణీలంపిన యుత్తరములను సమర్పించిరి. వెంటనే వాని నాతఁడు జదువుకొనెను. ఆదిల్ వృత్తాంత మిట్లుండెను:—రాయలవారప్పటివఱ కౌదిల్ఖానుపైబొందినవిజయములతో దృష్టినందుట మేలు; అటుమీదట నింకను యుద్ధము నేయుట యుక్తముగాదు. మనకు

పెద్దజేసి యాదిల్ఖాను నోడించికొనిన సర్వమును నాతనికి మరల నిచ్చివేయుట సరి; అట్లొనర్చినదామెల్ల వేళల నాతనియాజ్ఞలనాదలదాల్చియుండుమనియు నట్లునేయుట కీయకొనిన పక్షమున దామెల్ల రేకమై యాదిల్ఖానుగూడి రాయలవారితో యుద్ధమొనర్చి యతఁడు నష్టమందినవాని నెల్ల సతనికి మరల దీసి యావలసివచ్చుననియు నెల్లము జేసిరి. కృష్ణరాయలు వారంపిన యుత్తరములను జదువుకొని వారందఱకు నొక్కజాబువహులమున నిట్లు జవాబు వ్రాయించెను. 'నిజామనములక, మదారుములక దస్తూరు బరీదు మున్నగు మాననీయదక్కను ప్రభువులారా, మీరంపిన యుత్తరముల దిలకించితిమి. మీరంపిన సంజేకమునకు మిక్కిలియు గృతిజ్ఞుఁడను. ఆదిల్ఖానునియొడ మేము వడిపిన కార్యక్రమమును, వాచికొనిన వస్త్రాదికమును, అతని ప్రవర్తనకు దగినట్లే యున్నవి; వానిని మరల నాతనికిచ్చివేయుట సమంజసముగ నున్నట్లు; అట్టిచ్చివేయు సుజ్ఞేకమును మాకు లేదు. మీరు చెప్పినట్లు చేయనిపక్షమున సతనితో గలసి మాపై నెత్తినట్లు మంటిరికదా. అయ్యలారా! మీరంతటి శ్రమ పని వలసిన యవసరము లేజే. మీరు స్మర్యముతో మీ రాష్ట్రములందు నిలచి యుండవలెపురుచేసి, మేమేమియు జెడికుకొని రానున్నారము. ఇదియే మేము మీకంపు ప్రత్యుత్తరము.' ఈ కమ్మకాగితమును రాయబారులకిచ్చి వారి సుచిత్రితని సత్కరించి పంచెను. 5

దక్కను మహమ్మదీయప్రభువులు కృష్ణరాయల సముఖమునకు రాయబారులను తమంతట తామే పంపిరో లేక యాదిల్ఖానుని ప్రేరణపై పంపిరో తెలియదు; కాని యా రాయబారము నిష్ఫలమై పోయిన పిమ్మట విజాపురముమండి చూత యొకడు విజయనగరమునకువచ్చి కృష్ణరాయల దర్శనముజేసికొని యిట్లు విన్నవించెను. 'జేవా! నన్నాదిల్ఖానుఁడు తమ కడ కంపినాడు. తనకు న్యాయము గల్గింపుడని నాముఖాంతరముగ మిమ్మిట్లు ప్రార్థించుచున్నాడు. ఇట్లు విన్నపము నేయవలసినదిని నన్నాజ్ఞాపించినాడు. పుడమిలోని రాజులలో నెల్ల బలాధికులును న్యాయమూర్తులును సర్వపరాయణులుననగు దమయొడ తనకు సాహస్యము గలదనియు; దాము నిష్కరణముగ జరకాలమునండియు మీపూర్వులు తెక్కిండు పాడి తప్పక నామొడ నెఱపుమచ్చిన మైత్రికిని, యుద్ధయ రాజ్యములమధ్య జెల్లుచుండిన కాంతికిని భంగము గావించితిరనియు; దామేల నిజరాజ్యమును వదిలి తనపై నెత్తవచ్చినదియు దన కెఱుకపడలేదనియు; నట్లుకొక లేమన్నది, తాము వచ్చి రాయమారు దుర్గ

4. Ibid. p. 277.

5. Nuniz, Forgotten Empire. pp 348-49.

మును ముట్టడించి తర్ఫీరిపరప్రాంతదేశమును కొల
గొట్టి నాశనమొనర్చితిరన్న వార్తను విని నిజరాష్ట్ర
మును గాపాడుకొనుటకొరకు దా రావలసి వచ్చె
ననియు; నట్లు వచ్చినదిమట్ట దన యాశ్రయమెల్ల
యొద్దమున పడించి స్పృహవారమును జూజగొని
సండుటకు దామె ప్రత్యక్షపాత్తులనియు; దనకు గలి
గిన వ్యధమునకు బరిహారముగ దన స్పృహవారమును
జూజపట్టి కైకొన్న యాగ్నేయాయాసముదాయమును
గుడారులను హస్త్యశ్యాదిసమస్తమును రాయమారు
దురముతోగూడ మరల నిచ్చివేయవలసినదనియు;
కోరినట్లు తన యాస్తిపాస్తులను వస్తువాహనాది సమస్త
పదార్థముల నిచ్చివేసిన నిరంతరము ఫణ్యము బాటించు
ననియు; తేనిచో తమ దృష్టియందు తమ చర్య
యెంతి వ్యాయముగ గన్పట్టినను నది యక్రమముగాక
తిప్పదనియు విన్నవించెను. అంతట నానాటి సంధి
సంప్రతింపు ముగిసినది. పట్టుదుస్తులు మున్నగు నుడు
గరలచే రాయబారిని సత్కరించి యతని రాయబార
మునకు బ్రత్యుత్తరము మరుదినము తెప్పెదనని యతని
విడిది కనిచి కృష్ణరాయలు సభి చాలించెను.

మరుసటిదిన ముదయమున గృష్ణరాయ లారాయ
బారిని సముఖమునకు రప్పించి, 'యాదీల్దానుడు
మాకు పాదాక్రాంతుడైనచో 51 నాతడు కోరినమేర
కాతనియొద్ద కైకొన్న సమస్తమును మరల నాతని
కిచ్చివేయుచుననియును, సలాబత్' నునిగూడ బంధ
విముక్తుని గావించి విడిచెద'మనియు తెలియపఱచెను.
ఆదూత యంతట దన విడిదికివోయి తన యజమానుని
కొవ్వలైంతమును వ్రాసి యంపెను; ఈ త్తరముందగనె
అడ్డానుడు దానికి ప్రత్యుత్తరము వ్రాసి యంపెను;
దానిగోని రాయబారి మరల కృష్ణరాయలను దర్శించి,
'రాయలవారు కోరినప్రకారము వారికి తాను పాదా

54. 'Provided Ydallacão (Adil-
khān) would come and kiss his foot'
అని న్యూనిజ్. దీనికి మాయలు విపరీతార్థ మూహించి
కృష్ణరాయలు గర్హస్వత్కృతడై యట్లు కోరిననియు
దర్శరణమున మహమ్మదీయులెల్ల తుదకేకమై రక్ష
సిలింగి యొద్దమునవిజయనగర సైన్యమునోడించి యా
పట్టణమును ధ్వంసము గావించిరనియు వ్రాసియు
న్నాడు. 'Kiss his foot' అను మాటలు
'పాబూన్' అను పార్శ్వమాటలకు భావంతరీకరణము.
ఈమాటలకు 'పాదము ముద్దికొను' అని యథార్థ
మగు వర్ణమైనను సమ్రుతి జాతుల యనువర్తము
రూఢియై వాడుకలోనికి వచ్చెను.

క్రాంతుడగుట తన యజమానున కెట్టి యాక్షేపము
లేదనియు బ్రత్యక్షముగ విజయనగరమునకు వచ్చు
టకు ఆతడు జంకుచున్నాడనియు విన్నవించెను. కృష్ణ
రాయ లంతట దా ముఖ్యరాజ్యముల సరిహద్దునకు
విచ్చేయుదుమనియు నచటి కాదిలుఖాను నిర్భయ
ముగవచ్చి డిముకు పాదాక్రాంతుడు గావచ్చుననియు
నానతిచ్చిరి. రాయబారి యందుల కంగీకరించి విజా
పురమునకు బయలుపెడిది పోయెను.

కృష్ణరాయల విజాపురయాత్ర

ఆదిల్దానునిచే మొక్కుగొనునుదేశముతో గృష్ణ
రాయలు విజయనగరమునుండి బయలుపెడిది విజాపుర
గడినీమసమీపమునందుండు ముదుగులు దుర్గమునకు
వోయి యతని యాగమనమును నీరీక్షించుచు గొంత
కాలమచట విడిసి యుండెను. ఎన్నిదిండు రెడురుమా
చినను ఆతడురాదాయెను; అతనిచే మొక్కుగొనవల
యుననునకూహల ముల్లెటముకాగా గృష్ణరాయ లచటి
నుండి బయలుపెడిది డక్కను రాజ్యమును బ్రవే
శించెను. రాయలసముఖమునకు వచ్చుట కొదిల్దానునకు
ధైర్యము చాలక పోయెను; 'ఇదే మారాజు వచ్చు
చున్నాడు; అదే మారాజు వచ్చుచున్నా'డని యతని
యనుచులు బల్కుచువచ్చినను సతినయడ పొడి
గానరాదాయె. తుదికు కృష్ణరాయలు విజాపురముజేరి
యాదిల్దానుడు వచ్చునందాక నచటనె విడిసియుండి
నిశ్చయించెను. ఆదిల్దాను డెప్పుడుగూడ మోము చూప
లేదు. ఆతని ప్రవర్తనవలన రాయల కాతనిపై గోపము
గల్గినది. తిన్నవమానపఱచుటకొరకె యాతడు
మొక్కిడునుని రప్పించి పాడమాపకపోయెనని
యెంచి యతడు దర్శనమునేయవచ్చిన పట్టి బంధించ
వలయునని నిశ్చయించెను; కాని కృష్ణరాయలకు
తాననుకొనినంతకాలము విజాపురమున నుండుటకు
వీలుగాకపోయినది. అది సర్వసంపదల కాకరమైన
పట్టణమే! కాని నీటివసతితిక్కువ; పైరుపంటలేకాక
పానీయాజలమునకు కూడిజనులు కేవలము వర్షపాతముపై
నాధారపడవలసి యుండెను. జనుల యుపయోగార్థము
వర్షజలము రెండు పెద్ద చెఱువులందు నేకరింపబడి
యుండెను; కృష్ణరాయలను దను పట్టణముననుండ
నీయక జడలసంపు నుదేశముతో దురకలా చెఱువుకట్టలను
నఱకి నీటిని వెలుపలికి బాటించి వేసిరి. జలాభావము
వలన నచట మనికి యసాధ్యమాయెను; జలాభావ
మునకు దోడు వంటచెఱుకునకు కఱవు వచ్చినది.
దూరమునుండి వచ్చు కట్టెలమోపు లాగినవి. రాయల
పైనికులు పెక్కుకట్టెముల నిడియగొట్టి యందలి కల
పను వంట చెఱుకున కుపయోగింపవలసి వచ్చెను.

ఇందుమూలమున విజాపురమున జాలభాగము పొందె పోయినది. పట్టణ వివాహి వారై దలియవచ్చినంతటనే యాదిల్షానుడు, సంక్షేపహరునిమూలమున, 'మా దంప నాయకుల గృహములను నిర్మూలము గావించితిరె, వాని యభరాధ మేమని రాయల నడుగ నంపెను. రాయ లందులకు 'నిర్మూలము గావించినది మేము కాదు; మా జనులను నివారించ వీలుగాక పోయినదని ప్రత్యు త్తరమంపెను. తరువారీ కృష్ణరాయలు దండును మరల్చుకొని ముడుగల్లునకుపోయి చేరినట్లుట నాదిల్షా నుడు విజరాజధానికి మరలి వచ్చెను.

అసద్దానుని రాయబారము

ధ్వంసము సేయబడిన రాజధానిని జూడంగనె యాదిల్షానుని చిత్తమున వ్యర్థ కలిగినది. ఆధ్వంసమున కంతటికిని మూలకారణము దానే యని యతడు చింతించెను. తన రాయబారి కరారుచేసి వచ్చినట్లు తానుకృష్ణరాయలను భేటిచేసికొనియుండిన, నట్టిముప్ప వాటిల్లియుండినది తోచినది. ఇకమిద నట్టి యవాం తరమును రానీక తొలగఁద్రోయుటకును, దిన రాజ్య పురోవృద్ధికిని కృష్ణరాయలతోడ సఖ్యపడు టావశ్యక మనుబుద్ధి పుట్టినది. వెంటనే హితులనెల్లగూర్చి తన మనోభావమును వారి కెలుకపఱచి సలహా చెప్పఁజేసి యడిగెను. హితులలోనెల్ల ప్రధానుఁ డసద్దానుడు; గొల్బూరు రణక్షేత్రమునుండి యాదిల్షానుని పలా యనమునకు పురికొల్పి తొలగఁద్రోలుకొని పోయినవా డితఁడే. తన్ను విజయనగరమునకు రాయబార మంపి నకో దిన యజమానుని చిత్తమునకు వచ్చిన తెరగున సర్వవిషయములను జక్కఁజెట్టుకొని వచ్చెదనని యతఁడు మనవిచేసెను. ఆదిల్షానుఁ డాతని మాటల వాలించి యానందించి రాయబారము నడుపుటకు అతని విజయనగరమున కంపెను.

అసద్దానుడు సామాన్యకుకాదు; గడుగుదన మునం దారితేరినవాడు; కపటి, వంచనయందు వంచక ములకు జదుపు నేర్పజాలిన మేధావి. అతఁడు విజయ నగరమునకు పోగోరినది స్వామి కార్యవిర్వహణార్థము గాదు; స్వకార్యమును సాధించుటకొకటే. విజయ నగరమున వెలుసాలయందు బండికర్తుడై యుం డిన సలబత్తానుఁ డతనికి ప్రతిపక్షి; అసద్దానుని స్వభావము నతడు చక్కగ నెఱుగును. గొల్బూరు రణమునం దసద్దానుడుచూపిన పండితనమును, నాదిల్షా నునికి దురాలోచన కెప్పి ధియముకొల్పి యతని దోడ్కొని రణరంగమునుండిపలాయనముసేయుటయు,

దత్కారణమున విజాపుర వైస్యములు నిర్మూలమును టయు నతనికి దలియవచ్చెను. బంధనములాసి మరల విజాపురముజేరినంతటనే యసద్దానుని ధుచ్చివ ర్రనకు దిగినరీతిని తాన్చి చేయించెదనని సలబత్తానుఁడు తను జూపవచ్చు మిత్రులతో జెప్పవూడు; అమాటలు కట్టకర్జిగ నసద్దానుని చెవిసోకెను. కావున నసద్దానుఁడు సలబత్తానుని ప్రత్యాగమనము దనకు శ్రేయస్కరము గాదని గ్రహించి రానున్న యాప దను దొలగఁజెట్టుకొనుట కుపాయము చింతించి విజయ నగరమునకు బయనమాయెను.

విజయనగరమును జేరినపిమ్మట నసద్దానుఁడు కృష్ణరాయలను సందర్శించి సంధి సంప్రదింపుల కారంభించెను. అతఁడు వాగ్వియు నతి చతురుడు వనుటచే రాయలను సులువుగ సుప్రమ్మని గావించు కొనెను. పూర్వరాయబారమును, నందుమూలమున నాదిల్షానునివలన దినకైన యవమానమును కృష్ణరాయలు ప్యరగకు దేగా, నది దిన యజమానుఁడు బుద్ధిపూర్వక ముగ జేసిన యపరాధముగాదనియు సలబత్తానుడు పుత్రెంచిన దుర్మంత్రమునకు లోనై యట్టినరృ పనియు, రాయల కాదిల్షానుతో సంధి కుదురకపోవు టకు సలబత్తానుడేముఖ్య కారణమనియుమనవిచేసెను. గృష్ణరాయలకు సలబత్తానుపై గోపము పెల్లురేగెను. అసద్దానుని కవటమును గుర్తించజాలక, ముందు వెనుక లాలోచింపక వెలుయందుండు సలబత్తానుని వధింప నతఁ డాత్మాహింసెను. అసద్దానుని కుతంత్రమువలన భూలోక్రిముడిగు సలబత్తాను డెల్లు దుర్మరణము నంచెను.

అసద్దానుని కిక విజయనగరమునందు పనిలేదు; వచ్చిన కార్యము ఇష్టానుసారముగ నెఱవేరినది. అటుపై నిలడుట శ్రేయము గాదు; అతని కుట్ర యేనిమిషమునందైన నెల్లడి కాచ్చును; నెల్లడియైన ప్రాణోపద్రవిముగల్గుట నిశ్చయము. ఆలస్యము సేయక యంతఃక్షిప్తుముగ విజయనగరమునుండి నడలిపోయిన వంత మేలగును. కావున నసద్దాను రాయలవారి దిర్ఘ సము జేసికొని, సత్వరముగ దానేగి యాదిల్షానుని కృష్ణాతీరమునకుదోడ్కొనివచ్చిభేటిచేయుతుననియు, దినకు స్వదేశమునకుపో ననుజ్ఞ సీయవలసినదనియు వేడుకొనెను; కృష్ణరాయ లీయకొనఁదాడె. ఇంకను వివరింపవలసిన విషయము లనేకములు గలవనియు వేగిరపాటు వలదనియు వారించెను. ధియభ్రాంతి చేరిస్కంఠెగు నసద్దానుఁ డొకరాత్రి యెవ్వరికిని దలియనీయక విజయనగరమునుండి పరారియై విజా

పురమునకుబోయి, యాదిల్షానునితో, 'రాయలు సలాబత్తానుని జంపెను; నన్ను గూడ జంప నున్నట్లు క్షుణ్ణుకొగా దప్పించుకొని తమ సముఖమునకు వచ్చిరిని. అతని సమ్మరారు; ఎంతటివాడైనను నల్లమునుప్పుడే కదా! యని పట్టి యట నిలువక తన సేలవైన తెల్లమునకుబోయి దానిని బలపఱచుకొనెను; తరువాత వాడిల్షానుడు దని సముఖమునకు రా వాల్చాపించినను, నతఁ డట్లువైపు ముఖమునైన ద్రిప్పఁడాయె; విలస వాడిల్షానునికి తా నొనర్చిన క్రోహకార్య మెఱుక పడెనని యాతడు గ్రహించెను.

కలుబరిగ దండయాత్ర

అసదృశముగా దన్ను విడ్డొవక పోలిపోయినను, నతఁడు చెప్పినట్లాదిల్షానుడుగాని యతని తల్లిగాని తన భేటికి కృష్ణారాయనకు వచ్చెదనని యెంచి కృష్ణారాయలు సరిహద్దుప్రాంతమునకు బోయెను; కాని యాదిల్షానుడుగాని యతని తల్లిగాని పోవమాపరైరి. అప్పు డాసదృశుని కృత్రిమమును గృష్ణారాయలు గ్రహించి క్రోధపరవసుడై కలుబరిగ మీదికి దండయాత్రజేసి యా దుర్గమును మఱి కొన్నింటిని సేల మట్టమునకు చేరును గావించెను; అటమండి యుత్తర భూములపై దండు పెట్టవలయునని యుద్వ్యక్త ఁడాయెను; కాని మంత్రులది సుకరముగాదని వారిం చిరి. 'ఉత్తర దేశముపై దండు వెదికిన మంత్రులని మన మిప్పుడు పరిగణించు నచటి తురక లాదిల్షానుని దేశమువలెనే వారి దేశమునగూడ నాక్రమింతుముని జడిసి యాతనితో గలసి మనపై యుద్ధము పేయ వచ్చును. అట్లు వారందఱి కైకమైనను బంకున కవ కాశము లేదనుకొనుడు. జలాభావముచే దండు సేయుట ములభము కాదు' అని విన్నవించిరి. వారు చెప్పిన సలహా సమంజసమైనదని కృష్ణరాయ లొప్పు కొని యా యుద్ధమును మానుకొనెను.

కలుబరిగ దుర్గమునందు దక్కను మల్లము పుత్రులు ముగ్గురు కృష్ణరాయలచే జిక్కిరి, తన పోదరి భర్తయగు మల్లము భగవంతుని పుత్రుని రాజ్యాధి పతిని సేయసెంచి యాదిల్షానుడు పై ముగ్గురు పుత్రులను వారి తండ్రి మరణానంతరము పట్టి బండికృతుల గావించియుండెను. కృష్ణరాయలు వారిని విడుదల చేసి వారియందు క్షేపణి తండ్రి పదియున ప్రతిష్ఠితుని జేసెను. స్వతంత్రులై యుండిన దక్కను సామంతుల

ప్రభువులెల్ల నతని యాజ్ఞాబద్ధులై నడచుకొన సంసిద్ధులైరి. కృష్ణరాయలభయమువలన వాడిల్షానుడు సయిత మాతనికి నమ్రుఁడాయెను. ఇట్లు క్షేపణి దక్కను రాజ్యభీతిమందు పోకించి యతని తమ్ముల నిరువురను కృష్ణరాయలు తనతోగూడ విజయనగరమునకు గొంపోయి రాజపుత్రుల యంతస్తులకు దగిన మర్యాదల గావించి దినవెచ్చుమునకై పాల కేబడివేల బంగారు పర్రావుల వేతనము నేర్పాటుచేసెను.

ఇంతవఱకు న్యూనిజాచే వర్తింపబడిన రాయ చూరు ముట్టడి చరిత్రను, నటుపై నడచిన విజాపుర విజయనగర పరస్పర సంబంధ వృత్తాంతమును సంగ్రహ ముగివవరించిరి. మొత్తమునాది నిదియంతయు విశ్వాస పాత్రమేదైనను సత్యమారమైన విషయమిందు లేక పోలేదు. రెండురాజ్యములమధ్య చిరకాలమునుండియు శాంతి యవిచ్ఛిన్నముగ వఱలుచుండెననియు గృష్ణరాయల రాయచూరు దండయాత్ర మాలమున నది భగ్నమాయెననియు వాడిల్షానుని రాయబారి రాయల సముఖమున మొరతెట్టిపట్టు న్యూనిజా వ్రాసె యున్నాడు. ఇది యసంభవము. విజయనగర రాయల కును దక్కను మహమ్మదీయ ప్రభువులకును నిరంతర వైరమేకొని సఖ్య మెన్నడును లేదని మహమ్మదీయ చరిత్ర బుద్ధోష్ఠించుచున్నది. ఇది సత్యమని హిందూ శాసనములను వాఙ్మయమును నిరూపించుచున్నవి. రాయచూరు ముట్టడికి ముందు కృష్ణరాయలే రెండు పర్యాయములు మహమ్మదీయులతో బోరాడెను; పీఠ నరసింహరాయలొకమారును, నరసానాయకుడు రెండు మూడుసారులును యుద్ధము సల్పియుండిరి. కావున చిరకాలమునుండియు లై రెండు రాజ్యముల మధ్య శాంతి యవిచ్ఛిన్నముగ వఱలుచుండెననుట కల్ల. వాస్తవ మిట్లుండగా వాడిల్షానుని రాయబారి కృష్ణరాయలతో జరకాలమునుండియు నభయ రాజ్యముల మధ్య శాంతి వర్తిలుచుండెనని మొరతెట్టు పెట్టుకొని వాలకించియు గృష్ణరాయలు మిన్నక యా యసత్యము నంగీకరించు పెట్టుకొని మఱియు గృష్ణరాయలసముఖమున కొదిల్షాను డింపిన రాయబారముల ప్రస్తావము న్యూనిజాగ్రంథమందులేక మఱి యెందును గానరాదు; కావున వాని వాస్తవికతను పరిశీలించి కనుగొనుటకు పాధ్యముగాదు; కాని కలుబరిగ దండయాత్రను గూర్చి న్యూనిజా వ్రాసిన ప్రత్యక్షమును సత్యమైనదే. బంధారు లక్ష్మీనారాయణ తన సంగీత మార్యోదయ పీఠికయందీ దండయాత్ర నిట్లు వర్ణించి యున్నాడు.

6. Nuniz, Forgotten Empire, pp 349-58.

‘కృష్ణ ము వీర్యసాగ్రయం
యవనజనపదం వహ్ని సాత్కర్మశ్యసర్వం

ఫీరోజాబాద్ హాసన్ బాదురు
నగర సమాఖ్యని దుర్గాణ్ణిత్యా
భిల్వ్యైః పారకం

కలుబరిగపురిం ద్రా కృష్ణాద్యక్షానావా
క్రావ్యై ద్యాకృష్ణవాక్ తోర్పుల
ఘనమహిమా త్రిక్ మర్తతాపుతాకా. 7

ఇందువలన కృష్ణ దేవరాయలు కృష్ణాకదవి చాటి
యవనజనపదమునంతటినీ విహసము గావించెననియు,
ఫీరోజాబాదు, హాసన్ బాదు, నగరు మొదలగు దుర్గము
జయించెననియు, దిరువారి సహదు (ఆదిల్షా)నిచే
సంరక్షితమైన కలుబరిగను దాకి యందు ముల్తాను
పుత్రులను మువ్వరక బల్లవొనెననియు తెలియవచ్చు
చున్నది. లక్ష్మీనారాయణ శేర్కొనిన దుర్గములలో
హాసన్ బా తెచ్చట నుండెనో తెలియదు. తక్కిన
వన్నియు విప్పటి హైదరాబాదు రాజ్యమునందలి
గుల్బర్గాజిల్లాలో నున్నవి. ఇందు మొదట శేర్కొన
దగినది నగరు. దీనినిప్పుడు సాగరందురు. ఇది కృష్ణానది
కు తీరమున హేరాపూర్ ముల్తానుల మగ్గ నున్నది.
ఫీరోజాబాదు హేరాపూరునుండి గుల్బర్గాకువాపు తాట
మీది రెండుపట్టణములకును గొంచె మెంచుమించు
మగ్గఁగామున నున్నది. కలుబరిగయే ఇప్పుటి గుల్బర్గా.
హైదరాబాదురాజ్యము పశ్చిమమునందుండు నా పేరిటి
జిల్లాకు ముఖ్య పట్టణము. హాసన్ బాదుకూడ
నా ప్రాంతమునందె యుండవలయును.

ఆముక్త మార్గదర్శితకయందుగూడ కలుబరిగ
నగరపుర విజయములు వర్ణింపఁబడియున్నవి.

‘సవకాది దివిజమస్మరి ఫాలగోపి
చందన పుండ్రవల్లి కల్పాకినాః
శుభి హాహాహాహాపుల దండియలరెండ్ర
ద్రవ్య సింగిణలుగాఁ దివిచి తివిచి
నన్నటి కృతివియజ్జర చాలు కాలింగ
సమముచ్చెల కాళ్లఁ జమరి చమరి
రంభా ప్రధానాపూరః పృథూరోజ కుం
భిలు రెచ్చటఁగన్నఁ బటిపటి
తిరుగు హరిపురి మరతరు మరలమరగి
బహారీ సోళి హరిభృత కలుబరిగ నగర

1. Further Sources of Vijayanagara
History Vol. II. 116 (a)

8. ఆముక్త. ౧ : ౪౧.

నగర పురవర పరిబృథ జవనయవన
పుతన భవదసి వనిఁ దగి కృష్ణరాణు. 8

ఇందునగరపుర కలుబరిగ విజయములు మాత్రము
జేర్కొనవలసి యుండుటచేత నా స్థలములందు దక్కిన
హోటకంటె యుద్ధము ఘోరతరముగ జరిగెనని మన
మాహింపవచ్చును. కృష్ణరాయలు జలహస్తి దేవదుర్గ
నుల సమీపమున కృష్ణానదిని చాటి విజాపుర రాజ్య
మును బ్రవేశించియుండవలయును. ఆ ప్రాంతము
లందు ప్రబలమైన దుర్గము నగరు. తో ఘ్నా కులకాల
మున నది శిల్లి సామ్రాజ్యమునకు దక్షిణ ద్వారమై
యుండెను. బహమనీ ముల్తానుల పాలనయందా
ప్రాంతమున బ్రధానగతి దుర్గమై బహమనీ విజయ
నగర సంగ్రామములందు ముఖ్యరంగముగ వాసికెక్కి
నది. కావున కృష్ణరాయలు విజాపురముపై దాడి
సేయ వారంభియింపే మొట్టమొదట చానిన గైవసము
గావించుకొనెను. తిరువారి నా దుటుపట్ల స్థిరులను
వంశురాను ప్రీతివేయుదు నుతిరాభిముఖుడై చని
ఫీరోజాబాదునకాబాదులను పొగించెను. తిరువారి
బహమనీరాజుల ప్రాచీన రాజధానియైన కలుబరిగపై
నడిచి యాదిల్షామనితో ఘోరయుద్ధ మొనర్చి వ్యాధి
నము తేసికొనెను.

కృష్ణ దేవరాయలు - చరిత్ర దత్త

కలుబరిగమీది దాడి కృష్ణరాయల దండయాత్ర
లలో గడవలేదీ. తిరువారి నతఁడు శత్రురాజు లెవ్వరి
తోడను యుద్ధము చేసినట్లగుపడినది. కాని సామ్రా
జ్యములో సల్లదులు చెనుటవలన శాంతిచెడి కొంత
సంతోధము గలిగెను. ఈ యల్లదులకు గారమును
న్యాయిజ్యము వివరించియున్నాడు:—ఆపుటికి రాయ
లకు వయసు మీతినది; వార్యమునం దతఁడు
విశ్రాంతి వందగోరెను; ముఖియు నతని కాశీండ్ల
ప్రాయముగల పుత్రుఁ డొకడుండెను; తన మరణా
నంతర మా బాలునికి సామ్రాజ్యాధిపత్య ముగ్గుక
పోవచ్చునని శింకించి, తాను సజీవుడై యుండగ నే
యలిన సామ్రాజ్యపదమున స్థిరపఱచుట యుక్తమని
తలచెను; కావున కృష్ణరాయలు రాజరికమును విడు
కొని కుమారునికి రాజ్యాధిపత్య మొసగి తాను ప్రధా
నియై సాగువ తిమ్మయను దనకు సహాయుని
తేసికొనెను; రాజ్యాధిపేకోత్సవము లెనిమిదివెలల
పర్యంతము సాగినది. ఇంతలో నా యువకుఁడు
వాద్యగిగ్గుండై కాలగతిపండెను. పిమ్మట నా బాలునికి
సాగువ తిమ్మయ కుమారుడగు తిమ్మ దండనాయ
కుఁడు విష్ణుప్రయోగము తేసినాడని తెలియవచ్చెను.
కృష్ణరాయ లంతి క్రోధపరవసంఁడై యది సత్కృతి

తలచి పాశుర తిమ్మయను వరని తిమ్మయను గోవింద రాజును వారి బంధువులను దండనాయకుల చెక్కం ద్రను సముఖమునకు విలిపించి నిందించి చెఱసాలలో బంధించెను. వారి నిట్లు చెఱఁజెట్టినదిమ్మట కొందఱ మరలకు కుమారుడను సయ్యపరసును బ్రధాని పదమున నియమించెను. కృష్ణరాయల తండ్రి యాజ్ఞాను సారము వరసింగరాయలను పెనుకొండ దుర్గమున జాత్యుచేసి చంపినవాడీ కొండమరసే. ౭.౭

మూడేండ్ల కాలము తిమ్మరకు కుటుంబము కారాగారమున నవయుంచుండెను; అప్పుడు తిమ్మ రకు పుత్రుడు తిమ్మదండ నాయకుఁడు తిప్పించుకొని పాతీపాయి వొంగలకును చాచికోవిడికొండకును దొంగిలైన పర్యతమును తేరెను. అచటనుండి తన బంధువగు కొక దండనాయకుని పాయముపొంది రాయలపై గత్తికట్టి భీకరముగ యుద్ధము సేయఁగడఁ గను. కావున కృష్ణరాయ లతనిబట్టి తేచ్చుటకు గొప్ప నైపుణ్యముతో నూప దన ప్రధానియగు సయ్యపరసును నియోగించెను. అయ్యపరసు తిమ్మదండ నాయకునిః సెలవైన పర్యతమును జట్టుముట్టి యతనిబట్టి బంధించి రాయల సముఖమునకు దెచ్చెను అంతట రాయ లాతని తండ్రి సివతండ్రిలతో నూప వర్ణస్థానమున కొపి బ్రాహ్మణు లుటచే వధింపక కండ్లను జొడి పించి మరల చెఱసాలయందు కైవ నాల్పాపించెను. తిమ్మదండ నాయకుఁడు చెఱసాలయందే మృతి నందెను. అతని తండ్రియగు పాశుర తిమ్మయయు పోదనరెడ్డు గుంపరాజును చెఱయందే నవయు చుండెరి. 9

న్యూనిజా చెప్పిన కథ సత్యాత్మకమగునాయని మనచా ర నేకులు సంశయ పడుచున్నారు. ఈ సంత యమున కారము గృష్ణరాయలపై మనకు గల యభి మానము. అతడు మన కాదర్పప్రాయఁడైన చిత్ర వర్తి; నిష్కలీలఁగ చిత్రితుఁడని మన భావము; కావున కంటిని గెప్పవలె గావాలిని తిమ్మరకును, నప్పోటి

8.౭ ఇది పోరపాలు. కృష్ణరాయల యన్ని యని యుండవలయును.

9. Nunis, Forgotten Empire, pp 859-61.

10. S. I. I. IX. ii No 507.

11. Ibid 510.

12. EC. IX. Ma, 82, 116 of 1918, 139 of 1896.

యని తండ్రినితోలి గౌరవించిన తిమ్మరకును, మహా నీయుఁడైన కృష్ణరాయలు కలివచితుఁడై కండ్లనా ద్రికించునా? యని పరితాపముంది న్యూనిజా కథ సత్యము గాకపోవచ్చునని యూరండిల్లుచున్నారు. కావున నీ కథయొక్క వాస్తవికత నిజట బరికి లించుట యుక్తము. ఈ సందర్భమున మనము నిర్ణ యింపవలసిన విషయము లిది.

- (1) కృష్ణరాయల కొక పుత్రుఁడుండెనా?
- (2) ఉండిన వరని కాతేండ్ల ప్రాయమున రాయలు రాజ్యాభిషేక మొనర్చెనా?
- (3) అట్లు రాజ్యాభిషేకఁడైన యువకుఁ డని మిదిసెలల కాలము రాజ్యముజేసి కాలగతి వందెనా?
- (4) తిమ్మరకు కుమారుఁడు తిమ్మదండ నాయకుఁ డతనికి విషముచెట్టి చంపెనా?
- (5) కృష్ణరాయలు తిమ్మరకును సోదరపుత్రు లతో నూప కారాగార బద్ధులను గావించి యసం తరము కండ్లు పొడిపించెనా? ఇంగు మొదటి ప్రశ్నకు సమాధానము గృష్ణరాయల కొకపుత్రుఁ డుండెనయే చెప్పవలయును. ఇదట నీ క్రింది కావములను ప్యరించుట మంచిది.

కా. క. ౧౪౩౯ ఈశ్వర మర్తతర బ. 3 (డికెం బరు. ౧. ౧౫౧౭) వాడు చోళసముద్రమండు చాడేశ్వరీ యాలయమున రాయసింకొండ మరసయ్య కృష్ణ రాయలకు సంతాపాభివృద్ధియగుగాక యని వాస కాం సము వ్రాయించి యున్నాడు. 10 ఇందువలన నప్ప టి కృష్ణరాయలకు సంతాపము గలుగలేదని తెల్ల మగుచున్నది. అతని దేవేరులయం దెవ్వరిని చూపాలై యుండిన ముంపవచ్చును. విజయనగరమున కుంభార కుంటెయందు కా. క. ౧౪౩౯ బహుధాన్యకార్తిక ను (బి?) ౧౨ (3౦ ఆక్టోబరు. ౧౫౧౮) వాడు కృష్ణరాయల పట్టపు మహాదేవి తిరుమల దేవమ్మ తిరుమల దేవ మహారాయలకు బుగ్యముగా భూదానము జేసెను. 11 తిరువాతి కాంసములంది తిరుమలదేవ మహా రాయలు కృష్ణరాయల పుత్రుఁడని తెల్లము సేయబడి యున్నది. 12 కావున కృష్ణదేవరాయలకు పట్టమహాదే వి తిరుమల దేవియందు కి. ౧౪౪౦ సరియైన క్రి. క. ౧౫౧౮ వ సం॥ న తిరుమల దేవ మహారాయలను పుత్రుఁ డొకఁడు గలిగవని నిశ్చయింప వచ్చును.

రెండవ ప్రశ్నకు సమాధానము న్యూనిజా వచించినట్లు కృష్ణరాయలు దన పుత్రునకు దన జీవిత కాలముండ రాజ్యాధిపత్య మొనగెనని చెప్పవలసి యున్నది. కా. క. ౧౪౪౬ తొరణ వర్ణమున మహా

రాజాధి రాజు పీఠప్రతాప తిరుమలయ్య, దేవ మహారాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యములను పాలించుచుండెనని యాంధ్ర కర్ణాట ప్రావింజ్‌జేతములందు గాన వచ్చు కావ్యములందు తెప్పియున్నది. 13 మద్రాసు కావ్య కాళిదాసు ౧౯౨౩ వ సం॥ నివేదికయందు కృష్ణరాయలు తిరుమల దేవరాయలను యావరాజ్యమున కభిషిక్తుని చేసెనని వ్రాసియున్నాడు. కావ్యములందీ వ్రాసేయియు వాఘరము గానరాదు. 14 గాన సామ్రాజ్యమును బట్టిచూచి నతఁడు మూర్ఖాభిషిక్తుడైన చక్రవర్తియనియే తోచుచున్నది. ఇక మూడవ ప్రశ్నకు సమాధాన మేమో. కనుగొందము. తిరుమల దేవ మహారాయలు కా. శ. ౧౮౪౦ వ సం॥ న జనన

13. EC. IV. HS. 58, 181 of 1913, 139 of 1896, 115, 116, 117 of 1918, 91. of 1912, EC. IX. Ma 82.

14. ARE. 1223 Part II p. 79.

15. Ee. IX. Ma. 82.

16. కొండవీటి సామ్రాజ్యము. పుట ౯౩.

17. ఒకచోట న్యూనిజ్ సాశువ తిమ్మయను కారాగారమున బంధించిన పీఠవ కృష్ణరాయ లతఁడు పాలించుచుండిన రాష్ట్రము కంటిటికిని కొండమరసు కుమారుడైన అయ్యపరసు విధికారిని గావించెనని వ్రాసియున్నాడు. (Nuniz, Forgotten Empire, p. 360) మఱియుక తావునం దయ్యపరసు కుమారుడు తిమ్మప్ప యుద్ధయగిరి కొండవీడు, పెనుగొండ, కొదగరలు (?), సిద్దివటము మున్నగు పట్టణములఁ పాలించుచుండెననియు, నతని పాలన క్రిందిజేయు గజపతి రాజ్యమును బంగాళాఖాతమును దాకుచుండెననియు చెల్పియున్నాడు (Ibid. pp 385-6.) రాయసంకొండమరసు క్రీ. శ. ౧౫౨౫ నవంబరు ౩ వ తేదికి ముందు పుణ్యలోక ప్రాప్తిపందెను. అతని పుత్రుఁడగు నయ్యపరసు పెనుగొండ రాజ్యములోని కుందుర్చి రాజ్యము నేలుచుండెను (87 of 1913). క్రీ. శ. ౧౫౨౩ వ సంవత్సరమునం దయ్యపర సుదయగిరి దుర్గాధిపతియై యుండెను. (NDI II. kr. 77); క్రీ. శ. ౧౫౨౯, ఏప్రిలు ౨౩ వ తేది వఱ కచటనే దుర్గాధిపత్య మొనర్చుచుండెను. (401 of 1926); మఱియు కా. శ. ౧౮౫౧ విశోధి ప్రావణ బహుళ కృష్ణాష్టమి నాడు వేమరసు కుమారుడైన రాయసం అయ్యపరసు భారవాజగోత్రాశ్వలాయన నూత్ర ఋక్కృభాధ్యాపకుడైన రాయసం తిమ్మరసయ్య గారి యాజ్ఞచే కొండవీటి రాజ్యములోని యద్దంకి సీమకు కెందిన పోలవరం గ్రామమును చెంకటాడి

మండెనని వై తెప్పియున్నది కదా. అతని కావ్యము లన్నియు కా. శ. ౧౮౪౬ వ సంవత్సరమునందే కావ వచ్చు చుండుటచేత నతని ప్రభుత్వ మా వర్షమునందే ప్రారంభమయి కుడ ముట్టెనని తేలుచున్నది. మఱి యుపవి యా సంవత్సర వైకాఖము నుండి మార్గశిర మాసమువఱకును, తుల మొదలు ధనస్సువఱకును గానవచ్చు చుండుటచే తిరుమలదేవ మహారాయలు రాజ్యాభిషేక కాలమున నాశ్విన శ్రావణంబియు నతని ప్రభుత్వ మెనిమిది మాసములకంటె నధికముగ సాగలేదనియు విదితమగుచున్నది.

తక్కిన రెండు ప్రశ్నలకును దృష్టికరమైన సమాధానము చెప్పట సులభమైన పనికాదు. తిమ్మరసునకు దిమ్మదండి నాయకుఁడను పుత్రుఁడుండెనని విశ్వయించి చెప్పటకు దగిన కావ్యవాఘరము లేదు. కాని, కా. శ. ౧౮౪౬ తారణ మార్గశిర శు ౨ కిని వారము నాటి యొక కన్నవకావ్యమున, మహారాజాధి రాజ పరమేశ్వర పీఠప్రతాప శ్రీ తిరుమలయ్య దేవ మహారాయల యాధిపత్యముక్రింద సాశువ తిమ్మల దండినాయకుఁడు తెంగుగూడు జిల్లా మగడి ప్రాంతమును పాలించుచుండెనని చెప్పియున్నది. 15 ఇతఁడొకవేర సాశువ తిమ్మరసయ్య పుత్రుఁడై యుండిన నుండివచ్చును. తిమ్మయ దండినాయకుఁడు తిరుమలయ్య దేవ మహారాయలకు విషముజెట్టి చంపెనని కాని, తత్కారణమున గృష్ణరాయలు తిమ్మరుసును పోదరిపుత్ర బంధుస మేతముగ కారాగార బద్ధునిచేసి యనంతరము తిమ్మదండి నాయకు చెలెనుండి తప్పించు కొనిపోయి యలరి లేచిన నేరమునకు వా రెల్లరకుగంధూప వీక్షించెనని కాని నిరూపింపదగిన యాధారము లేవియు గానరావు. కాని కా. శ. ౧౮౪౬ తారణ తరువాత సాశువ తిమ్మరసయ్య ప్రస్తావము కావ నములం దెచ్చటను గవ్వట్టదు. ఇతని పక్షమున కొండవీటి సామ్రాజ్యమును పాలించుచుండిన యితని యల్లుడగు నాదిండ్ల గోపమంత్రి. కా. శ. ౧౮౪౭ ఫాల్గుణ శుక్ల ౧౫ నాడు కొండవీటిలో పరివార పట్టాభిరామ విగ్రహమును బ్రతిష్ఠించెను. 16 ఇదిగో గోపమంత్రి కడపటి కావ్యము. మఱియు సాశువ తిమ్మరసు కావ్యములు స్వల్పమ సర్వధారి సంవత్సరముల మస్తి కావ రావు. కావున సాశువ తిమ్మరసు మంత్రి యాధికారము కా. శ. ౧౮౪౭ నకు పరియైన క్రీ. శ. ౧౫౨౫. ౬ తో ముగిసెనని నిశ్చయింపవచ్చును. తరువాత నీ ప్రాంతమును కొండమరసు కుమారుఁ డయ్యపరసు పాలించినట్లు కావ్యసామ్రాజ్యము గలదు. న్యూనిజ్ కథ కిది యనుకూలముగనే యున్నది. 17

తిమ్మదండ వాయవ్యుని యాచూక శాసనములందు గానరాదు; ఇక వతని వాయవ్యము క్రింద రేగిన యల్లిరి ప్రస్తావము లేకపోవుట వింతకాదుగదా. కాని కృష్ణరాయల యంత్యధివములలో గొండ్లబిటి రాజ్యమున గొంత పంజీర్ణము గలిగెను. క్రీ. శ. ౧౫౨౮ వ సంవత్సరమున తింగిడు దుర్గము శ్రీశ్రుతవ్యోతో ముట్ట దొంచిరి. వారితో ఖోల్లాడి కోటను పండ్లకొంచి నందులకొ ముట్టుపట్టు నలువది వాలుగు గ్రామముల వారిద్దరు కూరులకు గొంత భూమి విచ్చివట్టు దుర్గ ద్వారమందలి శాసనము చిల్చుచున్నది. 18 నుంటూరు జిల్లా రాగల్లునందలి మఠేయొక శాసనమున క్రీ. శ. ౧౫౨౭ వ సం॥ జూన్ మాసమున చెన్నమనాయనిం గార్లు కండల కుంట కు తిరముననుండు చెలువుక్రింది భూమిలో మూడుపాళ్ళు బ్రాహ్మణులకును దిక్కిన రెండుపాళ్ళును క్రీ. శ. సం॥ కులకులకును ఇంచి పెట్టెను. 19 ఇందువలన కొండ్లబిటి రాజ్యమున క్రీ. శ. ౧౫౨౭-౨౮ లో శ్రీశ్రుల యుద్ధవశమువలన కాంతి చెడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ యశాంతికి గారణమేమో నిశ్చయించి చెప్పటకు వీలులేదు. న్యూనిజా చరిత్ర ప్రకారము విజయనగరమునుండి తిమ్మదండ వాయవ్యుడు తిప్పించుకొనిపోయి పర్యవ భూమియందు సెలకొన్న సమయమిదియే. మఠేయ నిజ సమయమున చారీఖ్ - ఇ - మహమ్మద్ కుల్లీ కుతుబ్ నాహీ యను మహమ్మదీయ చరిత్రయందు గోల్కొండ కుతుబ్ నాహీ వంశస్థాపకుడైన మల్లాక కుల్లీ కుత్బుశాహు కొండ్లబిటు చెల్లంకొండ మొదలగు దుర్గములను ముట్టడి చేసినట్లును గృష్ణరాయలు దన యల్లుడైన శివరాయల యాధిపత్యము క్రింద సోక

లకు సైన్యము పంపినట్లును, దుర్గలలో సరి పోక జాలక హిందువు లరిగావులై పాలుకు మూడులక్షల హాన్ను లిచ్చి సంతి చేసికొనినట్లును జెప్పియున్నది. 20 చారీఖ్ - ఇ - మహమ్మద్ కుల్లీ కుత్బుశాహీలో జెప్పిన దంతయు వాస్తవమని యంగీకరించుటకు కొండ్లబిటి రాజ్యమున గానవచ్చు సప్తటి శాసనముల బరిశీలించి చూడగా గుత్బుశాహీ మల్లాను గాని మఠే యే మహమ్మదీయ ప్రభువుగాని నీ ప్రాంతముల నేలివట్లగ పడుటలేదు. మఠేయ గృష్ణరాయలకు శివరాయలను నల్లుఁ డుండెననుట వస్తుదగినది కాదు. మన కెఱుక పడినంతవఱకును కృష్ణరాయల కల్లుం (ద్రిద్దలుండిరి. ఆరియ కామరాజొక్కఁడు; మట్ల వరదరాజు మఠే యొక్కఁడు. 21 ఆరియ కామరాజు తమ్ముఁ డగు తిరు మలరాజుకు కృష్ణరాయల యల్లుడని వాస్తవమున సోక నైతివ్యయ గలదు; కాని యిది విశ్వాస పాత్రముగాదు; కృష్ణరాయలకు శివరాయలను నల్లు డుండెనని దుజావువేయగల పాధసములులేవు. కాని యచ్యుతరాయలు దన ప్రథమరాజ్య వర్తమున దుర్గక నోడించెనని శాసనాదులలో జెప్పియున్నది. మఠేయ సచ్యుతరాయల మన్నె పామంతులలో సోక్కడైన గవి తిమ్మానాయకు, 'గడిదాటి రాకుండ్ల వడిదాకే మలక కాల్బలముల నేల కాల్బలము కాల్బలము కేస' వని వెలుగోటి వారి వంశావళియందు కలదు. కావున గృష్ణరాయల కడపటి రాజ్యవర్తములలో గోల్కొండ ప్రభువు మల్లాక కుల్లీకుత్బుశాహు కొండ్లబిటిపై దండెత్తి వచ్చెననుట కల్పకాదు. కాని శాసనములందు ప్రస్తావనలేమున తేల్చొనిన శ్రీశ్రువుల వావళిని మల్లాక కుల్లీ కుత్బుశాహు దండియాత్రకును దిన్ను పండినాయకుని యల్లిరితో నెట్టి సంబంధముండెనో చెప్పటకు వీలుకాదు. ఇట్లు న్యూనిజా వర్ణించిన యంకిముల నెల్లను శాసనాద్యన్యపాధసముల మూలమున నిరూపించుటకు వీలుగాకపోయినను సత్యము చెప్పు కృత్రంతయు మొత్తముమీద సత్యాత్మక మనియే యెన్నుదగి యున్నది.

రాజ్యాధిపత్య నిర్ణయము

కుమారుడు తిరుమలయ్య దేవ మహారాయలు కాలగతి నందిన పిమ్మట కృష్ణరాయలకు దన యనంతరము రాజ్యాధిపత్యము వహించ సన్మదెవ్వఁడో నిర్ణయించవలసిన యావశ్యకత గల్గెను. పాత్రాజ్యమునకు వారసులుగ బరిగడింప దగినవారిలో నలువురు ముఖ్యులుండిరి. మొదటివాడు కృష్ణరాయల పుత్రుఁడు. ఇతఁడు పదునెనిమిది మాసముల నిడుగు. రెండవవాడు గృష్ణరాయల యన్న వీరవరసింహరాయల కుమారుడు.

18. 874 of 1926.
19. 888 of 1915.
20. Briggs Ferishta III. pp 865-68.
21. రామాభ్యుదయము. 1 : 55, కమిష్ట విజయము. 1 : 40.

దండం. ఇతఁడు సామ్రాజ్యధిపత్యము వహించదగిన వయసుగల వాఁడే. కృష్ణరాయల యంత్ర్యకౌలమునం దాతఁ డిరువదనిమిదేండ్ల ప్రాయముగలవాడై యుండవల యును. మాఁడవవాడు కృష్ణరాయల కనిష్ఠ ద్వైమాతరుఁ డగు పచ్యుతరాయలు. పైబోర్కొనిన వారిలో ద్వితీయ తృతీయు రిద్దరును కృష్ణరాయల పట్టాభిషేక కాలము నుండియు జంక్షన్ గిరి దుర్గ కారాగారమున బంధితులై యుండిరి. వాల్లవ వా డచ్యుతరాయలయన్న శ్రీ రంగ రాయల కుమారుఁడగు పదాశివరాయలు. ఈ పలువురు గాక కృష్ణరాయల యల్లుఁడైన యశ్వీయ రామరాజును గూడ నిదట బోర్కొనబడి యు క్తము. రామరాజు ఆర్యేటి బుక్కరాజు ముమ్మనుడు; రామరాజు మనుమఁడు శ్రీ రంగరాజు పుత్రుఁడు. మొట్టమొదట నితఁడు గోల్కొండ మల్లాక్ కుల్లీకుమ్మకాహు కొలువునం నుండెను; శ్రీ. శ. ౧౫౧౫ ప్రాంతమున మల్లాక్ కుల్లీ విజయనగర సామ్రాజ్యముపై నెత్తవచ్చి గడిసీమలఁ గొన్నిటిని జయించి సాన్తానము తేసికొని యా సీమలపై ప్రభుత్వమునకు మహమ్మదీయులను నియమించుట యుక్తముగాదని తలఁచి రామరాజు నచట నెలకొల్పెను. తరువాత వా ప్రాంతముపై వా డిల్లాను దెత్తవచ్చెను; ఆరని ధాటి కోర్వలాలక రామరాజు గోల్కొండకు బాజీరాగా మల్లాక్ కుల్లీ యరిని పంపితమన నకది నిదర్శనమని తలచి నిజ

22. Briggs Ferishta III. pp 380-81.

23. ఈ క్రింది కావనము లీ సందర్భమున బరిశీ లింపదగినవి:—ఇం దచ్యుతరాయలు రాజ్యము సేయు నుండి నట్లున్నది:—

(1) NDI. NI. 34.a. కా. శ. ౧౪౪౮ పార్శ్వ, పాలణకు. ౧౫ బుధవారము.

(2) Ec. X. Sd. 15 కా. శ. ౧౪౬౦ (౧౪౫౦) సర్వధారి భావపదకు ౧౩.

(3) Ec. XII. Gb. 82. కా. శ. ౧౪౫౧ విశోధి కైతకు. ౫.

(4) MAR. 1929. No. 82 కా. శ. ౧౪౬౦ (౧౪౫౦) విశోధి భావపదకు. ౧౩.

(5) 104 of 1919 విశోధి. ఆవదే. ౨౦.

విశోధిసంవత్సర మాఘ శుభాషాఢముల నజు కును కృష్ణరాయల కావనములు గానవచ్చుచున్నవి. కావున నీ కాలమున కృష్ణరాయలతో గూడ పచ్యుత రాయలును సామ్రాజ్యమును పాలించుచుండెనని చెప్పవలసి యున్నది.

24. EC. III. Tn. 75.

25. Nuniz, Forgotten Empire p. 367.

రాజ్యమునుండి వెదిలిపోవ నాజ్ఞాపించెను. అంతట నతఁడు విజయనగరమున కేగుదలచెను. కృష్ణరాయ లతని శక్తిసామర్థ్యములను గ్రహించి గౌరవించి మాతురు తిరుమలొంబనిచ్చి యుద్ధాహ్వా నెనున ర్పెను.22 రామరాజునకు విజయనగర సామ్రాజ్య ముపై పెట్టి వారసత్వపు హక్కు నుత్తేడు. కాని యతని యధికార కాంక్ష మేలలేనిది. కృష్ణరాయల జీవిత కాలమునంద యతఁడు మామగారికి సామ్రాజ్య పరిపాలనయందు చేదోడువాడోడై యుండెనని కొన్ని యర్వాచీన పోర్చుగీసు చరిత్ర గ్రంథములందు కలదు; కాని యది సత్యమని నిరూపింపగల సాక్ష్యము విశ్వాసపాత్ర మెదియు గానరాదు. రామరాజుకృష్ణ రాయల యనంతర మతని పుత్రుని పేర ప్రభాపాలనము సేయదల పెట్టి సామ్రాజ్యము వల్లకల్లోలము గావించెను. అతనిదృష్టి యప్పటికే సింహాసనముపై బారియుండు ననుటకు సంతయములేదు.

పీఠందలి నురాగములును శక్తిసామర్థ్యములను కృష్ణరాయ లెఱుగనివికావు. దీర్ఘము నితర్కించి విత ర్కించి పీఠందలిలోను దన యనంతరము సింహాస నము నధిష్ఠింపదగిన వా డచ్యుతరాయలే యని నిశ్చ యించుకొనెను. ఇట్లు నిశ్చయించినది కృష్ణరాయలు బాన్సిగ్రమ్మఁడై ప్రాంతముపై వాసపిడిచి మృత్యువు నెదురుచూచున్న పుయమందని న్యూనిజు వచించియున్నాఁడు. ఇది సరికాదు. మరణకాలము నకు రెండుమాడేండ్లకు నుండే రాజ్య వారసత్వనిర్ణ యము జరిగియుండివలయును.23 ఇట్లు నిశ్చయించు కొనిన పిమ్మట పచ్యుతరాయలు బంధనము వాసి యతఁడై తన యనంతరము వజ్రసింహాసనాధిపతి యని ప్రకటించెను.

తన విరూపాక్షము సర్వసమృత్తియు గాదని కృష్ణ రాయలు కింకించెను. కావున నది నిర్విఘ్నముగ నెఱ వేరుటకు గొన్ని యేర్పాటులను గావించెను. వానిన తిమ్మయ కుటుంబమునెడి మరల సుప్రసన్నుడై చెజను విడిపించి మరల దన కొలువునందు బునఃప్రతి స్థించెను. సర్వధారి సంవిర్భవమున మైసూరు మండ లములోని మరదీపురమున మహాప్రధాన సాకువ గోవిందరాజు వొడియలుగారు వ్రాయించిన కిలా కావన మందుకు తర్వాత24. ఆచ్యుత రేవరాయల కనుమూలఁడైన సాకువ సరసింగరాయ దండనాయ కుని ముఖ్యమంత్రిని తేసికొనెను. ఇతఁడు ప్రబ లుఁడు; ప్రతిపక్షులను సింహాసనము వాక్రమించు కొననీయక చంపిదిగినుండి యచ్యుతరాయలు నచ్చు నందాక సందర్శించి వాతఁ డితఁడే.25

కృష్ణరాయల నిర్మాణము

అద్భుత దేవరాయల నిర్మిత భాగ్యధిపత్యమున తెలకొల్పుటకు నిశ్చయించినను, కృష్ణరాయలు రాజ్య భారము వదిలిపై మోపక కుదిరక సర్వకార్యములను తానే నిర్వహించుచుండెను. ఇట్లుండ రాయులు తన యొద్దనుండి జయించి కైకొన్న రాయడూరు దుర్గమును మరల స్వాధీన పఱచుకొనుటకొఱకు గజాశ్వదళములను గూర్చికొని యా దిల్లానుండు కూచిచేసి వచ్చెను. ఆ వర్తమానము తెలివోసింపఁబడిన మండిపడి కృష్ణరాయల లెవ్వఁజేసిని లెప్పకయశ్వాభూషణుడై రాయల మారు వంశస్థులముగ స్వాధీనచేసిపోయెను. రాయలు వచ్చుచున్నాఁడునని వార్త యా దిల్లానునకు రెలియ వచ్చినది. ఇంక వరుల నాగుట శ్రేయస్కరముగాదని యారెండు పరారీ చిత్రిగించెను. అంతట కృష్ణరాయల తన కిట్లు సంభోదము చెను.

‘ఇప్పటివఱకు రెండు పర్యాయములు బాస దప్పితిరి; ఆదినరూట తప్పినందులకు నీతో యుద్ధము జేసితిని, ఇంకను చేయుదును, నాకరిగావు నగునంత వఱకు మానము, తెల్లమును వశపఱచుకొనునంత దినక నిన్ను విడిచాలము.’

చరకాల మారంభి మనుటవలన దండయాత్రను వంట నే ప్రారంభము సేయుటకు వీలులేక పోయినది; కావున కృష్ణరాయలు విజయనగరమునకు మరలి వచ్చెను; యుద్ధసన్నాహములను మానలేదు. నానలు నిర్మింపఁబడిన యా దిల్లానున పై దండుపట్ట నిశ్చయించి కుమారులు ఫీరంగులు మందునుండు సామగ్రులను విస్తారముగ సమకూర్చి వలయునని కంధాచారాధి పతుల కాజ్ఞాపించెను; మఱియు దిన యర్థము నిర్దిష్టముగ గొనసాగుటకు బోర్చుగీసుల సహాయము వచ్చేయించి గోవానుందలి వారి ప్రతినిధికి సందేశ ముం చెను. తనకు దోడ్పడిన తెల్లము గైవసమైనవం తటనె గోవాదీప్రభమున కెదుటనుండు తీర భూముల నిచ్చి చేయుదునని మాట నిచ్చెను. కాని కృష్ణరాయల యుద్ధమును కొనసాగలేదు. దైవ దుర్విలాసమువలన

నతని కారోగము దప్పినది; జాగ్రత్తముడై యచిర కాలముననే యవతారమును జాలింపవలసి వచ్చెను.

కృష్ణరాయల శివు వస్త్రంగతుఁ డాయెనో కచ్చి తముగ నిర్ణయించుటకు దగిన పాఠము లింకను లభ్య పడలేదు. శా. శ. ౧౪౫౧ కి సరియైన విశోధి సంవత్సర తులామాస పాడమాస్య భానువారము (క్రీ. శ. ౧౫౨౯ ఆక్టోబరు ౧౭ వ తేది) నాడు ప్రాయించిన కాసనమునం దింకను కృష్ణరాయలు రాజ్యము సేయుచుండినట్లు వచ్చించియున్నది. 26 శా. శ. ౧౪౫౧ విశోధి వర్ష కార్తిక కు ౧౫ భానువారము (క్రీ. శ. ౧౫౨౯ ఆక్టోబరు ౨౭ వ తేది) నాటి శ్రీశైల కాసనమునందుగూడ కృష్ణరాయల రాజ్యపాలన మొనర్చుచుండినట్లు చెప్పియున్నది. 27 అందె మఱియుక కాసనమున శా. శ. ౧౪౫౨ వికృతి సం॥ చైత్ర బ ౩౦ సోమవారము (మార్చి, క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకును రాజ్యము సేయుచుండి నట్లున్నది. 28 కాని ఇది సంశయాస్పదము. ఎలవగా క్రీ. శ. ౧౫౨౯ డిశంబరు తే ౨౮ ది నాడు ప్రాయించిన అద్భుత రాయల కవిలాడి తామ్రకాసనమునం దప్పటికే కృష్ణరాయలు స్వర్గస్థుడైనట్లు చెప్పియున్నది. 29 కాబట్టి రాబట్టు మాయలు గారు చెప్పినట్లు కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౨౯ ఆక్టోబరు ౨౭ వ తేదిని డిసంబరు ౨౮ వ తేదికి మధ్య నెవ్వడో యొకనాడు పరలోకగతుడై యుండివలయును. 30.

కృష్ణరాయల నిర్మాణకాలమును దెల్పు పద్య మొకటి వాడుకయందున్నది.

ఉ॥ బోరన యాచకప్రతితి

భూరి విపదకే నొందుచుండెగా

వారయ శాలివాహన శకాబ్దము

౦ ద్దియుగాల్ది సోమవారం

దారణ వత్సరంబు ననిదాఱు

దినంబున కేగిన్ గుద్దమ

క్షీర వివాసరంబున నృసింహాని

కృష్ణాఁడు చేత స్వర్గముకొ

ద్యారక నున్న కృష్ణాఁడనతార

సమాప్తము నొందు కైవడికొ.

ఇట్టివల కాసన పరిశోధక కాళివాడు సంపాదించిన అశియ రామరాజ తామ్ర కాసనమునగూడ నీ పద్య ముదాహరింపబడెనని తోచుచున్నది. ఈ కాసనము శా. శ. ౧౪౪౮ చైత్ర కు ౧౨ సోమవారము నాడు ప్రాయణడెనట. (12 of 1946 - 47.) ఇది కృత్రిమమును తలంపునకు గొంత యవకాశముగలదు.

26. ARE. 512 of 1919.

27. ARE. 15 of 1915.

28. ARE. 14 of 1915.

29. EI. XIV. p 810.

30. Robert Sewell, *Historical inscriptions of Southern India*, p. 245.

పై పద్యము నాధారపటమకొని కీ. శే. కొమతానా వేంకటలక్ష్మణరావు సంకులనాథు కృష్ణరాయల నిధన కాలమునుగూర్చి జక్కని వ్యాసమును విరచించి, స్థానిక చరిత్రలోని కథలను గృష్ణరాయల కవపటి రాజ్య విరమములో వ్రాయబడిన కొన్ని కాసనములను నాధారపటమకొని, 'కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౪౪౬ లోనో ౧౪౪౭ లోనో మృతినొందినట్లును, అప్పటి మండియు శా. శ. ౧౪౫౨ (శే. శ. ౧౫౩౦) వఱకు విజయనగర రాజ్యము నాక్రమించు కొనవలయునని ఆతిని కుమారుడైన తిరుమలరాయలను, అట్లుడైన రామరాయలను, తిమ్మడైన యద్యుతిరాయలను బ్రయత్నించి మండినట్లును ఎవ్వరికి వీలయినవారు కాసనములు వేయించుట, కాల్పిద్ముట మొదలయిన పనులు చేయించినట్లును, ఈ కాలమున సెవరి యధికారమును స్థిరపఱపట్టును దోచుచున్నది' అని యూహించిరి. (లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి. పుట ౫౨.) ఈ యూహకు ప్రోదిగ లక్ష్మణరావుగారు దూహించిన పాధనములలో నెల్ల శా. శ. ౧౪౪౬ తారణ మార్గశిర శు. ౨ నీనివారమున వ్రాయించిన తిరుమల దేవ మహారాయల కాసనము ముఖ్యమైనది. (EC. IX. Ma. 82) ఇందు 'కృష్ణదేవ మహారాయ రిగ గంగోదక నేవితరప్ప...కోనప్ప నాయకరు' అను వాక్య మీ పండ్వరమున జక్కగ గమనింపఁదగినది. ఈ వాక్యమునకు లక్ష్మణరావుగా రిట్లు వివరణమును వ్రాపియున్నారు. 'కృష్ణదేవరాయలకుఁ గోనప నాయకుఁడు గంగోదకము నేవంపజేసెననియునిందుఁ జెప్పబడియున్నది. తిరుమావధయందు గంకులో గంగఁదోయు నాచారము హిందూదేశ మందంతటను గలదు. కావున గోనపనాయకుఁడు రాయల చిరము దశయం దారని సేవఁజేసి ధన్యుఁడయ్యెనని మనము

తలంపవచ్చును. పై చాటు పద్యమునందలి మరణ తిథియే నిజమైనయెడల ఈ కాసనము రాయల మరణా నంతరమున ఆటుసెలలో జేయబడినదియగును'. (లక్ష్మణరాయల వ్యాసావళి. పుట ౫౧). కాని పైకాసన పరిష్కర్తయగు బాయిగైదుగారు 'గంగోదక నేవితరప్ప' యను మాటలకు గంగోదకమున మోయువా (The bearer of the Ganges water to Krishna deva Maharaya) డని యర్థము జెప్పిరి. కృష్ణరాయలు స్వయముగ యాత్రచేసి గంగలో స్నానము చేయుటకు వలనుపడక పోగా నీ కోనప్పనాయకు నంపి యతనిచే గంగాజలమును జెప్పించుకొని యందు స్నాన మాడి యుంఁపవచ్చును. ఇం దనింగిరి మెద్దియులేదు. కావున పై వాక్యము నాధారపటమకొని కృష్ణరాయ లా కాసనకాలమునకు ముందే మృతి జెందెనని చెప్పట పమంజనముగాదు. మఱియును లక్ష్మణరావు గారే, 'ఈ యూహల కన్నిటికిని త్యగిరేకముగ గృష్ణ రాయని కాసనములు పెక్కులు శా. శ. ౧౪౫౨ వఱకును గలవు. కావునపై నూయులు మొదలయిన రెన్లయు కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౪౫౦ (శే. శ. ౧౫౩౦) వఱకును జీవించియుండెనని వ్రాసి యున్నాడు' అని యొప్పుకొని యున్నారు. (లక్ష్మణ రాయ వ్యాసావళి. పుట. ౫౨). మఱియు శా. శ. ౧౪౪౬-౧౪౫౨ ల మధ్య కృష్ణరాయల కుమారుడైన తిరుమల రాయలను వల్లడైన రాయలను, దిమ్మడైన అద్యుతిరాయలను రాజ్యము కొలకొం డొరులలో నోరుమండిరని తెల్పు సాక్ష్యము విశ్వాస పాత్రమైన దెద్దియు గానరాదు. కావున పై చాటువు నందు జెప్పినట్లు కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౪౪౬ నకు పరియైన తారణ వర్షమున స్వర్గస్థుఁ డాయెనని యంగీక రించుటకు వలనుపడదు.

“ఎవరు, ఏమిటి, ఎందుకు”

శ్రీ అనిసెట్టి అప్పారావు

ఇవాళే ఈ బొంబాయిలో మనిషి ఒకరై ఒక డాక్టర్ మెలికలు తిరిగిపోతున్నాడుగాని అసలుకి ధర్మారావు పుట్టిన స్థలం గన్నవరం. ఇక్కడికి తొమ్మిదివేలం తెలిసి కోలాహలించి పల్లెమీదుగా వెళ్లి చివారు కొమ్మర్ని ఒరుసుకుని ఎగిరిపోయే విమానాన్ని తనలో స్పృహించుకుంటూనే పెంచుతూనే ప్రపంచం ఇంచుమించూ తెలియక పర్యవసానం ఎరుగక లేచిపిల్లలా పాలబుడ్డిలా తనూ పెరుగుతూనే ధర్మారావు విమానాలంతటి ఊహాన్ని తనలో చిత్రించుకోవడం జరిగింది.

ధర్మారావు కుర్రతనం గనక తనపట్టిన కుండేటికి చూడేకాళ్ళనుకున్నాడు. అలా అనుకుని తృప్తి పడితే ఎంతో బావుండేది. అది తన మెట్రిక్ ప్యాస్సైనప్పటిమాట. అలా అనుకుని పది నువ్వు రావు దగ్గర నుమాస్తాగా కుదురుకుని ఉంటే ఎంతో బావుండేది. ఒకళ్ళ నలహా పాటించలేదు. ఒకళ్ళ ప్రాపు అక్రమించలేదు. అసలుకి కుర్రాడు తన. అనుభవంచాలని వయస్సు. అంతేగాని ప్రపంచం వేపు ఒక్కపారి కన్నెత్తి చూడేడు. దాని గమనాన్ని వక్రమార్గాన్ని, ఒక్కోమనిషి ఎన్నేసి ముఖాలు తిరిగించుకుని ఎందుకైతే ఒకరితో సంబంధాలు లేక మంచితనంలేక ఎందుకైతే ఇలా తిరుగాడు తున్నాడో ఇలా యాతన పడుతున్నాడో, తన పరికించలేదు. ఒక్కో సమస్యకి ఎన్నేసి ముఖాలైతే వున్నాయో తన పరికిరించలేదు. కావడంవల్ల కాలేదీగా చేరాడు. కావడంవల్ల తన స్థితిగతులు ఆలోచించలేదు. కావడంవల్ల అవ్వలు చెయ్యడం, ఉన్న నాలుగకరాల ముప్పాతిక పాలం తాకట్టుపెట్టడం, చివరికి అమృతం జరిగింది. ముచ్చటైన స్థితికి నుమాస్తా—కందంలో అన్నాన్ని కాళ్ళతో తన్నుకోవడం జరిగింది.

ఏదే మొదట్లో తన చేసింది పెద్ద తప్పుగా అవుతుందనే దరనికి. ఒకటి రెండు కోలాలు పక్షులు వుండి కాలేజి మానివేసి పార్కులో చెట్టుకింద నీటిలో పడుకున్నప్పుడు అరిచి ఇవే ఆలోచనలు వచ్చేవి. తన కాలేజీలో చేరడమే పెద్ద పాపపాటని పించేది. కళ్లు చెమ్మగిలేవి. ఏదే చివరికోలాలు కావడంవల్ల చదువు పూర్తిచేయకుండా కాలేజి వదిలేస్తే అంతా వృథా అవుతుందని ఇంకా కాంగ్రెస్ ఎక్కడో ముసుప్పులో మారుమూలం చెనుగులాడేది. కణతలు నొప్పిపుట్టేవి. ఆలోచించడం మానివేసేవాడు. నిజానికి అసలు ఆలోచించి మానివేసి ఎన్ని కోలాలుయింది. తనలో తన తెలిమియ్య కాంతిలా సత్వమునేవాడు. చగ్గర దమ్మిడికూడా లేని సమయాల్లో సత్వపుట్టిన సమయాల్లో వ్యవస్థమైన తెల్లటి పాలపొంగులాంటి నిరంతరవాసంవయమైన సత్వ తినుక్కున మెరిసే క్షణం అది. జీవితంలోని యధార్థ సంఘటనల్ని చూసి వెదకిపోయేవాడు. నెమ్మదిగా కోలాలు జరిగినవిదట తనని తన సంబాధించుకోవడం జరుగుతున్నది. తనని తన తిల్లిలా ఓచార్యుకోవడం జరుగుతున్నది.

నిజానికి తన పెద్దపెద్ద ఆలోచి పోలేదు. అతి సామాన్యము కోలే. జీవితం తప్పు తన ఎక్కువేమీ కోరడంలేదు. పరువుగా మర్యాదగా తనకు తానే వ్యతంత్రించి బ్రతకగలిగే శక్తి తనలో వుంది. తన దగ్గర ప్రతిభ వుంది. తన అనుకున్న తీరిలో బ్రతకాలి తన. ఒకటి అందమైన ఒకరి దయాదాక్షిణ్యాలందా తన. ఒకటి అందమైన ఒకరి అపహ్వానం. ఏదే ప్రపంచానికీ తన ఇవ్వగలిగిందానికంటే ఎక్కువేమీ కోరడం లేదు తన. అసలు ఇలా కోరడంలో వున్న తప్పు ఏమిటో ఎప్పుడూ అర్థంకాదు. తనకి. ఏదే ఇలా కాకుండా ఎందుకు జరుగుతున్నది. ఈ దమ్మనే

వస్తువు ప్రతిపాదీ అందుబాటులో లేకుండా ఎందుకు జరుగుతున్నది.

తన జీవితాన్ని ముందుకు సాగనివ్వకుండా శూణ్యతనం అడుగున్న దెవరో ధర్మారావుకి అర్థం కాలేదు. అవి కొద్దిగా దీనిపరీక్షాచదివడం మొదలు పెట్టిన రోజులు. ప్రపంచం ఇంకా రమారమి అర్థం కాని రోజులు.

* * * *

ఎలాగైతేనేం తనూ ది. ఏ. అనిపించుకున్నాడు. ఇంతటితో కష్టాలు గడిచి గట్టెక్కినట్లుకాదని ధర్మారావుకి తెలుసు. ఇంతటితో తమ గమ్యం చేరినట్లు కాదు. ఎక్కడో ఎవరో తన కౌన్సిలర్ల దిగివచ్చారని ధర్మారావుకి తెలుసు.

ఇంక తను పుట్టి పెరిగిన ఊళ్లో ఉండడానికి అస్కారంలేదు. ఇష్టం కూడా కలగదు. తన అవసరం ఎవరికీ లేదు. కష్టమాలిన మట్టిమిదై తప్ప ఊళ్లో ఇంక తనకి మిగిలించేదాని లేదు. కష్టాలు పరంపరలుగా రావడం తప్ప తమ ఎవరికోసం ఆ ఊళ్లో ఉండాలో తనకి తెలిసిరావడం లేదు.

‘విమానాలు నడిపడం చేపు డెరుకు. ఉన్న తోలే వుండు. ఏదైనా చిన్న ఉద్యోగం చూసుకుని తాళిగా బ్రతికేమార్గం చూడు.’

మాటలు ధర్మారావుమీద విరుచుకుపడ్డాయి. మాటలు ఒట్టి ఊహలు గనక, ఊహించడం ప్రమాద కరం గనక రోడ్డుమీద నడుస్తున్న ధర్మారావు ఒక్క శూణ్యం ఇంకి కిక్కున అగి వెనక్కి తిరిగి చూసుకున్నాడు. ఇలాంటి శూణాలు ప్రతి ఒక్కడి జీవితంలో ఎప్పుడో ఒకప్పుడు చూట్రుగా ఒక్కసారి ఎదురవక మానవు. ఇన్నాళ్ళనుండి తనని తమ తన జీవితాన్ని తమ మోసగించుకుంటున్నానేమో ననిపించింది ధర్మారావుకి. తలపెట్టిన ప్రయత్నాలు తలకి మించినవిగా అవుపించేసరికి, అలివిమాలినవిగా తెలివి మాలినవిగా అవుపించేసరికి ధర్మారావు ఒక్కసారి వెనుదిరిగిచూడడం తలపెట్టించింది.

తన కలలుగన్న ధనివ్యక్తు ఎదురు చూపుల పొన్నులాంటిది.

తన ఇన్నాళ్ళనుండి శ్రమపడి చదివినంతా విధానమేమో ననిపించింది. ఎందుకూ కొరగానిదేమో ననిపించింది. భయం ఒళ్ళంతా కంపించసాగింది. ఇప్పుడనుకోని లాభం ఏముంది. ఇంతకీ పరిస్థితులు

కారణం. ఏ ఊహలైతే ఒకప్పుడు తన జీవితంలో ఒక ప్రయోజనాన్ని సాధిస్తాయనుకున్నాడో ఇవాళ అదే రోజులు తన జీవితాన్ని కంటకావృతం చేస్తాయని, అసలు ప్రాణమే చావుబ్రతుకుల కనాటంలో హరిహరిపోతుందని తమ ఎప్పుడూ అనుకోలేదు. ఏదైనా ఇప్పుడునుకుని లాభం ఏముంది. ఇకనైనా జాగ్రత్త పడడం మంచిది. ఉన్న బాలం కొస్తా అమ్మకం అయినమీదట, దీపం ఆరిపోయినమీదట, కంచంబో పాలు ఒలికిపోయిన మీదట, ఇకనైనా మెలుకువతో ఉండడం మంచిది. తనమీద తన ఒట్టు వేసుకుని చెబుతున్నాడు. తమ ఇక ఎప్పుడూ అలాంటి పాఠపాట్లు చెయ్యవని. తమ చేసినదానికి నిజానికి తన తగదని!

ప్రాణాలు అరచేత పట్టుకుని ప్రతి అధీనా గారిండాడు. ప్రతి అధీనరు చుట్టూ తిరిగాడు. ఐతే తనకి ఉద్యోగం రాలేదుమరి. నిజానికి తనకి ఉద్యోగం వచ్చివుంటేదే. ఐతే తనదగ్గర విదు వందల రూపాయలు ఎక్కడ ఉన్నాయి. ఎక్కణించి తెచ్చేట్లు, లేకపోతే తనకి ఉద్యోగం దొరికేదే. తనూ నుమాస్తాగా బ్రతికి ఉండేవాడే. నుండేనిండా గర్వంతో, హుందాతో, కార్యకి తొత్తతోడు తొడుక్కుని, మెరుస్తున్న సిగరెట్టు కాలుస్తా—రిక్వాబంబ్రోతు దారిచేస్తుంటే, తనప్రక్కప్రక్క తనకి దారి ఇన్నా ఒలిగిరి అలివినయంగా అవసరాల క్షయంట్లు తన ప్రక్కన నడుస్తుంటే—తను గూడా తానీల్లారులా నుమాస్తాగా నుర్రబృందీగా బ్రతికి ఉండేవాడే. అవును, నిజానికి తమ గట్టిప్రయత్న మేచేశాడు. ప్రమాణం చేసి చెబుతున్నాడు. ఐతే తమ విరువందలు ఎక్కణించి తెచ్చేట్లు. అవును, తనకి తెలుసు. ఇక్కడ తనని పలకరించే వాడే లేరు. ప్రయత్నాలు చేసి చేసి విసుగెత్తిపోయింది. జీవితంమీద. ఇట్లు అమ్మకావచ్చిన డబ్బు కూడా అయిపోవచ్చే నాదనలు అవుపించే సరికి ధర్మారావుని ఎప్పుడూ ఎరుగని భయం ఆవరించ సాగింది. డబ్బులేవి భయం, బ్రతికేదానికి వీలేమిండా చేస్తున్న డబ్బులేవి భయం!

తనకి తెలుస్తున్నది ఇవాళ :

ప్రపంచంలో వాస్తవాన్ని ఎదుర్కోవడం కంటే కష్టతరమైంది మరొకటి లేదని.

తన జీవితంలో ఇన్ని యాతనలు పడుతున్నప్పటికీ తన జీవితాన్ని ఇంకా గాఢంగా ప్రేమిస్తున్నాడు. కష్టాల్లోపడి అగచాల్చుమధ్య, అపాయాల

మధ్య చిక్కుకున్నప్పుడు ఇంకా తన జీవితాన్ని గాఢంగా ఇంకా ఇంకా గాఢతరంగా ప్రేమిస్తున్నాడు.

ఏలే తను చెయ్యదబ్బుకున్నది చెయ్య నివ్వకుండా చేస్తున్నాడెవరు ?

విలువలు రిచ్చిపోయిన ప్రపంచంలో కూచుని ధర్మారావు ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

2

‘వాడు మాకానా బొంబాయి వడుకున్నాడు!’

‘ఎవరూ.’

‘వాడే, ధర్మారావు.’

‘ఎందుకూ. ఏకోడ్రోంలో చేరడానికేనా!’

‘ఆ, అదే. అక్కడి వీడికోసం ఉద్యోగాలు ఏదురుమాస్తున్నట్టు. అయినా ఉన్నరాంట్లో ముడుక్కొక.’

‘మన వాడికిన్నీ గొంతెమ్మ కోర్కెల్లే.’

‘బాగా చెప్పావు.’

‘ఏలే వస్తా.’

‘ఏం.’

‘ఇంట్లో పనుంది.’

‘జైలే. ఐనా కాఫీకి నన్ను పిలుస్తావా’

‘ధ ధ. నిజంగా ఇంట్లో కాస్తపనుంది.’

‘నిజం. ఇంటికీ నేది. హోటల్లోకి పోయేది.

నాకూ తెలుసు.’

‘ఏలే వస్తేరా.’

‘మవు పిలిస్తే రాకుండా వుంటానా’

‘పది.’

* * * *

జేను. ధర్మారావు బొంబాయి వెళ్లినమాట నిజమే. నవనాగరి కుల మెప్పులు పుష్కలంగా పొందింది బొంబాయి. అది ఉచ్చున్న వాళ్ళ బొంబాయి. నబ్బున్న వాళ్ళకి దాని అందం చందం! ఇవన్నీ తెలివీ వెళ్ళాడు ధర్మారావు. ఉన్న డబ్బో ఉంటానికి తావులేక. అక్కడి తనకోసం ఎవరూ ఎదురు చూట్టలేదు. ఏ ఉద్యోగాలు తన కోసం అగి లేవు. ఏలే నేం, నక్క తిప్పింది కాదు. అసలు

తను ఏదైనా విమానాశ్రయంలో చేరాలన్నా బొంబాయి వెళ్ళాలిమరి. ఐనా తనకోసం ఎవరో ఎక్కడో ఎదురు చూస్తారమకోవడం కంటే తెలివి తక్కువ మరొకటి లేదు. ధర్మారావుకి ఈ ప్రపంచం సంగతులు అన్నీ తెలుసు. దివి ద తెలుస్తూనే వున్నాయి. ఏలే తను తెలు ఎక్కేప్పుడు బాగతోనే వెళ్ళాడు. ఎవరో తనని బలవంతం తెల్లలో కూర్చోబెట్టినట్లునిపించింది. తనకి తెలుసు. ఇదంతా అంతగా తన మంచితోమీ రాలేదని. కాక పోలే నేం! ఐనా ఇంక చేసేదేముంది. అందుకే ధర్మారావు ఒక పరిచయపుని సలహామీద బొంబాయిలో ప్రాణంవుండగా బొంబాయి వెళ్ళాడు.

తెల్ల ప్రయాణంచేసినన్నా ధర్మారావుకు తెలిసి రెండుచేతుల్లో గట్టిగాపట్టుకునేవున్నాడు. నిద్రపోకుండా ఒక మూలకూచుని కునికిపొట్టువడుకూ, పెట్టె బయటపక్క వవుతున్న కొద్దీ వచ్చేవిద్రమంపు కాస్త వదిలిపోయేది.

జాగ్రత్తమూ అక్కడపట్టపగలే ఖాసీలు జరుగుతాయి. చాలా జాగ్రత్తగావుండాలి మవ్వు. బొంబాయిలో ‘చార్ పోలిస్’ ఎక్కువ. బొంబాయి చాలా గొప్పగావుంటుందిలే! పలే పడే స్నేహితుని మాటలు చెవ్వుల్లో గింకురుమని తిరిగేవి.

మనక మనకగా తెల్లవారేసరికి తెలు తనని బొంబాయిలో దించింది. అంతేనీ ఎత్తువ గాలిలోకి లేచిన ఏదేనీ అంతస్తుల మేడలుచూసేసరికి ధర్మారావునుండే బావురుమన్నది. ఆ మేడలు ఇంతింత మురికి కొట్టుకుని, ఒక్కొక్క మేడలో వందలాది కుటుంబాలు కుక్కుగడుగుల్లా జీవించడం చూసేసరికి ధర్మారావుకి అశక్యంవేసింది. ఒట్లు జలదరించింది. ఒక్కొక్కదిలో ఒక్కొక్కంటుంబం, ధవనాలదుట్టావున్న పేలాదికిటికీలు—ఒక్కొక్కటికిమండి మకిలదుమ్మకొట్టుకుని పేలాదే ఆకులు పూలులేని బారెడు పూలమొక్క కాడలు ఇది కిలమవుతున్న బొంబాయి నాగరికతకి సరైన చిహ్నం అనిపించింది ధర్మారావుకి. బొంబాయినగరం గద్యపడే ఈ నాగరికతనిదూపి, బెదిరి, ఒక్కసారి వెనక్కితిరిగి తెల్లెక్కి పారిపోదామనిపించింది ధర్మారావుకి. కానీ ఇంటిదగ్గర. తన కోసం ఎదురుచూస్తున్నాడెవరు! ఒకరిమీద ఒకరికి శూన్య, అనుమానం, అనుయ, ద్వేషం తప్ప తన డబ్బోమాత్రం ఎన్ని కుటుంబాలు సహావుగా, సాఫీగా ప్రభువుతున్నాయి గనక. అంతకంటే ఈ కృత్రిమ జీవితమే మేలు. ఇక్కడ మవ్వు ఏ కాల్యలోకో, ఏ తెలుకిందనో, ఏ రస్తాప్రక్కనో పడి ఇని

పోయినా ఎవరని అనుకునేవాళ్ళుండరు. ఎవరేమిటని వచ్చి తొంగిచూసేవాళ్ళుండరు. ఒకరితో ఒకరు పలకరు. మానదు రంగులువేసుకున్న ముఖాలు తప్ప, దుస్తుల విలువలులేవ్వు, విలువైనకొద్దులేవ్వు, బొంతాయి మహాసగరంలో ఒకరి ప్రమేయం మరొకరికి లేదు. ఎవరి బ్రతుకు తెలుపు, ఎవరిమంచి చెడ్డలు, వాళ్ళు మానుకోడంలేవ్వు పక్కకి కన్నెత్తిచూడరు.

ఇక్కడ ఒకరూ నడవదు. పరిగెడతారు. అంతో మాడవబుక్కున్నట్టు, అంతో గడియారాల్లా ఆదామగా చివక్షుణ్ణిలేకుండా, మరలొమ్మల్లా, వదు నిమిషాలకొకసారి పట్టుంటోనే చెట్లమీదికి రైలుకోసం అంతో పరిగెడతారు. ఇదంతోమానే ధర్మారావు మొదటి అశ్వరథపోయాడు. కాలం అనేక రెల్లుగా తన నేగాన్ని నుణించుకున్న ఈ బొంతాయిసగరంలో ఇప్పుడు అంతో సహజంగానే అవుపిస్తున్నది. వేనకు వేలలో, లక్షలాదిలక్షలో, ఇప్పుడు అందరిలో తనూ ఒకడు. ధూళిలో, గాలిలో, రైలులో, గుంపులో ఇప్పుడు అందరిలో తనూ ఒకడు. తనూపరిగెడతాడు. బొంతాయించి చావురిమోసుకు వెతుకున్నట్టు దుర్వాసన దుర్గంధం చిమ్ముతూ పేదవాళ్ళ కొంపల్ని చుట్టు ముడుతూ వదిలిపో చావించి మెరికలు తిరుగుతూ పోయే మురికినీళ్ళ పైపులు లేవ్వు, అంతోవస్తుపోందరియ్యం లేవ్వు బొంతాయికి అందం ఏమిటి!

నితేనగరంలో ఏ ఇంట్లో అంగడిలోపటివా అతాయపై నుక్కెడు చాయ్ వోడుకుతుంది. ధర్మారావుకి చాలా గొప్పవాడై ఇది. కానీ బొంతాయివెళ్ళిన మొదటిరోజే ఒకవిషయం తెలిసినట్లైంది తనకి. ఎలాంటి పరిస్థితుల్లోనైనా సరే—పట్టు కొనుక్కుని తన బట్టలు తను ఉరుక్కొవడంలేవ్వు, ఏ నావుకి నయ్యుకొవడని, ఆ పట్టు పెడితే ధర్మారావులాంటి వాళ్ళు ఒక రోజున గమ్యవలయికవచ్చు!

ధర్మారావుకి బొంతాయిసగరం చీకటి గొయ్యిలా వైచుకోట్టులా అవుపించసాగింది.

అవును. తను నివసిస్తున్న గది థైరుకోట్టులాగే ఉంటుంది. తనలోనూలు మరో ఎలుగుడు ఉంటున్నాడు అంత చిన్న ఇరుకు సందులో. కప్పలాంటి రాలు తున్న మట్టి, కప్పని కడుముకుని నోస్సు తెరిచే పెద్ద పెద్ద బల్లలు. అంతా ధర్మారావుని పద్యప్రవాహంలోకి లాగివట్టు, చీలెడిపొంపలు పెడుతున్నట్టు, వరసరాలు లోడు తున్నట్టు బాధ. జీవుల బాగుతున్న కొద్దీ, పాదాలు, చేతులు, రాయికి మట్టి మొద్దుబారిపోతున్నాయి. ఇలా రోజుకి

వారానికి ఎన్ని సార్లు జరగడంలేదు. ఇది పెద్ద విశేషంకాదు. కడుపులో బల్లలు పెరిగివట్టు, గట్టి పడి పోయి జీర్ణకోశం చెడిపోవడం ధర్మారావులాంటి వాళ్ళకి జరగడం అతి సామాన్యం. ఇది బొంతాయిలో పెద్ద విశేషంకాదు. చిలే నాయర్ దగ్గర అన్ని మందులూ వున్నాయి. అన్నీ హోమోయి. మరి ఇక్కడ డాక్టర్ దగ్గరికి కనీసం పది రూపాయలులేని మవు వెళ్ళలేవు. శిశిజ్వరం కాసినా సరే. దానంతటదే పోవాల్సిందే లేవ్వు, లేకపోతే ఇక్కడ డాక్టర్ నిమ్మ దోమకుంటాడు. ఇది బొంతాయిలో అతి సామాన్యం.

మొదటిసారికి ముందుగానే పట్టు వెలిందుకున్నాడు ధర్మారావు. కాళ్ళు చాచుకునిపడుకోడాని మృదా చీల్చేదు. ఇంత చిన్న చిన్న గదుల్ని తన ప్పడూ చూశేదు. ఆ భవనంలో దాదాపు అరవై గదులున్నాయి. ఇలాంటి భవనాలు బొంతాయిలో వేలకు వేలున్నాయి. ఇలా నివసిస్తున్న వాళ్ళు లక్షలకి లక్షలున్నారు. ఇంత చిన్న చిన్న అరలుగా ఈ భవనాలు ఒకరు కట్టినట్టు కాకుండా ఏరాత్రి ఎవరో ఒక కిరాతకుడు పిట్టన్నట్టు అమాంతంగా సృష్టించినట్టు, వాటిలో మనుషులుగా జీవించడానికి పిల్లకుండా తన లాంటి వాళ్ళందరినీ ఒక్కొక్కడిగా బంధించినట్టు ధర్మారావు అనుకునేవాడు. అంతేగాని పిట్టన్నట్టు రాళ్ళతో ఉక్కుతో అన్ని ఇళ్ళకి మొద్దుగానే మనుషులే పిట్టినీ నిర్మించారనీ, యదార్థం నమ్మకం ధర్మారావుకి పోయింది. మానవుడిలో నమ్మకం, తనలో తనకి నమ్మకం ధర్మారావుకి క్రమేణా తగిపో సాగింది. నాయరు, లాలాజీ తప్ప ధర్మారావుకి ఆ గదిలో ఉన్నవాళ్ళవరూ జీవితాన్ని సాఫీగా బాగుతున్నట్టు అవుపించదు. ఒకరూ అర్ధరాత్రి లేవ్వు ఎప్పుడూ గడికి రాదు. పగలల్లా ఎక్కడ వుంటారో, ఏం పనులు చేస్తారో ఒకరి కొకరికి తెలియదు. ఎవరి ఆవస్థలు వాళ్ళు ఒంటరిగా రహస్యంగా భరించడం లేవ్వు, ఒంటెల్లా జీవితాన్ని ఈడుస్తూ, బాదూబేదూ వేసుకుని బరువుమోస్తూ బ్రతుకడం లేవ్వు ఒకరి విషయం మరొకరికి పట్టదు.

ధర్మారావుకి అతలంగా గోడకి కాళ్ళు తన్ని పోగ్గా పక్కకి కడుచుకుని పడుకున్న నాయర్ అర్ధరాత్రి లేచాడు. గోడకి కళ్ళు నుచ్చి, ఆలోచనా రహితంగా చూస్తూ పడుకున్న ధర్మారావుని తట్టి లేపాడు.

‘మాకం పెనీలో ఏం జరిగిందో తెలుసా?’ అడిగాడు.

నాయర్ కి విమానాశ్రయంలో పని. తన పని చేయాలనుకున్న విమానాశ్రయంలో; తన ఆశలన్నీ తన కోర్కెలన్నీ పెట్టుకున్న విమానాశ్రయంలో.

గోపవిద ప్రాకుతున్న వర్షిని చంపకుండా దిగ్భాగింతుడి మాత్రా ధర్మారావు నాయర్ వైపు తిరిగాడు.

‘మీ పమ్మె ఎంతవరకు వచ్చింది?’ అడిగాడు.

‘అరెస్టుచేశారు. మాటవలుగున్నీ’

‘ఏం గలాటా చేశారా?’

‘లేదు. ప్రభుత్వం కంపెనీని అరెస్టుచేసరకాఖ కింద ప్రకటించింది.’

అరెస్టుచేసరకాఖ అంటే పనివాళ్ళకామూ చేతులూ విరగ్గివేసట్టు, పమ్మె చెయ్యడానికి వీలుండు.

అలాగనక చేస్తే పనివాళ్ళని పట్టుకువల్సి లైల్స్ పెడితారు.

‘ఏలే వర్కర్లు పనిలోకి వెళ్దానికి ఒప్పుకుంటారా?’

నాయర్ మాట్లాడ లేదు.

పమ్మెని విచ్చిన్నం చెయ్యడానికి యజమాన్లు యూనియన్ నాయకులకి ప్రమోషన్లు చూపారు. కానీ వర్కర్లు లొంగిరాలేదు. యజమాన్లు కాకున్నీ చంపి గద్దెలకివేసి పద్ధతులు అనేకం అవలంబించారు. కానీ వర్కర్లు లొంగిరాలేదు.

జరగడానికి వీలేని పరిస్థితుల్లో జనుశతాన్న విషయాలన్నీ చూసి ధర్మారావు విసుపోయాడు. తనకంటే తక్కువ చదువుకున్న నాయర్ ఉద్యోగ స్థిరత్వాన్ని చూసి అప్పుడప్పుడు తన అనూయపడిని ఖజానా లేకపోలేదు. ఏలే ఇవాళ నాయర్ తెచ్చిన వార్తని చూసి ధర్మారావు కంపించిపోయాడు. హటాత్తుగా నాయర్ని పనినుండి తొలగించింది కంపెనీ. ఒక్క నాయర్ని కాదు. యూనియన్ కార్యదర్శినికూడా. మొత్తం నాలుగువందల ఎనభైమందిని. కారణం కంపెనీ నష్టంమీద నడుస్తుంది. మిగిలిన వర్కర్లు జీతంలో ఇరవైవంతులు కోతపెట్టింది కంపెనీ.

తనకి తెలుసు, నాయర్ ఒక్కజేకాదు. కొచ్చిన్ లో మారుమూలల పల్లెల్లో తిల్లి ఇద్దరు వెల్లెల్లా ప్రతిఒకా నాయర్ పంపే మనీయార్డరు కోసం ఎదురుచూస్తాంటారు. ఏలే ఈవెల నాయరు డబ్బు ఎలా పంపుతాడు? ఇప్పుడు వాళ్ళొకటేం కాదు. ఇప్పుడు నాయర్ ఇక్కడ ఎలా వుండగలుగుతాడు?

నాయర్ కి ఈపని తప్ప మరొక పని తెలియదు. ఇక్కడ తప్ప మరొకచోట ఉద్యోగం దొరకదు. నేలం మొత్తంమీద విమానాలు పడిపే కంపెనీలు మూడు నాలుకేను. ఏలే ఇక్కడ పనిలోంచి తీసేశారు. ఇంకెక్కడ పని దొరికేట్టు. పని దొరక్కపోలే ఇంకెక్కడ ఎలా ప్రతికట్టు!

‘యూనియన్ పమ్మె చేయడానికి నిశ్చయించింది.’

‘ఇంకేం, మంచిదేగా.’

‘అవును, మళ్ళీ అలాగే అంటావు. చూడు. రేపిపాటికి కంపెనీ మారవేస్తారు.’

‘మరి ప్రభుత్వం—’

ప్రభుత్వం చాపకింద లేలులాంటిది.

‘ఈ అరెస్టుచేసరకాఖ వర్కర్లుకి సంబంధించి సంత వరకే.’

‘వ్వు. మనకోజాలు బాగాలేవు.’

‘మళ్ళీ నేనూ పనిచేయం అనడంలేదుగా.’

‘మరి వాళ్ళకి నష్టం వస్తుంటే.’

‘బ్రౌన్లే లోపల జరిగే తంతు నువ్వెలా తెలుస్తుంది. పోయిన సంవత్సరం ఇలాగే నెలనెలా లక్షలు లక్షలు నష్టం వస్తుందిన్నారు.’

‘ఏలే రాలేదేమిటి!’

‘ధైర్యం. ఎకాంటుల్లో ఎన్ని అంకెలు మార్చినా చివరికి కొద్ది వేలేనా లాభం కనపడక మారిందికాదు.’

అవును, మనకోజాలు ఎప్పుడూ బాగుండవు, ధర్మారావు ఈసారి లోలోపల అనుకున్నాడు. అనుకుని వారికి కొరుక్కున్నాడు.

‘నీకు అసలు సమస్య అర్థం కాలేదు.’— నాయర్.

నిజమే. తనకంటే తక్కువే చదువుకున్నా నాయర్ కి జీవితం లోతుపాతులు బాగా తెలుసును. నాయర్ జీవితంలో ఎన్నో తుఫానుల్ని చూసినవాడు. ఐనా తను సమస్యల్ని అర్థం చేసుకోడానికి ఇతరుల వుద్దేశ్యాలు వివడానికి తగినసమయం రాలేకప్పుడూ. నిన్ను మొన్నటిదాకా తను ఆలోచించాల్సిన అవసరంకూడా కలగలేదు. నిజానికి ఇంకా ధర్మారావు జీవితంలో తుఫాను ప్రారంభం కాలేదు. జీవితంలో చిన్నచిన్న విషయాలకే హాపిలిపోవడం తప్ప, అసలు కొద్దిపాటిపాటికే పరితిపించడం తప్ప, తుఫానువీచే ముందు ముసురుకునే చల్లటిగాలి, నిరాశ, నిస్పృహలు తప్ప, నిజా

నికీ ధర్మారావు జీవితంలో ఇంకా ఈ పాప ప్రారంభమే కాలేదు.

‘నునిషిని క్రమేపి చంపడం వాళ్ళకి బాగా తెలుసును.

ఇలే మనరోజులు బాగుండే చెప్పడు? — వాయరు.

అసలు మనరోజులు ఎందుకని బాగోలేవు?

ఏ మనిషీ సుఖంగా బ్రతుకుతున్నట్టు అవుపించడు ఎందుకని. ఒక్క లాలాజీ తప్ప ఈ గదిలో అఖిరికి నాయర్ స్థితికూడా చెడింది. ఎందుకని. ఈసారి నాయర్ కి తనకీ ఎక్కడో చాలా దగ్గర సంబంధం ఉందనిపించింది. ఔను. తనకి తెలుస్తున్నది ఇప్పుడు. తను ఒకడే కాదు. తనలాటి వాళ్ళు లక్షోపలక్షాలు. అందరిలో తనూ ఒకడు. తనకి తెలుస్తున్నది ఇవాళ: ఇది తన ఒక్కడి సమస్యే కాదు. లక్షోపలక్షాలకి సమస్య తన ఒక్కడికి సంబంధించింది కాదు. అందరిలో తనూ ఒకడు.

నాయర్ అంటున్నాడు; ‘ఇంక రెండు రోజుల్లో కాకా మన పెట్టెలు విధిలో పారేస్తాడు.’

మాటలు బాపాల్లాంటివి. పదునైన బల్లాలంటివి.

‘లాలాజీ ఇంకా రాలేదేం.’ ధర్మారావు నాయరు చెప్పే మాటలు వినిపించుకోకుండా తనలో తను గొణుక్కుంటున్నాడు.

తెట పొగమంచు ధవళవస్త్రాలు ధరించుకున్న మనుషులకి మల్లే రోడ్డుమీద అటూ ఇటూ పచార్లు చేస్తున్నది. మబ్బుల్లోంచి గాలిలోంచి రోడ్డుమీదకి, కిటికీ ఊచల్లోంచి గదిలోకి దిగి వస్తున్నది. జన్నెల కాంతిలో పచ్చగా నల్లగా మెరుస్తున్న కిటికీ ఊచలు తప్ప గదినిండా చీకటి తేమగా పరుచుకుని వుంది. అరిలరలుగా వున్న ఈ భవనం గదుల్లో పది గంటలకే లైట్లు ఆర్పేస్తారు. నవ్వు స్వీచ్ఛీ చెయ్యి నక్కిల్లేదు. ఏడు గంటలకి వెలుగుతాయి. పదింటికీ ఆరిపోతాయి. అసలు ఏ గదిలోనూ స్వీచ్ఛీలు లేవనే విషయం నవ్వు గమనించి వుండకపోవచ్చు.

‘ఈ ఇళ్ళమీద కాకా ఎంత సంపాదించున్నాడో నీకు తెలుసా.’ నాయరు చెప్పకుపోతున్నాడు.

‘రెండు లక్షలు పన్ను కడుతున్నట్టు.’

నిజానికి నాయర్ కి కూడా తెలియకపోవచ్చు! టన్ను గర్వంతో చెండిలా మెరుస్తున్న లాలాజీల అవు

ధర్మారావు ముఖం పక్కకి తిప్పకున్నాడు. నాయర్ తో మాట్లాడడమంటే తనకి మొదటినుండి విసుగు. జీవితంలో వా ప్రవ పరిస్థితుల్ని ఎదుర్కోవడమంటే తలబాప్పి కడితేనే తప్ప ఎవరికైనా కష్టమే మరి. పైగా తను జీవితంలో ఇంత చిన్న వయస్సులో వనశ్శుగంలాంటి పరిస్థితుల్ని మూర్ఖంగా ఎదుర్కోవడం తలపించింది. నిజమే. నాయర్ చెప్పిన వన్నీ నిజమే. ఇలే ఈ నాల్గవందల ఎనభై సంవత్సరాలు కుళ్ళి కృశించి నశించాల్సిందేనా? ధర్మారావుకి ప్రశ్న ఇటువ ముఖాన గొట్టివట్టనిపించింది. ఇంత కిరాతకత్యం ఎక్కడ వుంది. అసలు లోపం ఎక్కడ వుంది.

నాయర్ అంటాడు ఇవన్నీ వ్యాధి లక్షణాలు మాత్రమే నని.

ఉద్యోగంకోసం ప్రయాణించి విసిగిల్లి నిరాశ చెంది, తనకి మాత్రం లైట్ల సుంపులో వుట్టోబోడు మీద నిలబడి ప్రయాణం చేస్తున్నప్పుడు తనకి మాత్రం ఎన్ని పార్లు ఉద్దేశం కలగలేదు. త్వణంలో తేలిగ్గా జీవితాన్ని ఆంధ్ర మొండిచుకుందామని తనకి మాత్రం ఎన్ని పార్లు ఆనిపించలేదు.

వనశ్శుగంవలె జీవితాన్ని పరిస్థితులు ఎదుర్కున్నప్పుడు నాజ్లాసులా తను కూడా ఈ భూమిమీద నిలబడదామనే ఆశలు బ్రష్టరైవప్పుడు తనకి తెలిసివస్తున్నది తను జీవితాన్ని ఎంత గాఢంగా ప్రేమించింది.

ఉద్యోగం వారికి ఆశలు రోజురోజుకీ పన్ను గిలేకొద్దీ తనకి తెలిసివస్తున్నది త్వణం త్వణం కల్లోల పడుతున్న మానవుడి స్థితి, త్వణత్వణం గగ్గోలు పడుతున్న కుటుంబాల ఊధి. తన స్థితి అటువంటిదే, తనూ నిస్సహాయుడే. ఇలా ఆలోచించేప్పుడు ధర్మారావు కళ్ళల్లో నీళ్లు తిరిగేవి. అచైతన్యపడి లాభం ఏమిటి. తను, జీవితాన్ని ఇంత గాఢంగా కొంక్షిస్తున్నవాడు, అచైతన్యపడి లాభం ఏమిటి. తనూ విదో ఒకటి చేయాలి. బీయమైన కోర్కె, ఉబలాటం. తనూ సుఖంగా మానవుడిలా బ్రతికాలి. అశి, ఆర్థ్యాటం. ఏకే తను చెయ్యదలచుకున్నది చెయ్యడానికి వీలేమంది చాచేస్తున్న రెవరు?

3

గుమ్మంలో పెద్దగా మునిమునివత్తులు నవ్వుకుంటున్న గర్వంతో చెండిలా మెరుస్తున్న లాలాజీల అవు

విస్తున్నది. లాలాజీ చాలాచిక్రమైన మనిషి. ఎప్పుడూ ఖులాసాగా కాలక్షేపం చేయడం, ఎప్పుడూ నవ్వుతూ ఎదురవడం లాలాజీ ప్రత్యేకత. తనకు కాంతిలాంటి లాలాజీ నవ్వు ప్రమాకదరమైందని ధర్మరావుకి తెలుసు.

‘ఎవరక్కడ?’ తను.

ధర్మారావునుండి కిడుమూడిన మావత్తునిండి. లాలాజీకి బాగా అనుభవవేద్యం.

‘హలో. ఎలావుంది కవితం? లోనికి వస్తూ లాలాజీని ప్రశ్నించాడు. ప్రశ్న ధర్మారావులో ఆటు వటువు, ధేదిస్తున్నది.

‘ఏమిటి కళ్ళ?’ — తను.

‘క్లీషన్ బిహవామా?’

‘ఎందుకు?’

‘చాయ్ తానుదాం’

ధర్మారావుకి ప్రాణాలు లేచివచ్చాయి.

‘పది’

చాయ్ తానుకూ అడిగాడు తను:

‘నువ్వు ప్లాక్ బ్రోకర్ వి కదూ?’

‘థలే. ఎవరన్నార.’

‘ఏలే నువ్వు ఏంచేస్తుంటావో ఎప్పుడూ చెప్పావు గారు.’

‘ఎప్పుడో నువ్వు నన్ను అడిగినట్టు.’

ధర్మారావు మువ్వ నొచ్చుకున్నాడు. ఇన్నాళ్లూ లాలాజీని తప్పించుకు తిరగడం తనకి అప్పజే తెలిసినచ్చిట్టు.

‘నేను లేపవ్వకు విారంతా ఎన్నుకునించి చాలాచాలా చెప్పకుంటా రనుకుంటాను.’

మాటలు పొడుస్తున్నది. తనకి చాయ్ మింగుకు పదిలేదు. దిబ్బలు ఇచ్చేది లాలాజీ అనేసంగతి తన తం కొట్టేసినట్లనిపించింది. పెద్ద అవ్వలోపడ్డాడుతను.

‘అవును, ఇది అతని వంతు.’ లోలో గొంతు క్కున్నాడు.

ఏలే తనుచేసింది అంత మంచిపనికాదు. ఇన్నాళ్లూ తనూ ఇతర్లూ లాలాజీని ఆడిపోసుకోసం చూస్తే ఇవ్వకు తివమీద తనకే అసహ్యం వేస్తున్నది.

‘పరవెదబలో ఆనందం ఎందుకు?’ తనలోతను.

‘ఎన్నుకునించి ఇతర్లు ఏమనుకుంటాలో నని నే నెప్పుడూ ఆలోచించలేదు.’

ఇందులో అంత నిజం లేకపోవచ్చు.

‘ఏలే నేనుచేస్తున్నది అంత మంచిపని నేను మాత్రం అనుకుంటున్నా ఏమిటి.’

లాలాజీ మాటలు, చాలామందిగావున్నాయితనకి.

ఏలే లాలాజీ కేస్తున్నది ఎంచు. తను అడగ లేదు. మాట పెకలేదు.

‘ఏదో ఒకరకంగా మనిషి బ్రతకాలా మరి’

‘ఔను. ఏదో ఒకటిచెయ్యాల్సి’ తను.

‘లేకపోలే ఎన్నాళ్లని పసులుంటావు. ఎన్నాళ్లని యారినపపెతావు. నేను గోవానుంచి వ్యాపారం చేస్తాను.’

‘అలాగా.’

అలాచేయడం తప్పకాదు.

ఒక పక్కన కడుపుకారి చస్తుంటే ధర్మ పన్నా లేమిటి!

ధర్మారావుకి ఆకృర్యం కలిగింది. అయితే గోవాలో పరుకులుకొని దొంగతనంగా బొంబాయి చేర వేస్తాడన్నమాట. చాలా లాభనాటి చేరమేననుకో. ఐలే నేం. చాలా ప్రమాదంకూడా.

ధర్మారావు తన కివేమీ అర్థంకావట్టు ముఖం పెట్టాడు.

‘దాదర్ లో ఆ పచ్చమేడ వుంది దూకానా?’

‘ఊ!’

‘వాడు అంత పెద్ద మీడ ఎలాకట్టాడో తెలుసా.’ వంచకుడు. చార్ పూన్!

‘ఇందులో నే? ఏదోఒకరకంగా బ్రతకాలి మరి.’

‘నువ్వు మూడునెల్లనుంచి ప్రయత్నిస్తున్నా ఇంతవరకు ఉద్యోగం దొరకలేదు. ఔనా?’

ఇక్కడి సీకోసం ఉద్యోగాలు పోసుకొని కూచోలేదు ఎవరూ: ఏ ఆఫీసులోనో ఏ మేనేజర్ తనని అన్నమాటలు.

‘ఔను. ఇంక దొరికే అకనూడా లేదు.’

‘నేను ఒకవ్వకు నీలా ప్రతి కంపెనీయట్టూ తిరిగినవాణ్ణి. నేను మీ అందరికంటే ఎక్కువ కష్టలేపడ్డాను. నా జీవితంలో దాదర్ నుంచి చర్చి కేటుదాకా నడిచినరోజులున్నాయి.’ దాదాపు పది మెళ్ళు.

‘ఇవ్వకు నా జీవితం వోయిగా గతుస్తున్నది.’ వివా ఇంతకంటే నీచం ఏముంది!

గదికి వచ్చేసరికి నాయర్ లేదు. సోలేగింపులో పొల్లనదానికి తెల్లవారకముందే వెళ్ళిపోయాడు.

‘లేవు నల్లం. వస్తావా.’

‘ఎక్కడికి.’

‘గోవా.’

‘ఎందుకు.’

‘థలే.’

‘ఆలోచిస్తాను.’

శూన్యగిరి ఉండిలే, వయ్య.
 'నన్ను ఆలోచించుకొనివున్నా.'
 భర్తారావు ముఖాన పెత్తురుమక్క లేదు.
 శివతం నిలువెద్య లాంటిది.
 బాలాశీతో సంభాషణ తన నుండెలు నమిలి
 పేస్తున్నది.

4

ఉదయం అవడంతోనే వేటికి తైలేరాడు
 భర్తారావు. ఉద్యోగంకోసం చేసే యాత్రకి! మరి
 ఉద్యోగం గండపెండేరంలాంటిది. భద్రత జటా
 యువు లాంటిది.

తనకి తెలుగు, తను తీగమీద నడుస్తున్నాడని.
 ఐతే మధ్యలో ఈ తీగని తెగగట్టిం చెవరు. తనకి
 తెలుసు: తను తీగమీద నడిపడిందేదని. ఒట్టి నే ఇది
 కలి అందున అటగతై సామ్యం అని. ఐతే మధ్యలో
 ఈ తీగని స్పృష్టించిం చెవరు. ఈ తీగపైకి ఎక్కించి
 బలవంతావ తనని కిందకి పడవ్రోసిం చెవరు. ఎవరు
 ఎవరు?

తనకి తెలుగు భవనిమంచి ప్రతిస్పంది వస్తుందని.
 కొంతకాలం తీసుకుంటుందని. ఆడుతూ పాడుతూ
 పనిపాటలు చేయాలన్న మానవుణ్ణి—పడి నడిచి
 వస్తున్న మానవుణ్ణి శివాలకిమల్లే న్యుగాలకి మల్లే
 క్యాప బాక్కుంటూ—ఇలా మనిషిని మనిషినిగా
 ప్రతిపీకుండా చేస్తున్న చెవరు?

భర్తారావుని పిచ్చివాళ్ళ ఆమపత్రిలో కూచో
 తట్టారు. అతని ఒంటినిండా ఉచ్చులు దిగిస్తున్నారు.
 అతని మనస్సుని కొర్రలుగా లాగివేస్తున్నారు. అంద
 మైన బొంబాయి నగరం అతని మనస్సుకి గుర్రపు
 నాడాలు గుచ్చుతున్నది. తన కాళ్ళకింద చాప లాగు
 తున్న చెవరు? తను భీతావహం చెందుతున్నాడు.
 తుగ్గతం కంపించిపోతున్నాడు.

అన్ని పిచ్చుల్లో తను సంచరిస్తున్నాడు. అన్ని
 వేళ్ళలో తను అనిరామంగా అరుంఃతీ సక్షత్రానికి
 మల్లే అమావాశ్యచంద్రుని:మల్లే అన్ని అక్షేసుల
 ముందు తను ప్రకాశిస్తున్నాడు.

కుర్చితాలకి కుట్రలకి ఆలవాటమైన సమా
 జంలో కూచున్నాడు. మధ్యాహ్నం మూర్ఛిగు
 కాగ్గా చేతులా ముఖమూ చెవులూ కొలుస్తున్నాడు.
 విరిగిపోయిన పాలకిమల్లే నల్లమందు మిథ్యావాదంలో
 పడలేదు తను. తన చుట్టూ నిరాకావృత్తిం చుట్టుకుని
 తిరగడంలేదు తను.

నివ్వరపడి, తల దిమ్మెరి, కాళ్ళు పడిపోయి,
 ఒళ్ళు చల్లబడి క్యాప అడిక కొట్టుకులాడుతున్న సమా

జంలో, ఆన్రిపంజరంలాంటి కుక్కగొడుగుల్లాంటి
 పాల్కులాంటి సమాజంలో కూచున్నాడు.

గతంలో పడిపోయినవాళ్ళు, ప్రస్తుతంలో
 పనికిరానివాళ్ళు, భవిష్యత్తులో పడిగావులు పడే
 వాళ్ళు—అందరూ కలిపేవోట, నీటిలో చేపలవలె
 దూసుకుపోయే భయాలు కలిగేవోట, పాల్కులో
 సమాధిలాంటి సమాజంలో కూచున్నాడు తను.

దేవుడా, ఏమిటి ఇలా చేశావు.

వివరానివోట్ల వింటూ, తిరగరానివోట్ల తింటూ,
 ప్రవరానిపాట్లు భడుతున్నాడు. కాళ్ళూ చేతులూ తనవి
 కానట్లు తనతో సంబంధంలేనట్టు, చెక్కరి తిగిలిం
 చుకున్నట్టు వేటికీ వే దిగిడిపడుతున్నాయి. బ్రతుకు
 శివుడా అని బలుపాడైవా లేక ఒట్టి నే గారికి తిరుగు
 తున్నాడు తను.

అవును సామాన్యమానవుడి దుస్థితికి కార
 ణాలు: భరలు, వ్యాగులు, గాలి. అవును భరితులు
 కూడా. అన్నిటికంటే భరితులుకూడా, తనకి తెలుగు,
 సముద్రం ఉచ్చాంగి వస్తుందని, సంఘటిత పనుతున్న
 లక్షోపలక్షుల యవతులు, కొటాను కొట్ట మానవులు
 సముద్రంలా ఉచ్చాంగివస్తారని, తనకి విశ్వాసం
 మెండు. మానవుడితో పోరాటంలో భర్తారావు తనకి
 విశ్వాసం మెండు.

అందుకే యంకా తను ప్రకాశిస్తున్నాడు.

అందుకే తను శీవితార్ని ఇంకా గాఢంగా
 ప్రేమిస్తున్నాడు.

అందుకే ఇంకా ప్రతి అగ్గేసుమందు విరూ
 పాతునిగా చాఢా సముద్రునిలా బరిదాగ్నిలా ఇంకా
 తను ప్రకాశిస్తున్నాడు.

తనని వేటికి వేల ప్రశ్నలు వేధిస్తున్నాయి.
 జవాబులివ్వని ప్రశ్నలు, ప్రశ్నలు వేయని జవా
 బులు, అగ్ని తిని లక్షోపలక్షులుగా పీడిస్తున్నాయి.
 ఐతే తను చావడానికి ఒప్పుకోవంలేదు. మరి. ప్రతికి
 బాగుపడాలని తనకివుంది మరి. తను శీవితార్ని
 గాఢంగా నిశ్చింకగా నిశ్చింతగా ప్రేమించాడు మరి.
 ఐతే ఇప్పుడు తను చెయ్యాల్సిందేమిటి. ఇప్పుడు
 తనకిం చెయ్యాలి?

తను అనుకున్నట్టు జరుగుతేవనుకున్న విష
 యాలకి జరగరాని పరిస్థితుల్లో జరుగుతున్న విష
 యాలకి—ఒక దాని కొకటి పోర్చి నూసుకుంటు
 న్నాడు. రెండుచేతులు కలిపి వేళ్ళి నుగించు కుంటు
 న్నాడు. ఎక్కడ లేదా వస్తున్నది. అసలు విషయం
 ఏమిటి. అసలు మానవుడికి మానవుడికి ఇంత భేదం
 ఎక్కడ కల్పితమైంది. అసలు పిలన్నిటికీ కారణం
 ఏమిటి?

విలుపు

శ్రీ బూర్లగడ్డ కందాక లక్ష్మీనరసింహాచార్య

తిగ్మ తిగ్మోశురణ సందీప్తివర్ధ - మధుర మృదుకోభవ శ్రీసుమంగళాంగి
కుముద వనలక్ష్మి నీ రాకకోవ మేమె - వేచిచూచుచునున్నది నేయికనుల.

తరుకుచుక్కల శ్రోముడిం దాల్చి, మొయిలు
తెరల మాటుగఁ బరపు సిగ్గరిలిమించు
వాలుచూపుల నీ విచే వత్తువంచుఁ
జిన్ని లేకన్నె; రాకున్నఁ జిన్నవోవు!

అకులు వాడిపోయినవి; అనత శీర్షములైనవోయి, దో
షాకర! భూజముల్ వినవిసా చెలరేగుచు నగ్గిఁ జిమ్ముచున్
దూకెడి గాద్యుగాని అతిధూర్తత సాక్కుచు నేడ్చియేడ్చి, నీ
రాకకు నంగలార్చినవిరా! రజనీ రమణీ మనోహరా!

చల్లది లేతవెన్నెలల చాలులయందున గ్రుమ్మరించరా
వెల్లువ గట్టునట్లు వినువీధులయం దమృతంపు ధారలన్!
మెల్లగఁ బ్రాణముల్గొనుచు వేల్కొను దుర్భరతాపబాధ మూ
ర్ఖులైన మా జగములు! గిరిశ సుతేశ శిఖాశిఖామణి!

నీ వెన్నెలలలోన నిండియున్నవి దేవ - పారిజాత మనోజ్ఞ పరిమళాలు!
నీ వెన్నెలలలోన నిలచియున్నవి వియ - గ్లంగా తరంగ సుభంగిమాలు!
నీ వెన్నెలలలోన నీరయి న్రవించెను - జీవేంద్ర వీరస్థ దివ్యమణులు!
నీ వెన్నెలలలోన నిండిన వపురః - శ్రీస్వర్ణ మంజీర శింజితాలు!
ఊర్వశీ ముగ్ధలాస్య లీలోజ్జ్వలాలు! - మేనకాన్నిగ్ధ సుస్మిత మిశ్రితాలు!
నీదు వెన్నెల వన్నెలు నించవోయి - కలువ కన్నెల కన్నులఁ గాంతినిండ.

ఏ మహాకవి సత్కావ్య సీమలోన - నాటలాడుచునుంటి వో హాయిమీఱ,
మాదులోకాఁగఁ గ్రమ్మె తమస్సు; దానిఁ - దొలఁగఁజేయఁగ రావోయి కలువరాజ!

ఇమ్మడి రాజరాజచోళుడు

(క్రీ. శ. ౧౧౪౬-౧౧౭౩)

ఇమ్మడి రాజాధిరాజు

(క్రీ. శ. ౧౧౬౩-౧౧౭౮)

శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు

ఇమ్మడి కులశాక్షుంగ చోళచక్రవర్తుడు క్రీ. శ. ౧౧౪౬ సంవత్సర ప్రాంతమున చనిపోయెను. ఆ రాజేంద్రుని మరణమునకు బూర్వము రెండుమాత్రేంద్రులు ముందునుండియు నాతని కుమారుడు ఇమ్మడి రాజరాజచోళుడు రెండ్రవోపాటు రాజ్యభారమును బూని యుండెను; ఇమ్మడి రాజరాజచోళుని రాజ్యాధిపత్యము క్రీ. శ. ౧౧౪౬ సంవత్సరమున ఏప్రిల్, — జూలయి నెలల నకును (శ. ౧౧౬౮ వైశాఖ శ్రేష్ఠ మాసముల నకును) నెవ్వడో జరిగి యుండెను. అనాటి కా రాజేంద్రునకు పరువెనిమిది సంవత్సరముల వయస్సుండవచ్చును. పట్టాభిషిక్తుడయి సదియెడలు ఇమ్మడి రాజరాజచోళుడు ఇరువదియారు సంవత్సరములు చోళ - ఆంధ్రమండలములను రెండింటిని త్రిభువన చక్రవర్తి విరుదముతో పరిపాలించెను. నిజమున కాలడు దక్షుడుకాడు. సమర్థులైన మహాసేనాపతులు, దండనాయకులు, మహామంత్రిలేవైనను రాజ్యభారమును బూని రక్షించిరి. చోళమండలమున పామంతి నృపాలుడును, దక్షిణాంధ్రసీమలందు పొత్తపివగరాజీశులయిన తెనుగు చోళ భూపతులును

పూర్వాంధ్రదేశమును వెలనాంటి మహామంత్రిలేవైనను, దక్షిణతో చక్రవర్తి పేరును, సామ్రాజ్యమును పరిపాలించిరి. రాజరాజచోళుడు దక్షిణ గాకబోవుట వలన సామంతులును, మహామంత్రిలేవైనను మిగుల బలవంతులై ప్రవర్తించిరి. కేరళసమరాత్రియు రాజరాజచోళుడు ఆంధ్రదేశమున చాళుక్య కులలిలకుడు. చోళమండలమునందు మాత్రము బూర్తిగా చోళుడు. రెంజావూరిజిల్లా మాయూరం (మాయూరవరం) తాలూకాలోని యొక గ్రామమునందున్న శిలాశాసనమునందు 24 రాజరాజచోళుడు తన ప్రజకు బ్రాణమువంటినాడు మోడులోకములందును ముఖముడు, అగమములకు ముఖమువంటినాడు, ముల్లమిళులకు శిరమువంటి ప్రధానుడు, తలమానికము అని వర్ణింపబడినాడు. అయినను అతడు దురంధరత్వము గల్గినవాడు కాదు గావున, వెలనాంటి యిమ్మడిగొంకరాజును, అనంతరము (క్రీ. శ. ౧౧౬౧ కు తరువాత) అతని కుమారుడు మహామంత్రిలేవైన వెలనాంటి వీరరాజేంద్రచోళుని ఆంధ్రదేశమునకు అధీశ్వరునిగా నభిషేకించెను. * ఆ నియోగమువలన ఇమ్మడి రాజరాజరెండుఫలములను సంపాదించగల్గెను. వాటిలో మొదటిది ఆంధ్రదేశము చోళచాళుక్య సామ్రాజ్యముగ నుండిపోయెను. రెండవది బలవంతులయిన తెనుగు చోళులను తలయెత్తకుంక, చోళమండలమునకు ముప్పవాటిల్ల చేయకుంక అదియ యుంచగల్గెను. వెలనాంటి మహామంత్రిలేవైనను తెనుగు చోళులయిన పొత్తపి పురాధీశ్వరులును పరస్పరవైరముతో మ్రగ్గుచుండియు, చాళుక్యచోళ (చోళచాళుక్య) చక్రవర్తులకు సామంతులయ్యుండుట సంభవించెను.

1. ఎ.సి. ఇం. సంపుటము ౯. పుట ౨౧౯.
 2. శాసనావళిపోర్టు: ౧౯౨౧ సం. పు ౨౧౭ నెం. శాసనము.
 * రాజేంద్రచోళ భూపాల స్వయం పరపురంజయ: నియోగరాజరాజస్య పాలయ స్సంధ్రమండలమ్! సందూరి తామరాసనము.

మహామండలేశ్వర వెలనాంటి వీరరాజేంద్ర చోడుడు (అతడే యిమ్ముడి రాజేంద్రచోడుడు) క్రీ. శ. ౧౧౬౧ సంవత్సరమున తండ్రి యనంతరము అంధ్రక్షమాధీశ్వరు డయ్యెను. అది మొదలుకొని యిమ్ముడి రాజరాజచోళుడు అంధ్రరాజ్యపరిపాలన మందు ఎదిటికోటమును గలిగించుకొనలేదు. కలిగించు కొనుట కొతకు సమర్థుడును గావించెను. ఇమ్ముడి రాజరాజచోళునకు అప్పటికి చోళరాజ్యాధిపతి కృష్ణయి ఇంచుమించు పదిహేను సంవత్సరములు గడించినను సంతాపము లేకుండెను. అతని యనంతరము చోళ రాజ్యభారమును బూనుటకు కర్త గావరావించెను. ఆ విషయ మొకటి చోళరాజవంశమునకును, సామంత రాజలోకమునకును, ఇతర విషయములతోపాటు, సంతాపహేతువుగా బరిగమించెను. చోళరాజ్యమున, వాకొరణమున చోళసామ్రాజ్యరక్షణసాధనకై, రెండు రాజకీయవర్గము లేర్పడెను. ఇమ్ముడి రాజరాజ చోళు నకు ప్రతిభాలు గెక్కువయిరి. అతనికిని అతని కుటుంబమునకును ప్రాణభయముకూడ వాటిలెను. ఆనాడు వృత్తాంతములు ఎట్లు నడచెనో తెలుపుటకు తగినంత సాధనసామగ్రి లేదుగాని, దొరకిన పల్లవ రాయ శేట్ట బిలాశావసమును! బట్టి, ఆనా డెట్లు జరిగి యుండునని యూహింపవచ్చును. ఇమ్ముడి రాజ రాజకు చిరకాలము పుత్రిసంతతి లేనికారణమున తన యనంతరము రాజ్యభారము బూనుటకు విక్రమ చోళ చక్రవర్తికి పోత్రుడును, సేవీయుడై పెరుమాళ్ళకు పుత్రుడును తనకు దాయాదియు నగు ఎదిరిలి పెరుమాళ్ళను, గంగయికిండ చోళపుర నివాసియు నగునానిని స్వయముగా నాహ్వానించి, తన యనంతరము రాజ్యభారము బూనుటకు రాజాధి రాజునుపేరుతో చక్రవర్తిగా నభిషేకించెను. అది జరిగిన కొంతకాలమునకు ఇమ్ముడి రాజరాజచోళునకు వరుసగా నెద్దరు కుమారు లుడయించిరి. రాజరాజ చోళునకు రాజాధిరాజునకు ప్రజల వైరము సాగి చేకోవడవకారణముగా పరిగమించుకొనె, రాజరాజ చోళుని మామ, పల్లవరాయరు, ఉధియులకును పోత్తు గూర్చి, సభ్యులు నిల్పెను. ఇమ్ముడి రాజరాజ సకుటుంబముగ, సపుత్రికముగ, దుర్వరణము వాతజడ కుండ కాపాడి సురక్షితమయిన తావునకు తీర్చెను. అది మొదలుకొని, ఆనగా క్రీ. శ. ౧౧౬౫ సంవత్సరము మొదలుకొని, యిమ్ముడి రాజరాజ

ఇమ్ముడి రాజాధిరాజదేవరలు సౌజన్యముతో రాజ్య పాలనము చేసిరి. రాజాధిరాజదేవరయొక్క వర్ణమువారి ఇమ్ముడి రాజరాజ క్రీ. శ. ౧౧౬౩ సంవత్సరమున మరణించినా డని దుర్భాస్త ప్రచారము చేసిరి. 2 ప్రాయశః ఆ రాజవంధుడు ఒక విధమైన వెజ ననుభ వించుచు వామమాత్రముగ రాజ్యపాలనము చేసి యుండును. అతనికి మహాబలవంతుడును, స్వామిభక్తి పరాయణుడు నగు వెలనాంటి వీరరాజేంద్రచోళుని సాహాయ్య సంపత్తి యుండెను. అందువలన రాజాధి రాజుగాని యతని సామంత రాజలోకముగాని, యిమ్ముడి రాజరాజచోళుని కెట్టి యెగ్గును తలపెట్ట బాలకపోయిరి. ఇమ్ముడి రాజాధిరాజతోపాటు, ఇమ్ముడి రాజరాజచోళుడును చోళమండల సామ్రాజ్య మును పరిపాలించి, క్రీ. శ. ౧౧౭౩ వ సంవత్సరమునందు విజయరాజ్యవర్ణములు ౨౩ వ యేట మరణించెను.

ఇంక సంప్రదేశమున వెలనాంటి ఇమ్ముడి గొంక రాజు క్రీ. శ. ౧౧౬౧ సంవత్సరప్రాంతమున మరణించెను. అంతట వాతని కుమారుడు వీరరాజేంద్ర చోడుడు, నిరాలంకముగ అంధ్రదేశాధీశ్వరుడయ్యెను. వెలనాంటి వీరరాజేంద్రుని పట్టాభిషేకాదులు విద్వి ఘ్నుముగ ప్రకాంతముగ జరిగి పోయెను. కాని యా పట్టాభిషేకము జరిగిన అనంతకాలమునకు దేశము నందు అల్లరులు ప్రారంభమై ఆకాంతి కలిగించెను. కాని వీరరాజేంద్రచోడుడు, పట్టాభిషిక్తుడగుటకు బూర్వము, ఇంచుమించుగా పండ్రెండు సంవత్సర ములకాలము తండ్రితో కలిసి రాజ్యభారము బూని యుండిన కారణమునబట్టి ఆ యల్లరులను స్వామిభక్తి పరాయణులును దక్షులు నయిన డండనాయకుల సహాయమున అది త్వరితకాలమున అణిచివేయగల్గెను.

వెలనాంటి వీరరాజేంద్రచోడుని కాలమున మహేంద్రగిరి, కాళహస్తిగిరుల నడుమ నున్న పూర్వాంధ్రదేశము, వెలనాంటివంశము వారి పరిపాలన ముండుండెను. వీరరాజేంద్రచోడుడు క్రీ. శ. ౧౧౬౧ మొదలుకొని యించుమించుగా ౧౧౮౨ వఱకు, ఇరు వదియేండ్లు రాజ్యపాలనము చేసెను. అతడు ఇమ్ముడి రాజరాజచోళునిమాత్రము తన యేలికగా గౌరవించి నాడుగాని, యతని యనంతరము యిమ్ముడి రాజాధి రాజును తన చక్రవర్తిగా పాటించలేదు. ఒకవిధ ముగా క్రీ. శ. ౧౧౭౮ నుండి మహామండలేశ్వర వెలనాంటి వీరరాజేంద్రచోడుడు సర్వవ్యతిరేక డయ్యెను. చోళచాళుక్య చక్రవర్తులయొడి అభి మానము స్వామిభక్తిగలవారు మాత్రము, అక్క

1. ఎ.సి. ఇం. సం. ౨౧, పుట ౧౮౪.
2. పూర్వోక్తమయిన పల్లవరాయ శేట్ట బిలా శాసనము.

జక్కడ మందులు ఇమ్మడి రాజాధిరాజును ఆతని తరువాతివారలను వామనాశ్రమగ స్థరించుచుండిరి.

కేకవర్షము ౧౦౮౫ ముఖాను సంవత్సరారంభమున (మార్చి నెల శ్రీ. క. ౧౧౬౩) గోదావరి మండలమున ఉభయగోదావరలనడుమనున్న కోనసీమయందు, విప్లవములు పుట్టెను. కోన 1 లేక కోనసీమను ఆచాకు హైహయవంశీజులు సామంత స్వపచిహ్నులతో పరిపాలించుచుండిరి. ఆ సామంత హైహయవంశీయు చాళుక్యరెండ్రుడైన కేకవర్ష (౯౯౯-౧౦౧౧) నాడు, ఆ చాళుక్య చక్రవర్తి పాదపద్మావతీపులయి, రావటయై నిలచి ఖడ్గపహాయ్యము చేసికోన సీమను సామంత స్వపచిహ్నులతో మాంపటిక ప్రభుత్వమును సంపాదించి యుండుదురు. కోనసీమకు గోతిరీ వసిష్ఠ గోదావరలను సాగరమును సీమలు. హైహయలు అశ్రేయ గోత్ర వంశీజులు. 2 ముమ్మడి భీముడను హైహయ వృత్తునిచే నిర్మితమైన ముమ్మడి భీమవరము వారికి రాజధాని. నే దాయవారు ముమ్మడి వరమని బరచుచున్నది. దానికి మాహిష్మతీపురమని కూడ యొక పేరు గలదు. చక్రవర్తి మొదటి కులోత్తుంగగోడదేవుని పాదపద్మావతీపుడైన మహా మండ్ల తేక్యురకోన రాజేంద్రవోడుని మరణానంతరము కోన హైహయలు రెండువంశములుగా విడిపోయిరి. అది శ్రీ. క. ౧౧౩౭ వ సంవత్సరము తిరువాత జరిగెను. 3 ఒకవంశమువారికి ముమ్మడివరమును, రెండవవారికి

1. కోనసీమను 'కోన' సీమ యనుటకంటె "కొన" సీమ యనుట యుప్పును. కడు ప్రాచీన కాలమున రెండువేలయేండ్లవాడు అంధ్రదేశమున కాసీమ 'కొన'యం యుండెను. అదిగాక నది గోదావరికి అది 'కొన'యందున్న సీమ గావున "కోనసీమ" యయ్యెను.

2. ఈ హైహయ క్షత్రియ వంశీజుల చరిత్ర మరియొకవృత్తు విస్తరించి వ్రాయగలను.

3. విశాఖరం కుంతీ మాధవస్వామివారి ఆలయమునున్న కోనమన్వసర్వరాజా కావనము (ఎస్.ఇం. సం. ౪. పుట ౮౭ నుండి) హైహయల చరిత్రకు ముఖ్యాధారము.

4. ఈ వృత్తాంతమును వెలుపు కావనములు రెండు, దాదా రామ భీమేశ్వరునియాలయమందుగలవు. S. I. I. Vol. IV. నెం. ౧౦౮౩, ౧౦౮౬. పీటి లోని చాక్లములనెత్తి ముందు ముందు ఉదాహరించుము.

పల్వల (పలివల) పురమో, తాటిపాకయో రాజధానులయ్యెను. కోనరాజేంద్రవోడుని యిన్ని మనుమడైన లోకరాజు పుత్రివిహీనుడయి, శ్రీ. క. ౧౧౬౦ ఆ ప్రాంతమున చనిపోయెను. ఆతని రాజ్యభాగమును, ఆతని దాయాది భీముడనువాడు సర్వరాజుమహారుకు బలాత్కరించి యాక్రమించుకొనెను. దానివిభాగ భర్త్యమునమొనరించి లోకరాజు రాజ్యముండలము కోన రాజేంద్రుని ఇతరకుమార్తెకు వారి కంతరికి శీరరాజుకు వాతని తమ్ముడు మల్లిదేవుడు మొదలయినవారికి - కావలసియుండెను. అంతట దురాక్రమణచేసిన భీమునికి, భర్త్యశాస్త్రమునమనరించి కర్తలయిన శీర రాజుదులకును వైరము పెరిగి అంతః కలహములు భీయంకరరూపమును జూపును. వారిలో భారీ చాత్తు కుదురని కారణమువల్ల అంతః కలహములు పెరిగి జీకమును అగ్గకల్లోలపరిచుటవల్లను, మహామండ్లతేక్యుర నెలనాంటి వీరరాజేంద్రవోడుడు కోనసీమలోని అల్లరులను మావ్వు బాహుగొనవలసి వచ్చెను. అంతఃకలహములును, తత్ఫలితముగ సంభవమైన సంగ్రామములను పొగకుండచేయెటకు నెలనాంటి ఇమ్మడి రాజేంద్ర వోడుడు తన సేనానులలో నొక బ్రాహ్మణ చమూపతిని, అమృతలూరి మంచిన మంత్రిమహారుని లేవన వ్రెగ్గెనను నియోగించి పెద్దవేనచిచ్చి కోనసీమకు బంపెను. అది క. ౧౦౮౫ కు పరిమిత శ్రీ. క. ౧౧౬౩ వైత్ర తేగ్గవమానములందు (మార్చి-మేయ) బంపెను. 4 కోనసీమ దంపయాత్ర ఇంచుమించుగా మాజేంద్రు నడచెను. చివరకు దేవన వ్రెగ్గవ కోనసీమ సాధించెను. వైరములు మాన్పెను. దురాక్రమణ చేయబడిన సీమను భర్త్యశాస్త్రానుసారము కర్తలయినవారికి విశేషజెను.

చమూపతి లేవన వ్రెగ్గవ క. ౧౦౮౫ సంవత్సరము వైత్రమాసమున మేరుసంక్రమణ విభువత్సర్యకాలమున సోమవారమువాడు తన యశస్సుకొఱకు కర్నూర వర్తివో అఖండదీపదానమును శ్రీ భీమేశ్వర మహా దేవునికి సమర్పించెను. మరియు చాళు పున్నగ రంభా జంటిర ఫలపుష్ప వృక్షముతోనిండిన యొక ఆరాముమును మూల్యం వైటికొని సమర్పించెను. ఇది శ్రీ. క. ౧౧౬౩ మార్చి ౨౪ పరియగుచున్నది. దాదా రామమునుండి లేవన వ్రెగ్గవ కోనసీమకు వోయెను. అక్కడ అల్లరులు లేవదీసిన "దాయాదు"లను రణరంగమున వోడించెను. కోనపట్టుకు మొదలయినవారిని సంహరించెను. తమ్మేలిన మహామండ్లతేక్యుర నెలనాంటి కులోత్తుంగ రాజేంద్రవోడు (నెలనాంటి వీర రాజేంద్రవోడుడు)ని శత్రువుల దేశమును దహించెను.

కొప్పుసింహపు అని పేరు గల పరివలపురమునందు ... విమేషా కొర్రకృత్తియులు నెఱచెను. మృగపతి కొర్రయు గల దేవప్రెగడ, "శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కులార్జున రాజేంద్రచోడవరాజుల ప్రధాని దేవప్రెగడ కోస సాధించివచ్చి, శ్రీ భీమేశ్వర మహాదేవుని కప్పుకొరవత్రిగా" అఖండదీపమును పెట్టెను. ఆ దానమును శ. ౧౦౮౭ సంవత్సరమున మార్గశిర శుక్లమినాడు చంద్రగ్రహణసమయమున సమర్పించెను. ఆ గ్రహణము ఇంగ్లీషులేదీ నవంబరు ౨౦, ౧౧౬౫ నాడు పట్టెను. ఈ గెండు కాసనాకృత్యములనుబట్టి చూడగా కోసమీమపై దండయాత్ర (క్రీ. శ. ౧౧౬౩) మార్చి మొదలుకొని ౧౧౬౫ జనవరిలోపుగా గెండుసంవత్సరముల కాలముబట్టెనని తెలియుచున్నది. ఈ దండయాత్ర చోళచాళుక్యచక్రవర్తి రాజరాజదేవర విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౧౭-౨౦ ల మధ్య జరిగి యుండినట్లు దామరరామకాసనములు దెలపుచున్నవి.

కోసమండలమున అల్లరులు వెలరేసిన కాలము నాడే వేంగి మహారాజ్యమునకు ప్రదమటి సీమలందు, —కుంతలేళ్ళిరుని సామ్రాజ్యమందున్న తెలంగాణము నందు, —కర్ణాట సేనానుల దండయాత్రలు కూడ సాగెను. కర్ణాట సామ్రాజ్యము అల్లకలోల స్థితి యందుండెను. త్రైలోక్యమల్ల నూర్కూడి మూడవతెలప డవుడు (క్రీ. శ. ౧౧౬౨ సంవత్సరమున పదయ్యెడు దియ్యెను. ఆతిథి సామంతుడు, మహామండలేశ్వర కళియిరి విజ్జలరాయడు, కర్ణాట సింహాసనము నాక్రమించుకొని, చాళుక్యతెలపుని (తోసివైచి, కుంత లేళ్ళిరుడయ్యెను. ఆయనను చూచుకొని కర్ణాట మహామండలేళ్ళిరులు కుంతల రాజ్యమునకు కూర్చునమున్న తెలుగుసీమలందు జొచ్చి, విజ్జలరాయని విధేయమును, విజయమును జూచుకొని, తాముకూడ ధ్వజంత్రరాజ్య

1. దా. శ్రీనివాసాచారిగారి తెలింగాణపు కాసనములు ౫, ౬, నవంబరుగల హస్తకొండ శిలా కాసనములు.

2. చావుండి (చాండ, లేక, చామండ) రాయని దేవి సిరియాలదేవి విజ్జలరాయని రోడబుట్టువు. J. Bom. By, A. S. సం. ౧౧. పుట ౨౫౮; Dynasties of The Kanarese Districts, p. ౪౭౭. చాళుక్యరాజ్యము కూలుటకును, విజ్జలరాయడు కర్ణాట సింహాసన మధిష్ఠించుటకు చాండ రాయడు తోడ్పడియెను.

3. క్రొత్త వెలుపులకోట కొంత కాలమునకు కొచ్చెర్లకోట అయ్యెను.

ములను స్థాపింపకలచిరి. కాకతీయు లింకను బలవంతులుకాలేదు. గెండవ కాకతీప్రాలరాజు, త్రైలోక్యమల్ల నూర్కూడి తెలపదేవుని ఇచ్చగృహ్యుడైన సామంతి మాండలికుడు. తెలపదేవుని యనుగ్రహము సంపాదించి, అనుమకొండ విజయమును సామంతి వృషచిన్నములతో బడయగల్గెను.1 విజ్జలరాయనికిని నూర్కూడి తెలపదేవునికిని జరిగిన యుద్ధములందు స్వామి భక్తి పరాయణుడై విలచి, రణక్షేత్రమున చురణించి యుండును. ఆతిథి వెనుక, సింహాసన మధిష్ఠించిన యాతని కుమారుడు రుద్రదేవుడు కర్ణాట సామ్రాజ్యములందు వెలరేసయండిన విప్లవమును గాంచి, చాలుడనుటవలన గాలోలు ఏమియును చేయనోపక మిన్న వుండియుండును, అట్టి తరుణమున యెలుబరిగ సింధునంకెజులును, కొండ్రె రట్టనంకెజులును ఏకమై పరరాజ్య వైభవశ్రీలను అపహరింప దలపడిరి. యెలుబరిగ పురాధీశ్వరుడయిన మహామండలేశ్వర చావుండ రాయడు, కలచురి విజ్జలరాయనికి బావనుఅతి యగుట చేత2 ఆతిథి సాహాయ్యమును ప్రాప్తును జూతుకుని చాండరాయడు వెలనాటి వీరరాజేంద్ర చోడుని రాజ్యముమీదికి కర్ణాటసేనలను నూర్చుకొని దండెత్తి వచ్చెను. కర్ణాట ప్రెవ్యమందు ముప్పదివేల కల్బులలమును, కొన్ని వేల గుట్టములు, వందలకొలది ఏనుగులునుండెను. ఆ మహాప్రెవ్యము గెదిరించి వెలనాటి రాజ్యమున కరిగిన మహావిపత్తును తొలగితేయు ధారము వెలనాటి వీరరాజేంద్రుడు తనకు మహా ప్రధానియు, సంధివిగ్రహాయు, సమర కార్యకొందుడునను నందూరి కొమ్మనమంత్రిపై నుండెను. కొమ్మనామాత్యుడు నందూరి గోవిందన మంత్రికుమారుడు. బహుళ ప్రెవ్యసమేతుడయి ఎదురెగి కొమ్మన మంత్రి కర్ణాట సేనలతో క్రొత్తచెల్ల పరిసరభూమి యందు తలపడెను. క్రొత్తచెల్లకు, వెలుపులకోట యనియు, క్రొత్త వెలుపుల కోటయనియు, ఇతర పేర్లు.3 ఆ గ్రామము వినుకొండకు సమీపముగా నున్నది. ఆ మహాసంగ్రామమున కొమ్మనామాత్యునికి అఖండవిజయము సమకూరెను. ఆ కథను మంచిన కవి కేయూనరకామాచరిత్రమున నిట్లు వర్ణించి యుండెను.

క. చలము మొయగటక సామంతులం గరిహయ బహులసేనతో శేతేరన్ దలపడియె గొమ్మనచివుడు బలియందై క్రొత్తచెల్ల పరిసరభూమిన్.

మృగరాజ పరాక్రముడైన కొమ్మన దండనాథుని కొర్రకృత్తియులు, మంచెకని అత్తెర్దులమగా వర్ణించినాడు.

సెలకల్పేవాటునఁ జెలఁగి గంటిని మూఁటి
గూడఁ గుఱుంబులు గుడుగుఁనుచ్చుఁ
బ్రతిమొంగునగు నరపతుల కల్తేళిమునఁ
గడిమిమొ పిఁపులు వెడలఁ బొడుచుఁ
బందంపు గొఱియల పగిది నేనుంగుల
ధారకుడిగ నసిధారఁడునుముఁ
జదియించుఁ బగిలించుఁ శేతుల తీటనో

నడిఁగాండ మేసి మావఁతుల తలలు
తల పుడికి వేసి మావఁతుల తలలు శక్ర
రాజ శిరములుఁ ద్రొక్కించు రాఁగ దిరుగ
వాగనుబొడు రస వారువంబుచేత
మహిత కౌరుగ్గుడు కొమ్మనామాత్యవరుఁడు.

క్రాంతిచెల్ల లేక వెలుపులకోట యుద్ధమునందు
కౌర్యకృత్యములు నెఱపిన వారి మువ్వరిపేళ్ళు కాన
నములందు కౌనవచ్చుచున్నవి. వారిలో వెలనాంటి
ఇమ్మడి రాజేంద్రచోడరాజుల సామంతుడును ధాన్య
వాటి పురవశిక్యకుడు నయిన సమధిగత పంచమహాశిల్ప
మహా మండలేశ్వర రామారి దారపరాజు ముఖ్యుడు.1
అతని కౌర్యకృత్యములను చెలుపు బిరుదు గద్య లనే
కములుగలవు అతడు మహావీరుడు, వికృంగవీరుడు.
“చౌండరావు చాణూరమురాంతిక,” చోడ కటక
సామంతముంకొల్వ (కీ) రట్ట కటక సామంత—
—(కీ) యిత్యాది బిరుదములు గలవా డతడు.
చౌండరాయుడను వాడు సింధు వంశజుడును కలచురి
బిజ్జలరాయని తోబుట్టువు భద్రయనుటకు సందేయము
లేదు. చందవోలు పండిశ్వర దేవర నర్తకయు, మాహీ
శ్వర పరివార స్త్రీయగు సాక్క మకొడుకులు కామయ,
నరణయ నాయకులుకూడ వెలుపులకోట రణరంగమున
కౌర్యమాన్యులై విహరించి ప్రభువుకు విజయము
గూర్చియుండిరి.2 “కొంఠెలుపుల కొనుగణపతి వైస్య
మును ఒడిచి, గాయపడి వీరశర్వము నలంకరించెను
అతని తమ్ముడు వీరుడు సరణయ చౌండకరాయని
(చౌండవరాయని)” వారిధి సారజెగిచి, వైరివర్గ
మును జంపెను,3 ఈ చౌండవ (చౌండవ) రాయుడను
మహామండలేశ్వర రామారి దారపరాజు చంపిన
చౌండవరాయుడను ఒక్కరే యగుదురు. సరణయ వీర
భటుడు; దారపరాజు చంపవాగుడు. ఆ వీరకృత్య

మునకు ఉభయులును కర్తలే యగుదురు. శేయార
రాహు చరిత్రముందు, మంచెనకవి, మహామండ
లేశ్వర వెలనాంటి కులోత్తుంగ — రాజేంద్ర —
చోడయరాజులయు వారని ప్రధాని కొమ్మనమంత్రి
లయు, అవాటి చందవోలు వైభవములను ఈరీతిగా
వర్ణించినాడు.

నవవోటి పరిమిత ద్రవ్యమే భూపాలు
భండారమున నెప్పు రాయకుండు,
నేకోన శతదంతులే రాజునగరిలో.
నీలమేఘము లీలఁగాలు,
బలవేగ రేఖ నల్పదివేల తురఁగంబు
లే నరేంద్రుని వాగ నెప్పుడుఁ దిరుగుఁ,
బ్రతివాపరంబు డెబ్బదియేను పుట్లునే
విభుమందల నెప్పుడగల్గు,
నట్టి యధిక విధవుఁడగు కులోత్తుంగ
రాజేంద్ర చోడవృథతి కిష్టనచివ
తంత్ర ముఖ్యుఁడనునెను మంత్రి, గోవింద
నందినుఁడు కొమ్మన ప్రధానుఁడొప్పు.

* * *

రమణీయమైన, గూర్మగ్రామమున యందు
గురు గు రిపురమునఁ క్రాంతిచెల్లఁ,
దిపురాంతికమునఁజేర్చిన కొట్టివోన, బొగ్గరమునఁ,
గలింగ రాక్షసిములోని
యెలమించివాడిగా నెలమి ముప్పది రెండు
విష్టు ప్రతిష్టుల వెలయుతేసి
నిచ్చవేపురు మేదిని నురవరులకుఁ
బంతి నద్భుక్తితో బాయనంబు
తేవర నిడుటయె జన్మవ్రతంబుగాఁగ
మమవు గడిపిన కొమ్మన మంత్రివరుని
బుద్ధిలోన బృహస్పతిఁ బోలువానిఁ
బోల గల్గుదురే భర్తృపురుషు లెందు.!

ఇమ్మడి రాజరాజ చోళుని కాలమును, ఆ
రాజేంద్రుని సామంతుడైన మహామండలేశ్వర వెల
నాంటి యమ్మడి రాజేంద్రచోడవి కాలమును దక్షిణా
పథ చరిత్రయందు నూతన యుగ ప్రారంభకాలము.
సాంఘిక పరిస్థితులు తాడుమారయి, వర్తమానవర్త
ములు సాంకర్యము చేందిన కాలమది. మతిభర్తృ పరి
స్థితులు పూర్తిగా తలక్రిందయిన కాలమది. రాజకీయ
ముగ చోళ, చాళుక్యవంశముల రాజ్యములు విశ్వేంద్ర
ములు నాశనమొంది నూతన రాజ్యములు స్థాపితమైన,
కాలమది. ప్రాచీన యుగము అంతరించి మధ్యయుగ
సూరంభమయిన కాలమది.

1. S. I. I. Vol. IV No. 1058. (రాక్ష
రామ కాననాది.
2. S. I. I. Vol X No. 151. తిమ్మాపురం
(నరసారావు పేట తాలూకా.) కాననము.
3. పూర్వోదాహృత ప్రమాణము.

ప్రాచీన శైవ, వైష్ణవ మతధర్మములు పూర్తిగా మారిపోయి వీరశైవ, వీరవైష్ణవచాతరములను పొందెను. శైవబౌద్ధములు అంతరించెను. వాటిలో ముఖ్యముగ బౌద్ధము కూకటివేళ్ళతో నూడబెలుకబడెను. వైదిక, పౌరాణిక బ్రాహ్మణధర్మము నూర్చు మర్యాదను పొందెను. శైవమతమును కాపాడిక, శైరవాది తంత్రములనుండియు, భయంకర శైవాచారముల నుండియు తప్పించి భక్తిమార్గమున త్రిప్పటకు అంధ్రకర్ణాట దేశములందు విశ్వప్రయత్నములు పాగెను. అంధ్రదేశమున మల్లికార్జున పండితారాధ్యక్షుడును, కర్ణాటదేశమునందు బసవేశ్వరుడును అవతరించిరి. బ్రాహ్మణ్యముపై పొత్తు బాంధవ్య పండితయ్య భక్తి ప్రధానమైన శైవమును బోధించెను. మల్లికార్జున పండితారాధ్యక్షుడు వర్ణాశ్రమ ధర్మములు చెడిరాదని వాదించెను. అతడు తన ధర్మమునందు వివరీతపితౄంతము లేనియు ప్రతిపాదించి యుండలేడు. ఆనా నింధ్రదేశమున ప్రబలియుండిన పరమ మాహేశ్వరప్రతిమను భక్తిమార్గమున నడిపించుటపెట్టెను. అందుల కారకు రాజాదరణమును అర్పించెను. అతని బోధలకు రాజాదరణను అనవసరమయ్యెను. ప్రజలే వర్ణాశ్రమ ధర్మముపై ఆధారపడి, వేదవిహితమైన శైవము, భక్తిమార్గమున ముడిపడియున్న శైవము అతి త్వరితముగ ప్రభావ్యుడయ్యెను. ఇక కర్ణాటదేశమున అట్లుగాకుండెను. ఆసహ్యాకరమైన జనధర్మమును యాభ్రమాసి, వర్ణాశ్రమ ధర్మములును కూలంకషముగ వాణీన మొనరించి వేదములను విడిచివేడి, కేవలము భక్తిమార్గమునే బోధించుచు, శివునికంటె శివభక్తు డిదికుడని బోధించిన వీరశైవము నెలవడెను. దానిని బోధించిన మహానుభావుడు బసవేశ్వరుడు. అతడు కుంతలేశ్వరునియిన విజ్జలరాయని ప్రాపువడిన తన వీరశైవ ధర్మమును విస్తరింపజేసెను. మల్లికార్జున పండితారాధ్యక్షునకు బసవేశ్వరుని వీరశైవము పూర్తిగా సమ్మతిగాకుండెను. భక్తితో గూడిన తన విశిష్టాద్వైత శైవధర్మమునకును, వర్ణాశ్రమ ధర్మనాశక హేతుకరమును వేదబాహ్యమునకు బసవేశ్వరుని వీరశైవమునకు సామ

రస్యము కలిగింపజూచెను మల్లికార్జున పండితయ్య. బసవేశ్వర, మల్లికార్జున పండితయ్యల సమావేశము సంభవించలేదు. మల్లికార్జున పండితయ్య బోధించిన శివధర్మమునందు పరమేశ్వరుడైన శివునికిని, ముక్తిగోరిన శివునికిని నకుమ భక్తితత్వ వేరొకటిలేదు. అట్లుగాకుండెను బసవేశ్వరుని వీరశైవమందు. పరమేశ్వరుడగు శివునికంటె ముఖ్యుడు అతని నందివాచానాంశముగల బసవేశ్వరుడు. వానికంటెను ముఖ్యుడు శివభక్తుడు. శివునికంటెను శివభక్తుడు గొప్పవాడు. శివభక్తుని పూజించిన భవునికే ప్రీతియని బసవేశ్వరుని బోధ. బసవేశ్వరుని బోధ అవైదికము. కర్ణాటదేశ ప్రజలకు బసవేశ్వరుని బోధ ఆనందీయమై నెలసెను. అందువలన వివరీతములు, విప్లవములు పుట్టెను. దేశము సంక్షోభితమై రానున్న కాలమున కర్ణాటదేశమును షీణదేశకు దీక్షి కొని వచ్చెను. పండితయ్య అంధ్రదేశమునకు జేయవలసిన యువకారమును చేయగలిగెను, బసవేశ్వరుని కలుగుకొన జాలమికి విగమము క్రితైలమునకు బోవుచు దుర్గమస్థయున అనువులను విడిచెను. బసవేశ్వరుడు క్రీ. శ. ౧౧౬౮ ప్రాంతమున ప్రాణములను విడిచెను. అటుతరువాత అచిరకాలమునకే తనవు చాలించెను మల్లికార్జున పండితారాధ్యక్షుడు. 1 అంధ్రకర్ణాట దేశములను సూక్ష్మిల్ల చేసిన మతిపాంథిక విప్లవములు బోళిమండలమును గూడ కలచివైచియుండును. అట్టి సంక్షోభిత కాలమందు, క్రీ. శ. ౧౧౭౩ వ సంవత్సరారంభమున చాళుక్యచోళ చక్రవర్తి రాజరాజ చోళుడు మరణించెను.

నెలనాటి వీరరాజేంద్ర చోళుని ఒక దానమును జెలుపు తామ్రకాసము బాపట్ల తాలూకా నందూరు గ్రామమున లభించెను. 2 అం దాతని ప్రతిష్ఠి కొంటెగలదు. అది యిమ్మడి రాజరాజ చోళుని ౨౩ వ విజయరాజ్య వర్షమున కి. ౧౦౯౧ వ సంవత్సరము (క్రీ. శ. ౧౧౬౯) నాటిది. నెలనాటి వీరరాజేంద్ర చోళుడు నొక పుణ్యదినమందు, చంద్రబొలు అని రెండవ పేరుగల ధనదు పురరాజధానియందుండి, ఇనుంగణ్ణు గ్రామమును వేదవేదాంగ పారసుడును, మి మాంస శాస్త్రజ్ఞుడును, షట్కర్మ శాస్త్రవేత్తయను నొక విప్రముఖునికి పర్యకర పరిపరీక్షరముగ అగ్రహారముచేసి ఉదకపూర్వముగ దానముచేసెను. ఆ బ్రాహ్మణ పండితుని పేరును వంశి, గోత్రాదికముల వివరములును తెలియరాకుండు పోయినది.

1. పండితారాధ్యక్షుని గూర్చి వివరములు తెలుగుకొనిగోరువారు అతడు రచించిన శివయోగసారమును, పొల్కురికి సోమనాధుడు రచించిన పండితారాధ్యక్షచరిత్రను (అంధ్ర పత్రికా గ్రంథముల) చూడవచ్చును.
2. C. P. No. 23 of 19170. A. R. E, 1917, p. 148.

నందూరు గ్రామమునకు సమీపముగా నున్న ఇను
గుర్తిపాగు గ్రామమే వాటి ఇనుంగట్టు అగ్ర
హారము.

ఇమ్మడి రాజరాజ చోళుడు మరణించిన తరు
వాత, యిమ్మడి రాజాధిరాజ విదారేంద్రుడు మాత్రము
సర్వస్వతంత్రుడయి చోళమండలమును మాత్రము పరిపాలిం
చెను. అంద్రధూమి చెంతకురాలేదు. దానికి

కొరణము లనేకములు గలవు. వాటిలో ఇమ్మడి రాజ
రాజ చోళుని కుమారుడయిన మాదవ కులొత్తుంగ
చోళుడు యుక్తవయస్కుడయి రాజ్యాభిలాషతో
రాజాధిరాజుకు ఒత్తిడి కలిగించినది యొక కొరణము
కొవచ్చును. యిమ్మడి కులొత్తుంగ చోళ దేవుడు
రాజాధిరాజు మరణించిన వెంటనే పట్టాభిషిక్తుడయి
రాజ్యపాలనము ప్రారంభించెను.

ము ని మా పు చూ పు

శ్రీ బొడ్డు బాపిరాజు

కాంచన వేణుదండమును కమ్మనిరాగము వెల్గుమంచు నం
దించితి వయ్య, నన్ను కరుణించియు; ప్రాణములైదు నూడిమ్రో
యించితి మోహనస్వరములే! హృదయమ్మును దాచి, లోకమున్
వంచనబుచ్చి యల్లుకొని నానొక బంగరు సాలిగూటినిన్.

విస్తృత జీవనాద్ధి వలవేసితి కోర్కుల గండు మీలకై
యస్తమయమ్ము దాక;- వెలుగార్చిన చీకటిజాడ తూన్యహా
హస్తముతోడ సాగుచు నిరాశల మూక గళమ్మునన్ విస
ర్యస్త విషాదగీత వికల స్వనముల్ వెలికింతునో ప్రభా!

అమృతపాత్ర కెంతెడవి యంచులమోపి, తదీయహేమ ని
భ్రమముని నాక్కి-లోని మధురాసవముం జని చూడలేక కా
లము వృధసేయు పెట్టిని! అలౌకిక భవ్యకళాగిరింద శృం
గములను నిల్పి జారితి నగాధములైన పసిండి లోయలన్!

మంగళగీతములు

'కృష్ణతీ'

గృహస్థ కవచములో గృహిణి ప్రేమాభిమానాలు చక్కగా లింగిస్తాయి. తన యిల్లా, తనవాకిలి, తనబిడ్డలూ, తన సంపదా మాత్రమే ఆ కవచములోని వస్తువు. 'గృహిణి ఆత్మగతము' అని పేరుపెట్టివా చెబుతుంది ఆ కవితార్థంకి. తనతయారితో విశోదోర్నివ సమయాల్లో స్త్రీలు పాడే పాటల్ని మంగళ గీతాలంటున్నామ. ఇరుగు పొరుగింటి సుమంగళులూ, ఇతర ఆహూతులూ పరిశీలించినప్పుడు పాడే పాటలు కేవలము ఆ యింటి పౌరభాషే. ఇదజతేది కాకుండా, అలాంటి కుభసమయాల్లో వియిల్లగా పాడినా రాణిం చేటులుండాలి. అలాగని హృదయ స్పృశ్య తెలుపడానికే అతి సామాన్యములేవోయి ఎవరినీ పలకరించవు. ఒకరైతే ఉత్సవ ప్రత్యేకతని ఇంకోకరైతే సాధ్యజనితని పోషించుకుంటూ పాసి పోవాలి ఈ పాటలు. ఈ సుందరాలియాన్ని ఎలాగు సాధిస్తారో పరిశీలిద్దాము.

పురుషుని, ఆదర్శానికి స్త్రీ ఆశయాలకి చాలా తేడావున్నది. పురుషుడు 'యేలా యేలా ఎటకో జల వాలవాటి' తంకల వినిల పథరాశలనెల్ల నలిక్రమించి చదలేటి కుషరపు స్వప్న రాసులలో, కలిసిపోవాలనీ విశ్వమంతా వ్యాపించి పోవాలనీ ఆశిస్తే, గృహలక్ష్మి విశ్వమంతటిని—విశ్వనాథునితో పాటు—బుమ్మ చుట్టి లాగుకొనివచ్చి తనయింటిలో ప్రతిష్ఠించాలని ఆశిస్తుంది. పురుషుడు భావనా బలమువల్ల తన (యింటి) అనుభవాల్ని పెంచి అతిలోక దృశ్యార్థాన్ని నిర్మిస్తాడు,—స్త్రీ తన అభిమానబలమువల్ల స్వర్గలోక వాతావరణాన్ని తన యిల్లా కుప్పకూరుస్తుంది. మంగళగీతాల్లో ఈ ప్రయత్నమే చక్కగా గోచరిస్తుంది. తన బిడ్డ (యే) అయ్యతానందుదూ, ముకుందుడూనూ, బ్రహ్మాండమంతా తన యింటిలోట్టి; నాలుగు వేదాలూ గొలుసుల; బలుడైన ఫణిరాజు పాను; 'తత్త్వమసి' యే చలన వస్త్రపు మనరి. అందులో పాపణి యేర్పాటుచేసి యేడులోకముల వారూ (పేరంటాండు) యేకమై పాడాలి. పురుషుడు 'ఎక్కడున్నావయ్యా పాపి' అని భోక్త మంతలా తిరిగి ఆశ్వేదించే పరమాత్ముణ్ణి, స్త్రీ తన

ప్రేమాభిమానాల్ని గుర్తొన్న పాపడిలో గుర్తించు కుంటోంది. తన ప్రేమ మాధుర్యాన్ని భక్తితో రంగరించి విశ్వేశ్వరుడికి వివాహపట్టుతోంది. ప్రేమా, భక్తి అనే అంశపు భావాల పమ్యోగమువల్ల ఆ విరభ వించిన ఈ మంగళగీతాలు ఏ యింటిలో పాడినా అక్కడి కక్కడి చక్కగా అమిరిపోతాయి. కనక పీఠిలో సార్వజనీనరేణి ఎక్కువపాలు. ఇక ఈ ఉత్సవమూ, విశోదమూ తనయింటివి. ఎదురుగా ఊయెలా, గొలుసులూ, పానుపూ, చలన మనరిలూ, పాపదూ తన స్వంతము. పిల్లనిట్టవల్లా ఆ పాటకి ప్రత్యేక వాస్తవికత సమకూరుతుంది.

లాలిపాటలూ శోలపాటలూ పరమేశ్వరానికి తాలే. విభిన్న ఉయ్యాలలో పెట్టే పేరంటాండ్రువయూ చుట్టూ కూర్చుని పరమేశ్వరుని విధూరిని ఈ పాట లోకి ర్తిస్తారు. 'కృష్ణజననము' పాటే ఈ ఉత్సవములలో సామాన్యముగా వినిపిస్తుంది. ఇది సుదీర్ఘ మయిన 'పాట', విశోదోత్సవము జరుగుతూన్నంత సేపూ పాసుకుంది. అంటే విభిన్న తొట్టిలో పెట్టన మన్నది విజప్రాయమై పూగ్యపురుషుల జననోత్సవ కీర్తనకి దోహదము చేస్తున్నదనమాట. కృష్ణజననమూ, మార్కండేయ జననమూ, మేనకాదేవి వాప్సలూ, సీతపుట్టుకా, అన్న పాటలు జననోత్సవాలకి పెంజేవే. పీఠిలో సీతపుట్టుక అన్నది వాకు లభించలేదు. మార్కండేయ జననమును వీరకైపులు ప్రత్యేకంగా రించివున్నా రనిపిస్తుంది. దానిలోని కైవ వాతావరణము గమనిస్తే. మృత్యువు నలిక్రమించిన వాడయ్యో! మానవులలో అతనికంటే భునులేవదూ?

పుట్టుక మొదలు పెండ్లిదాకా ప్రత్యేక మంగళ గీతాలు పాడవలసిన విశోదోత్సవాలు కనపడవు. భోగి పండు పోషినప్పుడూ, పుట్టినరోజు పంపిగలకే వచ్చిన పేరంటాండు ఎవరికి వచ్చిన మంగళహారతి వారు పాడతారు. ఈ మధ్య అల్లిన పాట ఒకటి భోగిపండ్ల పాట దొరికింది :

కళిమఖులారా రాతే | మా పసిబాలకు భోగి పండ్లు పోయరాము | మంగళాకాదులు మదన సుందరులు రంగుగ పీటపై రాణింపుచున్నారే | అన్నది ఆ

పాటకు పల్లవి, అనుపల్లవులు. ఇది 'ఇకనే మందునే చెరియూ' వరసలోని పాట. 'వెంకటేశవరకుడు'లు దీని రచయిత. పుట్టివరకా పండగలకే కాక ఏ ఉత్సవానికేనా పాడే మంగళహారతులు వేలమీదంటాయి నేకరిస్తే. కేకనామాలూ, వినతులూ, అను ప్రాసాలతో చేరి కనపడతాయి ఈ పాటలలో. పురుషులు రచించిన వాటికి చివ్వరి చరణములో పేరుంటుంది. స్త్రీల రచనలలో ఈ బడాయి కనబడదు. కృష్ణుడి అల్లరిని వర్ణించేపాట ఇది వినండి. "పోయిరాగడమ్మ పోనీ" వరుస: "బూచివాని పిలువనందనా, గోపాల కృష్ణా! మత్తగజము తెచ్చి చిన్న, తిత్తిలోన పెట్టి అదివా, పెత్తిమీద పెట్టిన, పెత్తితోచి (య) పోన యందు! బూచి!" వ్యాఖ్యాన మనవసరము! యిక్కడ పాడినట్లున్నదే ఇంకొక పాట వినండి. "కాళింగ మడుగు దిగ్గరి పోతుమా! కృష్ణ! కాళింగి మడుగు లోన ఘనమైన పామున్నాది! బాలాని కరచేనట పామూ దాసున్నా దట! కాళింగి! మత్స్యగతాక మూన, ముచ్చు పోతుమిచ్చించి, తెచ్చి వేదాలు బ్రహ్మ, కిచ్చిన చిన్ని కృష్ణ! కాళింగి! ఇది ఆనంద మానంద మాయేనూ! అన్న మంగళమాత్రం పాట వరస. అవతారాలు వర్ణించడానికి పాటలోని చెదిరింపు ఒక సాకు. కృష్ణావతారంతో ఆగరుపాట! బుద్ధ కల్క్యాణవతారాలు కూడా ఏ కరువు పెట్టుతుంది. ఇంతకంటే ఒక మెట్టు మైకమ్మ మంది యిక్కడ కొంగ పాట. బాలకృష్ణుడే ఏ కరువు పెట్టాడు తన అవతారాల్ని అన్నిటిని!

'పెండ్లి' అన్న మాట ఆనగానే పాటలు గలగల మంటాయి నేపథ్యంగా. 'పెండ్లికోసము చేపే సన్నా హమతోపాటే ఆడపిల్లలు పాటలు వర్ణించడము కూడాను! ఎవరెవరు కంఠాలు కలిపి ఏ పాటలు పాడాలో వరసలు వేళేమింటారు ఈడు వచ్చిరాని పిల్లలు. పెండ్లికూతుర్ని చెయ్యడిమతో ప్రారంభము! ఎన్ని రకాల మంగళహారతులేనా వినిపిస్తాయి. 'అన నూయ చేదికి మంగళం జయమంగళం మంగళం,' 'మంగళంజో శంభురాణి మానినీ ఓ పువ్వుపోడి,' 'వర్ణనమ్మ ఇనే మంగళం' అన్నవి ఆ వనమాలలోని మూడు పువ్వులు. వాటికి తొంభయి ఇవి ప్రశస్తలే. ఈ అఖరిపాట మూత్రము కొంచెము తేలికగంధము విసుగుతుంది. ఇక కృష్ణుడి మీదా రాముడిమీదా, రంగడిమీదా, శివుడిమీదా ఉన్న మంగళహారతులకు తక్కి లేదు. ఇంటికొక మంగళహారతి వుంటుందన్నా అతికయూక్తి అవదు. ఇదన్నీ ప్రశస్తలూ, లీలయూ.

ఈనాటి పాటలలో పల్లవి అనుపల్లవి చరణమూ ఆనే మూడుభాగాలూ వుంటాయిగానీ పూర్వకాలపు పాటలలో, రామదాసు రచన "రామచంద్రాయ జనక రాజజా మనోహరాయ మామకా భీష్మదాయ మసీత మంగళం" అన్న పాటలోలాగా జయదేవుడి అష్టపదు లలోలాగా చరణాలన్నీ గ్రహమే అనే పల్లవిలాగే ఉంటాయి.

'పెండ్లి' అవుతూవుంటే, ఆనగా మంగళమాత్రము కట్టుకూ వుంటే 'ఆనందమానంద మాయేనూ' అన్న పాట; సన్నాయి బ్యాండ్లూ పాటకులు పాడతారు. వసూదరుల్ని లేవదీసేయందు (తూము?) సరసింహ దాసు రచించిన 'సీతాకల్యాణ మహోత్సవ సమయము చూతాము రాకే చెబి' అన్న పాట పాడతారు, సామాన్యంగా. కాని ఈ కల్యాణపు పాట తెన్నైవా వున్నాయి. వీటిలో సీతాకల్యాణమూ, పార్వతీకల్యాణమూ గంగా యమువల్లగ ప్రవర్తిస్తూంటాయి. వివాహనిశ్చయమూ, యెత్తుమూ, తర్గిరావడమూ, పెండ్లి మండ్లిప వర్ణనా, పెండ్లితింకూ, సర్వమూ వర్ణిస్తాయి ఈ పాటలు. యెతులూ ప్రాసలూ, అను ప్రాసలూ జాస్తిగా వచ్చి పడుతూంటాయి వీటిలో. రంగు, తీరు, కోరి, వర, అనే మాటలకి ఈ పాటలలో ఆటవిడుపు. ఈ రకపు మాటలు కనపడకపోతే ఆపాట స్త్రీల రచనే అనవచ్చునేనా. 'వినవే క్రిరాముల కల్యాణ చరితము కమలాక్షి వివరించెద' అన్నది ఆలాటిదే.

'పెండ్లి' అయిన మర్నాటి ఉదయంనించీ వినోదాలనే హయాము. పశ్య తోమించునప్పటిపాట, ఉదయము వసూవరులకు పసుపు నలుగులు జరుగు తూన్నప్పుడు నలుగుపాటలూ, మధ్యాహ్నము బంతు లాట పాటలూ, భోజనాలవేళ బువ్వముబంతి పాటలూ, వడివలను ఎగతాళిచేసే పాటలూ, వియ్యాల వారి విందుల వింతలు వర్ణించే పాటలూ జోరుగా వినబడతాయి. వీటన్నింటికీ వస్తువు ఆ సమయానికి జరిగే-తంతులే, వెలకారముతో కలిసి వస్తూంటాయి. సూరీ గుత్తారావుగారు ఇలాంటి పాట లేన్నో రాకారు. గొల్లపల్లి వెంకటప్పయ్య దాసుని 'నలుగు బంతులపాట' లున్నాయి. ఈ రకపు పాట లన్నిటా బువ్వము బంతిపాటలు ఎక్కువ ఆపాదయమెట్లు కనబడతాయి రచనల సంఖ్య గుర్తిస్తే. క్రి కృష్ణుడి బువ్వమూ, సీతారాముల బువ్వమూ, వరమేష్వరి బువ్వమూ, — చాలా పాట లున్నాయి. ఇన్నీ వున్నాయి మరీ 'రేలుపుదగ్గర పాటలు'. వసూవరుల్ని

తలుపు కట్టా ఇట్టా నిలబడి పాడతారు నీటిని. ఈ పాటల్లో వారు పాఠ్యత పరమేశ్వరులూ, భామా కృష్ణులూ, ఆలమేలుమంగా వెంకటేశ్వరులూ, లక్ష్మీ విష్ణువులూ అయిపోతారు. అన్నిటిలోనూ — ఒక్క శ్రీరామడిపాటలో తప్ప (!) — నాయక భండితే. స్వామికిరింపైని చిన్న శేషుని నిలవదీసి అడుగు వేసి. “చిటపట చిమకులు గుప్పటి తడిపెను తలుపు తీయవే భామా - నీవు - తలుపు తియ్యవే భామా” అని కిటకిరికిరి పరచి ఎనిమిది ఆవృతాల పాడతూ, దానివంటి వేపుడే నాలుగవృతాల చిరుపాడతూ కనపడతాయి నీటిలో. ఒక్కొక్క అక్షరానికి ఒక్కొక్క స్వరం వచ్చే ఈ పాటలన్నీ నాలుగు కతాజ్ఞాలపాటి వేనా అయివుంటాయి నమకుంటున్నాయి.

నాలుగోవాడు ఉదయము కొట్టుములు పంచుతారు. ఈ విశేషపు దంపులలో, రోకళ్ళ పాటలో లోకము నడుపుతూ సువ్యవహర పాడతారు. తక్కిత కిట తక్కిత తక్కిత అని మూడక్షరాల ఆవృతాలు పడచుకుంటాయి వీళ్ళ. వీటి పరగళి, అక్షర స్వరాలూ వీటినికూడా 15 వ కతాజ్ఞానికి నెట్టడానికి నాయపడతాయి. బువ్వంపాటలూ, తలుపుదగ్గర పాటలూ, సువ్యవహరలూ, తక్కిత తక్కిత అని వడిచే (ద్విపదలేమో పనిపించే) ఒప్పగింపుల పాటలూ రాగ నిర్దేశ మేదీ లేకపోవడమింపి, గతి పారశ్యమింపి, ప్రాచీనములే అనిపిస్తున్నాయి. లక్ష్మీ కల్యాణా పాభాగ్యమే - గౌరి కల్యాణా వైభాగ్యమే అన్న పల్లవిలో కిటకిరికిరి అని ఎనిమిది ఆవృతాలతో వడిచే గౌరికల్యాణం పాట కూడా పూర్వపు పాటే ననాలి. ఇది ద్విపదయొక్క వికృతి అనిపిస్తుంది పరామగామాస్తే. కాని కాదు. ఈ పాటలన్నీ వడివపు, ప్రవహిస్తాయి. ద్విపద నడుస్తుంది. ద్విపదది ఆక్షర (గణ) ఛందస్సు. ఈ పాటలదిమాత్రా ఛందస్సు.

కట్నాలు, ఇస్తీరా, కామా, కిస్తీరా
వట్టిపి, లలకు మేము, వాచీ, రారేదూ||
అన్న పంక్తులు గణవిధజనచేస్తే
కట్నాలు ఇస్తీరా కామాకిస్తీర
వట్టి పిల్లలకూమ వాచీ రారేదూ||

అని ఇంద్రగణాలలో, ద్విపదలేమో అనిపిస్తాయి. ఇక్కడి పాదానికి 18 లఘువులు లేనిదనమకుందాము. పై మొదట రాసినట్టే రాసుకుంటే కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి కిటకిరి

అని 16 అక్షరాల పాదాలలో నడుస్తుంది పాట! కట్నాలు, ఇస్తీరా, కామాకి, కిస్తీరా, వట్టిపి, లలకు మేము, వాచీ, రారేదూ, అన్న ఆవృతాలన్నీ నాలుగేసి అక్షరాలకాలమే వడుస్తాయి. వీటన్నిటిని సమాన కాలములో పలకాలి పాటలో. ఇలా పలకడములో దీర్ఘాక్షరమూ ప్రాప్యాక్షరమూ ఒకేకాలముతో వినబడతాయి. గణవిధజన కీరకపు సభ్యులూ వుండరు. గురువుని పెంతు మాత్రల కాలము ఉచ్చరించి తీరాల్సి అక్కడ. కనక పాటల్లోని అక్షరాల్ని గురువూ లఘువూ అని వేరుపెట్టి గణ విధజన చెయ్యవూడదు.

సమర్రపాటలూ, సీమంతపుపాటలూ, వేవిళ్ళ పాటలూ కొన్ని ఉన్నాయి. వేవిళ్ళములో ప్రతిఘట్టానికి ప్రాయశ్చిత్త వుంది గృహలక్ష్మిల ద్విపాటలో. రుక్మిణీదేవి సీమంతములో, తాను వీరిస్తే కాచి మొక్కిన శ్రీకృష్ణుడితో దేవకి అంటుంది:

‘నిమిర కృష్ణ యెన్నడు ఇంటికి రావూ
వేడుకతో కొమాళ్ళ గనియేటి వేదాయెర నాతండ్రి
బాలుడెన్న తిరిగిరి గోపాలకులమనూడి’

ఈ చివ్వరి వాక్యము ఎంత సుందరమైనది! ఈపాటలో ‘స్త్రీలపాటలు’ అనబడే కథాగేయాలు స్ఫురిస్తున్నాయి. వీటిలో ఎన్నో కేవలము ఒక మంగళ స్తుతి వేలాన్ని పురస్కరించుకుని వుట్టినవే. నిన్న మొన్నటి స్త్రీలు నలుగుపాటలూ, పెండ్లి పాటలూ, మంగళహారతులూ పాడుకుంటే, పూర్వ కాలపు స్త్రీలు—అంటే మన అవ్వలు—ఈగేయాలు పాడుకున్నారు. వేటి మంగళగేయాలు టువూలే వీటితో పోల్చితే. కేవలము మంగళగేయాలు కాక, అంత గొప్ప కథాగేయాలూ కానివి — వినోద కథాగేయాలు—నీతాకల్యాణంపాట, వీరవేదిక, రుక్మిణీదేవి సీమంతమూ, కృష్ణజననమూ అన్నవి ఉన్నాయి. వీటి సౌందర్యము సందర్భానికి అమిరిపోవడములో ముగ్రమేలేదు. పెండ్లి అయినతిర్యాక క్రొత్త పెండ్లి కూతురుచుట్టూ చేరిన మమంగులు నీతాకల్యాణము పాట పాడతారు. నల రెప్పన యువకులుకూడాఉన్న గుంపులో ఒకరు వీర వేదికపాట పాడి వారిని అందిపు ఎగతాళి చెయ్యవలెము కద్దు. అలాగే రుక్మిణీదేవి సీమంతమూ! అయితే, కథాభాగము ఎక్కువగావుండి వివాహితనో, దాహ్యురినో, పుత్రవతినో వర్ణించేఘట్టముపల్లవైపోయినగేయాలన్నీ మంగళగేయాల నదిమకంటే ‘కథాగేయము’ లనడము మెలుగు. ఈ కథాగేయాలు చాలా వున్నాయి.

ముసలాడిమాట

శ్రీ క్రొవ్విడి లక్ష్మన్న

“

అబ్బబ్బ! దిక్కుమాలిన రంధి బాగా వచ్చి పడింది వాడు. వాళ్ళకి తోచదు; ఒకరు చెబితే అర్థమౌచేమటోరు. చిన్న పిల్లలూ చితికపిల్లలూ కాదుకదా, కోంపడ్డానికి చెరిగించడానికీస్తే.”

మహావైద్య వినుక్కుంది రాజేశ్వరి. పెళ్ళిఅయిన పడేశ్వరి పుట్టింటికి వెళ్ళిందామె, అయిదేళ్ళ కొడుకుని తీసుకుని.

గత ఆయిదారుయేళ్ళలోనూ యెంతైనా మారిపోయిందామె. బి. ఏ పాఠ్యసయి కొత్తగా కాపరానికి వచ్చినరోజులో రాజేశ్వరి అంటే ఆబాలగోపాలం ప్రాణం పెట్టేవారు. పిల్లలయితే బొత్తిగానేను. పిల్లలంతా యెవరుండేవారనీ? తోటికోడలి కొడుకు, కూతురూను. ఆయినా ఆ పిల్లలు “పిన్నీ, పిన్నీ” అంటూ యెప్పుడూ యామె కొంగు పట్టుకునే వేళ్ళజేవారు. చదివినామెలు పెట్టాలంటే పిన్నీ; రెంట్లు పాఠ్యాలంటే పిన్నీ; రాత్రిళ్ళు నిద్రబాయేటప్పుడు కూడా పిన్నీ. బోను మరి. రాజేశ్వరి అంత చక్కగా కథలు చెప్పేది. అసలు కథ ఒకయెత్తు, ఆమె చెప్పడంలో వేర్వేరు రెండెత్తులున్నా. అమర సంస్కృత వేళ తిరిగి, చీకటి ముసురుకుంటూఉంటే అన్నాలు పెడుకూనో, వాళ్ళ పక్కని వాకట్లో మందంబొది పడుకునో ఆమె కథలు చెబుతూఉంటే, నిజంగా ఓ పెద్దకొంగ ముక్కు “అల” అని తెలుసుకుని కృష్ణుణ్ణి మింగేయ్యాలని వచ్చిపట్టూ, లేకపోతే ఓ పెద్ద చెరువులో పాము పడగబొది అడిగట్టే అడి, కృష్ణుడు దాని బుర్ర కాళ్ళతో చితికతెన్నుతూన్నట్టూ, అది కాస్తా ‘రక్షించుమొర్రో, యింతెప్పుడూ యెవ్వరినీ అల్లరి పెట్టను’ అని బరిమాలకుంటూన్నట్టూ అని పించేది వాళ్ళకి యేదిబోను. అనిపించడం ఏదిటి, కళ్ళకి కట్టపట్టు తెలుస్తూ ఉంటేను!

అసలు కృష్ణుడు యెంత బావుండేవాడనీ?

“నాలాగ ఉండేవాడు కదూ, పిన్నీ?”

“మరేం చుట్టుటికిరీటంకూడా పెట్టుకునేవాడు, ధగధగా మెరిసిపోతూను.”

“కిరీటం అంటే యేదిటి పిన్నీ?”

“మొన్న దువ్వంగుడు వేసినప్పుడు మవ్వు పెట్టుకున్నావు? అదీ.”

“అదీ బావుంది పిన్నీ, జగేల్కంటూను”

“కిరీటం ముగ్గుని నెమరిపించం కూడా ఉండేదిరా, కృష్ణుడికి”

రాజేశ్వరి ఆమాట అనేదిరిగి వాచక పుస్తకంలో పాఠం అనవాలాగా పెట్టుకున్న నెమలికన్ను జ్ఞాపకం వచ్చేది కుర్రాళ్ళకి.

“మెరగా యెంత బావుంటుంది, పిన్నీ, నెమలికన్ను!” అంటూ వాపోయేకు కుర్రాడు.

“అలా యిలా తిప్పితే రంగులూ మెరుస్తాయి, తమాషాగాను!” పల్లవి పాడింది చెల్లెలు.

“బోనామ. ఈసారి వాళ్ళ కిరీటం కొనిపెట్టమంటాను, వాన్నగారిని.”

“నాకుమాత్రం అట్లుకేదేంటి, నాయనా? నేనూ కొనిపెట్టమంటాను, ఓ అపకిరీటం”

మాగుఉండగానే యెళ్ళు పైబడుతూవచ్చేయి. పిల్లలకి నవఅటూ వాటకాటూ అంటే యెక్కడిలేని అభిరుచి కుదిరింది. తెలుగులోనూ, ఇంగ్లీషులోనూ మాడ్కులు కాస్త బాగానే వొస్తూఉన్నా, పనికి వచ్చే మక్క ఒక్కటి ఒంటబట్టేది కాదు. తెళ్ళులూ అవి అంటే వాళ్ళకి యెప్పుడూ, పికలే, పాపం. న్కాలుపైపలు ఆప్పుడే ఓసారి తప్పేరు. ఈమాట అయినా సవ్యంగా గత్తెక్కుతారన్న భరవనా యేది కనిపించడంలేదు.

పంఖొమ్మిదోయేట తామ బి. ఏ పాఠ్యసయి కాపరానికి వచ్చిన కొత్తలో, నాకొక్కరువ్వంగంకొద్దీ కథలు చెబుతూ పిల్లలని మంత్రముగ్గులనిచేసి తినవంట తిప్పకుంటూ ఉంటేనూ, పిల్లలంటే తినకున్న అదరానికి అటు ఆర్తమానలూ, యిటు భర్తా బావగానూ సంగోషిస్తూ ఉంటేనూ, తిను చేస్తూన్నపని యెంతో

బావున్నట్లే అనిపించింది మొదట్లోను. కాని పెద్ద క్రాసులోకి వెళుతూన్న కొద్ది పిల్లలు యెప్పుడూ పనికిరాని పుస్తకాలే చదువుతూ ఉండేవారు. రానురాను పిన్నిదగ్గర పాఠాలు చెప్పించుకోవడం ఆరుదయ పోయింది. ఆసలు వాళ్ళు పిన్నిని అడిగేదల్లా ఏవో కఠినమయిన మాటలకి అర్థాలే. డిక్టనరీ చూసుకోమంటే "మైమేవేసు, పిన్నీ, చెక్చేదూ ... మాంధి పట్టులో ఉంది కథ" అని జవాబు! తీరా చూస్తే వీడి చేతులో ఓ యింగ్లీషు పవల, దాని వొడిలో చిలక మర్రిచారి డిటాన్సు. మరి యీ దొర్నాళ్ళిలు ఎలా ప్యాసవుతున్నారా అని అనుమానం వేసి, ఒకటి రెండుసార్లు "ప్రోగ్రెసు కాట్రు"లు చూసింది. ధీర్ఘతాయా సంగతే అనేసరికి, "ఆ హైస్కూలు హెడ్మాస్టరు మా వాన్నగారు క్రాసుమేట్లు రాశా" అంటూ కిలకం చెప్పేడు ధీర్ఘ.

ఇకను ఆనాటినుంచీ ప్రోగ్రెసుకాట్రులు చూడడం మానేసి, పిల్లలని హెచ్చరించేది చదువుకోమని. వాళ్ళు యింగ్లీషూ తెలుగుూ యీర్ష్యంగా చదివినా, తెల్లలూ వగైరాలు మాత్రం పాలీమేరగ్లోనే ఉంచేసేవారు. మరి ప్రాణం విసిగి, ఓనాడు గట్టిగా కూకలేసేసరికి, అడిపిల్ల కంట నీరట్టుకుంది; మొగపిల్లకు అమితంగా బెదిరిపోయి జ్వరం తెచ్చుకున్నాడు. ఉదయాన్నే తెంపరేచదుమానే మందిస్తూ ఉంటే— "ఎంత తింటావుపడ్డా రావడంలేదు పిన్నీ ... ఓయ్ బాబోయ్, కొట్టకండి, మాస్టాబోయ్, కొట్టకండి... మా పిన్ని కూడా అంది ... లేవట్నీంచీ యింకే పుస్తకత్రో ముట్టుకోను... తెల్లలే చేస్తాను... ఇంక కొట్టకండి, బాబూ, చచ్చిపోతాను" అంటూ బావురు మన్నాడు వాడు. రాజేశ్వరి కడుపు కలికేసింది ఆ పరాశుమాట!

ఆరుగో ఆనాటినుంచే ఆమెలో గొప్ప పరివర్తనం. పొరపాటునయినా పరుషంగా మాట్లాడేది కాదు, పిల్లలతోను, కథలు చెప్పిన ఆప్యాయతతోనే వాళ్ళని పక్కన కూర్చోబెట్టుకుని తెల్లలూ, సయ్యాన్నూ, వల్లకాడూ వసనాభీ రాత్రి పన్నెండు గంటలదాకా తింటాలు పడేది.

పరిశీలయ్యే.

రిజల్టు ప్రచురించేడు.

"నువ్వే మళ్ళీ ప్యాసయేవు, పిన్నీ" అన్నాడు పిల్లలిద్దరూ నవ్వు మొహాల్లా.

అమాయకంగా ఆన్న ఆమాట ఓ పెద్ద వ్యంగ్య కావ్యం అయిపోయింది పిన్నికి. చిన్ని క్రాసులో వాళ్ళకి చూద్దులు తక్కువ వచ్చినవప్పుడు తనే సెయిలయింది. తాను మప్పిపెట్టిందేగా కథలంటే వాళ్ళకి ఆ అభిరుచి? ఆంచేతే "నువ్వే మళ్ళీ ప్యాసయేవు పిన్నీ" అని వాళ్ళంటే వివరితం అయిన నిజం యెంతో వివరంగా గోచరించింది ఆమెకి. ఇంకా వయం, కాస్త వెలుగుంచేగా సర్దుకోబట్టి గాని, లేకుంటే యావత్తేదం కాళ్ళు — ముఖ్యంగా ఆ కుర్ర వాగమ్య — యీమెని తలుచుకుని ఉన్నారనుచు పోయేవారుకాదా? మళ్ళీ అనే నాటకం ఆరంభం అయ్యేలాగుంది. నేరకపోయి వచ్చేను బాబూ, అనుకుంది రాజేశ్వరి.

2

వచ్చి పదిరోజులే అయినా పుట్టినప్పట్నీంచీ తాతగారింటిలోనే పెరిగినట్టు మెములుతున్నాడు పిల్లడు. ఇట్టే చేరికయింది వాడికి తాతగారిదగ్గర. రోజూ సాయంకాలం ఆయనతో పికాడు నల్లి వచ్చేవాడు. రాత్రిత్రాట ఆయన విధిగా కథలు చెలుతూ ఉండేవాడు. "అవగా వినగా చెప్పగా చెయ్యగా, అంగ వంగ కలింగ, కాళ్ళోర, పారావ్య ధప్పన్న కేకాల్లో...", పట్టాలవిది రెయిలుబండి లాగ, వాత ఫక్కిలో సాగిపోయేది కథ యుంయమని. రాజేశ్వరికి లేళ్ళు కుట్టినట్టు ఉండేది. మొదిల్లో రెండురోజులు తిండివీద అభిమానంకొద్దీ డోరుకుంది యేమీ అనకుండాను. తరవాత పిల్లడు పొడైపోతాడన్నమాట యెన్నో విధాల నూచించింది. తన తిండి కాలానికి తనకాలానికి ద్విక్వళాల్లో యెంతో మార్పు వచ్చిందన్న సంగతి ఆయనకి నచ్చకెప్పాలని చెయ్యి విధాల యత్నించింది. కాని ముసలాళ్ళు చిన్న పిల్లలకంటే అన్యాయం అయిపోతారు ఒక్కొక్కప్పుడు! ఇంతకూ డెబ్బయ్యేళ్ళ కురువృద్ధుతో ఆమె చెబ్బలాడేదుగదా. కాగా, కన్న తిండి ఆయి!

ఈజోగా రాజాకోడుమా, మంత్రికోడుమా, జోడు సుర్రాలు యొక్కడిం, అలా నల్లిగా నల్లిగా చీమదూరని చిట్టనవీ, కాకదూరని కారడవీ, అమగ్గి ఓ కేద మర్రిచెట్టూ, దాని కొమ్మలు పట్టుకొని పిళ్ళు చెరోదివట్టగా నల్లవం, అప్పరసలూ... ఒకటే విటి? ముసలాయన తెలివినే చూపించేస్తున్నాడు.

కథల నివాదాగా తిలక్కెప్పాలోంది కుర్రాడికి!

3

ఒకాడు మరి నిగ్రహించుకోలేక పోయింది, రాజేశ్వరి.

“యింక చాలామంది, నాన్నగారూ ఉట్టి పుణ్యానికి పాడుచేసేస్తున్నారు వాళ్ళి.”

ముఠాయైన పాడిగా ఒకపువ్వు నవ్వేసి తిరిగి కళ్ళ అందుకున్నాడు.

అమర్నాడు తాతగారితో పికాడు వెళ్ళలేదు, కుర్రాడు.

చీకటిపడి తాతగారు యింటికి వచ్చేవరికి పిల్లడు పడమటిగదిలో పడుకున్నాడు.

జోంచేసి చుట్ట ముట్టించుకుంటూ హాల్లోకి వచ్చిని తాతగారికి బల్లమందించింద పిల్లడు కనిపించ లేడు.

“బాబూ, కళ్ళ చెప్పకుండాం, రావోయ్” గుండెల్లోంచి పొంగి పారలే ఆప్యాయతతో పిలిచేడు ముఠాయైన.

“నాకు పడుకున్నాడు లెండి నాన్నగారూ” రాజేశ్వరి సమాధానం యిచ్చింది.

“అః? ఊరు సంగ్రహమేమిటా నే?”

“పోనివ్వరు, నాన్నగారూ. అలాగ కళ్ళలు అలవాటు చెయ్యడం మంచిదికాదు”

“అర్థం, అంచేత చంటి వధివని కోంపడి పడు కోమన్నావన్నమాట. ఇంకెవరూ కళ్ళలు వివసం యెందుకు మంచిదికావో?”

“అలా కళ్ళలు వినివిది, వాళ్ళు హీరోలయి పోయినట్లు ఊహించుకుంటారు. కానాలన్న పనికి తగిన కృషి చెయ్యకుండా ఏవో పిచ్చిపిచ్చి ఊహ లతో కాలం గడిపేస్తారు. కళ్ళల్లో ఏ అపవరణో రాకు ముడి ప్రాణాల ధరిగ చెప్పేసినట్లు పిళ్ళకి ఏ మహాను భావుడో అద్భుతతారాని ధ్రుమిస్తారు. నిజంగా జీవి రెండు అటువంటిది ఏదీ జరగదు. కాగా మిగిలేది ఒక్క పేక మీద. ఇహ నా తిరవాతి యెందుకూ పనికి రాకుండా పోతారు.”

కూతురు హెచ్చరిక! ముఠాయైన ఏదీ అనుకోలేదు. అమితంగా బారిపడ్డాడు ఆమె వైఖరి చూసి—

“అయిండా నీ ఉపన్యాసం? పిచ్చిపిల్ల!

నే ఉన్నంతకాలం వాడికి ఏమీ భయంలేదు. ఇంత త్వరగా నాకేమీ రానూరాదు. అలాంటిది ఏదయినా జరుగుతుంది అనుకున్నప్పుడు—”

“ఊరుకోండి వాన్నగారూ. ఎందుకొపాపపు మాటలు. నేనేమయినా అలాంటిది అన్నానా?” రాజేశ్వరి మనస్సు చివుక్కుమంది, మరి.

“నా కళ్ళలవల్ల నాకు చెడిపోతాడం లేనా? చెడిపోకుండా చూసుకోవాలి? యింకా పోలేకుం వ్యవధి ఉంది అంటున్నాను.”

“అబ్బబ్బా. ఏదీలా అమాయకపు మాటలు! ఊరుకోరు నాన్నగారూ?”

“ఇంకెవరూ కళ్ళలు వివసంవల్ల యేదీలా ప్రమాదం?”

“ప్రమాదం ఏదీ లేదు, మంచిదికావన్నాను.”

“ప్రమాదం ఏదీ లేవప్పుడు మంచిది కాక పోవడం ఏదీ?”

“ఇంక శత్రు యింటికి వెళ్ళినతరవాతకూడా వాడు కళ్ళలు చెప్పమని వా ప్రాణాల తీస్తాడు.”

“ప్రమాదం ఏదీలేదని విప్పకుంటూన్నప్పుడు, అక్కడి నువ్వుమాత్రం యెందుకు చెప్పకూడదూ, కళ్ళటా?”

“అదో దురభ్యాసం అయిపోతుంది నాన్నగారూ”

“ప్రమాదం లేవప్పుడు అలవాటు అయితే మాత్రం యేం?”

తెండ్రీ కూతుళ్ళ సంతాదం చింటూ అంతి వరకూ ఉలక్కుండా పలక్కుండా కూచున్న ధర్మ వసారాలోంచి ఛకాలుమన్నాడు.

రాజేశ్వరికి అవమానం, పొరుషం ముంచు కొచ్చేయి.

“మరీ చిన్నపిల్లలకన్నా కనికీర్షం అయిపోతున్నాడు. నాన్నగారూ, మీరూ మీపంతమున్నా”

“పంతంకారు, అమ్మయీ నీకూ విద్యబుద్ధులు చెప్పించేమి. నీ ఏ పాపమేమి. నేనూ పట్టా పుచ్చుకున్నవాణ్ణి — ఎప్పుడో నువ్వు పుట్టికముందులే. అంచేత విషయం తిరిగిస్తున్నాం అన్నమాట, అంతేగాని నాకు పంతం లేనికే? అందులోనూ నీకోసు!”

“ఏమయినా మీరు నాలుక్కొలులు చూసిన నాకు. అంతే నామాట తిరిగి వాకే వచ్చుచున్నానని చెప్పండి—”

“నేను లేదు గీర్వా లేదు. ఇటుమాకు, అమ్మయ్యా కళ్ళలవల్ల ప్రమాదం ఏదీ లేదు అనుకున్నప్పుడు మరేపుట్టిములకొకటా రాదునుమి అని నచ్చకెప్పిలని నా ప్రయత్నం అంతా. ఇంతకూ పుట్టిన అయిదేళ్ళకి తొలిసారిగా నాలుగు కోణాలు నాదగ్గిరున్నాడు వాడు.”

“అడవి, దాంతో ఏదెట్టి పోనిస్తురు, మాచ గాయా” అన్నాడు భర్త.

రాజేశ్వరి భయపడింది. “అయ్యో. అడవాళ్ళు! మీరున్నాడుకదా మొగవాళ్ళు! అటు మీరూ, యిటు నాన్న గాయా, గదిలో బాబులూ — అంతా మొగాళ్లే. ఒక్క నేనే అడవానిని. మీరెంతి మెజారిటీలో ఉన్నా నా అభిప్రాయం మారదుగాక మారదు.”

రాజేశ్వరిని మరి కొంత రెచ్చగొడిచాం అని పించింది భర్తకి. అతనికి అక్కో అలవాటు. ఏమన్నాన్న వాళ్ళని మరి కొంత యేకపిస్తాడు—“అవును. కళ్ళలు వివరించాలి ప్రమాదం లేదంటూ—”

“దాల్చెండ్లి, ఉన్న నేడే కూడా యీ నిందా అదీ? మీవొంతు ఉండిపోయిందా యేదెట్టి యింక? కాకపోయినా రెండు వివిధాలు యెవరయినాపట్టుగా మాట్లాడితే బ్రాహ్మ అదే రైటు అని తలపూసేస్తారు మీరు. మీకుకూడా పరిశులు తగలేస్తూ ఉంటే—”

“అలాంటి అభాసు ఏదయినా జరుగుతుంది నుకున్నప్పుడు నువ్వన్నమాటే; వొప్పవంటాను. కాని కళ్ళలు వింటే ప్రమాదం ఏదీ లేదని నువ్వే అన్నావుగా?”

ఇంక రాజేశ్వరికి వివరింపబడింది. అంతలో పక్కమటి గదిలోంచి పిల్లలు పిలిచినట్లయింది. “నువ్వొంక పడుకోలేదురా, నిద్రాత్రి అవొస్తూ ఉంటేమా?”

ఆమె విసుక్కుంటూ ఎరచరా లోపలికి వెలిపోయింది.

4

“వాడికి నా దగ్గర చేరికయింది. అదింక కళ్ళలంటే సరదా లేని పిల్లలు యెవరుంటారు చెప్తా?”

మాడు, పాపం వాడు యెలా యేగుతున్నాడో “ముసలాయనకి ఏదెట్టి చెయ్యి విరగొట్టుకున్నట్లయింది, పక్కన పిల్లలు లేకపోవడం.

“అడవాళ్ళంతా అంతే, పోనిస్తురు మాచ గాయా.”

“నేను దగ్గరగా మెసిరిచూసిన అడవాళ్ళంతా యెవరూ? అటు నీ అత్త గాయా, యిటు నీ భార్యనూ. వీళ్ళిద్దరిని బట్టి లోకంలో అడవాళ్ళంతా అంటే అని పాటా పెట్టెయ్యడం గబుపుకొడనుకో. కాని మాడు, వాళ్ళు అవోరకం మనుష్యులు. విప్పన్న చెప్పిందే నేడం, వాళ్ళివోను. ఇంక దానికి మంచి, చెడ్డా, విమర్శా యే వల్లకాదు అర్థంలేదు.”

“ఒక్క బంపెలు పోనిస్తురు, మాచ గాయా” విజంగా అతని సుందెల్లోంచి వచ్చిన మాటకాదది. రాజేశ్వరి అంటే అతనికి పంపిప్రాణాలున్నా. నెత్తిపై యెక్కించుకునే వాడు ఆమెని. కాని ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో మాచగారి మహావ్యాకులం—మాళ్ళక అలా అనేసేడు.

కాని ముసలాయనది మహా నిశితం అయిన తర్కం. “బంపరైనా బావుంటే పోను”, ఆయన మున్సితంగా విమర్శ ప్రారంభించేడు. “బంప మాను పలకడు. కాని వీళ్ళివో అలాగ కాదుగా! ఒకమాటకి పదిమాటలు జవాబు చెబుతారు, వీళ్ళు, యెంత అసంవర్ధంగా వున్నా సరే ఆ మాటలు.”

ముసలాయన యింకా తర్కం పాగిస్తూనే ఉన్నాడు. అవతల పడమటింట్లో రాజేశ్వరి పిల్లడితో వోడుచేసుకుంటోంది. నిజానికి ఆమె పిల్లడిని అంతలాగ యెప్పుడూ కనిసి యెరుగదు. అవేళ అయినా అంత త్వరగా కోపంవచ్చి ఉండకపోను, ఆమెకి. కాని గంటన్నర అయి అనవసరంగా తిండితో వితంప వాడవో ఓ కొంత, తీరా పోనీ అని కొడతేస్తే తోటికోడలి పిల్లలనే వీడూ చెకిపోతాడేమోనని భయంతో మరి కొంత ఆమెకి మతిపోయింది. ఆమెలో ఆమెకి విమంగలింది. చివరికి కోపంగా పరిణమించింది.

కాని ఆ గాధ అంతా ట్రాడికి యేం తెలుమా? యెప్పుడూ కన్నెర్రతెయ్యిని తల్లి గట్టిగా కోపజేసరికి వాడు కొత్త బావురునున్నాడు ఒక్కసారి.

“కని వధవ, యెలా యేగుతున్నాడో. ఎవరైనా వింటే బలవంతాన్న పిక మలిమించం చేస్తున్నాం

అనుకొంటారు." రాజేశ్వరికి కోపం, చికాకు ప్రతిమించి పోయాయి.

ఆ చివరి మాటలు కాస్తా ముసలాయన చెవిని పడ్డాయి. "ఆఁ. ఇరుగూ పొరుగూ వినిపోతారేమోనన్న భయం కాస్త ఉండవచ్చు మాట" అనుకున్నాడు. అంతలో ఆయనకి యేదో ఆలోచనలెట్టింది. ఫక్కా అనవ్వేడు.

అల్లుడు తెల్లబోయేడు.

"అబ్బే, యేమిలేదూ. జీవితంలో ముఖ్యం అయిన విషయం ఏమిటో గ్రహించేస్తా, పిల్లలతోండి వచ్చేవు!" అన్నాడు మాచగారు.

అల్లుడికి యేమో పాలుపోక, దిగాలుపడి చూస్తూ ఉండిపోయేడు.

"వంటికి పాతికేళ్ళు వచ్చేయే నీకు, ఇన్నాళ్ళూ యేమిటి కానాలనిపించింది నీకు?" ముసలాయన ముదిలకించేడు.

"అసేకం."

"అవునా? నీ చేతుల్లోనే ఉంటే అవన్నీ అనుభవించేవాడి నన్నమాట. ఏం?"

"బహుశా అలాగే జరిగిఉండేది"

"కాబట్టి నీకు కావలసిందల్లా ఒక్కటే, స్వేచ్ఛ. నీ యిష్టం వచ్చినవని చెయ్యడానికి ఏ అధ్యంతరం ఉండకూడదు. దాని చేరే స్వేచ్ఛ"

ఈ మాటల్లో అంతరార్థం దూరంగా దృష్టోచరం అయింది అల్లుడికి.

"అజీవోయ్ జీవితంలో కీలకం. స్వేచ్ఛ. ఆ సేచ్ఛకోసం జీవుల్లాడతాడు జీవి పుట్టినదగ్గిన్నంతటి. పుట్టగానే ఏం చెయ్యడానికి కల్గిఉందిగా. అంచేత యేకుస్తావు. మీ ఆమృతి రెండు వెవులంటాయిచ్చేడు భగవంతుడు. అంచేత ఆ యేకుపురో నీకు కావలసింది లభిస్తుంది అప్పట్లో. వంటిపిల్ల బహుగున్నితం అయిన వస్తువు మిది. ఆ గున్నితం సాధారణంగా మనకి తెలిసి యేడవదు. అందుకు దాని దారి అది చూసుకోవడానికని యిదో మార్గం పెట్టేడు భగవంతుడు. ఆ తరవాత యెప్పుడైతే యితర సాధన ద్వారా తన కోరిక నెరవేర్చుకో గలుగుతాడో అప్పుడు ఏడ్చి సాధించడం మానేస్తాడు పిల్లడు."

ముసలాయన లెక్కరు విని, అంతవరకూ చెలరేగి పుట్టాను అలావుగా మరిచిపోయేడు అల్లుడు. మాచరాకడ యేదో వింతగానే ఉంది.

"మీరు చెప్పినంతా బాగానే ఉందిగాని, యీ యేడ్చి సాధించడం అనేది రానురాను పంతం గొట్టుతనంగా పరిణమిస్తుండేమోనని నా భయం, మాచగారూ! పంతం గొట్టుతనం యేం అంత మంచి గుణంవా మరి?" అల్లుడూ తన లోకజ్ఞానం జెల్లడించేడు.

"మాట పొరపాటుగా వాడేవు" మాచరికిమని అందుకున్నాడు, "పంతం గొట్టుతనం అని మనం భ్రమపడేది పట్టుదలకి నీజం. పిల్లడికి జ్ఞానం తెలుస్తూన్న కొద్దీ కొత్తలక్షణాలు అబ్బుతాయి. ముఖ్యంగా సంతోషం, రోషం తెలుస్తాయి. వాడికి సంతోషం తెలుచికి వచ్చినప్పుడు చప్పట్లు కొట్టాలనిపిస్తుంది. రెండు చేతులతోనూ వాడు బాబాయి వాయిచేస్తాడు. "వొద్దు, వొద్దు"ంటూన్నా వాడికి మేనమెట్లు యెక్కలనిపిస్తుంది. తల్లి ఏ పట్నా బియ్యంకో బాగుచేసుకుంటూ ఉంటే నీకు చల్లగా జారిపోయి మెట్టవేపు ఉడాయించేస్తాడు. తల్లి తిలయెత్తి చూసేసరికి నీకు బాగా పదిమెట్లు యెక్కపోతాడు. "ఒరే, ఒరే" అంటూ నివారించబోతుంది తల్లి. వాడి నెనకొల పరిగడుతుంది. కాని వాడో? నెంహంలాగ మెడ వెనక్కి తిప్పి తల్లివేపు చూసి నవ్వుతాడు, తన కోరిక నెరవేర్చుకున్నందుకూ, పట్టుదల నెగ్గిందందుకున్నా."

"ఇంకా ఏమి జాలి జాలు యెలాగఉన్నా మీ తర్కం మాత్రం మా తమాషగా ఉంది, మాచగారూ!"

"ఇంకొక్క మాట వెబుతాను వినిపోయే. ఈ పట్టుదలే తిరువారీ తిరువారీ జీవితంలో యెక్కువగా ఉపకరిస్తుంది. పెరిగి పెద్దవాడు అవుతూన్న కొద్దీ పదిమంది తమ చేసినపని మెచ్చుకోవాలనీ, నలుగురిలోనూ తనమాట ప్రోవని విందుకోవాలనీ కోరిక పుడుతుంది. ఆ రెంటాలుపడడంలో వాడు నెగ్గేదా, సంఘత్రా ప్రపంచత్రా వాడికి అంజలి ఘటిస్తుంది. లేదూ, వాడు యెందుకూ కొజగాకుండా పోతాడు. ప్రస్తుతం వచ్చిన చిక్కెంచితీ అంటే, తనమాట నెగించుకునే యాడు రారేదింకా వాడికి; అది కాస్తా మళ్ళిపోయింది వాకు. దానాదీనా కళ మిగిలే పోయింది."

5

పడమటింటి గదిలో తల్లి కొడుకూ యింకా యేదో గలభా పడుతూనే ఉన్నాడు.

ముసలాయన ఉన్నట్టే ఉండి స్నేహ మార్చేడు.

“అమ్మయ్యా” అని ఓ పొలికక చెట్టకు, చీడు కారిపోయినంత గొడవ చేస్తాను!

ఎదవనున్న అల్లుడు అదిరిపడ్డాడు.

పడమటింటి గదిలోంచి పరిగెత్తుకు వచ్చింది, రాజేశ్వరి, “ఏమిటి, నాన్నగారూ? ఏమిటయింది?” అంటూను.

“ఏమీ కాలేదు. ఏమయినా అయితే యీ గొడవంతా యెందుకూ? కుర్రవాడి కళ్ళ మిగిలేపోయింది.” ముసలాయన వ్యాఖ్యానించేడు.

“అబ్బ! చీరుకుండుడు, నాన్నగారూ, మళ్ళీ మొదలెట్టాకా. ఆ విషయంలో యింక యివ్వాలి మన అభిప్రాయాలు కలియవు.”

“ఆయన మాట అంత తేలిగ్గా కొట్టిపారేయకు, రాజూ, ఆయన చెప్పినవాంట్లో యెంతో అర్థం ఉంది.” ధీర్త కాస్త సవచ్చి చెప్పిపోయేడు.

“చాలా దుకుండురూ. నాన్నగారివన్నీ పాత కాలపు నూటలు. అప్పటికే యిప్పటికీ కాలం మారిపోయింది, మరి..!”

“కాని కళ్ళంటే అభిరుచి, దిల్లెలలో ఆడుకోవాలన్న ఉబలాటం ముసలాళ్ళలో మాత్రం మారలేదే, అమ్మయ్యా” ముసలాయన తిరిగి ఉపక్రమించేడు.

“ఉట్టి పుణ్యానికి యెందుకూ పనికిరాకుండా పోతాడు, నాన్నగారూ. నామాట వినురూ?” రాజేశ్వరి ప్రాగ్భయపడింది.

“అదే, యెంచేతా అంటు”

రాజేశ్వరి తనతోటికోడిని పీల్చి యిలివృత్తి అంతా పూసగుచ్చినట్లు చెప్పింది. “రైవళ్ళపవల్ల నాళ్ళియేడు గత్తెక్క బట్టిగాని, లేకపోతే—” మాట ముగించలేకపోయింది ఆమె. “ఇంతకూ కళ్ళలా అవీ అంటే ఆ వ్యామనం కలిగించింది నేనేగా” అంటూ కంట తడి పెట్టుకుంది.

ముసలాయనకి గుండె కరిగిపోయింది. కూతుర్ని ఒడిలోకి తీసుకుని, ఎంతో ఆపాదయంతో తల నిమిరుతూ అన్నాడు, “ఒన్న! ఈ బిడ్డానిలో ప్రతి నీలో మృదయూన్నీ చంపుకుంటున్నావా, అమ్మ! కళ్ళలు విసిరివేస్తా, నవలలు చదివివేస్తా—తెయిలయి పోలేడు నాళ్ళు. షిగతా పట్టట్టు అక్రమ చేసినందుల్ల పరిశు తప్పేదు. కళ్ళలా కరువు చెప్పి చిన్న

పప్పు వాళ్ళని తరికంటే యెక్కువగా నీ చేతుల్లో తిప్పకున్నావని నువ్వే అంటున్నావా? వాళ్ళకి నువ్వంటే అంతలాగ అభిమానపు ప్రేమా యెత్తుకొన్నావు, మంచిమాటలతోనే వాళ్ళు తిప్పకుతోవ పట్టకుండా చూడొచ్చునుగా! ఆ సంధ్యా నమయ్యా వాళ్ళపక్కన పడుకుని ఆ కళ్ళలోపాటు, యెక్కొలా మానాలా అవీ యివీ కూడా తెలితే ఎంత బాగుండిపోను! హిస్టరీ అంతా కళ్ళలోనే చెప్పొచ్చునే, యెమకలి పట్టిపోయి, మరిచిపోతాం అన్నా మరుపురాకుండా ఉండేట్లు!”

రాజేశ్వరి కళ్ళు విప్పారేయి. రెప్పవాలెత్తుకుండా చూస్తోంది తిండి ముఖం. ఆయన అడివ ప్రతిమాటా ప్రతిఘటాల్లోపడి, నూటిగా గుండెలోకి దిగి నాటుకుపోతోంది. ఆయన అలా చెప్పకుపోతూనే ఉన్నాడు—

“సయ్యా అవీ అయితే—చిన్న క్రాసులో ఉన్నప్పుడు — నాళ్ళతో ఆడుకున్నట్లే ఆడుకుని ప్రయోగాలు చేయించి, ఎవ్వరూ నీన్నే పాతాలు చెప్పమనేట్లు — ఎంతెంతటి అవకాశాలు ఉన్నాయో గ్రహించేవా? అయితే అప్పుడు నీకూ చిన్నతనం. అంచేత తెలియక పారపోటు బరిగి పోయింది. జ్ఞానం తెలిసేక, చేసిన పారపోటు సవరించుకున్నావు. కాని అంతమాత్రాన మృదయం చంపుకోవలసిన పనియేవుంటే? ఎవడో నైకియయొక్క కాలు విరిగొట్టుకున్నావని నైకిళ్ళే నీ చేధించేస్తే యెంతావుంటుంది చెప్ప, అమ్మయ్యా?”

రాజేశ్వరికి ఒక్క పారి సత్యం మురించింది.

సంతతి ధారాపాతంగా అక్రమలు చెక్కిళ్ళ వెంబడి జారేయి. ఆమె శరీరం అణువు అణువునా కృత్రిమతో కంపించిపోయింది, ఒక్క ఆంగలో పడమటిగదిలోకి పరిగెత్తింది, రాజేశ్వరి.

ముసలాయన చిర్న వ్యవో వెంబడే విశ్లేషకు.

“బాబూ” గద్దకతో పిలిచింది తల్లి.

“తారెగా రింకా రాలేదీ అమ్మ?” యెంతో జారిగా, దీనంగా అడిగేడు పిల్లకు.

“ఇంకా నిద్రపోలేదురా, ధిడనా!” నవ్వుతూ అన్నాడు తాత.

“నిన్న చెబుతావన్న కళ్ళ చెప్పన తాతా?”

“అందుకే వచ్చేస్తా, బాబూ, నువ్వయింకా మేలుకున్నావో లేదో మాధాం అని.”

కాటమరాజు కథ*

శ్రీ తిమ్మావఱ్ఱుల కోదండరామయ్య

కాటమరాజు కథలోని యాంతరంగిక పాత్ర్యములనుబట్టి యెఱగడ్డ పాటిలో మనుమసిద్ధి మహారాజునకును, కాటమరాజునకును నెంతకాలము పోటు యుద్ధము జరిగినదో తెలిసికొన నగు నేమాచూతము. ఇంతకుఁ బూర్వము పేర్కొనఁబడిన కాపములో 'స్వస్తి శాలివాహన శక వరుషంబులు ౧౧౭౦ అగు నేంటి కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శు ౫ నెలారి నలసిద్ధి రాజు సర్వ సన్నాహం మెఱసి లింగాల కొండి యెఱగడ్డ పాటికి' యుద్ధమునకుఁ బోయినట్లు కలదు. కాని యథోజ్ఞాపికలో 'Date uncertain Probably 1180' అని కలదు. అగుచో శ్రీ. శ. 1258 కి సరియగు కాళయుక్తి సంవత్సర కార్తిక శుద్ధ పంచమివాఁడు మనుమసిద్ధి దండయాత్ర పోయిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. ఇది యిట్లుండఁగా గ్రంథభాగమున ననేక స్థలముల 'చిత్రభానున పగ సిద్ధముగ వచ్చు' నని యున్నది. సంప్రదాయముగా నీ కథలఁ జెప్పువారును నెఱగడ్డపాటి పోట్లాట చిత్రభాను సంవత్సరమున నే జరిగినట్లు చెప్పుదురు. కాపన కాలమునకును దీనికిని బోత్తు కుదురుట లేదు.

యుద్ధకాల పరిమితి

కాటమరాజు ధాత నామ సంవత్సరము ఫాల్గున శుద్ధ పంచమి గురువారమువాఁడు జన్మ ముందినట్లు ప్రతీతి.

కాళయుక్తి సంవత్సరమున నీ యుద్ధము జరగుచో యుద్ధకాలమువాఁటికి కాటమరాజు నలుబది రెండేండ్ల వయసువాఁ డగును. చిత్రభాను సంవత్సరమున జరుగుచో వరక డిరువది యాతొండవఁ డగును.

చల్లవారిని దూర్పు సరిమార చేసి

దళిమి గురువారాన రేగ వొప్ప నిలిచె'

* ఆంధ్రప్రదేశ్ విజయ ఉగాది సంచికలోని "కాటమరాజుకథ" అను వ్యాసమున కనుబంధము.

మనుమ సిద్ధి చల్లవారితో దళిమి గురువారమువాఁడు పోరిన ట్లిది తెలుపుచున్నది. అది యేమావఱ్ఱు యందుఁ బెంపఁబడిలేదు. రెరువారి సంఘటనము లన్నియు దినము పెంబడి దినముగా జరుగుచుండుటచే నీ యుద్ధమును మాఘమాసమునందే జరిగియుండఁ దగు ననుకొనవచ్చును. అంతకుఁ బూర్వమే బ్రహ్మరుద్రయ్య యుద్ధము జరగి యుండుటచే ఖడ్గతిక్కన బ్రహ్మరుద్రయ్యల పోరు దళిమికిఁ బూర్వము జరగి యుండఁ దగు నగుట నిశ్చయము. కాని యా నిశ్చయమునకును బ్రతిబంధకముగా బ్రహ్మరుద్రయ్య యుద్ధఘట్టములోని యా క్రింది వాక్యము లశ్చ నిలుచుచున్నవి.

మాఘ మాసమున నమావాస్య తిథిని

మంగళవారం బమరియున్న వాఁడు

గోలిలంబున వానిఁ గూర్పుండఁబెట్టి'

కాని కాటమరాజునకును, మనుమసిద్ధికిని మాఘ బహుళ అమావాస్య మంగళవారమువాఁడు ద్వంద్వ యుద్ధము జరగి నట్లుండుటచే నీ వ్రాత యంత సత్యము కాదేమో యని తోచును. యుద్ధక్రమము గూడ దళిమివాఁటి నుండి యమావాస్య చైత్రవకు మెమ్మథుముగా నుండునట్లు తెలియనగు చుండుటచేత ఖడ్గతిక్కనపోరు దళిమికిఁ బూర్వము జరగియుండు ననుటయే సమంజసముగాఁ దోచుచున్నది. చల్లవారు 'దళిమి యొక్క ప్రాస్తు రేగ వొప్పఁజేసి' యుద్ధమునకుఁ బోయిరి. వారు యుద్ధమున మడిసిన పిదప నేకాదశివాఁడు కాటమరాజు పల్లికొండను 'ఏకాదశియు నేడు ఎవ్వరి వంతు' అని యడుగును. బోల్లావు దని యాతఁడు విశేషించును. కనుక బోల్లావు యుద్ధము ఏకాదశివాఁడు జరగును. బోల్లావు విష్ణువు

నవతారము. బొల్లావు చేసినయ్యద్దము ప్రళయముగానీ
కావ్యమునందు విద్రింపఁబడినది. బొల్లా వానాఁడే
వైకుంఠలోకప్రాప్తి నందినది.

‘మనుజులలోకము నుండి మఱియు బొల్లావు
ఆకాశవిధిని నమరులు చూడ
శేకాదశిని నిర్వచింప గడియలకుఁ
గరివరకుఁ దింపిన కనకరథ మెక్కి
యరిగెను బొల్లావు ఆ విష్ణు కడుకు’—

ద్యాదశివాఁడు దీరినాయని వంతు. ఇతఁ
డాలువేల గోసంగులతో మంగల్లిపాడు తాగ్యమున
నిలిచి పోరినను. గొప్పగా యుద్ధముచేసి గోసంగులు
వేల కొఱిగిరి.

‘దండి గోసంగులు ద్యాదశివాఁడు
వైకుంఠమున కొరగి యరిగి రావేళ’

త్రయోదశివాఁడు బాలరాజుల యుద్ధము. బాల
రాజు లవఁగా దొనకొండలో నుండిన యయితము
రాజు సతని పోరులు. కొటపాటి తాటివృక్షము
తెచ్చుకథలో—కాటమరాజు దొనకొండలో నున్న
యయితము రాజునకు—యుద్ధములోఁ దనకు సహాయ
పడవలసిన దని కొరుకుఁ గాలిచేఁ గమ్ము వ్రాసి
పంపును. అం దిట్లు కలదు.

‘మాఘ త్రయోదశి ఆదివారముకు

బాగుగా నున్నాము బలములతోడ’—

చల్లవారు యుద్ధము చేసినది దళిమ గురువార మగుచో
త్రయోదశి యాదివార మగును. కనుక చల్లవారి
యుద్ధముకూడ మాఘమాసమునందే జరిగిన దని దీనిని
బట్టి నిరూపితి మగుటకు నవకాళము కలదు.

చతుర్దశివాఁ డెవరివంతో యెఱుంగరాదు. బాల
రాజుల యుద్ధమే చతుర్దశివాఁడును జరిగెనని
యూహింపఁదగును. మఱునాఁ డమావాస్య. కాటమ
రాజునకును, మనుమసిద్దికిని నీదినమునందే భూరయ్యుద్ధము
జరిగినది. ఇరువురును నా దినమున వీరస్వర్గ మందినట్లు
వర్ణింపఁబడినది. శివరాత్రివాఁడే యిరువురకు యుద్ధ
ములో వీరశయనము ప్రాప్తించుట విశేషము.

‘అంతట మఱునాఁడు అమావాస్యనాఁడు
పంఠపు నలసిద్ది బాదు లేతెంచె
కడువేగ నెదిరించి కాటమరాజు
పద్యనాయఁడు తాను వైసముగాను

* * *

మాఘమాసమున నమావాస్యనాఁడు
మంగళవారాన మహిమ దీపింప
నధికులై పోరిరి యంత కంఠకును

ఈ యుద్ధక్రమమును, నేయే దినములం దెవరెవరు
యుద్ధము చేసినదియు నీ క్రింది పంక్తులు వెల్లడి నేయు
చున్నవి.

‘బలభద్రమా! యోధా! పల్లికొండ

చెలఁగి మన యాదపుల్ చేసినయాజ

మాఘ బహుళ అమావాస్య మంగళవారము
మొదలు?

బాగుగా రెంబళ బ్రహ్మద్రయ్య
దళిమ గురువారానఁ దగఁ జల్లవారు
నెసఁగంగ బొల్లావు ఏకాదశి తిథి
అమర ద్యాదశివాఁడు అమర దీరన్న
త్రయోదశివాఁడొ తగ బాలరాజు
రెవయంగ లేవటి నెవ్వరి వంతో—

కాసనములో కార్తీక శుద్ధ పంచమినాఁడు
మనుమసిద్ది దండయాత్రి నెడలిసట్లున్నది. అది నిజ
మగుచో కార్తీక శుద్ధ పంచమినుండి మాఘ బహుళ
అమావాస్యవఱకు ననఁగా మూఁడునెలల యిరువది
యైదు దినములు యుద్ధము జరిగినట్లగును. పయి యుద్ధ
రణములఁబట్టి దినములెంబడి దినముగా నతిక్రీఢుగతిని
యుద్ధము జరిగినట్లు తెలియ వచ్చుచుండుటచే మాఘ
బహుళ పంచమినాఁడు మనుమసిద్ది యుద్ధమునకుఁ
దరలిపోయియుండునని నూహించుట యసముంజసము
కా దనుకొందును. ఇది నిర్ణయము కాదు. ఈ విష
యమై యింకను బరిశోధింపవలసి యున్నది. సంప్ర
దాయజ్ఞ లేమి చెప్పదురో యదియుఁ దెలిసికొనవలసి
యున్నది. అంతకుఁ దిదపఁగాని యే నిర్ణయమునుగాని
జేయఁ గుదురదు. లభ్యము లగుచున్న యాధారముతో
సయుక్తికముగాఁ జేయఁబడిన కల్పనముమాత్రమే
యిది! ప్రామాణికాధారములు లభించినపుడు, సప్ర
మాణముగా నిది ఖండింపఁబడినపుడు నీ నిశ్చయము
మార్చుకొనుటకు పిలువ్ను. కాసనవాక్యప్రామాణ్యము
నింకను బరిశీలించవలసియే యున్నది. మన మనుకొని
నట్లు బహుళపంచమినాఁడే యుద్ధ మారంభింపఁబడి
యుండినయెడల నా యుద్ధము పదిరోజులపాటు జరిగి
యుండెనని చెప్పఁదగును.

కాటమరాజు కథ - పద్య ప్రబంధము

కాటమరాజు చరిత్రమని యొక పద్య ప్రబంధ
మున్నది. రెండవ్యాసముల పద్యకావ్యము.

ముదితము. గుఱుము కొండ భక్తవర్మలుకవి చావకిఁ గర్ర. అతఁడు వేంకటేశ్వర భక్తుఁడు. అతనికి నొక వాఁడు శ్రీనివాసుఁడుకలలోఁ బ్రత్యక్షమై శ్రీవాసుఁ డు ద్వీపదగా రచించిన కాటమరాజు కథను పద్య గద్యాత్మకముగా రచింపుమని యాతనిని కోరెనట ! ఈ పద్యముఁ జాఁడుఁడు—

సీ. ఒక కుభదినమున నొగి కుభమతి కేరి
పూజావిధానంబు పొందుపఱిచి
హరికథ విని విని యారాత్రి నిద్రప
శ్రీనివాసుం డెట్లు చెప్పె గలమ
శ్రీవాసుఁ డను కవి శేషుండు ద్వీపదగా
రచియించె గాటమరాజుచరిత
మది నీవు వాఁడే పండితంబుగ, బద్ధి
గద్యాత్మకంబుగా ఘనత మడుపు
మని వచించి తిరోహితుఁ డయ్యె నంత
నేను మేల్కొంచి యాస్వామిసేంచి మదిని
గాలకృత్రింబులను దీర్చి కడుఁ దలిర్చి
పండితవరిఁ గనుగొని ధక్షిమేయని.

కాకువంశపావనుఁడయిన యయ్యల నాయకుని ప్రోత్సహమున నరఁ డీ గ్రంథమును రచించినట్లు చెప్పకొనెను. ఈ కవికాల మేదో తెలియరాదు. ఇతని తల్లి నాగమ్మ. తండ్రి వారాయణస్వామి. ఈతఁడు యాదవ వంశమునకుఁ జెందినవాఁ డని తెలియుచున్నది. అతఁడు తన వంశవతారము నిట్లు చెప్పకొనెను.

ః. సిరిమించు కడియాల సింధురైరవమ్మగాం
కుఁడు తిమ్మయాభ్యుండు గూర్మిపత్ని
నారీసమావయా గంగమాంకియందుఁ
గాంచిన మతులందు ఘనతగన్న
కందప్పనాయని కాంతి వల్లసమాన
వేంకటాంకిక గన్న విమలలందు
వారాయణస్వామి దార నాగమ కల్లి
కోట ముద్దనకుమ గూర్మి పుత్ర
హృదయ ములరంగఁ గాంచెను బృథివి భక్త
వత్సలాహ్వయముకు నను లైవ లేయు
వంశజాతునిఁ దిత్తుమాల్పివంశిసఖుడు
నార్యజనమిత్రు బంధుతో యరుమామిత్రు.

ఈతఁ డీ గ్రంథమునుమాత్రమే కాక ఆంధ్ర తిరుప్పావును, ఉద్భవకథ యక్షగానమును, సుబుద్ధి

శతకమును, శేలుకాదేవి దండకద్వయమును రచించి నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతని యాశ్వాసాంతగద్య యిట్లున్నది—

“ఇది శ్రీమద్యంకటాచలవివాస లక్ష్మీనూనసో
ల్లాస శ్రీ శ్రీనివాసగుణాకటాక్ష పీఠాధిపేష సంలబ్ధ
సమస్తాభిష్ట సద్గుణగరిష్ట విశిష్ట శ్రీమదామారి రామా
నుజాచార్య చరణారవింద మరంద రసాస్వాదన
తుందిల మింద్రప్రాయహృదయ వాహోర్విభవంతే
పవిత్రనారాయణస్వామి పుత్ర సకలకవిజనవిధేయ
భక్తవర్మల నామధేయ విరచితం బగు కణియావుల
కాటమరాజు చరిత్రంబునందుఁ బ్రథమాశ్వా
సము”

వాహోర్విభవవంశ మనఁగా గుఱుము కొండ వంశము. ఈ గ్రంథమును కాటమరాజుచరిత్ర మనుట కంటె పెద్దిరాజు చరిత్రమని నుడువుట లెస్స. ఎల యన నిందుఁ గాటమరాజు తండ్రియగు పెద్దిరాజు చరిత్రమే విశేషముగా వర్తరము.

కరియావుల పెద్దిరాజు దొసకొండ నేలు యందెను. పెద్దిమాడేవి యతని భార్య. చాలకాలము వజ్రపు వారికి సంఠానము లేకుండెను. వాగన్న దాన భర్మములు, పుణ్యకార్యములు గావించితిగాని వారికి సంఠానము కలుగదయ్యెను. దంపతు లిరువురును విచారమునమ్ములై యుండిరి. ద్వీపాంతరమేఁగ విశ్వ యించి పెద్దిరాజు తనభార్య పెద్దిమాడేవి నందుకు సన్మృతింపఁజేసి యారాత్రి నిదురింపఁగా కలలో వారికి కల్యాణమునందలి సోమేశ్వరుఁడు ప్రత్యక్షమై కల్యాణమునకువచ్చి తన్నుఁ గొలిచినయెడల వారికి దిన యనుగ్రహమున సంఠానము కలుగునని చెప్పెను. వారు మఱునాఁడు కల్యాణమునకుఁ బ్రయాణ మగు దును. అతనిసోదరుఁ డగు సింహాద్రిరాజు ఆ ద్వీపంపక ములుచేసి పొమ్మని తిగాదా పెట్టును. చుట్టములఁ బిలువఁబంపి వారిసమక్షమున పెద్దిరాజును, నతని పోదరులును వాద్రిపంపకములు గావించుకొందురు.

పెద్దిరాజు పెద్దిమాడేవితోఁ బోయి పోయి కల్యాణము చేరుకొనెను. కల్యాణము నేలు మాచాని గంగరాజు వారిని సత్కరించి వారి నివాసమున కొక గృహమునుగూడఁ గట్టించి యిచ్చును. పెద్దిరాజును నాయూరుచేరిన మఱునాఁడు తనభార్యయగు పెద్దిమాడేవితోఁగూడి యా యూరులోని సోమేశ్వరస్వామి యాలయమునకుఁబోయి పూజాధికము నిర్వహించెను.

అతని పూజకు మెచ్చి స్వామి యాయూరిలోని నెలుపుకడనున్న గజనిమ్మకు నీరుపోసి పెంచిన నది చిగిర్చి పూచి రెండుపండ్లు ఫలించుననియును, వానిని పెద్దిమాడేవి భజించినచో నామెకు సంతానము కలుగు ననియుం తెప్పెను. అతఁ డిట్లే గావించెను. పోమే క్షేదరుని వరప్రసాదమునఁ జెద్దిమాడేవికై గాటమరాజు అను కుమారుఁడును, పాపనూకమ్మ యను కుమార్తె యును గలిగిరి.

ఒకనాఁడు మాచాన గంగురాజు పెద్దిరాజును దన యింటికి విందునకు రమ్మని పిలిచెను. విందు భుజించుచుండగా పెద్దిరాజునకుఁ బాలలో నెత్తుటి చారలు గోధరించెను. కారణముగఁగగా మాచాని గంగురాజు వాలుకేకు దెను రాక్షసుని ఘోరకృత్యముల నెల్ల వర్ణించి యదియు నతని కృత్యమే యని చెప్పి యతనివలని యుపద్రవమును దనకుఁ దొలఁగింప వలసినదని పెద్దిరాజును వేఁచును. పెద్దిరాజు వాల కేకునితో యుద్ధమునకుఁబోయి యాగ్ధపెంబ రణములోఁ జనిపోవును. గోపురా జను నాతఁడు పెద్దిరాజు మరణమును గంగురాజున కెఱిగించుచుండఁగా విని యేతేంద్రబాలకుఁ డను కాటమరాజు తనతల్లియగు పెద్దిమాడేవికడ ననుమతిఁబొంది తన మిత్రుఁడగు పద్మ నాయనితోను, ఒంటికొమ్ము బొల్లపుతోను, గోపురాజుతోను, తీరినాయనితోను గూఢుకొని వాలకేకుని మీఁదికి యుద్ధమునకుఁబోయి యతని సంహరించెను. పెద్దిమాడేవి యంతఁ దన సంతానమును గంగురాజున కొప్పించి తనపతితో సహగమనముఁ జేయఁ దలంచి యతనితో నెవరైనను దనునారువచ్చి వారి నడిగిన యెడలఁ దానున్నచోటికి వచ్చుచో దాను గాజాల గలగలలతోఁ జేతులుచాచి మాపుదుననియు నది యాన వాలుగా నెఱిగి వారికిఁ దన సంతానము నప్పగింప వలసినదనియుఁ చెప్పి తాను సహగమనము గావించును. పిదపఁ గొన్నాళ్ళకు భక్తిరన్న కామండి రామేశ్వరము తీర్థయాత్ర పోవుచు, మర్గమగ్ధ్యమునఁ గల్యాణముమీఁదుగాఁ బోవుచుండఁగా పాపనూకమ్మ పాగుచుండిన యొకానొక పాట యాతనికిఁ విని పించును. అది విని యాతఁ డామె యెవరని యడుగును. ఆ పడుచు భయపడి లోనికిఁబోఁగా గంగురాజు భార్యఁగంగమ్మ భయపడివలదని యామెకు ధైర్యము

చెప్పి భక్తిరన్నకు వారివిషయముఁ జెబుచును. అతఁడు వారు తనవారని తెలిసికొని రామేశ్వరము పోయి తిరిగి వచ్చునపుడు వారిని కొనిపోవుదునని వచించిపోయెను. అట్లే యతఁడు రామేశ్వరమునకుఁబోయి మరలి వచ్చునపుడు కల్యాణము వచ్చి పెద్దిమాడేవి చెలసినచోట నానవాలుమాపి మాచాని గంగురాజుకడనుండి కాటమరాజును, పాపనూకమ్మను దనతో దొనకొనివెకుఁగొంపోవును.

ఇంతటితో గ్రంథము సమాప్త మగుచున్నది. ఇందుఁ గథ కాటమరాజును భక్తిరన్న దొనకొనివెకుఁగొంపోవునంత కలదు. అందుచే నిది ప్రధానముగాఁ జెద్దిరాజు చరిత్రమే కాఁగలదు. మఱియు నిందలి గథకూడ నింతకుఁబూర్వము పేర్కొనఁబడిన కథతో భేదించుచున్నది. ముత్రాసులు పాపనూకమ్మను బాధించుచుండిరని యందుండఁగా నిందు వారు గారాజముగాఁ జూచుచుండినట్లు కలదు. ఇం దేది సత్యమో తెలియదు. పద్మ ప్రబంధక ర్త పూర్వకథ నిందుక మార్చియుండునోవును.

కాటమరాజు - తిరునాళ్లు *

కాటమరాజు తిరునాళ్ళకే గంగ తిరునాళ్ళని మానఁ జేరు. గంగ యాదవపుల కులదైవముగుటచే నామె కొలుపునువందుఁ బ్రధానముగా నుండుటఁబట్టి దానికి గంగ తిరునాళ్ళని పేరు వచ్చియుండును. ఈ తిరునాళ్ళలో జరగు కొన్ని విశేషము లింతకుఁబూర్వము పేర్కొనఁబడిన లోకలు రికారులయందలి కథలొ విపులముగాఁ చెలఁపఁబడినవి. మఱికొన్ని విశేషముల నిటఁ చెల్పుదును.

గంగ తిరునాళ్ళు ప్రతి సంవత్సరమును వైశాఖ శుద్ధ పౌర్ణమినాఁడు ప్రారంభించి యాఱుదిండులు జరుగును. మూడవదినము బొల్లపుల ఆరాధనము, అయినవదినము గంగకుఁ బొంగళ్ళు పెట్టుదురు. ఆఱవ నాఁడు నుంటిగంగయొద్ది—నవఁగా పాలెరును నేరళ్ళ వాగును గలియుచోట—పూర్వము ప్రాతఁగంగ ప్రతిష్ఠ యుండినచోట గయపిండములు జరిగును. ఆ నుంటి గంగకే భగదీ గంగ యనికూడఁ జేరు. పాలెరులో నుండి యొక కౌలవ చీలి ప్రాతఁగంగ దేవాలయము మీఁదుగాఁ బ్రవహించి యా దేవాలయమును, నెల గడ్డపాడు అను గ్రామమును మంచి శిథిలము చేసి పోయినట్లు ప్రతీతి. దానినే ర కృష్ణమేరు అని పిలుతురు. ప్రతిసంవత్సరమును నయినవదినమున పొంగళ్ళ సమయమున కాకాటవకుఁ గ్రొత్తనీరు వచ్చి ప్రవ

* ఈ తిరునాళ్ళను గూర్చిన వివరములను తెలిపిన కనిగిరి పాస్త్రపులు శ్రీ ఆర్. ఎ. పద్మనాధరావు గారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

హించితిమని ప్రతీతి. దాని నొక గొప్ప మహత్తుగాఁ బరిగణించుదు. మట్టుపట్టుల మఱి కొన్ని చోటులఁగూడ నీ కాటమరాజు తిరునాళ్ళు జరుపుదురుకాని సంప్రదాయము రీతిగాను, జరగియుండు వ్యవహారముల తీర్పునుబట్టియుఁ గొద్దురిత్యముగూడ వసలు సల మిదే యని నిశ్చయించఁబడినది. ఎచ్చటఁ దిరునాళ్ళు జరగినను నక్కడి బలిదానములన్నియు నిర్వాటికే తెచ్చి యోదలును తెల్లించుదు.

ఎఱ్ఱగడ్డపాడు అను గ్రామము ప్రాంతగంగ యొద్ద నే యుండి శిథిలమైపోయినదని కొందఱును, ప్రక్క నేయున్న వెంగళొత్తురము గ్రామమే పూర్వపు ఎఱ్ఱగడ్డపాడు అని కొందఱును ననుచున్నారు. మూఁడుదినమునందు వెంగళొత్తురము గ్రామములో బొల్లాపులను ఖూజించి యుత్సవముతో గంగయొద్దకుఁ దోలుకొని వత్తురట!

కాటమరాజు - గొల్లి

నెల్లూరు మండలమందును, రాయలసీమలోను గొల్లిదేవి యారాధనమునుగూర్చిన యొక యాచారము వాడుకలో నున్నది. దానిగూర్చి యొక వింతకథయుఁ జెప్పదురు.

గొల్లిదేవి కాటమరాజు గారి యింటి యాడుపడుచట! అత్తివారింటనున్న తన సోదరికిఁ గొంతగూమి నీయవలయునని కాటమరాజు తలఁచుచుండినాఁడు. అందుకై కొంత ధూమిని నామెకయియే ప్రత్యేకించి నాఁడు. కాని పాపము! అది యామె కీడుకయై యారఁడు చనిపోయినాఁడు. ఇది యెఱిగిన గొల్లిదేవి తన సోదరుని కోరిక నెఱవేర్చుటకై ప్రతినివత్సరమును దనకై తనసోదరుఁ డీయఁదలచిన యా నీకున వెలసి పుట్టింటివా కొనఁగిన విందుగుడుపుల నారగించి తిరిగి యత్తివారింటికిఁ బోవును.

గ్రామములలో నేటికిని 'కాటమరాజు నీకు' లని కొంత ప్రదేశము ప్రత్యేకింపఁబడియుండును. ఆ ప్రదేశములలో నెవరయినను పంటలు పండించు కొనవచ్చును. అందులకు సుంకములుగాని, కవులుగాని యెవరికి నీయనక్కఱలేదు. కాని సంక్రాంతిపండుగు నాఁటి కాలీకులొని పెరుకోతలు మగిసి యానీకు పరిసరముగా నుండవలయును. అందుఁ గొంత ప్రదేశములో నొక బొమ్మరిల్లు గట్టి యందు మట్టితో కాటమరాజు, గొల్లివిగ్రహములుచేసి యుంచుదు. సంక్రాంతి పండుగు మూఁడుదినములును తొలుత గొల్లికి పొంగిళ్ళు నైవేద్యము పెట్టి పిదప కాటమ

రాజునకు నైవేద్యము పెట్టుదురు. తన సోదరి యగు గొల్లి బుజించినపిదపఁ గాని కాటమరాజు భుజింపఁ దట! పిదప నా నివేదనముచేసినపొంగిళ్ళను 'పొంగలో పొంగలో' యని కేకలు వేయుచు నా నీటిలోనికి తెచ్చి యెన్న పశువులకుఁ జల్లుదురు.

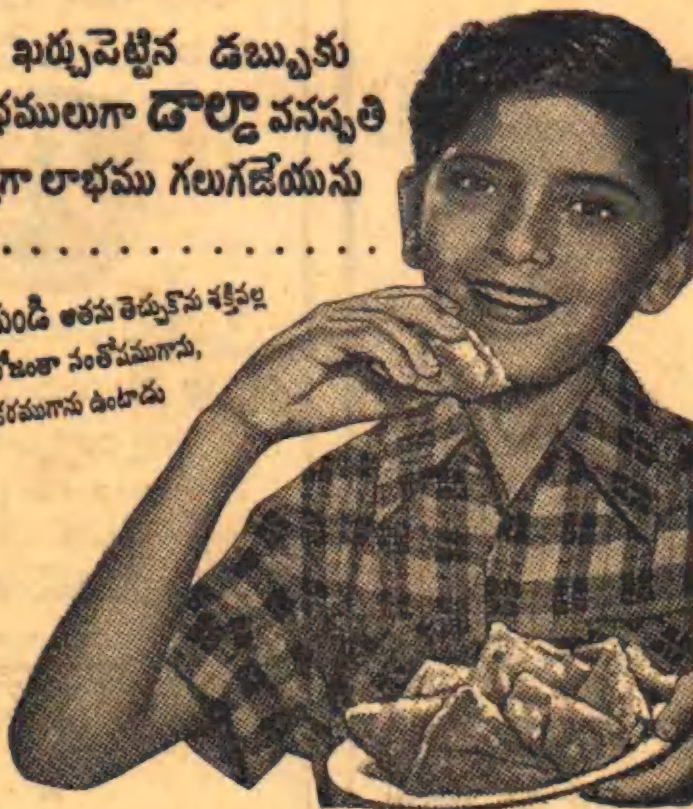
ఇది కట్టకథయే కావచ్చును. కాని యాసంప్రదాయముమాత్రము నేటికిని కొనపాగుచు నేయున్నది. దానిని మనము కాదనలేము. పశువుల పండుగు జరపు కొను రైతుప్రజానీకమునకు గొప్ప పశుసంపదతో రాజ్యమేరిన కాటమరా జారాగ్యుఁడగుట వింతి కాదు. ఇంటఁబుట్టిన యాడుపడుచులను బుట్టింటికిఁ బిలుచుకొనివచ్చి యాదరించుటయు మనకుఁ గ్రాత కాదు. తెలుగువాటనున్న యీ యాచారములకుఁ బూర్వ లెవ్వో యీ కథలో నొక సంగతి కుదిర్చి గొల్లిదేవిని కాటమరాజునకు సోదరియని చెప్పి గొల్లి యారాధనమును దేశీయము చేసిరి. ఇందుచే గొల్లి దేవికిఁ బ్రజాపాహవ్యములో నొక విశిష్టస్థానము లభించినది. ఈకథను సంబంధించినదయి సంప్రదాయము లోకములో యాధమయిపోయినది.

ముగ్గురు మహావ్యక్తులు

కాటమరాజు కథను గూర్చి వ్రాయు సందర్భమున నా గ్రంథము విషయమై ప్రత్యేకాదరము చూపిన ముగ్గురు మహావ్యక్తుల పరిశ్రమమును గూర్చి వ్రాయుకుండుట యపచార మగును. వారు మువ్వరు మెకంటే దొర, వ్రాసు దొర, క్రి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు. కాటమరాజు కథ విషయమున మెకంటే దొర సలిపిన నీవ యపూర్వమయినది. స్థానిక దిరిత్రెల నాయా గ్రామములందలి పెద్దలచే వ్రాయించి యొక గొప్ప జాతీయ జీవనిధిని తిరువాతి తిరముల వారికి నందించినట్లే మెకంటే దొర జానపద నాహిత్యమునం దాదరము లేని యానాళ్ళలో నే వాని విలువను గుర్తించి తత్సంబంధి రచనములను నేకరించుట యందు విశేషాదరము చూపుట గమనార్హ మయిన విషయము. నేఁడు మదరాసు ప్రాచ్య రిభిర పుస్తక భిండాగారమునం దుండు కాటమరాజు కథ వ్రాత ప్రతులు మెకంటే దొర సంపాదించినవియు, వాని పుత్రికలును గన్నచో నతఁడు గావించిన విశేష పరిశ్రమము వెల్లడి కాగలదు. వ్రాసు దొర వ్రాయించిన పుత్రికలలో నా విషయము వ్రాసు దొర స్వహస్త రిభితిముగా నిట్లు కలదు.

మీరు ఖర్చుపెట్టిన డబ్బుకు
ఈవిధములుగా డాలడా వనస్పతి
పూర్తిగా లాభము గలుగజేయును

డాల్డానుండి అతను తెచ్చుకొను శక్తివల్ల
అతను రోజంతా సంతోషముగాను,
అరోగ్యకరముగాను ఉంటాడు

డాల్డాతో వండబడిన ఆహారమును మీ కుటుంబమునకు ఇచ్చినచో ప్రతి మనిషికి
ప్రతిదిన ఆహారములో తప్పకుండ నుండాలని డాక్టర్లచే చెప్పబడు శక్తినిచ్చు క్రొవ్వు
పదార్థమును వారు పొందుచున్నారని మీరు నిశ్చయముగా నుండవచ్చును. డాల్డా
గాలిహాద చొరవకుండ పీయచేయబడిన తీన్సులో మిక్కిలి శుద్ధముగాను, క్రొత్త
గాను, అరోగ్యకరముగాను ఉండును. దానిని వాడుటవలన మిక్కిలి తక్కువ ఖర్చుగను.

మన ఆహారములో విటమినులు ఎందుకు అవశ్యకము ?
ఉచిత నలహాతు ఈవేళే ఈ క్రింది అర్థమును వ్రాయండి :
ది డాల్డా అడ్ వై సరీ పర్సన్, టోడ్ డాక్సు నంబరు 368,
బొంబాయి 1

డాల్డా

అరోగ్యకరముగానుంచే వంటక్రొవ్వుపదార్థము

10 పాన్సు, 5 పాన్సు, 2 పాన్సు మర్రియు 1 పాన్సు చిన్నలలో వారకును

కుష్టు ★ బొల్లి

వగైరా మేహమచ్చలు, సెగ,
నవాయి వ్యాధులకు గ్యారంటీ చికిత్స.
క్యాటలాగు ఉచితము.

జి. వి. రెడ్డి అండ్ కో

(రిజిస్టర్డ్)

“భాస్కరాశ్రమము”

గోపాలపురం, తూ. గో. జిల్లా

ఆర్థరసాయనశాల
ముక్త్యాల, కృష్ణా

ఫౌండేషన్ 1925.

ప్రశస్తాయుర్వేదోపధములకు
నిలయము. ఏమందుకావల
సినను మాకు వ్రాయుడు.
నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

ఆయుర్వేదభాషణ

వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. ఏ. సి.

Consulting Physician

తొక్కునీధిపొందిన

పి. వి. రాజన్
అండ్ కంపెనివారి

శ్రేష్ఠమైన మదరాసు నశ్యం
R. S. సుగంధ ముక్కుపొడి
అన్నిటిలో సాటిలేనిది.

ధర వివరములకు వ్రాయుడు.

తియ్యబడేయువారు:—

పి. వి. రాజన్ & కంపెని,

అర్కణం, Arkonam, N. A. Dt.

ప్రాణసుధ

క్షీణించిన వీర్యశక్తిని పెంపొందించును. నరములకు పటుత్వమును, కండ పుష్టి నిచ్చును.

మెదడుతోపని చేయువారికి ఆత్మబుద్ధి.

పక్షపాతమునకు అమోఘమయిన ఔషధము.

క్రీరబల (101 సార్లు ఆపర్తితము)
అయవీరము

వాడిచూడుడు, శృప్తి చెందుడు.

మలబార్ ఆయుర్వేదిక్ స్టోర్సు
నెం. 107-108, బ్రాడ్వే, మదరాసు.

D.1040 Paper

"Copied from a palm leaf volume in the Mackenzie library."

D 1043 and D 1031.

"This is transcribed from a volume in the Mackenzie Library which is on country paper nearly illegible and much injured. It is numbered No. 40, No. 316 and No. 7.

It varies much from another next in my library of which also the original is in the Mackenzie Library."

ఈ వ్రాతలనుబట్టి మెకంజీ దొర కాటమరాజు కథ ప్రశుల వా కాటమని విశేషాదిరముతో సేకరించి యుండె నని తెలియుచున్నది.

మెకంజీ దొర వ్రాతప్రతులను సేకరింపఁగా వాని విలువను గుర్తించి యని భలము గావించునట్లు తిరిగి వారికిఁ బుత్రికలను వ్రాయించి యా గ్రంథము నెల్ల పాఠము ఇదివి యచ్చటచ్చట 'సోట్సు' కూడ వ్రాసి వ్రాను దొర విశేషాదిరము చూపివాఁడు.

D 1034 & D 1031 లో వ్రానుదొర యిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

"The occurrences described in this poem took place in the time when Bhuja Bala Vira Nalla Siddha Deva Chola Maharaj (a little baron with a long name) ruled Nellore. And it has been ascertained that this was in the year 1087 of salivahana or A. D. 1157,

* యా గంత ప్రభువు యేమగ అంత పేరు

See Local records Vol. 18. P. 16-18.

ఈ గంత ప్రభువు వినుగంత పేరు

*

*

*

The Story is told in common నోటి మాటలు in us Vol. ౫౭౭ P. 63.

*

*

*

మఱియు D 1043 సంఖ్య గల భట్టు రాయ బాఠము వ్రాతప్రతిని వ్రాను దొర స్వయముగా ఇదివి

యం దక్కడక్కడ నాంధ్రభాషలో 'సోట్సు' కూడ వ్రాసికొని యున్నాఁడు.

D 1040 సంఖ్య గల వ్రాతప్రతిలో నింకను నిట్లు వ్రాత కలదు.

The war of Katamaraj is described in Local Records Vol IX P. 298. It happened in వలసాను సం. ౧౬౫౮ = A. D. 1756."

N. B.—This is widely different from the copy in T. E. Vol. 502."

ఈ యుద్ధరచనలు వ్రాను దొర కాటమరాజు కథ విషయమై చూపిన శ్రద్ధను వ్యక్తము చేయఁజాలి యున్న వసుటలో పంచేవాము లేదు. పండితులదృష్టి సహజముగాఁ బడిని యిట్టి రచనములయొడ వాదరము చూపి తెనుఁగు జాతీయ సంపద యనఁదగిన యీ రచనముల సేకరించుటలోను, సంరక్షించుటలోను విశేష శ్రద్ధ వైకొనిన యా పాశ్చాత్య పండితుల కాంధ్ర విద్యలోకము కృతజ్ఞతాబద్ధముగా నుండుట కర్తవ్యము కాఁగలదు.

వీరిద్వంద్వ విషయమున వారికిఁ బడవ శ్రద్ధ వైకొనినవారు శ్రీ ప్రభాకరకాశ్రి గారు. జానపద రచనములలోఁ గాని తెలుఁగుభాష నిజస్వరూపము, తెలుఁగు తియ్యదనము స్పష్టముగా నెఱుఁగుటకు వీలు లేదని గ్రహించిన వీరు తొలుతనుండియు నిట్టి రచనములయొడను, వాని ప్రకటనము విషయమునను బ్రత్యేకాదరము చూపుచుండిరి. జానపద సాహిత్య విషయమున వీరు చేసిన సేవ యసామాన్య మయినది. సుఖ్యముగా కాటమరాజు కథ మదిరాను ప్రాచ్య రీఖిత పుస్తక భాండాగారములో వారి దృష్టిపథమునఁ బడినవారి నుండియు వారు దాని ప్రకటనము నెది మిక్కిలి యుత్సాహము చూపుచుండిరి. తిరుపతిలో మదిరాను ప్రాచ్యరీఖిత పుస్తక భాండాగారము కొంతకాల ముండుట తలపించినపుడు వారు నాచేతనే యక్కడి కాటమరాజు కథకు సంబంధించిన రచనములకుఁ బ్రతులు వ్రాయించిరి. అందరి కొన్ని రచనాంతములయిన ఘట్టముల నప్పడు వారు 'ఆంధ్ర పత్రిక' యందుఁ బ్రకటించిరి. అంత కింకను జాలకాలమునకుఁ బూర్వమే వారు తమ శృంగార శ్రీనాథములో నీ గొల్లసుద్దులను గూర్చి యనేక మాలిన విషయములను తెలిసియుండిరి. 'ఆంధ్ర పత్రిక' లోఁ బ్రకటితము లగుచుండిన యాయాయి

రచన త్వర ఘట్టములను జదివి యా గ్రంథము ప్రకటనార్హమని భావించి దానిని బరిష్కరించి యిండ్లను వెజవాడలో నలువరింపఁ బనుచుండిన 'ప్రజా శక్తి' కార్యాలయము వారు శ్రీ శాస్త్రిగారిని కోరియుండిరి. వారికోరికై శ్రీ శాస్త్రిగారు పప్పునూ కాటమరాజు కథ, భట్టా రాయచారము, కోటపాటి తాటివృక్షం తెచ్చే కథ, ఎత్తగడ్డపాటి పోట్లాట యను గ్రంథములను బరిష్కరించి ముద్రణమునకు సిద్ధము చేసియుంచిరి. కాని, యా తరువాత 'ప్రజా శక్తి' పత్రిక యాగిపోవుటయు, నా ప్రయత్నమును దానితోనే విరమింపఁబడుటయుఁ గూడఁ దటస్థించినది. ఆ తరువాతికాన శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రీయా కేడియో మదరాసు కేంద్రములో నా రచనములను గూర్చి కొన్ని ప్రసంగములు గావించిరి. ఆ రచనములఁ బ్రకటింపవలయు ననెడి వారి కోరిక నెఱవేర్చఁబడికయే శ్రీ వారు 1950 వ సం॥ లోఁ బరమ పదించిరి.

తరువాత మదరాసు ప్రభుత్వము వారిచేఁ ప్రచురించిన గ్రంథ ప్రకటనమునకై ప్రాచ్యరిఖిత పుస్తక భాండాధికారుల యాజమాన్యమున నియమింపఁబడిన 'నలహా సంఘము' వారు కాటమరాజు కథను ముద్రింపఁదలంచి శ్రీ శాస్త్రిగారు పరిష్కరించి యుండిన యా గ్రంథమును ప్రభుత్వమువారి తిరపున ముద్రించుట కనుమతించిరి. ఆ గ్రంథ విషయము ద్రిత మయినది. పూజ్యులు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమ శేఖరశర్మగారు గ్రంథమున కుపోద్ఘాతము రచించి

యున్నారు. వారి యుపోద్ఘాత మింకను మాతనవిషయములను వెల్లడించు నని పండితలోక మెదురుచూచుచున్నది.

నేటివాఁక పండితులు చూపుచుండిన చిన్న చూపుచే తెలుఁగు మొగము చూపఁజాలక యెందో యపేక్షియుండిన యీ జానపద రచనములపై నేఁడైనను గొంతకుఁ గొంత యాదరము గలుగుట సంతోషింపఁ దగినవిషయము. తెలుఁగు నాటఁబుట్టి తెలుఁగు లేజము ప్రదర్శించిన తెలుఁగు పిరునికి సంబంధించిన దేసి కథ యిది యింకఁ జరస్థాయిగా వెలయుఁగలదు. ఈ గ్రంథమునకు సంబంధించినంతవఱకు నేటివాఁక నుపలబ్ధము లయిన విషయములనెల్ల నింగుఁ దెలిపితిని. గంపరాయి గురవయ్య కవి నున్న యితర కథలుకూడ లభించునెవల మన తెన్నో మాతన విషయములు తెలియఁగలవు. కనిగిరిప్రాంతముల బొడ్డు బోయినవారు గొల్ల లీ కథలను జెప్పుదురట! వారు కాటమరాజువంశియులని ప్రతీతి యుండు! గంపరాయి గురవయ్య, బొడ్డుబోయినవారు మొదలగు సంప్రదాయ కథకులచే రేడియోలో నీ యాదవకథల నవ్వవెప్పుడు చెప్పించినచో నా కథన విధానము లోకమునకు వెల్లడికాఁగలదు. ఇంకను నాయా కథలను గూర్చిన వివరములకూడ వా రెన్నో తెలుఁపగలరు. ఈ యాదవకథలకు సంబంధించిన చిత్రములుకూడ బ్రకటనార్హములు. ఆంధ్రరాష్ట్ర మవతరింప నున్న కుభావసరమునఁ దెలుఁగుజాతి లేజముఁ దెలుపు నిట్టి దేసీరచనముల ప్రకటన మానశ్శృంగమని నేఱుగాఁ జెప్పు నవసరము లేదు.

జీవన సంగీతము

ఉత్పల సత్యనారాయణాచార్య

(ప్రేరణ ప్రాణిని ప్రేరేపిస్తుంది. ప్రాణి యమనియమ నిర్ధార్యుడు 'సంవరణుడు'.
ప్రేరణ ప్రేమయ్యి 'తపతి' ప్రేరేపణమే "జీవన సంగీతము")

చెప్పెదవేమో! నేనిటకుచేరి యుయాలల నూగుచున్న నా
చొప్పెటిగించెదేమో! వనసుందరి! కొంచెమునేపె యాతనిక
త్రిప్పలు పెట్టనిమ్ము-నను నీ పసిపచ్చని పైట చెంగులో
కప్పి యొకింత నాహృదయ కంపనముక శమియింప తేయవే!
మాపటికీ నదీపులిన మార్గము లెల్లను సాంద్ర చంద్రికా
లేపన రంగ భూములగులే! చిలుగజ్జెలు కాళ్ల గట్టి నే
గోపిక వాదనా! పయటకొంగులు గాలికి తేలవేసి ఓ
యీ పరదేశి! నీ ఎదురనే మధురమ్ముగ నాట్యమాడనా!
నాల్గు దినాలనాడు యమునానది పొంగిన పొంగులన్ వనం
బల్లులు నల్లులై మునుకలాడగలేడె! తదీయ వైఖరిన్
గల్గిన యావనోజ్వల వికస్వరరంజిత రాగభాగనై
వెల్లెడుదాన నావలపు వెల్లువలక వనమెల్ల నింపుచున్
నవ మృద్వీక మరందముల్ సురభిళానందైక మందానిలా
యువు లిందిందిర బృందగానములు మామూరారవంబుల్ మృగీ
జవముల్ కాక, శుకీ పికి కలకల ప్వైరానులాపక్రియా
ప్రవినోదంబగు నీ వనంత వనశోధల్ కాంచ వేంచేయుమా
పట్టు జవాబి వన్నెతలపాగ-ముఖమ్మున మంచి గందపుక
బొట్టు-సుదీర్ఘమైన కనుబామ్మలు-చేరల గొల్పు కన్నులు
న్నట్టి మనోజాడే! జిత జయంతుడె! చుక్కలలోన చంద్రుడే!
చుట్ట మురిండు నాకు వనసుందరి! ఎచ్చట నుండె చెప్పమా
గౌరవ రాజపంశ్యుడిటకై అరుడెంచిన ఆతిథేయ న
త్కార మొనర్చవైతివని తండ్రి మహారుణయాక్షి తాముడై
దూటునో! కాక నేనతని దోడ్కొని వచ్చిన సంకయించి నీ
త్కార మొనర్చునో! పయసు కన్నియలన్నిటనప్రయోజకల్
తానైదాన మొనర్చుకొన్నయది సౌందర్యమ్ము దానప్రదా
ధీనాధికృత జెంది నాసాగసు నుద్దీపింప నీనో! సదా॥

న్యూన ప్రశ్న పరంపరలో కురపగా నోరెత్తి ఏదే నమా
 ధానం విచ్చినదాన గానపుడు నాథా! ఏమి భావించెదో
 నీజిత నిల్పియున్న రమణీ ప్రియదర్శన ముగ్ధమోహా శో
 త్రేజములైన నీ ప్రథమ దృష్టులు నీ సువిశాలనేత్ర నీ
 రేజము లోరగా నోకపరిన్ దిలకింతువో లేవోకాని, నా
 లో జయ దుండుభి ధ్యనులు మ్రోసినదీ వయసాక్క మాటునక
 ఆక్షణమట్లు మైమఱచినట్లులే చూచెడు మారు కల్పనా
 చక్షువులందు భావి వికసన్ముఖ సుందర సౌఖ్యజీవనా
 పేక్షలు తీవరించి పలవించెడు స్వర్గ సువర్ణ శాలలో
 ఆక్షయలోక సంపదలకై-ఆతిలోక సుఖానుభూతికై
 కమ్మని కాదుపెన్నెల పొగల్ వెల్లిగక్కిడు చంద్ర శాలపుక
 గుమ్మమునందు-నందన నికుంజములందున. పారిజాత పుం
 జమ్మలలోన నాట్యరథసమ్ములు నే డనుభూతిలోనివై
 గుమ్మయిపోయి నాహృదయ గోళము లెండవ స్వర్గమై చనిక

మ్రోసినది నమస్త మూర్ఖుల లయించి
 ప్రేమ సంగీత మీ హృదయ వీణ!
 ప్రజ్వలించిన దంగ ప్రత్యంగములలోన
 విద్యు దుజ్వల సముద్యేగ శోభ!

ఆవరించినది దిగంతరాశిమ్ములం
 దింపు వాననల మైకంపు మనక!
 జాగరిల్లినది విశాల కాంతారమ్ము
 నీడ వెన్నెలలు దోగడుచుండ!

మానము నహింప చంద్రికాపానతరులు
 పువ్వ లాకుల కప్రసిక్త పవ్వళించె—
 భ్రమర పరిరంభణోద్రేక పతన మయిన
 కలువపువ్వు తెప్పరిలి నీశ్వ దులుపుకొనిమె!

సరగున రావలెక కిరణసాహిణి! స్వర్ణ రథమ్మునెక్కి న
 త్వర మరుదెమ్ము మంచల ప్రభాతమ! దుర్బల-నిస్సహాయ-ఈ
 విరహమయ స్వరూపిణికి వీరితమోమయ కాళరాత్రికిన్
 జరిగెడు ద్వంద యుద్ధమున సాయమురమ్ము! వనాంతరమ్మునక

తుంగభద్ర

శ్రీ సాళ్య కృష్ణమూర్తి

ఉమామహేశ్వరంలో చిత్రమైన మార్చేదో కనిపించింది నాకు. కాని పెళ్లి అది కొద్దిపాటి క్రొత్తదనాన్ని మాత్రమే చూపించే, సన్నని తీగవంటి మార్పు. అది మెలుపువలె అప్పుడప్పుడు కనిపిస్తుంది. మంచు లిందువులోను, చిగురుటాకులోను, లేడికళ్ళలోను, గులయెటి నీళ్ళలోను కనిపించే మెలుగది. ఒకక్షణంకంటే యెక్కువ మన స్వాగ్ధనంలో నిలువదు. అక్కడ వున్నదో మనము నిర్దేశించి చెప్పలేము. ఒక దృక్కోణంలోనుంచి చూచినప్పుడు మాత్రమే ఆ మెలుగు చట్టవ ప్రత్యక్షమౌతుంది. మనదృష్టి కాస్త వెదరిందా అది వెంటనే అదృశ్యమౌతుంది. కాని ప్రతిసారి అదేకోణంలోంచి చూడనం సాధ్యపడిదు. అయినా అది యాదృచ్ఛికంగా ఒరుగవలసిందే. ఆయాదృచ్ఛికతను సంభవించే యుగదానికై ప్రయత్నించగా ప్రయత్నించగా ఉమామహేశ్వరం ముఖంలోని ఆ మెలుగుకు కావలసిన దృక్కోణం అంతు దొరికింది. దాన్ని చూడవలెనంటే అతడు ప్రతిమనిషిని, వస్తువునూ చట్టవ చూచినప్పుడే మన మతెన్ని చూడాలి. తుణం గడిస్తే మన కది దొలుకదు. ఆ మెలుగులో—అతే డేలో కాన్నులలో యాలోకంలోకి వచ్చిపడినట్లు, తాను చూస్తున్న ప్రతివస్తువుని, మనిషిని తానప్పుడే జీవితంలో మెట్టమొదటిసారిగ చూస్తున్నట్లు కనిపిస్తుంది. రేఖామాత్రమైన భయం కాని భయమూడా కనిపించకపోదు. అది నా దృష్టి పథంలో తెల్లగా వచ్చిందో నాకే తెలియదు. అయినా దాని స్వరూప మేమిటో మజిలీ విస్తృతంగా తెలిస్తే నాగుండును! ఆమార్పు, — ఆ మెలుగు, ఆ కళ్ళలో ఒక క్షణకాలమాత్రం నిలచి అదృశ్యమయ్యే ఆ వెన్నెల రేక ఎక్కడ కలిగిందో?

‘ఏమిటాలోచిస్తున్నావో?’ బవల్తో ముఖం తుడుచుకుంటూవచ్చి అడిగినాడు శేఖరం.

‘ఏమిలేదు—’ అన్నాను.

‘—ఉమామహేశ్వరాన్ని గురించి’ తుణం ఆగి నేనే అన్నాను.

నా ముఖంలోకి చూచి చిలువవు నవ్వి నుర్మీలో కూర్చుంటూ శేఖరం ఏదో చెప్పబోయినాడు.

నే నతనిమాటకు ఎదురు చూస్తూ కూర్చున్నాను. శేఖరం ఏమీ పలకలేదు. ఆలోచనలో పడినాడు.

విదునిముషాలు గడిచినవి. శేఖరం భార్య కామేశ్వరి కాఫీ పట్టుకవచ్చి నా మధ్యవున్న టేబుల్ మీదపెట్టి కూర్చున్నది. ఇంతలో ‘బాబు’ వచ్చి కామేశ్వరిని కలిగి కూర్చున్నాడు.

శేఖరం కాఫీ కలుపుతూ, మెల్లగా ‘—చిత్రమైనవాడే’ అన్నాడు.

కామేశ్వరి నా యిద్దరి ముఖాలపై పూర్తి ప్రాయంగా చూచింది.

‘ఉమామహేశ్వరం’, శేఖరం భార్యను చూస్తూ అన్నాడు.

ఆమె మాటాడకుండా తలవంచుకుని కూర్చుని ‘బాబు’కు కాఫీ తావుతున్నది. ఆమెగూడ ఆలోచిస్తున్నదేమో!

శేఖరం నాకు కాఫీయిచ్చి తాను త్రాగుతూ—

‘నీకు ఇండ్రాణిమీద ప్రాణం — ఉమామహేశ్వరంమీద కోపం.’ ఎవరినీ చూడకుండానే అన్నాడు.

‘నాకేమీ కోపంలేదు.’ కామేశ్వరి చిన్నగా నవ్వి అన్నది.

శేఖరం నన్ను చూస్తూ—

‘పోయినసారి నీవు వచ్చినప్పుడు వాళ్లతో పరిచయంచేసినప్పటినుండీ ఇండ్రాణి స్నేహితురాలైంది. పిల్లద్దరికి ఒకరంటే మరొకరికి ప్రాణం. ఉమామహేశ్వరంమీద మాత్రం కొన్నాళ్ళనుంచి కోపం’ అన్నాడు.

ఎందువల్లనని నే నడుగలేదు.

‘రెండుపక్షాలూ చూడలేని వార్తకి అట్లానే ఉంటుంది’ కామేశ్వరి ఆమాట అని తలెత్తించి, తల వంచుకున్నది.

‘నిజమంటే.’ శేఖరం కాఫీ గ్లాసు పైబుల్ మీద పెడుతూ అన్నాడు—

‘అయితే అతనెందుకు ఒప్పుకోలేదు? ఆమె ఈసారి వస్తు కూడా చూస్తూ అడిగింది. సమాధానం చెప్పవలసిన బాధ్యత నాకూ అంటగట్టినట్లు అర్థమయింది.

‘అతను ఒప్పుకోక ‘కాదు’ని కూడ అవలెదు గదా!.....అయినా కారణం తెలియాలి. ఇవాళే జరగాలంటే యెట్లా?’

నాకు విషయం కొంత ఊహ కందింది. కాని పూర్తిగా భోధపడలేదు.

‘సంవత్సరమైంది. దాని ప్రాణమంతా అతని మీదే వున్నది’

ఆమె గ్లాసులు తీసుకొని లోపలికి వెళ్ళింది. ‘బాబు’ వాళ్ళ వాస్తవగర్భకు వచ్చి ఆ కుర్చీలోకి యెక్కిండుకు ప్రయత్నిస్తున్నాడు. చివరకు సాధ్యం కాక రెండుచేతులూ చాపి ‘నాన్నా—’అని రాగం తీసినాడు. శేఖరం వాడిని తన వాళ్ళకి తీసుకొంటుంటే వాడిచేతిలో బొమ్మ కాగితం క్రింద పడింది. వాడది కావాలన్నాడు — శేఖరం దాన్ని తీసియిచ్చినాడు. వాడు దాన్ని అన్ని కోణాల్లోంచి చూస్తూ యురికిపోతూ అందులో మున్నడై పోయానాడు.

‘ఉమామహేశ్వరం యెక్కడెక్కడో తిరిగి వచ్చినాక ఈ విషయం వుట్టింది. సంవత్సరమిం చే ఎందుచేతనో అతడు ‘సరే’ననిలేదు. కాదనీ అవలెదుమళ్ళీ పంతులుగారన్నా, ఇండాణి అన్నా అభినాసమే. వాళ్ళని వదలకు... ఎప్పుడూ పిగ; ఏకాంతంగా కూర్చోని నాయించుకోవడమో లేదా పాతాలు చెప్పిరావడమో. ఇంటే. ... ఆ తిరిగి వచ్చినప్పటి నుండి కొంత మార్పువచ్చింది వాతనిలో—’ ఏదో జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నవాడివలె శేఖరం ఇదన్నీ నాకు తెలుసుకున్నట్లుగానే చెప్పకపోయానాడు.

‘ఎక్కడికెళ్ళివచ్చినాడు?’ కొంచెం ఆగి నేనే అడిగినాను.

శేఖరం ఒకక్షణం ఆలోచించి నా ముఖంలోకి చూచి అన్నాడు.

‘నీవు వచ్చిపోయి నాలుగేం ద్దయందనుకుంటాను. అప్పుడు ఒక సెలవోజాలుండి వెళ్ళినా వనుకుంటాను...నీవు వెళ్ళినతర్వాత సంవత్సరానికి అత డీప్రూరుకుండి వెళ్ళిపోయానాడు. ఎక్కడికి వెళ్ళి వాడో మాకవ్వరికి తెలియదు. వాళ్ళ చిన్నాయనకు మాత్రం భూములూ అబి చూడమనీ, తిరిగి వస్తానని ఉత్తరం వ్రాసినాడట. తర్వాత సంవత్సరన్నరకు గాని అతని పొలకువ మాకు తెలియలేదు. అప్పటికి అతడు హైదరాబాదులో ఉన్నట్లు పంతులుగారికి తెలిసింది. ఆపైన ఆరునెలలకుగాని అత డిక్కడికి రాలేదు—’ శేఖరం ముగించినాడు.

‘ఒకటిన్నరసంవత్సరం ఎక్కడికి వెళ్ళినాడో!’ అన్నాను ఆలోచిస్తూ—

‘రెంగునూరు, హైదరాబాదుల్లో ఉన్నాడట.’

సమాధానం కుదురలేదు. ఇందులో మనకు తెలియని డెక్కడో వున్నదనిపించింది. ఇంతలో కామేశ్వరి వచ్చింది. శేఖరం తుంగభద్రకు పికారు పోదామన్నాడు. ‘సరే’ నన్నాను.

2

‘బాబు’, మేము ముగ్గురమూ — ఏటిలోపలికి వెళ్ళి ఒకచోట కూర్చున్నాము. పగలంతా యెండుకు క్రాగినా యిసుక అప్పటికే చల్లబడి ముఖంగా వుంది. చల్లటిగాలి కనిపిస్తూన్న రెండు ఆకాశపుటందులనూ రారుకొని వీస్తున్నది. ఆకాశపుటోతుల్లోని నీలిమహా, ప్రకృతి అంతరాంతరాలనాకా చల్లబడిదానికి నిగూఢమైన సంబంధమేదో ఉన్నట్లనిపిస్తోంది.

‘బాబు’ మాకు రెండుమూడు గజాలదూరంలో యిసుక పిడికిళ్ళలో యెత్తిపోస్తూ ఆడుకుంటున్నాడు — కామేశ్వరి మా యిద్దరికి కాస్త దూరంగాకూర్చోని ఏదో ఆలోచనలో పడింది.

శేఖరం కాస్తేపు ఊరకుండి, సన్నగా కంఠాన్ని రారుకుంటూ మెలికలు తిరిగి వచ్చే సంగీతంతో

“గంగా సంగమ మిచ్చగించునె
మదికా కావేరి వేవేరిగా
సంగికారమొనర్చునే యమునతో
నానందముకొ బొందునే
రంగత్తుంగ తరంగహస్తముల
నారత్నాకరేంద్రుండు నీ

యంగంబంటి గుఱించునేని

గుఱగ్గదా తుంగగ్గదానది!"

పద్యం చదివినాడు. మళ్ళీ నిశ్చయం. అందరూ ధ్యానంలో ఉన్నాము. నేనమరున్నాను.

'శేఖరం ఎందుకో కవిగా పుట్టలేదు. యోగ భ్రష్టునివలె కనిపిస్తాడు.'

'ఉమామహేశ్వరానికి తుంగగ్గద అంటే ప్రాణం. తుంగగ్గదకోసమే ఈ పూరు వచ్చివా నంటాడు? కొన్ని కుదాలిర్యాల శేఖరం అన్నాడు.

వాలో ఆశ్చర్యపుమొలక ఎక్కడో పొటను రించి నిలచిపోయింది. ఆరివికి ప్రత్యేకంగా ఈనది మీద యెందుకొప్పుమో నే నూహించవలయుకోలేదు.

'ప్రతివాళ్ళోకీ ఒక్కొక్కదానిమీద ఒక ప్రత్యేక కారణాన్ని బట్టి ఆ ప్రతి, అభిమానము, అంతర తీవ్రతతో సంబంధము పెనుచుకొని వ ప్రభి. నాకూ తుంగగ్గదంటే చాల యిష్టం.'

శేఖరానికి విషయం తెలుసు. కనుబొమలమీద కెగిసి చూసేకొద్దా అందుకొప్పుమో చెప్పమన్నట్లు చూచినాడు.

'ఒకసారి ఎంపికలంలో రాత్రంతా ఉడికి పోయి మనిమనస్సే చీకటిలో తుంగగ్గదకు వెళ్ళినాను. ఇంకా బాగా తెల్లవారలేదు. నది మధ్యకు వెళ్ళినాను. చల్లటి తియ్యనిగాలి ఒంటిని మెల్లగా ప్రేమతో గుఱంగా పుల్కిస్తూ పోతుంది. దూరాన అవతలిగట్టున యేదో తోటలోనుంచి రెండు కోయిలలు పంచెం వేసుకొని 'కూహూ!' మంటున్నవి. ఆ మనిమనస్సే చీకటిలో, చిటుగాలిలో తుంగగ్గద యింకా పెట్టిపడిన శృంగార నాయకను తలపిస్తున్నది. ఈమర్ నిద్రావశత్యంతో కూడుకొన్న తుంగగ్గదకు ఘనక చీకటి అరమోడు కనులతోడి అందమైన దృష్టిని ఆపాదిస్తున్నది. ఇసుక తెరలు తెరలుగ నిలచి స్పృశిస్తే సొందర్యం చెనుతుందనేంత అందంగా ఉన్నది.

పల్కుగా పారే ఆ జాలులో ఎన్ని నీళ్ళు త్రోగినావని! అగడ్తునివలె నీళ్ళన్నీ త్రోగేయాలనిపించింది. తుంగగ్గద అందంతోనే నాకు మత్తు, అశక్తి కలిగినవి.

శేఖరం ఈ కవిత్యమంతా శ్రద్ధగా వింటున్నాడు. కామేశ్వరికూడా వినకపోలేదు. అంతవరకూ 'బాబు' తలమీద యిసుకగుప్పిటలో పోసుకొంటున్న

సంగతి ఆమె అప్పుడే గమనించి వాడిదగ్గరికి వెళ్లింది. వాడినిచూచి శేఖరం నవ్వినాడు.

'అవాటినుంచి నాకు తుంగగ్గద అంటే ప్రాణం. నేను తుంగగ్గదను జయించాలనుకుంటే అదే వన్ను జయించింది. పెద్ద విశేష మేమిదేకపోయినా అంతర తీవ్రతలో యిట్లా అతుక్కుపోవడం చిత్రంగా లేదా? అందుకొని పూర్తిచేసినాను.

కామేశ్వరి 'బాబు' రిలలో యిసుకంతో విదల్చి మళ్ళీ కూర్చున్నది. ఎందుకో ఆమె మా ముగ్గురిని చూచి పన్నుగా నవ్వింది. ఆమె దృష్టికి మేమూ వాడి వలెనే కనిపించినామేమో!

'ఇంత్రాణి కంటి ప్రత్యేకాభిమానంలేదు తుంగగ్గదమీద.' కామేశ్వరి ఈమాటన్నది.

'కారణం నీకు తెలియాలి' శేఖరం ఆమెను మాన్తూ అన్నాడు. ఆమె మాట్లాడలేదు. పంచ చీకటి పడి పల్కుగా వెన్నెల కాస్తున్నది. బాబు మిసమిస మెరిసే రాళ్ళు చేరిలో ప్రేక్షింపందున పట్టుకొని నాలుగు తెచ్చినాడు.

ఇంటికి వస్తున్నాము. ఇసుకలో ఒకచోట అనుకోకుండా ఉమామహేశ్వరం కనిపించినాడు. ఒక్కడే కూర్చున్నాడు. సుద్రుపటి దగ్గరికి వెళ్ళి నిలబడినాను. నన్ను చూచిగానే చీకటుడై, ఒకక్షణం వుండి 'మీరా!' అన్నాడు. తర్వాతి వివూ మాట్లాడలేదు. మాతోకూడా నడిచినాడు. కొంతదూరం వెళ్ళినాక నన్ను తనతో వాళ్లయింటికి రమ్మన్నాడు. 'సరే' నన్నాను.

శేఖరాన్ని, కామేశ్వరినీ ఇంటివద్ద వదలి మేమిద్దరము పంతులుగారింటికి వెళ్ళినాము.

3

వస్తున్నంతసేపు ఉమామహేశ్వరం వివూ మాట్లాడలేదు. మనస్సెక్కడో ఉన్నట్లున్నది. వీధుల్లో జనానికేంతిమ్మన? వాళ్ళొక్కటను మాచెట్టులో దూరలేదు. మధ్యమధ్య ఆకలకలము నేనున్నానంటూ కొట్టవచ్చినట్లు వినిపించినా దానికంతటికీ వెనుక ఒక గంభీరమైన నిశ్చిబ్బత తాండవించినట్లే కనబడింది. అందులో ఒక విస్ఫుపోయే! ఆ విస్ఫుపోయంతా ఉమామహేశ్వరం ముఖంలో కనిపించింది నాకు. మూర్ఛమూర్త ప్రపంచాలమృగ మా ఆత్మలు నలుగుతున్నట్లునిపించింది. ఇల్లు చేరుకున్నాము.

మేడమె లైక్కగానే పైన ఎవరూ కనిపించలేదు. ఉమామహేశ్వరం దేనినో వెదకుతున్నాడు.

మేడ వెనుక భాగాన ఇంద్రాణి నిలబడి పెంకాయ చెట్లనుండా చందమామను చూస్తున్నది.

నాకొళ్ళుచవ్వు దామెను వినిపించలేదు.

దగ్గరగావెళ్ళి 'ఇంద్రాణి!' అన్నాను. ఏదో సమాధిలోనుంచి తెప్పరిలుకున్నట్లు నన్ను కించి కాళ్ళర్యంతో చూచింది. ఆమె నవ్వి న చిలువవులులో ప్రీతిగ కుటులంగా కనిపించింది. ఆమె ఏదో మాటాడించవలెనని ప్రయత్నం చేస్తున్నది. అయినా పలకులేదు. మాటలు చేయవలసినపని కళ్ళే చేస్తున్నవి.

గదిలో ఉమామహేశ్వరం వీణ ప్రతి చేస్తున్నాడు. లోపలికి వెళ్ళిచాము. కళ్ళు చూచుకొని దూరకే తీగలు మీటుతున్నాడు. ఇంద్రాణి అతనికి యెదురుగా ఒకటి ప్రతికి నన్నుగా 'శృంగారలహరి' అలపించింది. ఉమామహేశ్వరం కళ్ళు తెరచి ఆమెను చూచి, పాట అందుకున్నాడు. ఆమె పాడటం లేదు. ఇద్దరమూ నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నాము. వీణాక్వాణం నిశ్శబ్దంలో నున్నితమైన 'గిరిగిరిలుగా మారి ఒక్క ప్రవణేంద్రియాన్నే కాక సమస్తమూ ఆవరించుకుంటూంది. మరుక్షణమే ఆ గిరిగిరిలు కరగిపోయి ఏదో 'జలగు'గా మారి రేజుక్కుగా అలలుకున్నది. అమృతలేపవమై, తర్వాత తర్వాతి తల రుధిర స్నాతములైనవి మా శరీరాలు, ఆత్మలూ. చివరి నిరణాల్లో అతను స్వర్గం చేరువై పుష్పమకుగాని మాకు సత్వలి కలుగలేదు. అతని ప్రేమ మెట్టుమీద ఆకలిగొన్నట్లు చకచక కదిలుతున్నవి. ఒకొక్క మెట్టుమీద తీరం ఆగకుండా మరొకదానిపైకి జారుకుంటున్నవి. ఎంత ఒయ్యారం! తుడిచేలి చిటికెన వ్రేలుమాత్రం నిశ్చలంగా తాళానికి మీటు కొడుతున్నది. ఒకచేయి వైతస్యం. రెండవది సంయమనం. ఆతని ప్రేమలో ప్రజ్ఞ ఉన్నది! వాయిస్తున్నంతవేళ అతనిలోని 'స్పీయియరిట్' రక్కలు గట్టుకొని వైతగిరివచ్చి ఆమూర్తంగానే దర్శనమిచ్చినట్లయ్యింది. ఎంత ఆరాట పడినాడో! ఎంత సాధన చేసినాడో ఆ విద్యను. అతడు పాట ముగించినాడు.

కొంచెంసేపటికిగాని మేమెవ్వరమూ మాట్లాడలేదు. తర్వాత ఇంద్రాణి 'తుంగభద్రకు వెళ్ళినారా?' అని అడిగింది. 'ఔ' నన్నాను. ఆమె ఎందుకో నవ్వింది. బహుశా అతడు తుంగభద్రకు వెళ్ళినపుడు అట్లా వాయిస్తూ ఉంటాడేమి? నాకు తెలియదు' అయినా అట్లా అనుకున్నాను.

'కామేశ్వరికూడా వచ్చింది.'

'రేపు నేనుకూడా వస్తాను. తీసుక వెళ్ళితారా?' ఆమె కొంచెం ఆలోచించి అడిగింది.

'తప్పకుండా' నన్నాను. ఆమెకళ్ళల్లో శ్రేణి అనుసరిస్తున్న చాయలు కనిపించినవి. అయితే అది ఆమె ఆంతరికశ్రవణానికి సంబంధించినది.

ఇంతలో పంతులుగారు వచ్చినారు. ఉమామహేశ్వరం క్రిందికి దిగిపోయినాడు. ఇంద్రాణి ఏదో పుస్తకం చదువుకుంటున్నది. పంతులుగారిలో కొంచెంసేపు మాట్లాడి శేఖరం ఇంటికి బయలుదేరినాను.

ఇప్పుడెందుకో ఇంద్రాణి కళ్ళల్లో పూర్వపు మెలుగులేదు. లేదా అంత మెలుగు లేదు. ఆ కాంతి ప్రవాహము అంతర్వ్యాపించియైనట్లు అంగి పోయింది. ఇంతకుముందు నేనామెను చూచినపు డామె కండ్లలో ఏమి రిశతళలు! అర్చనగా తుంగభద్ర జ్వాలలోని నీళ్ళవలె ఈదవ్యక్రంగా, ఒకచోట వున్న మెరుగు మరొకచోట కనిపిస్తూ వచ్చే ఆదృష్టి, ప్రతిచోట అంతరాల్లోకి చూచే ఆమాపు, ఇటు దెక్కుడో ఒకచోట కేంద్రీకరింపబడినట్లు, ఆ కాంతి ప్రవాహమంతా ఆలోటికి చేరుకుంటున్నట్లు అనిపించింది.

రేపు తానూ తుంగభద్రకు వస్తావన్న డెందుకో! రావడంలో విశేషం లేకపోయినా రావాల్సి వస్తానని ఆమె ఆనడంలో విశేషం ఉన్నది. ఇంటికి వళ్ళేటప్పటికి తొమ్మిదయింది.

శేఖరం నాకోసము కాచుకొని ఉన్నాడు. వార్షికా భోజనాలు చెయ్యలేదు. ముగ్గురం కలిసి భోజనం చేసినాము. 'బాబు' అప్పటికే నిద్రపోయినాడు.

తర్వాతి ఉన్నట్లండి కామేశ్వరి ఒక ప్రశ్న చేసింది.

'అన్నగారూ ఉమామహేశ్వరానికి తుంగభద్రంపై ఎందు కంత ఇష్టమో చెప్పగలరా?'

శేఖరం తాంబూలం నయమునూ నేనెం చెప్పానో నని ఎదురు చూస్తున్నాడు. నేనేమో మాట్లాడలేదు. కొంచెంసేపాకి కామేశ్వరి—'మీరూ తెలియలేదన్న మాట!' నవ్వుతూ అన్నది.

'శేఖరానికి తెలియకపోవడం మిప్పటికే యుగాలై పోయిందన్నమాట!'

శేఖరం నవ్విచాడు. నిజానికి అతనికి తెలియలేదనడం నాకే బాగాలేదు. అతని చూపులో అంతా తెలివినట్లే కనిపిస్తున్నాడు.

కానీ అతడూ చేరినో ఎంటాడుతున్నట్లున్నది.

అగ్నిహోని ఆ నవ్వుకు మర్చి మెరుగుపెట్టి
'నీకుమాత్రం తెలుగునని నమ్మక మేమిటి'
అన్నాడు.

కామేశ్వరి చిలువవ్వు నవ్వింది. నా కొకటి
మాత్రం గుటుంగా కనిపించింది. ఆమె ఇంద్రాణిని
మమస్సులో పెట్టుకొని ఉమామహేశ్వరాన్ని గురించి
'రిసర్చి' చేస్తున్నదిని.

4

ఎంత తీవ్రంగా కాస్తున్నది. ఉల్లోకి వెళ్ళి
నేను వచ్చిన పనేతో కాస్త చూచుకొని వచ్చేదరికి
నాలుగువ్యూరవరకు దైగా అవుతుంది. శేఖరం అధిసు
మంచి రావడానికి ఇంకా కొంతసేపవుతుంది.
ఇంటివద్ద వుండెను మల్లా వీధిలో పడవచూ అని
ఆలోచిస్తూ వెళ్ళినాను.

ఇంట్లో ఎవరో కిలకిలా నవ్వుకున్నారు.

ఇంద్రాణి 'బాబు' లో ఆడుకుంటున్నది.
కామేశ్వరి కుర్చీలో కూర్చుని వాళ్ళిద్దరిని పరికి
రిస్తున్నది.

నేను వెళ్ళగానే ఇంద్రాణి—

'నేనప్పజే వచ్చేసివాను.' అన్నది అదే ఉత్సా
హంతో.

'మరి ఉమామహేశ్వరమో' చిలిపితనం కని
పించకుండా అడిగినాను.

'వస్తారేమో నాకేం తెలుసు' తలవంచుకొని
మెల్లగా అన్నది.

కామేశ్వరి కాఫీ కావడానికి ఇంట్లోకి వెళ్ళింది.
ఆమె కండ్లలో హాసరేఖ ఇంద్రాణి చూచినట్లు నేను
గమనించినాను. బాబు ఇంద్రాణి ఒడిలో కూర్చుని
ఆమె చేతిగాజుల వర్ణాలు పరిశీలుతున్నాడు. ఆమె
ఊరకనే కూర్చున్నది. ఉత్సాహం మాత్రం నిండుగా
ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది. కదలిస్తే చాలు బయటికి
తోడికేటట్లున్నది.

'వెంకటరత్నం కనిపించ జేమింద్రాణి!' నేనే
అడిగినాను.

ఆమె తలయెత్తి చూచింది.

'లేదా'

'మృదంగం మాత్ర మున్నది. ఆయన లేడు.'
ఇంద్రాణి నవ్వుతూ అన్నది.

'ఎక్కడికి వెళ్ళినట్లు'

'ఉత్తరాది కెక్కడో ఉన్నాడట.'

వెంకటరత్నం మృదంగపు విద్వాంసుడు. సంగీ
తంలో అవధానం చేస్తానంటాడు. ఇంద్రాణి అతన్ని
ఏడిపించేది. తనతో పంచె వేసికొని పాడి ఒప్పించ
మనేది.

'అవధాన మేమైంది'

ఆమె ఘక్కున నవ్వి ఏదో అనబోయింది. కాని
ఆనవ్వు మరుక్షణంలోనే ఆగిపోయి, పక్కాతైపరేఖ
ఒకటి ముఖంలో అలముకున్నది.

మృదంగం బాగా వాయిస్తాడు — వాన్నగా
రాయన్ని పండితుడంటారు' కొంతసేపటికి అన్నది.

బిరుదుబావవుతుంది—ఇంతలో శేఖరం వచ్చి
వాడు—'ఏమిమ్మా' అంటూ ఇంద్రాణిని సంభా
షించి, నమ్మచూచి నన్నగా నవ్వి లోపలికి వెళ్ళి
వాడు.

ఆరు గంటలకల్లా మర్చి అందరూ మంగ
భద్రలో కూర్చున్నాము. గాలి మామూలుగా వీస్తు
న్నది. నదిలో ఒకచోట తగ్గులో కూర్చున్నవలె
ఇసుకతిన్నెలు బాగా 'కొంటూర్లు' లో కనిపి
స్తున్నవి. పల్లగా పారుతున్న నీటిపాయవద్ద బాబు
కూర్చుని అరచేతితో నీళ్ళమీద తిట్టుతున్నాడు. కండ్ల
లోకి నీళ్ళు చిట్టితే, కండ్లు మూసుకొని తల పైకెత్తి
నవ్వుతూ కొడుకున్నాడు. ఇంద్రాణి వాణ్ణి నీళ్ళ
దగ్గరనుండి తీసుకవచ్చింది. తర్వాత ఆమె చుట్టు
ప్రక్కల కలయజాస్తూ కూర్చున్నది. కామేశ్వరి
ఇంద్రాణిని చూస్తున్నది. శేఖరం నావైపు చూచి
వాడు.

'ఒకసారి ఉమామహేశ్వరాన్ని మంగభద్ర
అందం చూచినావా అంటే విమంధం ఏట్లో అందిం.
అన్నాడు.'

నామాట వినిపించగానే కామేశ్వరి దృష్టి
నామీదకు మరలింది.

'ఉమామహేశ్వరాన్ని నే నప్పటికి కొన్ని
రోజులనుండి ఎలుగుదును. అంతగా చూట్టాడేవాడు
కాదు—కొపి అనుకునేవాణ్ణి. ఒకసారి వీధిలో
ఎవడో కుర్రవాడు తనని రాయకొనివెళ్ళితే వాడిని
చావగొట్టి వచ్చినాడు. పంతులుగారికి విషయం తెలిసి
ఇతన్ని బాగా చివాట్లు పెట్టినాడు.'

ఇంద్రాణి ఏదో జ్ఞాపకం చేసుకుంటున్నది. కామేశ్వరి నా మాటలు పరిశీలిస్తున్నది. శేఖరం ఇదంతా తనకి తెలిసిందేమిటంటున్నాడు — రేఖగా ఏదో తృప్తి అతని ముఖంగా కనిపించే కనిపించకుండా దోచుకుంటున్నది. మళ్ళీ మొదలుపెట్టి నాను—

“శ్రీధర్ ఉమామహేశ్వరం ఎందుకో నాతో కూడా తిరిగివచ్చాడు—రెండు మూడు రోజులు గడిచి పది—ఒకరోజు ఇక్కడికే వచ్చినాను.

‘నీవు సంగీత మెందుకు చేస్తుకుంటున్నావు?’ నేనే అడిగినాను.

తనకు తెలియదన్నాడు.

‘ఇంగ్లీషు మెందుకు చూసివేసినా’ వన్నాను— దానికి అదే సమాధానం.

ఈ రెండు మూడు రోజులనుంచి అతడు సరిగా లేడు—ఈ జబాబులు దాన్ని మరింత స్పష్టంగా చెప్పగలగ్గావు. ఒక విధంగా నాకు మొదటినుంచి కొంత చిత్రంగానే కనిపించినాడు—కాస్త లోతుగా కదిలించా లనిపించింది.

‘తుంగభద్ర అందంగా లేదా?’ నేను వర్ణించనక్కరలేదనుకుని ఊరకేపున్నాను. అతడు కలయ కాచి తక్షణమే.

‘ఏమున్నది—ఏకేగా!’ అన్నాడు.

‘నీకి పరిసరాల్ని చూస్తే ఏమీ అనిపించదా’

‘ఒక్క ఏడుగానే కనిపిస్తుంది?’

నా కాలని కండ్లలో తుంగభద్రలోని యిసుక తిన్నేలే కనిపించినవి. ప్రాతస్సు లేదు.

కొంచెం నేపటికి తానే అడిగినాడు—‘మీ కండుగా కనిపిస్తుందా?’ అని. నేను నవ్వివాను.

‘ఏమిటా సోగసు?’ అతడు మళ్ళీ ప్రశ్నించి నాడు—

‘అందం అనేది ఇకముని ముట్టుకునేందుకు, పట్టుకునేందుకు, చూపించేందుకు వస్తువుగా దొరకదు. మన దృష్టియొక్క పరిధికి లోబడినవన్నీ ఒక సామరస్యంతో ప్రత్యేకమైన ప్రభావాన్ని కలిగిస్తాయి—సహజంగా అది మనల్ని ఆనందపెడుతుంది—కొన్ని చోట్ల దాన్ని చూడడం నేర్పుకోవాలి. ఇప్పటికంటే, ఈ ఏడు నిండుగా పోలేరున్నాడు చూస్తే నీ కందింగా కనబడుతుండేమో!’

ఉమామహేశ్వరం కొంచెం ఆలోచించి

‘అందం అనేది అక్కడ లేనప్పుడు దాన్ని చూడడమేమిట—అంటే లేనిదాన్ని కల్పించుకొని భ్రమలో పడమనేనా?’—న న్నెదుగున్నాడు. తానెక్కడ పోరబడినాడో అతడు గ్రహించలేను—కాని అడుగుతున్న మాట ఎంతో ‘బాజికల్’ గా ఉన్నట్టుంటుంది.

‘అది మూ రసూషంలో కనిపించదు. అంతుకే ‘వస్తువుగా’ దొరకదన్నాను. సౌందర్య మనే ఆ గుణం ఆ పరిధియందంతటా వ్యాపించి వుంటుంది. అది అక్కడి లేవనికాదు...లోకంలో అందమూ అందంగా వున్నదన్నదాన్ని మనమూ అందంగావున్నదంటున్నాము. విజంగా మన మా అందాన్ని గూర్చి ఆలోచించడం లేదు. క్రొత్తదాన్ని చూచినపుడు కనీసము మన మా దృష్టితో చూస్తేగాని ఎవ్వరికీ ఆ సోగసు బోధపడదు. అందుకే అలవాటుగా మానని వాటిని చూచినపుడు కొందలు బాగుంచడం మఱి కొందలు లేదనడం. అదృష్టిని జీవితంలో ప్రత్యేకంగా పెట్టుకున్నవాళ్ళు ఎక్కడైనా సౌందర్య దర్శనం చెయ్యగలరు.’

ఉమామహేశ్వరం ఆలోచనలో పడినాడు. కొన్ని నీచాలకుగాని అతడు తలయెత్తి చూడలేదు. అతని కండ్లు గాయపడినవని కండ్లవలె కనిపించినవి. నేననని ఒకమాటను అన్నంతగా అతడు భావించి నట్లనిపించింది.

‘ఈ దృష్టివుంటే సంగీతం బాగా వస్తుందా.’ ఎందుకో అతడి అసంబద్ధమైన ప్రశ్న అడిగినాడు.

‘రానక్కలేదు...దీనివల్ల లలిత కళలకు కావలసిన సంతకారం బాగా ప్రజ్వలిస్తుంది. సంగీతానికి ఎంత సాధన అవసరమో దీనికి అంతే అవసరము. అలవాటువల్ల మృగయానికి పదును పెట్టుకోవచ్చు. ఐదు నిమిషాలు ఇద్దరమూ మాట్లాడలేదు.

‘నేను మొద్దువాడిని. నా కొక్కటి అంటు’ అతడు నిస్పృహతో అన్నాడు. ‘అయినా ఉమామహేశ్వరం అంత ‘నెప్పిటివ్’ గా వుంటాడని నేననుకోలేదు—ఒక విధంగా నేనే దెబ్బతిన్నవాడివలె ఫీలయినాను. బహుశా నేనా ‘రిహార్సు’ చెయ్యదమే పోరవాటెమో!’

కొద్దినేపటిలోనే ఉమామహేశ్వరం నవ్వుతున్నాడు. నే నాలోచిస్తున్నాను. నా కర్ణం కాలేదు.

‘దీపాలు వెలిగినవి—’ ఉమామహేశ్వరం అన్నాడు.

‘నేను తలెత్తి చూచినాను—ఉమామహేశ్వరం ఊర్లో అప్పుడే వెలిగిన ఎర్రక్రిక దీపాలవైపు చూస్తున్నాడు. ఇద్దరమూ లేచి వెళ్ళినాము.

మరుగోచరం ఉమామహేశ్వరం ఏమీ మాట్లాడలేదు నాతో. మాడవరోజు సాయంత్రం తుంగభద్రకు నే నొక్కడనే వచ్చినాను. కొంతసేపు కూర్చోని ఇంటికి వెళ్ళుకూంటే ఫల్గుని వెన్నుల్లో నిప్పుటిలాగే, ఉమామహేశ్వరం కనిపించినాడు. ‘నేను పలకరించినాను—అతని కంఠం గుద్దంగా విని పించింది. వెన్నుల్లో వైకెత్తిన అతని కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగివె—నేను కొంచెం కలవరపడినాను—అక్కడే మాట్లాడినట్లుండా కూర్చున్నాను. కొన్ని నిమిషాల తర్వాత అతడే లేచినాడు—కలసి ఇంటికివచ్చినాను. కాని తర్వాత నాలుగైదు రోజులూ అతడు నూమూలుగానే వున్నాడు. నవ్వుతూ మాట్లాడేవాడు—మర్నా వారంరోజులలోపుగానే నేను మా పూరికి వెళ్ళిపోయినాను—”

కొంచెం ఆగినాను—శేఖరం తీవ్రంగా ఆలోచిస్తున్నాడు. ఇంద్రాణి ఆలోచించలేదేమో వనిపిస్తున్నది. కామేశ్వరి ముఖంగా ఆసంతోషి కనిపించింది. బాబు ఇసుకలో వెల్లడిలా పండుకొని ఆకాశం లోకి చూస్తున్నాడు.

“—బహుశః అందుకే ఉమామహేశ్వరానికి తుంగభద్ర అంటే అంత ఇష్టం” నేను ముగించినాను.

రాత్రిచేసిన ప్రశ్న కిది సమాధానమని కామేశ్వరి గ్రహించింది.

“విారు చెప్పినవి రెండూ విరుద్ధంగా ఉన్నవి. కార్యకారణాలకు సహజసంబంధం ఉంటుందిగాని అసహజ సంబంధం ఉంటుందా!” కామేశ్వరికి ఇట్లా మాట్లాడితే అలవాటే. చేన్నైవా ‘కాస్మిట్’గా ఆవిగదు. అతస్మాక్ష్మిగా మాట్లాడుతుంది. ఇంతకూ నేను చెప్పినది సరైన ‘కారణం’ గా ఆమెకు కనిపించలేదు.

‘వైకి అట్లానే ఉండవచ్చు. ఆ సంబంధం అసహజంగానే ఉందని మన మెట్లా చెప్పడం. దాన్ని సహజంగా చూర్చిన కారణమేదైనా ఉంటే, ఆ రహస్య మరినికి తెలియాలి. నాకు తెలిసినంతవరకూ విషయమిది. ఈ సామగ్రితోనే చూస్తే విరుద్ధంగా కనబడవచ్చునేమో. అయినప్పుడు మన కెవ్వరికీ తెలియని రహస్యమేదో ఉండి వుండాలి.”

శేఖరం గడియారంవైపు చూచి ఎనిమిదయ్యిందన్నాడు. ఇంటికి బయలుదేరినాము. ఇంద్రాణిని నేనే ఇంటిదగ్గర వదిలడానికి వెళ్ళినాను. దారిలో ఆమె ఏమైనా మాట్లాడుతుందనుకున్నాను. ఆమె ఏమీ అడగలేదు. ఇంటికి వెళ్ళేటప్పుటికి పంతులు గారు, ఉమామహేశ్వరం—ఇద్దరూ మేనమాద మాట్లాడుతున్నారు. ఉమామహేశ్వరం ముఖంలో మళ్ళీ చిత్తమైన మెణుపు ఒకటి మెరిసింది. పంతులు గారు ‘ఏమాయ్’ అని ఊరకే సంభావించినారు. ర్యరలోనే నేను తిరిగివచ్చినాను.

5

ఆచేశ అదివారం. నేను వచ్చిన పని ఇంకా పూర్తికాలేదు. ఒకటి రెండు రోజులకుగాని అది తెనులేట్లు కనిపించలేదు. అందుచేత స్వంత పనిని నురించి అంతగా తొందరపడవలసిన అగత్యం కలగలేదు. ఆ మధ్యాహ్నం ఉమామహేశ్వరం కనిపించి పన్నెండురోజు ఒకటి రెండు రోజు లాగమన్నాడు. ‘నే నెట్లయినా ఉండకతప్పదు కాబట్టి వెంటనే ‘సరే’ చెన్నాను. నాలుగు గంటలకల్లా ఇట్లు చేరుకున్నాను. కలవుదినము కాబట్టి శేఖరం ఇంట్లోనే ఉన్నాడు. కాని, అనుకోకుండా ఇంద్రాణి అక్కడ కనిపించింది. కామేశ్వరిముఖంగా ఆనగి ఆనగి మెణుస్తూ కొంచెంవత్తు కనిపిస్తూంది. ఇంద్రాణి బాబు కాళ్ళకు మువ్వలకట్టి వాడిని నృత్యం చేయిస్తున్నది. శేఖరం నా ముఖం చూడగానే చిలువవత్తునవ్వి, ‘ఏం విశేషాలంటూ ఒక ఫేముకుర్చీ వాడైపు జరిపినాడు. ఏదో అంతా మారినట్లున్నది. ఇంద్రాణి గంభీరంగా కూర్చున్నది. కామేశ్వరి కొంతసేపు ఊరకే వుండి, తర్వాత సీరియస్ గా నన్నుక్షణించి ‘దంపతి హస్త’ లక్షణ మడిగింది.

‘ఇంద్రాణికి తెలుసునే’ అన్నాను నేను.

ఆమె నిశితంగా వాడైపోకసారి చూచింది. ఏదో అమమావాన్ని నివృత్తికేసికొన్నదానివలె తృప్తి పడి, గంభీరంగానే ఎడమచేతి శిఖరహస్తము, కుడిచేతి మృగశిర్ష హస్తముపట్టి కామేశ్వరివైపు చూచింది.

కామేశ్వరి ఘక్కున పవ్వి ఇంద్రాణి విప్రుమీద మెల్లగా చరచి, ఏదో రహస్యం చెప్పింది.

ఇంద్రాణి ముఖం విగుహో ఎత్తులువలె ఆయింది. బాబుగా ఆమె ‘అట్లైదు’ అన్నది. కాని ఆ రహస్యమేమిటో శేఖరానికిగాని నాకుగాని ఏమీ

అంతుపట్టలేదు. అయినా కామేశ్వరి అంత ఉత్సాహంగా వుండడం నే నెవ్వరూ చూడలేదు.

‘మీ ఉమామహేశ్వరం రాలేదే మన్న గారూ’

కామేశ్వరి నేనీస ఈ ప్రశ్న నన్ను మరింత చకితుణ్ణి చేసింది. అతడు ‘మీ’ ఉమామహేశ్వరం ఎందుకైనాడో—అందులోనూ అప్పడే—నా కళ్ళం కాలేదు. కేఖరం మాత్రం ఎందుకో ఈ సన్నివేశంలో నన్నొంటరిగానే వదిలి తాను తొలికే గమనిస్తూ కూర్చున్నాడు.

కొన్ని క్షణాలుండి, కామేశ్వరి లేస్తూ పల్లవి నవ్వుతో—

‘ఉమామహేశ్వరం ఒప్పుకున్నాడట!’ అని ఇంద్రాణి ముఖంలోకి చూచి లోపలికి వెళ్ళింది. ఆమె పరిహాసంలో కంటే, ఇప్పటి ఆమె పల్లవి నవ్వులోనే ఎక్కువ ఆనందం కనపడింది.

ఇంద్రాణి ఆమె వెంటనే తామకూడా లోపలి గదిలోకి వెళ్ళింది.

మువ్వలు చప్పుడు చేస్తూ బాబు ‘సిన్ని’ దగ్గరికి పోయినాడు.

ఆమె అప్పడే పెళ్ళికూతు రయిపోయింది! లోపలినుండి మువ్వల చప్పికొట్టేబాటు ఇంద్రాణి నవ్వు కిలకిలమని వినిపించింది. ఉమామహేశ్వరం ఓడి పోయినాడు.

“చిరాడంతకేల్వల్యం దహన కృత మున్మాదితవతా

తులాకోటి క్వానైః కిరికిరిత మిశాన రిపుకా.”

అన్న సౌందర్యలహరి స్లోక చరితములు జ్ఞప్తికి వచ్చినవి.

ఇంద్రాణి ఇంకా అక్కడ వుండగానే ఉమామహేశ్వరం ఎక్కడనుంచో వచ్చినాడు. ఇంద్రాణిలో కొంత తడబాటు, ముఖంలో ఒక అందమైన మార్పు కనిపించింది. అతడు మాత్రం ఆమెను గమనించనట్టే వున్నాడు. గమనించక పోవడంవల్లనే తాను పట్టుబడుతున్నానని అతనికి తెలియదు పాపం!

కొంతసేపైనాక మేము ముగ్ధురమే పికారు బయలుదేరినాము—వదిలో బాగా మధ్యకు వెళ్ళి కూర్చున్నాము.

‘మీరు రేపంతో ఉంటారా?’ ఉమామహేశ్వరం అడిగినాడు నన్ను.

‘వీలైతే రేపే వెళ్ళుదామనుకుంటున్నాను.

ఉదయం గాని ఏదీ నిర్ధారణగా తెలియదు. తర్వాత వెనుకూరు వెళ్ళాలి.’

కొన్ని క్షణాలు గడిచినవి.

‘దూరంగా మన మెవ్వరికీ తెలియని దేశంలో ఎవరి చేత గుర్తింపబడకుండా వుంటే!—చిత్తంగా ఉంటుంది.’ కేఖరం అన్నాడు.

ఆతని మనస్సు చేస్తున్న అద్వైతం చర్చి.

‘ఎక్కడికి వెళ్ళినా ఏదో ఒక డిగ్రీలో మనల్ని గుర్తిస్తారు. అంతగా ‘రికగ్నైజ్డ్’ అవుతే మనకుంటే అదెవల్లో అజ్ఞాతవాసం చేయవలసిందే’ నేనన్నాను. కేఖరం చిన్నగా నవ్విస్తాడు.

ఉమామహేశ్వరంలో పూర్వపు మెఠువు ఒక సారి మెరిసి చలించినట్టు కనిపించినాడు. కొంచెం వుండి స్థిమితపడిన మాత్రతో అన్నాడు.

“అదికూడా ఉపయోగంలేదు. అదెవల్లో ఎవరూ లేకపోతే నిన్ను నీవే ‘రికగ్నైజ్డ్’ చేసుకోవడం జరుగుతుంది. మనం బ్రతుకుతున్నా మన దానికి ఇతరుల సాక్ష్యం,—ఎవరూ లేకపోతే తనకు తన సాక్ష్యమేవా—ఎందుకో!”

ఈ మాటలు చాల లోతునుంచి వచ్చినట్టు గ్యవించినవి. ఆతనిలో చటువ వచ్చిన మార్పునుబట్టి నాకు కొంత అనుమానం కలిగింది. అది దా మార్పును దాచుకో ప్రయత్నించలేదు. ఉమామహేశ్వరం అన్నాడు—

‘నేను ఆరు నెలలపాటు ఒంటరిగా నల్లమలల్లో తిరిగినాను. నే నెక్కడ వుండగా నా కొక చెంబు వాడితో పరిచయం. ప్రతిసంవత్సరం వచ్చేవాడు. ఒకసారి వాడితోగూడా వెళ్ళి అదెవల్లో మకాం పెట్టినాను. వాళ్ళ గూడేనికి అరమెలు దూరంలో నాకొక ఆవాసం—ఎలైన మంచెమీద గుడిసె తయారుచేసి యిచ్చినాడు. ఆహారపదార్థాలు, తేనె, చారపప్పు తెచ్చియిచ్చేవాడు. ఒక్కొక్కసారి ఒకటి రెండు రోజులు వాడికి కనిపించేవాణ్ణి కాదు. మామూలుగా రోజూ ఇద్దం వచ్చినంతసేపూ తిరగటం, మంచెమీద ఉండటమే పని.”

కొంచెం ఆగి మళ్ళా అందుకున్నాడు.

“ఎంత ప్రకారంగా ఉంటుంది! ఆకాశాన్నంటే వెట్లతో ఎక్కడ చూచినా, పచ్చగా, అరగ్గం తిక్కిన ప్రపంచాన్ని మనకు మూసివేసి వేరే లోకాన్ని సృష్టిస్తుంది...అంత సౌందర్యాన్ని

ఒక్కసారి చూడడం గూడా పాఠ్యంకాదు. అది ఘడియ ఘడియకూ మారినట్లు కనిపిస్తుంటుంది. పగలు కనిపించే తీరువేరు—రాత్రి కనిపించే తీరు వేరు... భయమాకుంది. అందంలోనూ భయం ఉంటుందనీ, భయంలో గూడ అందం ఉంటుందనీ నా కళ్ళపై అర్థమైంది. 'భయం మందరం' అని పుస్తకాల్లో చదివి ఏమిటో అనుకునేవాడిని."

అతడు ఈ కొద్దిక్షణాల్లో బాగా కదిలిపోయి నట్లు కనిపించినాడు.

మళ్ళా చెప్పక పోతున్నాడు—

"ఆ అరణ్య ప్రకృతిని, చెంచువాళ్ళనీ ఒకే దృష్టితోనే చూచేవాడిని. ప్రకృతికి వాళ్ళకూ నా దృష్టిలో తేడాలేదు. కానీ నన్ను నేను ప్రత్యేకంగా 'రికర్డైజ్' చేసుకునేవాడిని. ఏ కొద్దిక్షణాల్లో రెప్పు ఆ అశేషం ప్రకృతితో నాకు సిద్ధించలేదు. బహుశా మనలో పెరిగి పాతుకపోయిన నాగరికత ప్రభావం కావచ్చు! కాదంటే కొన్ని సామ్యాలు మాత్రం కనిపించేవి."

కొద్దికేపు ఏదో ఆలోచనలో పడి లేచుకుని అన్నాడు.

"అందాన్ని గూడా ఒక పరిమాణంలోనే చూడాలి. ఆ 'మెజర్' ఆ వ్యక్తి పాండర్య దృష్టి వైపు, దాన్ని సమాకర్షించి అమధివిందగల నిలకడి మీద ఆధారపడుతుంది. నావంటి వాడికి ఒక్కసారి కనువిప్పు గలిగి అత్యావేశంలో స్వకృప్తిసారానికి లోబడినంతమట్టుకు పాండర్యాన్ని ఒకసారిమాస్త్రే 'డిప్టార్డన్' కలుగుతుంది. అది మైల్ డిప్టార్డన్ కావచ్చు. ఏమైనా నా అనుభవం అది." అతడు ఆగి వాడు. ఏదో మామూలు విషయాన్ని చెప్పిట్టుగానే అవిశేషంగా దాన్ని ముగించినాడు.

అత డొక్కసారిగ తన రహస్యాన్ని, అనుభవాన్ని బయటపెట్టే వేళకు మే మిద్దరమూ ఆశ్చర్య పడినవూల నిజమే. ఇంతకూ అత ఏంథి ఇంపల్సివ్ గా ఆ పనిచేయడం మరింత చిత్రంగానే కనిపించినా కారణాన్ని వెదకడ మనవసరమనిపించింది. ఇంతలో శేఖరం ప్రశ్న వేసినాడు.

'అదవులు ఎంతమంది చూడలేదు. అందరికీ మీరు చెప్పిన 'డిప్టార్డన్' కలుగుతూందా?'

'అదికాదు—మీరు స్వీకరించే పాండర్య పరిమాణం మీకు తెలుసు. తెలిసి చూస్తున్నారు. తెలియక నేను చెప్పలిన్నాను. మామూలుగా తెలిసి

చూచేవాళ్ళకు మీరు, మీ భార్యకానీ, ఇంద్రాణీ గానీ ఉదాహరణ కావచ్చు.

"మీకా 'డిప్టార్డన్' వల్ల ఏమయిందంటారు?" నేను ప్రశ్నించినాను. అతడు కొంచెం ఆలోచించి అన్నాడు.

"నిత్యజీవితంలో ఎంత పాండర్య దృష్టి గలవాడి కైనా పాండర్యం అనేది abundant x దొరికే వస్తువుకాదు. పరిమిత పరిమాణంలోనే లభ్యమవుతుంది. అందుచేత అంతే చూడగలిగినవాళ్ళకు లోకంలో సుఖమైన సమన్వయం కుదురుతుంది. ఇతరుల కళ్ళా కుదురదు."

ఇంతలో గాలి బలమైంది. భూరాన్నుంచి వల్లటి మేఘాలు కొట్టుకవస్తున్నవి. ముగ్గురమూ ఇంటికి వడిచినాము.

దారిలో పెండ్లి ప్రస్తావన తెచ్చి ఉమానుపేశ్యరాన్ని శేఖరం అభివందించినాడు. నేనూ కళ్ళాచు లేట్ చేసినాను. అతడు నన్ను దినాహాసీకి రెప్పుక రావాలన్నాడు. ఆరిమిలో ఉత్సాహం ప్రస్ఫుటంగా కనిపించింది. ముమ్మర్ని ఇంటివద్ద వదిలి అతడు ఉదయాన్నే కలుసుకుంటూ వెంటా వెళ్ళినాడు. ఇంద్రాణీ అప్పటికే ఇంటికి వెళ్ళింది.

రాత్రి మేఘాలు పట్టి ఎక్కడనుంచో వచ్చి కుంభవర్షం కురిసింది. తెల్లవాతే వేళకు తుంగభద్ర పారుతూంది. వైసకూడా ఎక్కడో పెద్దవర్షం కురిసి వుండాలి. నా మనస్సు చాలా ఉత్సాహంగా ఉంది. శేఖరాన్ని పిలుచుకొని ఎదిగట్టుకు వెళ్ళినాను. మేము కూర్చున్న స్థలావేపి కనిపించలేదు. ఎంత అందంగా పారుతూందని! ఎంత నిండుగా పారుతూందని!! వాకు చప్పట్లు చదచి గిరువ రిరగాలనిపించింది. అరగంటవాకా అక్కడనుండి కదలబుద్ధి జయ్యలేదు.

తిరిగివస్తూ శేఖరం వాతో ముందుగోతా కామేశ్వరికి ఇంద్రాణీకి మధ్య జరిగిన 'రహస్యం' చెప్పినాడు. 'దంపతిహ సము' పట్టివలెర్వాతి 'సున్యథ హస్తము' పట్టుమది కామేశ్వరి అడిగింది. ఆఅమ్మాయి సిగ్గుపడి అట్లులేదన్నట్లు! ఈ విషయం తర్వాత కామేశ్వరి శేఖరానికి చెప్పిందట.

అతడు నవమ్రా నా ముఖంలోకి చూచినాడు. అతని కా అమ్మాయి జనాని అర్థమైనట్లు కనిపించలేదు.

“నిజమే. అప్పుడేదు. దంపతివాస్తవంలో ఎవమ చేత చూపే శిఖరవాస్తవమే మనస్సుకునికే చెల్లుతుంది. ఆమె పరిగానే చెప్పింది” అన్నాను.

శేఖరంముఖంలో సవ్య సాగడానికి ఒక ఊణం పట్టింది.

“నాకు తెలిసినట్లే వుంటుంది. తెలియదు. లేదా తెలిసినా చెప్పలేను. నాకుమాత్రమే తెలిసిన ట్లుంటుంది. ఉమామహేశ్వరం నిన్న చెప్పినంత నాకు తెలుసు, ఒకనిధంగా. కానీ అతడు చెప్పిందాకా తెలియదు!” అతడు అదోరకంగా సవ్య నాడు.

బహుశా నాకు కావలసిన వ్యక్తి ఎదురై వ్యక్త హారం విషయం తేల్చి చెప్పినాడు. దానితో వెంగు గూరు ప్రయాణం స్థిరపడింది.

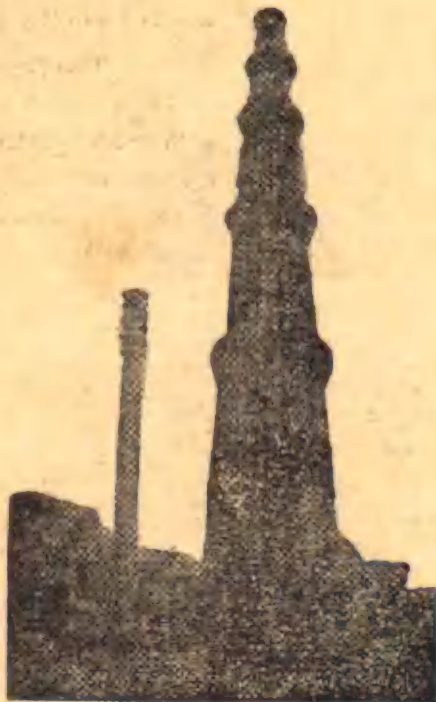
వెంటనే పంతులుగారింటికినిర్భి ఉరికి వెళ్ళు తున్నాననిచెప్పినాను. ఇంద్రదాటి పెండ్లికిరమ్మని తండ్రి

వ్యాధి మరీమరీచెప్పించింది. ఆ అమ్మాయికి తల్లిలేదు. ఆ లోబంతా యిప్పుడు కనిపించిందామె.ముఖంలో. ఉమామహేశ్వరం నావెంట శేఖరమింటికి వచ్చినాడు. కామేశ్వరి అతన్ని అప్యాయంగా పలకరించింది. నేను సవ్యకున్నాను.

బహుశాండుకు శేఖరం, ఉమామహేశ్వరం— ఇద్దరూ వచ్చినారు. నాకాతూరు వదిలిపో బుద్ధి పుట్టలేదు. నిజానికి తుంగభద్రను, వీళ్ళనూ వదిలి బుద్ధి చెయ్యలేదు. మా జీవితాల్లో తుంగభద్ర ఎంతగా అతక్కుపోయిందో! ఉమామహేశ్వరం కండ్లలో తుంగభద్ర వీళ్ళలోని మెలుపు కనిపించింది. నాల్గిద్దరూ చిటుసవ్య సవ్యకున్నారు. బహుశా కదిరింది.

తుంగభద్ర పాడుతూంది.

జనసందోహం బురదలో నే నడుస్తూంది.

“అది నిజము...
మీరు లక్స్ టాయలెట్ సబ్బుతో ఇంక
మనోహరముగా
నుండవచ్చును”
అని
మంగళం
చెప్పుచున్నది

“లక్స్ టాయలెట్ సబ్బుయొక్క చక్కదోషక గుణము
నా వర్ణమునకు అద్భుతమైన మార్పును తెచ్చుచున్నది.
ప్రతిదినము శుద్ధమైన ఈ తెల్లటి టాయలెట్ సబ్బును
వాడుటచేతనే అది మిక్కిలి మృదువైన చర్మమును
నా కిచ్చుచున్నది” అని మంగళం చెప్పుచున్నది.

లక్స్
టాయలెట్ సబ్బు

సినిమా తారలకు
సౌందర్యమునిచ్చు సబ్బు

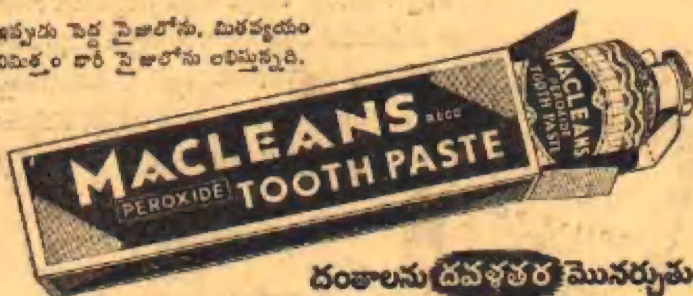
నేడు మీరు మెక్లీన్స్ తో పళ్లు శాముకున్నారా?

“...దంతశాభాసు
చెడగాడే పసుపు
మరకలను మెక్లీన్స్
టూత్ పేస్టు ఒక్కటే
తొలగిస్తుంది. నేను
ఎల్లప్పుడూ మెక్లీన్స్
టూత్ పేస్టునే ఉపయో
గిస్తును.”

ఇను, దానినే ఆమె ఉపయోగించింది, మెక్లీన్స్ పెర్ ఆక్సైడ్ టూత్ పేస్టు మీ దంతాలను మరి శుభ్రంగాను తెల్లగాను చేస్తుంది, వాటిని పుచ్చిపోనివ్వదు; ఇగుళ్లను దృఢపరుస్తుంది; నోటిని పరిమళ తరితమొ నర్చుతుంది-ఇవన్నీ ఏకకాలంలోనే జరుగుతాయి, నిత్యం-రోజుకు రెండు సార్లు మెక్లీన్స్ పెర్ ఆక్సైడ్ టూత్ పేస్టును ఉపయోగించండి.

ఇప్పుడు పెద్ద నైజాలోను, మితవ్యయం విమిత్తం వారి నైజాలోను లభిస్తున్నది.

దంతాలను దవళతర మొనర్చుతుంది

వ్యాపార వివరాలను వ్రాయండి.

జి. ఎర్. మోరినన్, నన్ అండ్ కోవ్స్ (ఇండియా) లిమిటెడ్.

పోస్టు అఫీసు బాక్సు 6527 బొంబాయి 26. పోస్టు అఫీసు బాక్సు 387 కలకత్తా.

పోస్టు అఫీసు బాక్సు 1370 మద్రాసు.

జా మ వా క వి

★

శ్రీ పొట్లపల్లి శీతారామరావు

మన దేశములో శక్తినిబట్టి, ప్రసిద్ధికి వచ్చిన కవులు తక్కువ. ప్రసిద్ధిరావటంకూడా ఒక అదృష్టవశేషం. ఒక్కొక్కసారి శక్తికి ప్రసిద్ధిలోనికి రావడానికి సంబంధమే యుండును. అతనివన్న పదవి గౌరవం—పదిసుందిలో అతడు సందరించే వైఖరి— అదొక పద్ధతిగా నటన చేయడం— మొదలైనవానిమీద ప్రసిద్ధి ఆధారపడి యుంటుంది. ఇక దేశమునుబట్టి కూడా కవికి ప్రసిద్ధి వస్తుంది. పట్టుమని పది తెలుగు శిల్పాలు తెలియనివారిని దేశముయొక్క మాగురూపాలలో మహాకవులుగా పరిగణిస్తారు. పేరు ప్రతిష్ఠలకొరకు తెలుగుదేశపు నడిగడ్డను వదిలి, మూలమూలం వలన పోయే కవులున్నారు. వారికి పేరు ప్రతిష్ఠలు కలగడంగా సందేహం లేదు. కాని ఒక్కటి మాత్రం సత్యము. శక్తి ఉన్న కవిమాత్రమే చిట్టచివరకు నిల్వబ్రొక్కుకొనిగలడు. శక్తిలేకుండా, పైకి నటనకేసినా ప్రతిష్ఠ గలుగుతుంది— చిట్టి శక్తిగలవానికి ప్రతిష్ఠ వస్తుంది. కాని పద్ధతిలో గెంటికి ఘేడమున్నది. మొదటివాని ప్రతిష్ఠ, తర్వాత ప్రజల అభిరుచుల్ని బట్టి యుంటుంది. రెండవవాని ప్రతిష్ఠ కాలముమీద కొంత, — ప్రజలలోని దిష్టానాంశమీద కొంత — ఆధారపడి యుంటుంది. మహావిధిలకు, పరిష్కర్తులకు హాజరైన కవి పరంపరలో శక్తి గల కవులొకరి యిద్దరిమాత్రం ముందురు. మిగిలినవారందరూ మొదటి శ్రేణిలోనివారే.

కవియొక్క శక్తిని తావన్మాత్రముగా సర్వము జేసికొని గలుగు పాశకుడు దొరకడం, కవి అప్ప మొన్ని బట్టి యుంటుంది. దాని కటైనా, ఇటైనా ప్రమాదమే. విమర్శ ఎప్పుడూ ఒక ప్రమాదానికి బద్దమై యుంటుంది. విమర్శల విలువలు కాలానుగుణ్యంగా యుండువలెనని చెప్పేవారు పరోక్షంగా తమ కావ్యములను సుదీర్ఘమని చెప్పేవారే. కావ్యనిర్మాణములలో లక్ష ఘేషములు రావచ్చును. కాని ప్రతిభ ఎప్పుడూ మారదు. ఆ ప్రతిభలేని కవి, ఏకాలములో

వైవా ప్రతిభలేనివాడే. ప్రతిభ కొందరి కవులకు చేత తొడిగినవ్యయైన అదృష్టము చేతవస్తుంది. కొందరికి విలక్షణ పుష్పత్వస్యభాగ్యసములచేత లభిస్తుంది. జామవాకవి ప్రతిభ దేవతొడిగినవ్యయైన అదృష్టం చేత వచ్చింది. ఆయన సహజంగా కవి. పుష్పత్వత్తి లేదుకాని కావలసి సంత ప్రతిభాభాగ్యసములున్నవి. ఈ కవి శక్తినిబట్టి ప్రసిద్ధిలోనికి వచ్చినాడు.

జామవాకవికి సంప్రదాయంపై మొగ్గుక్కువ. అందుకనే అతని రచన సంప్రదాయా న్నాశ్రయించి యుంటుంది. జామవా, కావ్యవస్తువును, ప్రస్తుత వాతావరణములోనుండి పుట్టించవలెనంటాడు. తాను ప్రతిభగలవాడవడం చేత సేవస్తువునైనా రమణీయంగా చెప్పగలడు. కూలివాని జీవితం— పేదలైతు కష్టాలు— అంత్యికులవాని జీవనభారం— రచించడమే అత్యుదయవార్గ మనుకొనుపద్ధతిలో ఈ కవిని మించిన అత్యుదయకవి యుండును. సేను అత్యుదయ కవులనిపించు కొనువారంద రాదృష్ట్యా సేతివీరకాయ పురుషులు. వారిలో పలువురికి వర్ణకమము తెలియదు. వారి అత్యుదయత్వం చేషములో నున్నదేకాని కవిత్వంలో కాదు. పోనీ శిబ్బజ్ఞానం లేకపోయినా ప్రతిభఉన్నదా అంటే అది లేదు. వారు తీవ్రవాదులు. పూర్వకవిత్వ మంతా చెత్తనీ దానిని సంస్కరించవలెనని వారి ఉద్దేశ్యము. ఇట్టి కవులందరిని జామవా కవి యీసడించినాడు.

“మొత్తిముమీద వాంఛకవి
ముఖ్యులు పెట్టిన కట్లుబాట్లలో
నుత్తను మగ్గెమగ్గెములున్నవి,
వానిని కొద్దిగా మరొ
మ్మత్తొనరెంప నొననెడు మాటకు
సేమను సమ్మతించు, నీ
దిత్తలతోక రీతుకు కవిత్వపు
ఫక్కి నవాదరించెదన్.”

చేదలనుగరించి పూర్వము వ్రాసినాడు. అయితే దానిని అంగముగానుంచి వ్రాశారేకాని అంగిగా మంచి వ్రాయలేదు. వారిది రసదృష్టి, వస్తుదృష్టి కాదు. కవియొక్క సామర్థ్యం, రసవివక్షలతో నుంటుందంటారులేప్ప, కాలానికి సరిపడేవస్తువు నేను కోవలెంటో నే ఉన్నదని చెప్పరు. జాభువా పూర్వ కవులను విండించడు. తాను ప్రస్తుత వాతావరణానికి సరిపడే వస్తువు నేరుకొని కవిత్యం వ్రాస్తాడు. కరుణాదిరసములు చర్యజాస్థాయీ శృంగారరసమువలె చర్య జరుగు సామాన్యములు గావు. అయినా ఈకవి ప్రతిభగలవాడెవడంచేత ఆ భావాన్ని పుష్కలంగా పోషిస్తాడు. ఆ భావాన్ని వ్యక్తంచేసేవద్దకు లోకమిలో కొన్ని తెలియకుండా ఉన్నవి. ఈయన పల్కుబడి భూమి కొంచె మభావానికి దగ్గరగా ఉంటుంది. భావమును పూర్వభందములో నిమిడించి యుద్ధిరింప జేయగల శక్తి ఈతని ప్రతిభలో నున్నది. అంతేగాని తా నిమిడించుకొనుట చేతరాక పూర్వ భందములను విండించి తా నొక క్రోధభంద స్పేర్వజయ కొనడు.

ఈ కవి మతముచే క్రైస్తవుడు. కాని యీయన అంతరాంతరాలలో పాతుకొనిపోయిన హిందూ మత దేవతా సమస్కారభావ విరూప ప్రసిద్ధి కొక హేతు వైచిత్రి. భారతదేశములో ప్రతిపూదయించి దాని స్మర్య చేత పులకిస్తుంది. "గర్భిలము"లో ఇలాంటి చాయలు లక్ష ఉన్నాయి. "తెనెనైక నుడిగోపురములను సందర్శించుచుకో హమ్మ" "మహాలే గద నాల భిల్యలు" "నీవు సమ ప్రదేవతాసన్నిధి నారగింతువు ప్రసాదములు" — ఇలాంటి భావాలు పతితలో పరి నిష్ఠితిమైయున్న సంస్కారాన్ని రెచ్చగొడవది. ఈకవి "గోవు" అన్న భండములో వ్రాసిన భావ మంతయూ హైందవత్యమున కతి సన్నిహితముగా నున్నది. చిట్టచివరకు చమత్కారముకొరకు పర్మిన పల్కులోనైనా హిందూ మత దేవతాగౌరవము గోచ రిస్తూనే యుంటుంది. "శ్రీగలవాని యజ్ఞలో పెదవి గదిల్పజాల రరవింద భేద ప్రముఖామృతాంధములో" ఇక్కడ చమత్కారముకొరకు శ్లేష. శ్రీగలవాడంటే విష్ణువని, నవకువని, అర్థాలు మురిస్తాయి. విష్ణువన్న అర్థాన్ని తీసికొంటే బ్రహ్మ మొదలైనదేవత లాయనకు లాంగి యంటారని తెలుసుంది. నవకువనే ఆర్థము తీసికొంటే "దబ్బుంటే బ్రహ్మదేవుడైనా లాంగుతా డు" లోకములోని వాడుక మురిస్తుంది. అయితే యిందులో ఏమిటి గొప్పతనం? శ్లేషచేరాడు కాబట్టి

గొప్పవాడనను. ఈయనచేసిన శ్లేష లోకములోని వాడుక వాక్రయము చేసికొనిఉండి కాబట్టి గొప్ప దంటాను. అది పెద్దపెద్ద కవులలో, క్యావితల్లంగా కనుటించే వద్దతి. ఎక్కడైనా హిందూమతాన్ని నిందిస్తే, అది సంఘములో అంత్యమలజాలకు జరిగిన అన్యాయాన్ని వ్యక్తముజేసే దృష్ట్యా నిందిస్తాడు. "కర్మవిధాంతమున నోరు కట్టిచేసి, స్వార్థలోలుడు నాథుక్తి నమధవిండు" "మానిభగవాణీ పూజారి లేవిజేళ, విన్నవింపుము నాను జీవిత చరిత్ర" — ఇవన్నీ కవి మతశ్లేషముచే చెప్పించి కావు. మతం చేరుతో కొందరు దుష్టులుచేసే అన్యాయాన్ని మూచించడమే కవి ఉద్దేశ్యము. సాహిత్యములో ఉండే భావం ఎప్పుడూ ఆదేశములో ఉండే అధ్యాత్మిక తత్వంవిూద అభివ్యాప్తమై యుంటుంది. రాజకీయ, ఆర్థిక కాస్త్రాలవిూద, సాహిత్య భావన అంతగా చొచ్చుకుపోదు. భావము, రాజకీయ, ఆర్థికకాస్త్రాల లోనికి వెళ్ళిన కొద్దిగా దానివిూదనున్న సాహిత్య ముద్ర పదిలిపోతూ ఉంటుంది. ఆధ్యాత్మిక తత్వం విూదుగా భావము వెళ్ళిం కొద్దిగా, సాహిత్యముద్ర లిగిసికొని భావానికి ప్రాధత్యం వస్తుంది. ఈకవి రహస్యం కొంతవరకు తెలియును.

కవి భావనాశక్తియొక్క ప్రసారం, ఆ కవి పుష్కల్యతీవిూద ఆధారపడి యుంటుంది. జాభువా కవి పుష్కల్యున్నాడు కాదు. భావనాశక్తి యంతరిసేపటికీ ఈ కవిలో ప్రతిభ వాక్రయించుకొని రిరుగవలసినదే. అందుచేత ఈ కవి భావనాశక్తి కొన్ని అవధులలోనే యుంటుంది. ఈ కవి కవిత్యం రసం, విూదకు మొగ్గుడు. వర్ణనవిూద వి స్రవించబడి ఉంటుంది. భావనాశక్తి రస భ్యరి వాక్రయించుకొని ఏకవిలో వరవల్లి క్రొక్కు తుందో ఆ కవికి పుష్కల్యతీ లేకపోయినా ఉత్తిమకవి అవుతాడు. అదంతా ప్రసిద్ధమైన రసమార్గం. ఈ కవిది రసమార్గంకాదు. వర్ణనమార్గం. అందుచేత నీయన భావనాశక్తి లోకాన్నీ — వస్తువుయొక్క పరిసర ప్రాంతాలనూ — అవరించుకొని ఉంటుంది. అందు చేత ఆకాశించినదన్న విశేషభావాన్ని, తనకు సన్నిధిలై చేయాలని దూడకు తనకు విస్పష్టంగా మురించిన లోకములోని సామాన్య భావాన్నే తీసి కొని, తనకు తెలిసిన చమత్కారముతో చెబుతాడు. అట్లా చెప్పటానికి కావలసినంత కవితాశక్తి యుందాలి. ఈకవిలో అదే పుష్కలంగా నుంది. ఈయన కవిత్యంలోని రమణీయత్యం ఎక్కువ భాగం ప్రతిభాధీనమైనదే. ఇవ్వకు దేశములో తెగచేరు

ప్రాసిన కవు లిట్టి సామాన్యభావమునే విస్మయముగా చెప్పలేదు. ఈ కవివలె వారు నిష్కర్షగా నూహించునూ లేదు. వా రెవో చెప్పవలయుకొందురు. చివరికి ఏవో భావము వస్తుంది. అందుకని ఆధునిక కవులలో నింత విస్మయముగా భావమును వ్యక్తీకరించే సామర్థ్యమున్న కవులు కనపించకున్నారు. జాఘవా కవి భావనాపాటవము గలవాడు. పరిమితమైన వస్తుజ్ఞానముతో పరమాహదజనకతా విశిష్టమైన కవిత్యం చెప్పగల కవు లాధునికులలో నీయవకంటె వేరొకరు లేరు.

ఈ కవి కవిత్యంలో ఎక్కువ భాగం, పూర్వ చరిత్ర స్ఫోరకంగా ఉంటుంది. ఈయనకు ప్రతిష్ఠ రావటాని కిది యొక కారణం. శిథిలప్రైవేయిన ఆంగ్ల జాతీయ జీవితాన్ని స్ఫూర్తిపథానికి తెచ్చాడు. జాతి యొక్క భవిష్యత్తు తరతరాలుగావచ్చే సంప్రదాయమువూడ ఉంటుంది. అభ్యుదయ మెప్పుడూ సంప్రదాయాన్ని ఆశ్రయించేఉంటుంది. ఏమాత్రైవా దాని అధికారంక్రింద చలామణి కావలసినదే. సంప్రదాయ విరహితంగా వచ్చిన మార్పును భావదాస్యం అంటారు. ఈ కవి చరిత్రనివశించి ఏ పల్కా పర్మినా మన శిల్పం-మన కవిత్యం-మన సంస్కృతి-మన పాటడం — అనేవానివూడ గొప్ప విశ్వాసం ఏర్పరచటానికితేనే ప్రయత్నమై యుంటుంది. ఆ ప్రయత్నం పాఠకులలో గొప్ప సానుభూతిని సంపాదించుకుంది. దీన్నిబట్టే, ఈకవి గొప్పకవియని తేను చెప్పవ. ఈ కవికి ప్రతిష్ఠ రావటానికి గల కారణాలలో నిదియొకటిని చెబుతాను. ఖండ కావ్యాలలో ప్రాసిన ప్రతి పల్కా ఏవో ఒక పూర్వాంశజాతి పాగుడగాధను వెలిబుచ్చుతునే యుంటుంది “గర్విలము”లో గల వర్ణనయంతా ఆ ప్రయోజనముకొరకు చేయబడినదే. “కృష్ణరాయలవారి యెడతాటు చీకటు మువరి దిక్కులలోన మనలువేళి” “అల బుస్సీదొర కొల్లగొట్టిన ఆనవ్యంలైన మావెల్గుపీఠుల విభాగతి పరాక్రమ జ్వలన, మాట్కూర్ జన్ముచ్చున్నట్టి, బొప్పిలి కోట” ఇత్యయమైన గర్విపరకకునూడా కవి హృదయం తపాతపలాడుతుంది. అందుకని కవి తనకు తెలిసినంత వఱకు సంప్రదాయాన్ని, చరిత్రనూ వదలిపెట్టడు. జాతి వాగిరికత చరిత్రలో నుంటుంది. చరిత్ర మానవ జీవితాన్ని సంస్కరిస్తుంది ఆ సంస్కారమే అభ్యుదయనూనికి దారి తీస్తుంది. అనే సత్యాన్ని కవి తెలిసికొన్నాడు. మార్పు అభివృద్ధిసూచకమే. కాని ప్రతి మార్పుకాదు. చరిత్ర — సంస్కారం — సంప్రదాయం—నీవిమిదుగా వచ్చినమార్పు యభివృద్ధికర

మైనది. కుభసూచకమైనది. కాంతనీయమైనది. వాని వాక్రయించకుండా జరిగిన మార్పు జాతిని సర్వనాశే నము తేస్తుంది. ఈ కవి ఎన్ని కష్టాలువచ్చినా పెడదారిని త్రొక్కలేదు. లోకంలో “మార్పు” అను పేరుతో కొండలుచేసే భాషా వ్యభిచారానికి ప్రతి మాటగా నిర్మిత కవులలో నీకవి యొకడు.

ఈ కవికి పేరు రావడానికి ప్రధాన కారణ వినియనలోని యుక్తివైచిత్ర్యము. ఈయన కవిత్య మంతా భంగ్యంతరముచేత చెప్పటములోనే ఉంది. ఏకారణముచేత శ్రీనాథుడు గొప్ప కవిగా ప్రతిష్ఠ పొందాడో, ఆ కారణముచేతనే జాఘవా నూడా గొప్పకవి. కవితాశక్తి ఎప్పుడూ ఉక్తివైచిత్ర్యం మీదనే సాగుతుంది. పూర్వ కవులలో శ్రీనాథుడీ కవితాశక్తి ప్రధానముగా గల్గినకవి. శ్రీనాథుని చాటువులు ప్రతిష్ఠలోనికి రావడమునకు కారణం అవి అందటికి సులభంగా అర్థమవమమేనని ఎవరో అన్నారు. అంతకంటె పారపాటు ఉండదు. అంత కంటె సులభమైన రచనలూ ఉన్నవి. అవి ప్రసిద్ధి లోనికి రానూ లేదు. శ్రీనాథుని చాటువులలో ఉండే భావమంతా భంగ్యంతరణా చెప్పబడిందే. అదే అంత ప్రతిష్ఠను తెచ్చిపెట్టింది. ఏ చాటువైనా చూచింది భంగ్యంతరముచేతనే చెప్పబడి ఉంటుంది.

“నొలకరి మించుదీవ గతి
వోవ నుకొణమువూడనున్న య
య్యలిమిలనేనీతో రిమలపాకుల
తేరము బాడబోయి నే
వలచుటకేమి కంకణనివంటి
మహాత్ముడు లింగయాపియై
కులికెడి దానిగర్వి చను
గుబ్బలసంకున నాట్యమాడగన్”

ఆస్త్రీ లింగకాయమెడలో కట్టుకొన్న చని చెప్పటానికి భంగ్యంతరణా చెప్పవలసింది. “పరమేశా గంగ విడుము పార్వతి చాలున్-ఇలా యుక్తివైచిత్ర్యంలో చెప్పడంచేతనే శ్రీనాథుని కంత ప్రతిష్ఠ వచ్చింది. జాఘవా చరిత్రగా ఆ శ్రీనాథునివంటి కవి. కవితా శక్తిలో నిద్రలేకి సామ్యం ఉంది. ఈ కవి శ్రీనాథుని వలె వ్యభిచిస్తుడు కాదు. అంతే భేదము. ఏకవి యుక్తివైచిత్ర్యాన్ని ఆశ్రయించి, భావాన్ని చెబుతాడో, ఆ కవి కవిత్యంలో చమత్కారానికే ఎక్కువ వీలుంటుంది. చాటువులూ—ఖండికావ్యాలు ప్రాసే కవులకు ముఖ్యంగా ఈమార్గం తెలిసి యుండాలి. తెలుగు పూర్వకవులలో నీ శ్రేణిలోనివారే ఎక్కువ. జాఘవాలో నీవిద్య సహజంగా నుంది. ఏ చిన్ని

భావాన్నేనా న్యూరికి తీసుకురావడంలో, నీకవి ఉపయోగించే శిల్ప మిదక్కలే. ఇంతకుమించి ఏశిల్పం ఈకవి ఉపయోగించడు.

ఉక్తైచిత్ర్యం కవి ప్రతిభనుబట్టి లక్షణిగా లుగా మంటుంది. అలంకారాలనుండి — సామెతల నుండి—మాట విజుపులనుండి—ఇంకా ఎన్ని మార్గా లుగానైనా భాసిస్తుంది. దాని స్వరూపం, ఇలా ఉంటుందని చెప్పలేము.

“నీకు చత్వారంచేర్చుడి దారి దప్పెవవుగాదా భావజేతెంచినన” గర్విలానికి పగలు కన్నులు కవపవవు, అనే విషయాన్ని భంగ్యంతరముచేత చెప్పడమిది.

“ప్రాక్రవంతైన ధర్మచేతకుహన నులికిపడు జబ్బు గలదు వీడున్నచోటు”

అంత్యకులజని హీనంగా చూస్తున్నారన్న భావమే యిలా త్రిప్పి చెప్పబడింది. ఈ కవియొక్క ఏ పద్య భావాన్ని చూచినా, ఏదో చమత్కారం యుక్తి చైచిత్ర్యంమీదుగా తిరిగి కనుపిస్తూనే యుంటుంది.

“పక్షిమందరి నీ చిన్ని పక్షినింప నిన్ని నీరంబు ఫలహారమున్న జాలు నెన్ని జోకాలు తిరిగిన నేమినికు నీవు నావలె బుట్టు బానిసవుకావు”

చిన్నికుక్షి — ఫలహారం — మొదలైన శబ్దాలు చమత్కారంగా ఉండి పద్యానికి అందం వచ్చింది.

“ఏనికవంటి సామవు

గజేమిని మన్నని బొజ్జమీద కా లూసగలేదు కుమ్మడి”

అక్కడ శిల్పం, వర్ణనాతీతమని చెప్పటం కవి ఉద్దేశ్యము. చెప్పటంలో చమత్కార మున్నది. భావములో గడనిరితన ముంది. అంతే. దాన్ని మించి ఏమీలేదు. ఇంకా ఈ కవి ఖండకావ్యాలలో, “గజ గాడు” “సాలీడు” “శృతావం” మొదలైన ఖండా లన్నీ యుక్తిచైచిత్ర్యానికి పట్టుగొమ్మలు. అవన్నీ ఉదాహరణలే వ్యాసం పెరుగుతుంది. మూలంగా జాభువా కవిత్వం, ఇది — ఇది అని చూపించడమే నా ఉద్దేశ్యము. అన్నీ ఉదాహరణలు చూపించడం గూడా అంత న్యాయం కాదు.

“ముక్కు మొగమున్న చీకటి ముద్దవోలె విహరణము నేనుసాగ గర్విలమొకండు”

ఇక్కడ ఉత్పేక్ష వాక్రయించుకొని ఉంది చమత్కారం. ప్రతిభ యింటివోలే బయట పడు తుంది. అంత స్వతంత్రముగ మత్పేక్షించుటకు కావలసినంత ప్రతిభ కావాలి.

“నార్థకృముక్ వాపై పెంతెడ చల్లనైనది నిశ్చప్త్రీకి”

తెల్లవారుతుంది అనే భావాన్ని ఇట్లు చెప్పడం సాగసుగా మంది.

“నాడు చేసికొన్న సాపకారణమేము యంతివరకు వాని కెఱుకలేదు”

ఇక్కడ నాక్కొన్ని మలచి చెప్పడములో ఉంది చమత్కారం.

“వానితలమీద పులిమిన పంకిలమును కడిగి కరుణింప లేదయ్య గగనగంగ”

ఇదిగూడా భంగ్యంతరిత చెప్పడమే. ఇలా లక్ష చూపించవచ్చు. ఎంత లోకక భావానికైనా ఎక్కడో ఒకచోట పడుపు చెకుతూనే ఉంటాడు.

“త్రొక్కుకుబండిపై, నవక
క్రొత్తగ చేర్చిన యోకీలా యొకం
దెక్కవెనుండియో, అచటికేనుచు
నంకెకురాని భార్యతో
జక్కులనందు భర్తవలె
చేతులపట్టు దొలంగి వేల్చిడికొ
ముక్కున నెత్తురొల్ల
పడిపోయె నుభిల్లన పేదరాలితై”

ఈ పద్యములో సాగసంతా ఉపమాంకారాన్ని చుట్టుకొనియుంది. ఆ ఉపమానం, అనేక స్ఫూర్తులు పోతుంది. కవిప్రతిభ మూడువంతులు ఉపమ, ఉత్పేక్షలను, కొంత అతిశయోక్తిని ఆవరించియుంటుంది. మిగిలిన అలంకారాలకు ఇంత నిండుతనం ఉండదు. ఉపమానాన్ని లోకములోనుంచి తీసికొనడం ఒక పద్ధతి. ఈ కవిలో నా పద్ధతి కనిపిస్తుంది. ఆ ఉప మానం తెలుగుతనాన్నిగూడా వ్యక్తం చేస్తుంది.

“మగడు కొట్టిన రోదించి మానుకొన్న పెద్ద గయ్యాళివలె వాన వెలిపియో.”

పై పద్యములో సామాన్య జీవితములో ఉండే సంఘటన ఉపమాగా గ్రహించబడింది. ఆ పోలిక కవిలోని మాధుర్యానికి పరిపూర్ణంగాగూడా ఉంది. ఈ కవికి కొన్ని అలంకారాలమీద మాత్రమే యెరువడి యున్నట్లు కనుపించదు. అలంకారాలను ఆప్ర

యత్నంగా వాడతాడు. అలంకారాలను శిల్పనిద్యగా వాడును. కవికి ప్రతిభ ఉంది. దాని సహాయముతో, బోచినట్లు, వాడతాడు. అందుచేత అలంకారాల శిల్పాన్ని గురించి, ఈ కవిపై వ్రాయట మనవసరం.

కొందరి కవుల కవిత్వం ఆలోచించిన కొద్దిగా అతిశయంగా ఉంటుంది. కొందరి కవిత్వం ఆలోచించకండా ఉండిన కొద్దిగా రమ్యంగా ఉంటుంది. బాధువా కవిత్వం ఎంత తేలికగా ఉందని ఇప్పివా ఆలోచించకుండా చూత్రం మూర్తిరాదు. ఉక్తి వైచిత్రి ప్రధానంగా కలిగిన కవిత్వం ఎప్పుడూ ఇవ తలి వాడి ఆలోచన మీదే ఆధారపడిఉంటుంది. ఏ కవిత్వమైనా ఆలోచనమీదే ఉన్నప్పటికీ, ఈ ఆలోచనకు నొకవిధమైన చురుకుదనం కూడా అవసరం. అసలు కవిత్వం తేలికగాఉండాని అనే వాదానికి అర్థములేదు. కవిత్వముయొక్క ప్రయోజనం విషయాన్ని బోధించడంగాదు. మనస్సునకు ఆర్థిక సుఖానందం కలగజేయడం. దానికని కవి అనేక మార్గాలవలంబిస్తాడు. ఒకప్పుడు తేలికగానే వ్రాయాలి. ఒకప్పుడు సమాసాలు సంస్కృతం చేయాలి. ఒకప్పుడు క్లిష్టబంధంగానే వ్రాయాలి. ఇదంతా కవితా శిల్పం. గొప్ప కవి ఎప్పుడూ వీటి నొక ప్రయోజనంకొరకు కూరుస్తాడు. విషయబోధకతకు చేసే గద్దెరచన, ఎప్పుడూ తేలికగానే యుండాని. కవిత్వం ప్రజలందరికీ అర్థముగావాలనే వాళ్ళకి రహస్యం తెలియదు. కాళిదాసు కామండిలాన్ని కష్టంగా ఉందని మనం తేలికగా వ్రాస్తే, ఆ నాటకం గొప్పతనం పోతుంది. అంతేకాదు, ఆ నాటకాన్నే పదాలను స్థానభ్రష్టము నొందించి భావము వచ్చేటట్లు వ్రాసినా, అమూర్తి రాదు. ఈ రహస్యం కనీసం కవులని నిలువబడే వారి కన్నా అర్థముగావాలి. బాధువా కవి కవిత్వంలో అర్థవ్యక్తి గుణమెక్కువ. ఏ పద్యం చదివినా దాని ముద్రి కనుపిస్తాఉంటుంది. ఈయన కవిత్వంలో ఒక అర్థమంటూ ఉంటుంది. దానికి తగినంత వ్యక్తికరణ ఉంది. కాబట్టి ఆలోచించిన కొద్దిగా నిర్గుణరక పోయినప్పటికీ, నిలువకుండా చూత్రంపోదు.

కొందఱు కవులు మెత్తనిపదాలు వ్రాస్తారు— అదొకవిధంగా వాచాపకగా వాక్యం పొదునుతారు. అర్థాన్ని ఆలోచించకుండాను. ఈ చారికవులు నూటికి తొంభైమంది మనదేశములో నున్నారు. ఆ మిగిలిన పదిమందిలో బాధువా ఒకడు. పై వారందఱు ఆ లోపాన్ని, వారి కవిత్వానికి గుణంగా చెబుతారు. దాన్ని విమర్శిస్తే ఆ విమర్శ నూతనంగా లేదంటారు. విమర్శ నూతనంగా ఉండటమంటే శిల్పార్థవిచారణ

చేయకుండా, కృతకంగా “సీమ” అని తలచిపోయి. శిల్పార్థాల పొందికే లేనప్పుడు, — భావవ్యక్తికరణ సామర్థ్యమేలేనప్పుడు, — అది కవిత్వం ఏమిటి? వాళ్ళవల్ల భావ, కవిత్వం, మలిపాతాకున్నాయి. కనీసం శిల్పార్థముల సాన్నిహిత్యం తెలియని కవి ఏ భావలోనూ, ఏ దేశములోనూ, ఏ యుగంలోనూ, కవిగాడు. ఇట్టి రచనలు క్లాసికంపనులు మన భాష దురదృష్టం. ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంఘిక వాతావరణాల పరిణామాలలో, పరిణిబోయి, కవితారసికత చచ్చిపోయిన ప్రజల మన ప్రత్యక్షి, తమ స్వార్థానికి వీలుగా త్రిప్పికొని కృత్రిమంగా తీచిస్తున్నారీ కవులు. వీరందఱు కవులుగాదని నిరూపించటానికి బాధువా కవిత్వమే యుదాహరణం. నేనీ వ్యాసములో సాహిత్యంలో బాధువా స్థానాన్ని నిరూపించడంలేదు. ప్రస్తుతం కవులని నిలువబడే వారిలో బాధువా స్థానాన్ని నిరూపిస్తున్నాను. కవిత్వానికి జవసామాన్యానికి అందుకంటూ నుండడమే—వారి కర్తవ్య గావడమే—ప్రయోజన మనను. ప్రాథంగా నుండడం ప్రయోజనం కాదు అనను. కవిత్వం ఉంటే రెండూ కవిత్వాలే లేకపోతే రెండూ కావు. కాని ఎందులోనైనా అర్థం చూత్రం ఉండా లంటాను.

సాధారణంగా ఒక కవికి కల్పాన్ని ఏరుకోవడము దగ్గరనుండీ ఉంటుంది. కొన్ని కల్పాలువాడిలేనే భావానికి కొన్ని వాతావరణా లేర్పడితాయి. కల్పానికి అర్థమే గాకుండా, వాతావరణాన్ని సృష్టించుకొనే చాయలనేకములుంటవి. సమర్థుడైన కవి వానిని తెలిసికొనును. అప్పుడు భావాన్ని వానిమీదుగా పోతిపోస్తాడు. వాతావరణం సృష్టించుకోవడంలో కవి చూసే, అనేక మార్గాలలో నిదియొకటి. బాధువా కవి క్యాచిత్కంగా నీ మార్గాన్ని అవలంబిస్తాడు.

“క్రమ మెప్పున్ గులతాను
మెదిల నగారా మ్రోసె, నావూత నా
దములన్ నిండె ముగిదు,
లప్త నుల ప్పంధావార మందాట గు
జ్జము కెంజాలు విడిల్చి పోవలిడె.”

ఇది ఉదయకాలవర్ణన. నగారా మ్రోసె—ఆవూత—ముగిదు—అప్త నుల ప్పంధావారము—అటగుజ్జము—కెంజాలు—పోవ—ఈ మొదలైన కల్పాలన్నీ మహమ్మదీయ వాతావరణాన్ని, ఉదయకాలంలో నుండి కళ్ళకు కట్టిస్తున్నాయి. పై పదాలు లేకుండా ఆ భావాన్ని వెలువేరు పదాలలో సాధిస్తే అంతరక్ష

కట్టడు పెద్దనగారి “పారశివలంబు పట్టమయము...
.....తెనుకుల కోరిల తిరకసము” — అన్న
పద్యముగూడా దీనివంటికే.

ఉపమ, ఉత్పేక్ష, అతిశయోక్త్యాదులు కవి
యొక్క భావనాపాటవమును వ్యక్తం చేస్తవి. స్వభా
వోక్తి కవి పరిశీలనాజ్ఞానమును వెల్లడిచేస్తుంది. ఈ కవికి
భావనాశక్తితోపాటు పరిశీలనా శక్తిగూడా నున్నది.
పదిహేట రెండుకు! గొప్ప కవికి కావలసిన సర్వలక్ష
ణములున్నవి. కాని వ్యక్తిత్వ లక్షణము.

జెనులు బీటలువాట వసపటి పోరాడు
కొదను సింగములకు చెదిరిపడుచు
త్రాటితోపుల కల్లంతాపు భలుకముల
గుట గుట ద్వమలకు కుదులుకొనుచు
ఊహించరాని యేవో ముక్కిడి మృగాల
చెట్టికూతలకు తిట్టిబ్బు పడుచు
కొఱచిదయ్యముల టక్కరి దివియలు చూచి
యూరు పెగ్గతెనంచు మారడిలంచు
కొసరి నివ్వరిధాన్యములో కొటికి వసులు
నెలుక మునిపంటి సవ్వడి కులికిపడుచు
త్రోవ గమియించు వాటి పాంథులవడేము
అదిరి చెదిరించె నొక యెండుటాకు గూడ.

అడవిని ఎంతో పరిశీలించినవాడైతే తప్ప అట్లా అన
లేడు. “చణుకు చణుకువ తోడికి నిస్సవమునీయ”గా
నొక స్త్రీ నీరు తెచ్చుచున్నదట. ఇలాంటి భావా
లను సువాయాసంగా కవి వాడటం, కవి పరిశీలనా
శక్తిని తెలియజేస్తుంది.

ఈ కవి కొన్ని శబ్దాలు వాడతాడు. చలామణి,
—అవోకీ—పూటాపడ్డిది—మొదలైనవి. ఈ శబ్దాలు
కవిలోని భావానికి విమాత్రం పరిపోషకంగా
నుండివు. ఆ శబ్దాలలోని రూఢ్యర్థములు తావన్యా
త్రముగానే భాసించి తావన్యాత్రముగా విని వృత్తము
తొరచి. అందుచే ఆ శబ్దము లంత ప్రయోజనకరములు
కావు. జనసామాన్యముతో బాధువా విశిష్టత వానిలో
నున్న దనుకొందురు. ఆ పదాలు బాధువాకు సామాన్య
జనులలో కేరుగూడా తెప్పించి పెట్టివది. ఆ పదా
లను తన భావానికి ఉపపొషకంగా వాడుకొనే శక్తి
బాధువాకు లేదు.

ఈ కవిలో శబ్దదోషము లుంటివి తప్ప, వాక్య
దోషము లుండవు. శబ్దదోషముకంటే వాక్యదోషం
పెద్దది. శబ్దదోషం కవికి వ్యక్తిత్వ లక్షణమువలన
కలుగుతుంది. వాక్యదోషం ప్రతిభ లేకపోలేనే

వస్తుంది. వాక్యదోషాలను అధునిక కవిత్వానికి
గుణంగా చెప్పడం ప్రతిభ లేకపోటాన్ని ఒకనుణంగా
భావించడమవుతుంది. దోషం అంటే భావాన్ని
వ్యక్తం చేయలేక పోవటమన్నమాట. బాధువాలో
ఆ లోపమేమీలేదు. ఈవాడు పెద్ద, పెద్ద పన్యాసాలు
చేయించుకొనేవారిలో, మహాపురుషులనునేవారిలో,
యూనివర్సిటీ ప్రొఫెసరులని పిలువబడేవారిలో,
పీఠాధిపతులైన వారిలో నీ దోషములు కన్పటింప
లుగా నున్నవి.

బాధువా పద్యాలయెత్తుగడలు — సీసపద్యపు
నడకలలో తీరి—అంతా శ్రీవాధుని ముద్ర కను
విస్తుంది. ఏ పద్యాన్ని ముట్టుకొన్నా అర్థవ్యక్తి కలుగు
తూంది. వానికితోడు కవి పల్కులో కావలసినంత
మాధుర్యముంది. ఏ పద్యమైనా హాయిలుబోతుంది.
రచన సర్వతూ గుణప్రధానంగా కనువిస్తుంది. కవికి
సరస్వతీ చెవిప్రసాదం కావలసినంత ఉంది.

“ఆకాశ రామ నీళ్ళాకు చక్కదనాల
బుకుత చుక్కలకెల్ల పురుగుబోసి”

“మరుదుకోయిల కంకిమున నివాసమునేయె
కొసరింపు కూరిల గుట్టురెడిసి”

ఇట్లా పద్యరచన చేయమంటే ఎంతవలెనైనా చేస
పోతాడు. “ఖండకావ్యాలు” “గర్భలము” “స్వప్న
కథ” “నిరదాసి”—ఈ కవికి గొప్ప కేరు సంపాదించి
పెట్టివది. ముఖ్యంగా కేర్మొనదగిన గ్రంథములు
గూడా అవేయని చెప్పవచ్చును. ఖండకావ్యాలలో
బాధువా రచన పారమ్యం పొందింది.

“చిక్క చీకటి కుంకుమ చెల్లినీవ
నిదురబట్టినదా తల్లి నేకు నీకు”

“సమాధి పెట్టిరాన్
పూని భోజన దార్పితమి
పున్నెము మూట వహించురీల నీ
మానవ మోర్చివాజవని
మాకు నోకించుక భారమైన అం
భోనిధు లెన్ని పెల్లెగసి
మ్రోసినవో, ముముగన్న కన్పవన్”

ఈ భావాలు మాధుర్యాన్ని పుష్కలైతాయి. ఇవి “కన్న
తల్లి” అనే ఖండములోవది. ఇక్కడ రసచ్ఛాయ
ఉన్నదిగదా అంటే, ఆమాత్రం ధాయ ఏ వాక్య
లోమునైనా ఉంటుంది. కాని దీనిలో భంగ్యంత
లేనా చెప్పడంలోనే ప్రావీణ్యముంది.

ధనానికి ఆశపడి రచించే రచనలు—ప్రతిష్ఠ కొరకు పాఠ్యం బుర్రలు తగిలించుకోవడములు— ఈ కవికి సులేరానూ ఇవ్వవలెను. కవి తన స్వయం శక్తిచేత నిలువాలంటాడు. ఈ వాటి కవులు చేశములో ఎప్పుడు ఏది ప్రాబల్యంలో ఉంటే దాని వాక్రయించి చేసుకొన్నట్లుంటారు. జామివా దీరంద తీసి తీవంగా నిరసించినాడు.

“ఏ కవి పిచ్చిగా నడుచు
పృథ్వికి లోబడి కీర్తికోసము
లేకము సంహరించుకొని
చేకము పోయిన శ్రోవహాపుకో
ఆ కవి చేగుమాతి మగవం
బుజగర్భిని రాణిగారికిన్
సాకుకు దిష్ట దాస్యం
సామికి చేరనిక ప్రదాతకున్”

ఇట్లా వెల్లడించిన కవి అభిప్రాయాలు కొన్ని సక్రమంగానే యున్నవి. కాని ఈ కవి విషయము తెలియక వెల్లడించిన అభిప్రాయము లెక్కుడుగా నున్నవి. ఈ కవికి కవితాత్రిత్వము తెలియదు. కవిత్వం వ్రాయడం చేయు. దాని పద్ధతి తెలియడం చేయు, ఆ అభిప్రాయాలు వెల్లడి అయినపుడల్లా, కవిశక్తి కొంచెము వెలిగివస్తుంది. ఆ అభిప్రాయాలు లోకములో ఆలోచనా శక్తిలేని కొందఱు నిర్మించినవి. అది ఈ వాడు సరసతాలలో వ్యాసించిపోయి, సత్యాన్ని తెలిసికొనీయవు. ఈ అభిప్రాయవల్ల మన కవిత్వానికి తీరని అవచారం జరిగింది. ఈ కవి వెల్లడించిన విక అభిప్రాయాన్ని చూచిస్తున్నాను.

“అందుది లేకయున్న, కృతి
కందములేదని పమ్మి, ఎన్నడో
పాడి రమ్యత ప్రణయ
బంధురగీతము, లర్థశృంగార
న్నాడ కవుల్”

ఈ వాడు ప్రతి ఉపన్యాస వేదికమీద ఈ భావం చూపుమోసిపోతుంది. శృంగారమే ప్రధానముగా నుండవలెనని చెప్పినది ఆలంకారికులు. ఆలంకారికులు రాజులకొలుపులోని వారుకాదు. వారే సిద్ధాంతము నైనా నిష్కృపలుగా వెలిబుక్తురు. శృంగారములో నుండే ఉదాత్తతవారి నట్లా అనుపించింది. అంతే కాని ఆవాటి పరిస్థితులుకావు. రాజుల కొలువులూ కావు. ఆలంకారికు లెప్పుడూ తాము రసములో నుండే ప్రపంచాన్ని చూస్తారు. కవి ఎప్పుడూ రసములో

నుండే ప్రపంచాన్ని చూడాలని వారి ఆశయం. ఈ వాటి కవులు రాజకీయాలలో నుంచి కవిత్వాన్ని చూస్తున్నారు. దానితో రసమార్గం చెప్పబడినట్లున్నది. వారికి శబ్దాలూ అవసరంలేదు. అర్థాలూ అవసరంలేదు. తమ పాఠ్యే అనుభూతమైన వస్తువులే చాలా. వారికి పది తెలుగుపదాలు, నాలుగు ఇంగ్లీషుపదాలు, నెండు వ్చర హిందీ పదాలువచ్చి ఉంటవి. వారి జ్ఞానం ఆ అవధిలో ఉంటుంది. కాబట్టి, ప్రపంచమంతా ఆ అవధిలోనే ఉండాలంటారు. అయితే ఇక నవకంకా నవోత్తరం. జామివా కవి అభిప్రాయాలలో వీరి పద్ధతి కొంచెముపడింది. అందుచే అభిప్రాయాలను వెల్లడించినపుడల్లా, తేలిపోతాడు. జామివా పండిత లోకంలో కొంత చెప్పబడదాని కీర్తి కాగణం. శృంగారరసమే ప్రధానముగా నుండటానికి కాగణం, దాని స్థాయిభావమైన రతి సర్వజంతు సామాన్యమైనది. శృంగారరసము పరమాక్షోభ హేతునైనరసము. మిగిలిన రసము లట్టివికావు. శృంగారరసములో అనుభావ, సంచారి భావముల సామగ్రి మిగిలిన వాని కంటే ఎక్కువ. ఏ భావాన్నైనా తనలో నిమిడించుకొనే శక్తి దానికిఉంది. అది ఎంతైనా పరిశుష్ట పొందదగిన రసం. రాద్ర, కరుణ, దీర్ఘతాస్వలకా సామర్థ్యములులేవు. ఈ సత్యాన్ని గ్రహించనంతవరకు మన కవిత్వానికి మోక్షంలేదు. శృంగారం కావ్యములో రసద్బుష్టాని జీవించువలెనది. అంతే కాని రాజుల మెప్పులకు కానేకాదు. ప్రతికవి ఉపన్యాసవేదిక నెక్కి “తా నిదివరలో శృంగారరసం వ్రాశానని, ఇప్పుడు కరుణ, దీర, రసాలను వ్రాస్తున్నానని” చెబుతాడు. తా నిదివరకు వ్రాసింది శృంగారసరమైనట్లు. తన ప్రేయసిమీద వ్రాసిన గీతాలన్నీ శృంగారరసమైతే యిక దాని ఔదాత్త్యం చస్తుంది. పూర్వకవిత్వాలలో ఔచిత్యం తెలిసి, యౌదాత్త్యం చెడకుండా పోషించిన శృంగారరసమున్న గ్రంథములే గొప్పగా పరిగణించబడినవి. మిగిలిన వానిని వారు ముద్రప్రబంధములనిరి. పామకు దీ సత్యాన్ని తెలిసికోవాలి. శృంగారరసాన్ని తీసేస్తే మానవజీవితంలోని, ఆయువు పట్టెపోతుంది.

జామివా కవిలోకంలో పట్టనంత కవియని మేము చెప్పడంలేదు. ఆధునిక కవులలో లేని సంప్రదాయము — విస్మయమైన భావవ్యక్తికరణ, — ఉత్తరైచిత్ర్యం—జామివాలో నున్నవి. మిగిలిన భావా

లన్నీ చదివీ వట్టి కవిత్వాకర్తగా మాస్తే, ఈయనలో కవిత్వాపారమ్యం గోచరిస్తుంది. జనసామాన్యులలో నుంచి వస్తువు సేరుకొని దానిని తీర్చే పద్ధతిలోగూడా ఈ కవికి ఈ కవి యేసాటి. "వేటి "అధ్యువయ" కవులందరూ, ఈయన యొగవడిక్రింద వడిస్తే, కొంత వజ్రు దాగుంచేది. సహృదయులు మన్నిస్తే ఒకమాట చెబుతాను. ఆధునిక కవులలో నింత కవిత్వాకర్తగల కవి లేడు.

నేను విమర్శలు వ్రాయడంలో ఉత్సేహం, కవి మన్న శక్తిని యధాతథంగా చూపించడమే. అంటే తాని ఒకరిని పొగడటానికి కాదు—ఒకరిని దూషించటానికి తాడు. పాపం లోకంలో కొందరికి తమకత్తిని మించి పేరువచ్చింది. నా విమర్శలు వారందరికీ కష్టము గలుగజేసినవి. దానికి నేనేమి చేయలేను.

నా విమర్శలవలన వారి పేరు ప్రతిష్ఠలు ఉంటాయా— ఉండతాయా—అనే దానిలో నాకు ప్రమేయంలేదు. సత్యాన్ని సంకమండా వెప్పడమేనా ఆశయం.

నా విమర్శ పురాతనంగా ఉందని, పాశ్చాత్య భోరణిలో లేదని కొందరంటున్నారు. శబ్దార్థజ్ఞానం, భావవ్యక్తీకరణం, ఉండవద్దని ఏ విమర్శా వెప్పుడు. వీరందరూ పాశ్చాత్య విమర్శను చదివే చెబుతున్నారా లేక గాలిమాటలు పల్కుతున్నారా. ఈ గాలిమాటలే జనసామాన్యాన్ని వంచిచాయి. వంచిస్తున్నాయి. ఆలోచించేవారికి సత్యం తెలుస్తుంది. నా విమర్శలు శోకములో ఆలోచించేవారికి మాత్రమే. ఆలోచించే శక్తి శోకంలో ఇంకా చావలేదు. కవిత్వం ఎప్పుడూ చర్వకావ్వదువు. ధర్మం అంటే ఆలోచన.

చావు బతుకులు

శ్రీ కొమ్మూరి వేణుగోపాలరావు

“నువ్వు చచ్చిపోతావు”

గుండె దడదడ కొట్టుకుంది. చెవులు నిక్కబొడుచుకున్నాయి. కళ్లంతా ముప్పెముకలు పోయాయి. ముందుకు వంగి వణుకుతున్న గొంతుతో అడిగాను. “నిజంగా నా స్వామి?”

స్వామి వారు నా వంక తీక్షణంగా చూశారు. ఆ చూపుకే తిట్టకోలేక తలవంచుకున్నాను.

“అవును బిడ్డా. నేటికీ సరిగ్గా పదిరోజుల తర్వాత. నీ జీవితరేఖ అంతిమరేఖే వుంది. ఆ తర్వాత అంతా అయోమయంగా కనబడుతున్నది. అది ఒక గండం అని కూడా చెప్పలేం. పదిరోజుల తర్వాత నువ్వు జీవించటానికి అవకాశం కనబడటం లేదు. దాని ఆర్థం. చావు. అంతకు మునుపే యింకోకటి కొవటానికి వీలేదు” అన్నారు కరుణాపూరిత స్వరంతో స్వామి.

గజగజమని వణికిపోతున్నాను. ఎంత చురుగ్గా ఉంటుందామన్నా వీలేకపోయింది. అయితే స్వామి. ఇక నేను జీవించనా? అంతమయి పోవల్సిందేనా? అన్నాను పుట్టేడు దుఃఖంతో.

స్వామివారు ప్రేమతో నా భుజంమీద తిట్టి అన్నారు. “భయపడకు బిడ్డా. మనమందరం భూమిమీద కాశ్యపింగా నివాసం ఏర్పరుచుకోలేదు. ఏర్పరుచుకోవటానికి హక్కులేదు. ఏనాటికయినా యిక్కడినుంచి వెళ్లిపోవల్సిన వాళ్ళమే. అలా అని దుఃఖించక మానా. ఎంతయినా మనం మానవులమే కదా.”

నేను దీనిగా వారివంక చూశాను.

స్వామివారి పెదవులమీద చిరునవ్వు చిందులాడింది. “వామాటయందు నీ కెంత వమ్ముకం వుందో నాకు తెలుగు బిడ్డా. నే వన్నచూట జరిగకరివ్వదు. అయితే నువ్వు విచారించి చేయగలిగింది కూడా ఏమీలేదు. నీ గడచిపోయిన జీవితాన్ని నెమరు

వేసుకో. మానవుడిగా పుట్టినందుకు నీ విధుల్ని నువ్వు ఎంతవరకూ నిర్వర్తించుకున్నావో స్ఫురించుకో. నీవు చేసిన తిప్ప లేమయినా వుంటే వచ్చాల్సినవారు. దీని వల్ల మరీపతూరితమైన జీవితాన్ని సుద్రపరుచుకోటానికి వీలవుతుంది. అంతకు మించి నువ్వు చేయగలిగింది ఏమీలేదు” అన్నారు నా వీపు నిమరుకూ.

ఎంత ప్రయత్నించినా నా దుఃఖం అగలేదు. వృద్ధయంలోని ఆ వెళిం, దుఃఖం ఒక్కసారిగా పెట్టు దీకినయి. కన్నులవెంబడి నీరు కట్టలు తెంచుకు ప్రవహించింది. స్వామివారి వొడిలో వారిపోయి వావురుచున్నాను.

వారి మాటకు తిరుగులేదని తెలుగు. చిన్నతనం నుంచే వారు చెప్పినట్లే ఆచరిస్తూవున్నాను. మనసులోని మాటను బయటకు విప్పివెళ్ళే మనిషి స్వామి వారు. సరిగ్గా యీ రోజు యిక్కడికి రమ్మనమని ఆదేశించారు ఈ తరం ద్వారా. ఎందుచేతనో తెలీదు, నా భవిష్యత్తు పదిరోజులు ముందుగానే తెలియబరిచారు.

“స్వామి. నా భార్య...పిల్లలు వీళ్ళంతా ఏమయిపోవాలి? వీళ్ళమ విడిచి నేను దూరమయి పోవాలా? ఇందుకు దారి ఏదయినా వున్నదేమో చెప్పండి స్వామి” అంటూ వెరివాడిలాగా విడ్డూను.

స్వామి వారు చెక్కు చెదరలేదు. నా వంక హాసనయంగా చూస్తూ “లాభంలేదు బిడ్డా. నీ భవిష్యత్తును గురించి ముందుగానే చెప్పవల్సి వచ్చినందుకు ఎంతగానో విచారిస్తున్నాను. పదిరోజుల తర్వాత, సరిగ్గా రాత్రి పన్నెండు గంటల అనంతరం నీకు కాశ్యపింగా చీకటి. ఎటుమాటినా చీకటి! దాని ఆర్థం...మరణమే” అన్నారు.

ఇక ఏం చూసుకుని ఆశపెట్టుకోను? పూర్తిగా చాతావున్నయిపోయాను.

స్వామి వారు నా కన్నో ఒకాదొక్క మాటలు చెప్పారు. నా జ్ఞానశ్రేణి బిచ్చం చెందుకు ఎంతగానో ప్రయత్నించారు. మానవజీవితాన్ని సురించి విప్రులంగా విప్పి చెప్పారు. కాని నేనా మాటలు ఒక్కటి వివరణచేయాను. విన్నా ఆ మాటలోని సారం అస్సాదింది లేకపోయాను. తీరని వ్యర్థం, అందులేని పరితాపంతో కృంగిపోతూ పడివున్నాను.

* * *

ఆ రోజు సాయంత్రమే యింటికి చేరుకున్నాను. శ్రీదేవి చూసి, పిల్లల్ని చూపి నా గుండె పగిలిపోతుండేమో ననుకున్నాను. హృదయం భారవేసి విడ్చింది.

గుమ్మంలోనే ఎదురయింది శ్రీదేవి చిరునవ్వు ముఖంతో. “మీకోసం గంటసేపట్నుంచీ ఎదురు చూస్తున్నాను. ఆయిదున్నరకేగా రైలు రావలసింది. అన్నది మృదుమధుర స్వరంతో.”

ఆతి కష్టమీద ముఖం ఆపుకున్నాను. మరి అంతకష్టంతో దిటవు తెచ్చున్నాను.

“తెయ్యను లేటయింది” అని చెప్పి లోపలకు నడిచాను.

నా ఉబ్బరించిపోయిన ముఖమూ, ఎర్రబడి పోయినకన్నూ, రేగిపోయిన జుట్టూ ఆవిడను ఆకర్షిస్తో పరిచి వుంటాయి. “అలా వున్నారే!” ఆ నడిగింది వంటివీడ చెయ్యి వేసి.

“తల నొప్పిగావుంది” అబద్ధం చెప్పి తిప్పించు కున్నాను. దొరికినట్లైన పనే మయిందని ఆమె అడగ లేదు. నేను అసలు విషయం కప్పివుచ్చి న్నేహితుణ్ణి కలుసుకోవటాని కవి ముందుగానే బొంకబట్టి.

“అమృతాజనం రుడ్డేదా?”

“వద్దు” అన్నాయాతీ చైరులో కూలబడుతూ.

“కాఫీ తెచ్చేదా?”

“ఊ”

శ్రీదేవి కాఫీ తెచ్చేందుకని లోపలకు పోతోయింది. “మాట” అని పిల్చి “పిల్లలేరి?” అని అడిగాను.

“అదుకు నేనుకు పోయారు” అని చెప్పి లోపలకు పోయింది. తల పట్టుకు కూచున్నాను. ఎలాయా దుఃఖాన్ని సహించటం? ఈ ఉద్యోగాన్ని ఆపుకునేది ఎలా? ఇంతికాలం గుఱుంగా బ్రతికి, భార్యను చూస్తూ, పిల్లల్ని చూసుకుంటూ అనందతరంగాల్లో

జీవిపోయిన నా జీవితం, యికమందు అయోమయంకారంగా బడి, భూర క్షయానికి దారి తీస్తుంటే నీ నేనా భరించేది?

నా ముప్పయి అయిదేళ్ళ జీవితంలో చావును సురించి ఏ కొద్దిన్నాలో ఆలోచించివుంటాను. ఆలోచించినా భయపడివుంటాను. ఈనాటికి గాని, ఆ అవశ్యకత రాలేదు.

చావంటే ఏమిటి? ఏ దూషణలో వస్తుంది? ఏ విధంగా మరణిస్తా కనుకంచి వేస్తుంది?

ఎంతో భయంకరంగా తోచింది. ఈ పది రోజులూ యీ చాదులుమానసిక నెదనతో కుర్చి పోవాలా? శాంతి, సుఖం అనే మాటలనే మరిచి పోవాలా? భార్యని, పిల్లల్ని చూస్తూ నా నెదనని బతుకు పెట్టుకోలేక మనసులో వుంచుకుని బాగా పడుతూ, వ్యర్థం కుమిలి, కృశించిపోవాలా!

శ్రీదేవి కాఫీ తెచ్చింది. నాచేతి కిందిస్తూ “ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు?” అని అడిగింది.

“ఏమిలేదు” అని కాఫీగ్లాసు అందుకున్నాను. నోటిద్గగర పెట్టుకున్నాను గాని రుచించలేదు. రెండు సుక్కలు మాత్రం తాగి బల్లమీద పెట్టి వేశాను.

“అయ్యో. అలా పదిలేకపోయితి అంతా?” అనడిగింది శ్రీదేవి ఆదుర్దాగా.

“మనసేం బాగుండలేదు శ్రీదూ” అన్నాను. అంతా కన్నా యింకేం అనలేక.

“ఇవ్వాలి మీ రవోవిధంగా వున్నారు.” అన్నది నా వంకీ చూస్తూ.

నేనేం చెప్పేది? తలవంచుకుని ఆలోచిస్తున్నాను.

శ్రీదేవి పాపం అక్కడి చాలాసేపు నిలబడింది. నా ప్రవర్తనని సురించే అనుమానిస్తూ నిల్చున్నది కాబోలు. ఎంతసేపటికీ మాట్లాడిక పోయేటప్పటికి చేపది లేక లోపలకు పోయింది.

నేను తలపట్టుకు కూచున్నాను. ఈ రహిత్యాన్ని మనసులో చాదుకోలేను. అది నాతరంగాదు. ఎవరితో నన్నా చెప్తేకాని కొంతవరకయినా శాంతి లభించదు అనుకున్నాను ఒకసారి.

నా పిచ్చితినాని? నవ్వువచ్చింది. ఎవరితో చెప్పకుంటాను? శ్రీదేవితో యీ విషయం చెప్పగలనా? ఆమె గుండె బ్రద్దలయిపోయా?

చావును గురించి ఆలోచించాను. తుడిమెడలూ కనిపించలేదు. మరణాన్ని అనేక రూపాలుగా తూహించుకున్నాను. చనిపోయిన నా ఆత్మల్ని, విక్రమల్ని గుర్తు తెచ్చుకున్నాను. వాళ్లంతా యిప్పుడక్కడవున్నారా? చచ్చిపోతుంటే ఎలావుంటుంది? వాళ్ళ ప్రాణం ఎంత గీజగీజ లాడిపోతుంది. చచ్చిపోయిం తర్వాత యిన్నాళ్ళమంచి ప్రేమగా చూసిన ఆ వ్యక్తి తాలూకు కరీరాన్ని, యిన్నాళ్ళ ప్రాణ ప్రదం గా చూసుకున్న కరీరాన్ని పూరినయిట స్వకాన పాటికలా... చిది పేర్చి... కార్చి...

భయంలో వణికిపోయాను. గుండె తటతటమని వేగంగా కొట్టుకొనాగింది. అయినా ఆలోచించక పూరుకోలేక పోయాను.

కార్చి... తర్వాత చివర్లో మిగిలేదేమిటి? ఎముకలు, బొమికలు, పుర్రె. ఈ రిక్తహంసాలతో కూడిన కరీరం సమసిపోయి అద్భుతజరం మిగులుతుంది... మృత్యువేళత వికటాటహానంతో, వివిధస్వరూపాల్లో కళ్ళిమందు నాట్యం చేసింది. కళ్ళుమానుకున్నాను నిగుడుకుపోయా.

“నాన్నా”

ఒక్క ప్రయత్నం కళ్ళు తెరవలేక పోయాను.

“నాన్నా!”

కళ్ళు విప్పిచూశాను. చిన్నారి మధు పిలుస్తున్నాడు నన్ను బల్లమీద కూచుని. నా హృదయంలో ఏమూలనో ఆనందం తిలకమని తొంగి చూసింది. నాడిని ద్వారకుతీసుకుని “ఎక్కడకు పోయావు బాబూ” అనిడిగాను పట్టు నిమరుతూ.

“అడుగుండి! పోయా నాన్నా!”

“అలాగా బాబూ. మరి ఆక్కయ్యేదీ?”

“అమ్మగగ్గిరే! పోయింది. మరి నాకు బిల్లలు తెచ్చావు నాన్నా?” అన్నాడు మధు నావంక అగేగా చూస్తూ.

మనస్సు చివుక్కుమంది. “అరెరె. మరిచి పోయాను బాబూ. రెప్పొద్దన తెస్తాను. సరేనా?” అన్నాను సముదాయించబోతూ. నా దివ్యదేవినువు ముఖం పెట్టాడు. బ్రతిమలాడాను కొంచెం నేపు. గారాబం చేశాడు. బుజ్జగించాను చాలాసేపటికి పూరుసున్నాడు.

“నాన్నా” అంటూ వచ్చింది మధు.

“ఏం కల్లీ?”

“అమ్మ భోజనానికి రమ్మంటుంది” అన్నది. మధు, మధు కన్న రెండేళ్ళు పెద్ద.

“నా కాకలి లేదమ్మా. మీరుపోయి తినండి” అని మధుమకూడా పంపించివేశాను. తర్వాత క్రిచేది వచ్చి బలవంతం చేసేంది. “మీ రివ్యాళ ఏదోయిదిగా వున్నాడు. భోజనం చెయ్యకపోతే ఎలాగ? ఇంకొంచెం ఎక్కువవుతుంది నీరసం. అంటూ బ్రతిమలాడింది. ఆవిడను ఒప్పించేసరికి నాతల ప్రాణం తోకకు వచ్చింది. వెళ్ళిపోయింది క్రిచేది.

మిగిలింది నా దుఃఖం, ఆచేదన. ఎవరు గుర్తిస్తారు నా బాధ?

ఆ రాత్రెల్లా ఏడ్చాను ఎవరూ చూడకుండా. ఏం చెయ్యాలి, యీ కుటుంబగతి యికముందేమయి పోతుంది? అన్నది వన్న మితంగా బాధించింది. అలోచనతో కుమిలి కుమిలి ఏ ఆర్ధరాత్రవ్వడో కళ్ళు చూశాను.

* * *

మరునాటి నుంచి కాలం నిస్సారంగా గడిచ సాగింది. ఏపని చేద్దామన్నా మనసుకు స్తిమితం లేక పోయేది. ఎంతసేపూ యింట్లో భార్యనీ, పిల్లల్నీ చూస్తూవుండి పోవాలనిపించేది. నేను బతికేది యింకా కొద్దిలోకాలు. నా ప్రాణప్రదం గా చూసుకున్న భార్య, ప్రాణానికి ప్రాణంగా చూసుకున్న పిల్లలూ నిశ్చయపడిరి ఆ పాకు అభీషులో నిమిషాలు లేక్క చెట్టుకుంటూ ఎంతసేపని వుండేది?

“ఏమిటోయి వున్నట్టుండి ఆలా కూరిపోయావు. మరి అంత డీలా పడిపోయావే?” అనడిగారు ఒక రిద్దరు స్నేహితులు. వాళ్లకేదో సమాధానం చెప్పి తిప్పించుకున్నాను.

నాలోని భయాన్ని, విచారాన్ని ఒకమూలకు నెట్టి నా కుటుంబగతి చూసుకోవాలని నిశ్చయించు కున్నాను. రెండోరోజు సాయంత్రం తీవ్రంగా ఆలోచించాను. అయితే నేను భయపడేవంతగా జరగ బోకున్నట్లు కనిపించలేదు. నా తీవ్రతాన్ని అయిదు నేల రూపాయలకు యాన్యుయర్ చేసుకున్నాను రెండేళ్ల క్రితం. ఇప్పటికి కట్టింది రెండువేరే. నేను చచ్చిపోయిం తర్వాత ఆ అయిదువేలూ భార్యాపిల్లలకు చెందుతాయి. నే నివ్వకున్న యిల్లుకూడా స్వంతమే. ఈ రెండిటితో వాళ్ళ జీవితాన్ని ఎలాగో ఒకలాగు బెళ్లబోసుకోవచ్చు. అయినా క్రిచేది అంత

“మరి...మరి” నా గుండె వడిగా కొట్టుకుంది. “మరి ఒకవేళ నేను చచ్చిపోతే నువ్వేం చేస్తావు?” అని అడిగేను వణికే గొంతుకతో.

వాడు ఒకనిమిషం దీర్ఘంగా ఆలోచించి “నువ్వు చచ్చిపోవు. ముసిరివాళ్ళు చచ్చిపోతారు” అన్నాడు.

“ఊహ... ఒకవేళ చచ్చిపోతే?...”

“ఏమిస్తాను”

నా హృదయం చెయ్యిపెట్టి కలికినట్లయింది. ఎంతో నిర్విచారంగా వాడు చెప్తున్నమాటలు నాలో తుపాను లేవడికాయి.

“ఇంతేనా మరి. మగవాళ్ళు ఏదవకూడదు” అన్నాను తేరుకుని.

“ఊ?”

“సహించాలి. సహించి పెద్దదవు చదివి ఆమూవాళ్ళను పోషించాలి ఏ?” అన్నాను.

“సరే”

“మరిచిపోవుగా”

“ఇంకా చచ్చిపోతేగా?” అని పక పక నవ్వేశాడు వాడు. శ్రీదేవి ఎక్కడ వింటుందోనని భయపడ్డాను. మనసులో యిష్టంలేకపోయినా సంభాషణ మార్చక తప్పిందికాదు. నా పిచ్చిగాని యికముందేం ఘోరం జరగవోతుందో ఆ చిన్న హృదయాని కేం తెలుస్తుంది?

ఆ రోజు భోజనం చేసేటప్పుడు అంది శ్రీదేవి. “మీరు బాత్రికా అన్నం తినటంలేదు.”

జవాబేమనిచెప్పను. ఒకమూల దిగులు. మరోమూల భయం నన్ను వహించి ఉక్కిరి బిక్కిరి చేసివేస్తుంటే నాకేదిమాత్రం సహిస్తుంది?

చిరునవ్వు నవ్వాను. తీవం లేకుండా.

“నేను చూస్తున్నానుగా. నవ్వుటం కాదు. అసలు మీతంహా నే మారిపోయినట్లయింది. ఏమిటో ఎప్పుడూ ఆలోచిస్తూనే వుంటారు” అంటూంటే శ్రీదేవిగొంతులో కొంచెంగా గీర ధ్వనించింది.

“అదికాదుశ్రీదూ...వండ్లలో ఎలాగోవుంటుంది” అన్నాను ఏమీ చెప్పకుండా పూరుకోక.

“డాక్టరువద్దగతం వెళ్ళి మందు పుచ్చుకో కూడదూ?”

“ప్రతిస్వల్పవిషయానికి మందులూ, మాకులూ ఏమిటి పొందూ” అని త్రోసివేసి “మజ్జిక సాయిగ్” అన్నాను.

“అప్పుడేనా? ఏమీ తినండే?”

“దయవుంచి నన్ను చంపవోకుశ్రీదూ, యింకేం అనలేను అన్నాను. ఆమె నూట్లూడుకుండా మజ్జిక తెచ్చిపోసింది. నాలుగు మెతుకులు తిని లేచి వచ్చేవాను.

మనిషికి ఆలోచించటం అనేది తెలియకుండా వుంటే ఎంతో బాగుండేది. కనీసం ఆలోచించటాన్ని ఆరికట్టే కక్షియినా ప్రకృతి యివ్వగలిగితే యింత కన్నా ఎన్నో రెట్లు వికాసవంతంగా గడుస్తుంది తీవితం.

ఆలోచించకుండా వుండిటానికి నేను చేసిన ప్రయత్నాలన్నీ వృధా అయినాయి. మనసు పరిధులు దాటి విహరించింది చాపు... ఎముకలు... భయంకరంగా కళ్ళిముందు గోచరించిస్తే. అందరిమానపుల్లాగానే నేనూ ఒక ఏదోదూపంతో మృత్యుచేవత ఒడిలో యిమిడిపోయి, శ్మశాన వాటికలో, మట్టిలో, నా తాలూకు రక్షకుంపాలు మినహా మిగిలిన చలనం లేని అవయవాలు మట్టిలో పార్లాడుకూ వుండిగా... యిక నైకి పోలేక ఒక నిట్టూర్పు విడిచాను.

నేనున్న పరిస్థితిలో మనశ్శాంతి ఎంతో అవసరం అనిపించింది. ఏదయినా సిరిమాకు సాయంత్రం పోదామనుకున్నాను. శ్రీదేవిని పిలిచాను.

“పిలిచారా?” అంటూ వచ్చింది అవిడ.

“అవును. ఇవేళ సినిమాకి పోదామా మరి?”

“దేనికి?”

“దేవికో ఓదానికి. ఏ?” అన్నాను.

“నాదేమింది? మీ యిష్టం?”

“సరే. పిల్లల్ని సాయంత్రానికల్లా రెడీచెయ్యి” అంటూ, శ్రీదేవి వెళ్ళిపోయింతేర్యాత నిద్రపోవటానికి ప్రయత్నం చేశాను. ఎంతో ప్రయత్నం చేశాక ఒక అరగంటసేపుమాత్రం కలత నిద్ర పట్టింది.

సాయంత్రం సిరిమాకి వెళ్ళాను భార్యా పిల్లలతో. మొదట బండిలో పోదామనుకున్నాను. కాని నడిచేపోతే బాగుంటుంది దనిపించింది. తల్లిచేయూ మధూ, నా చెయ్యి గుధా పట్టుకుని నడుస్తూ బయలుదేరాము. అలా నడిచిపోతుంటే నా మనస్సెందుకో సంతోషంతో ఉరికలు చేసింది. ఈ ఆనందం

ఎందులో లభిస్తుంది అనుకున్నాను. మధువనే చీటి ప్రశ్నిలకు జవాబులు చెప్తూ నడుస్తుంది శ్రీదేవి. ఎందుకో తెలీదుగాని నన్ను గర్వం అవహించింది. ఆదర్శవాంఛత్యం అంటే ఏమిటో యీవాటివరకూ వాకు సరిగా అర్థం తెలీదు. మా జీవితం, మా సంసారం అలాంటిదే నేమీ నడుచున్నాను. మనస్సును బాధ పెట్టే సమస్య లేదు లేకుండా వుంటే ప్రపంచంలో యితరకంటే ఆనందకరమైన అనుభవం నేరే ఏముంటుంది? అనిపించింది. గోగ్రామీణ పోయేవాళ్ళలో చాలామంది మావంక ముగ్ధత్వంతో చూడటం కనిపెట్టి లోపల ఎంతగా సంతోషించానో చెప్పలేను. మధు ప్రశ్నిలకు జవాబు చెప్తున్నా ముందుకు వస్తున్న శ్రీదేవి అమాయకమైన ముఖంలోకి చూశాను. ఆమె అందాన్ని గురించి తలపోయక తప్పిందికాదు.

“శ్రీదేవికో? బంగారు బొమ్మ!”

జవాబు చెప్పుకున్నాను. తర్వాతపోయి సినిమా చూశాము. సినిమా చూడటంలో నేకత్వవగా లీనమయిపోకపోయినా, అందులో లీనమయిపోయి తీగ తీగలానికి ముఖభంగిమలు చూస్తున్న శ్రీదేవిని, పిల్లల్ని చూడటంలో లీనమయిపోయాను.

* * * *

ఈ విషయం గడిచిపోయిన మూడురోజుల తర్వాత నేను యాత్రచైర్లో కూర్చుని వుంటేగా, నా నొక్క గుండీలు చివరిస్తూ “రేపు మధు పుట్టిం రోజు” అన్నది శ్రీదేవి, ఉదయం ఎనిమిది గంటల వేళప్పుడు.

స్వామివారు చెప్పినతర్వాత అవార్కి ఎనిమిది రోజులు గడిచాయి. సమయం దగ్గరకొద్దీ నాలోని ధయం, ఆవేశం ఎక్కువవుతూనే వున్నాయి. అయితే నాకు ఒక్కటే అనుమానం పట్టుకుంది. నాకింతవరకూ రోగం, రోగిగా ఏం రాకపోవడమే కారణం. జబ్బూ, అదీ ఏం లేకుండా, చాలాత్తుగా చనిపోతానా?

“రేపేనేనా?” అన్నాను అనందాశ్చర్యంతో శ్రీదేవిమాటకు జవాబుగా.

“ఊ”

ఆమె ముఖంవంక చూశాను. ఉత్సాహం కనబడుతూన్నా, నే నేమంటానో ప్రశ్ని ధయంకూడా అస్పష్టంగా అనుకుంది. దానికి కారణం లేక పోలేదు. నిదురు శ్రీదేవి నన్ను యిలాగే అడిగినప్పుడు, ఆర్థికసమస్యమూలంగా పుట్టినరోజు ఘనంగా జరుపుకునేందుకు ఒప్పుకోలేకపోయాను.

“అయితే ఏమిటి?” అన్నాను.

“పండగ... చేద్దామనీ... అన్నది నమసుతా, నమసుకూ. ఇన్నేళ్ళనుంచి కాపురం చేస్తున్నా ఏదయినా విషయం చెప్పాలంటే ఆమె సంకోచించేదికాదు. ఆ ముఖభంగిమలూ చూస్తూంటే ఏమనుకోవాలో అర్థం కాలేదు. ఆమె చేతుల్ని నా చేతుల్లోకి తీసుకుని హృదయానికి హత్తుకుని “నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకం చెప్తానా? అలానే కానియ్యి శ్రీదేవి” అన్నాను. ఆమె చెక్కిళ్ళు సిగ్గుతో ఎర్రబడినై. ముందుకు వంగి దగ్గరకు లాక్కోబోయాను.

“అబ్బా” అంటూ నన్ను చదిలించుకుని పారి పోయింది. తీగకాలం ముగ్ధుడనిపోయాను.

ఆ సాయంత్రం ఆఫీసునుంచి వచ్చేటప్పుడు బజారుకుపోయి కావలసినవన్నీ తీసుకున్నాను. వెచ్చాలి షాపుకారితో కావల్సినవిచెప్పి యింటికి పంపించున్నాను. మధుకు రెండు జతల చొక్కాలాగూలా తీసుకున్నాను. మధుకిమాడా ఖరీదైన బట్టలు తీసుకున్నానుంచివి. శ్రీదేవికి రెండు చీరెలు తీసుకున్నాను. అందులో ఒకటి మైసూరు సిల్క్ చీర. ఎన్నార్యక్రిందటనో అడిగింది శ్రీదేవి అటువంటిది కావాలని. కాని డబ్బు విషయం ఆలోచించే కొనలేకపోయాను.

ఏట్లన్నీటితో బాటు అంతకు క్రిందగోతాలే నా స్నేహితులతోగాని, యింకెవరితోగాని నాకున్న లావాదేవీలన్నీ తీర్చేసుకున్నాను. నా అనంతరం నాకుటుంబానికి ఎటువంటి చిక్కులూ వుండకూడదని నా ఆభిప్రాయం.

ఇంటికి చేరేసరికి శ్రీదేవి. నాకోసం ఎదురు చూస్తూ నిల్చుంది నుమ్మంలో. ఆ రోజు ఎందుకో చెప్పరాని ఆకర్షకంగా కనబడింది. ఆనందంతో నిండిన ఆమెకున్నట్టి చూసే విశాళంకోసో విహరించాను. లోపలకి అడుగు పెడుతూంటేగానే పిల్లల్నినూ వచ్చేసి చుట్టు చుట్టారు.

“ఏమిటో చాలా తెచ్చారు! ఏమారం ఖర్చు పెట్టారేమిటి?” అనకిగింది నా చేతిలోంచి అందుకుంటూ.

“ఎంత ఖర్చు పెడలేనేం? తెచ్చానాలేదా?” అన్నాను కూచంటూ మధును దగ్గరకు తీసుకుని.

శ్రీదేవి అన్నీ విప్పిచూసి ఆనందాశ్చర్యంతో మునిగిపోయింది. “ఇదిగో చూడరా మధు. ఇవన్నీ నీకే. రేప్రాధున తలంటిపోసుకుని యిది రోడు

క్కుందువుగాని. ఇవి దామకోసే?" అంది ఆనందంలో ఉక్కిరిబిక్కిరవుతూ. "ఇదిగోనే నుదా. యిప్పు సీచేనే. ఈగను తోడుక్కుని మానుకో" అన్నది మధకు అందినా. "అరె. ఇంత భయపెట్టి యిప్పు డీ సిల్కు చీ రెండుకు తెచ్చారు? యిప్పుకు సేసిగావా మిమ్మల్ని?" అనడిగింది వావంకమాస్తూ. ఆ చీరెను మాసినిరియ్యాలి ఆమె ముఖంలో వ్యక్తమైన ఆనందంచాలున వున్న కొద్దిపాటి విచారం, పొడుపరి లెపం నా కళ్ళుబడింది.

"నీ కిద్దు మేగా."

"అయిదేమో! యిప్పుడేనా చానికి సమయం, ఇన్ని భయాలతోబాటు..."

"ఇంక చార్చిదూ" అన్నాను నేను. "నువ్వెప్పు ట్నుంచో మిమనుపడ్డావామో దీన్ని నురించి. తీసు కొట్టామంటే ఎప్పుటికప్పుడు పీల్చేకపోతున్నాది. ఆహూబి లిక మా సేసి చక్కా కట్టుకో" అన్నాను సలహాహావంలో.

క్రీడేవి మారుమాట్లాడలేదు.

మధు, మధ వాళ్ళుబట్టి మానుకుంటూ వాళ్ళ ధోరణిలో వాళ్ళున్నారు. మాతాత్మగా క్రీడేవి వావంక మాసి అడిగింది. "అరె. యిదేమిటి? మీకో తెచ్చుకో లేదే?"

నేను తెల్లబోయి మాళాను. "ఎందు నాకు? నాకిదివరకే చాలా వున్నాయి" అన్నాను.

ఆమె ముఖం చిన్నబోయింది. "ఇదివరకటి పంగం తెండుకు యిప్పుడు. మాకుమాత్రం లేవా? పండ్లగ మాకోక్కళ్ళకేనా? మీకు లేకుండా మాకేనా కావల్సింది" అన్నది రుద్దకంకంతో.

"అదికాదు క్రీడూ..." అని యింకా ఏమో చెప్పబోయాను.

"మీరు యింకా ఏమీ చెప్పక్కర్లేదు. మా అందరికీ తెచ్చి మీరు వుండేగావుంటే మాకు సంతోషంగా వుంటుందా ఏమన్నా? మాట్లాడలేం?" అంది యిందాకటి స్వరంతోనే. నాక్కుడా మనస్సుతో లాగా కెలికి వెసిపట్టయింది. ఈ చిన్న విషయంవల్ల ఆమె కింత కష్టం, బాధ కలుగుతోయింది అనుకో లేదు. అయినా ఎందుకు నాకు: ఇవ్వాలి, లేపటి భాగ్యునికి...

హృదయం తోచా ఏమన్నానేవుంది. ఇప్పుడూ

ఏడ్చింది. క్రీడేవి సంతోషాని! ఆరాత్రి నాకోజర పంచ, చొక్కా కొమర్లక తప్పలేదు.

* * * *

మరునాడు యింట్లో పండుగ ఘనంగా జరిగింది. మధు ముఖంలో ఆనాడు ఎంత ముగ్ధత్వం చెల్లి విరి సింక్షో చెప్పలేను. వాసిమీద వాత్సల్యం పెలులికింది. వాడు ఆకోజంతాకలకల్లాడాడు. చనిపోతూచనిపోతూ భార్య లిద్దల ముఖాల్లో యింతఆనందం చూసినందుకు నా భాగ్యునికి ఎంతగానో అభినందించుకున్నాను. అమ్మలక్కలంతా వాడిని ఆశీర్వదించారు. హృదయ పూర్వకంగా, కన్నీళ్ళతో నేనూ ఆశీర్వదించాను. దాక్కురుకిమ్మని.

ఆరాత్రి స్నేహితులకి డిన్నర్ ఏర్పాటు చేశాను. చాలా సంతోషంగా గడిచింది. నన్నాశీర్వ దించారు కొందరు మిత్రులు, త్వరలో యింకోపాపను ఎదుకోమొనసుని. ఏడుపులో ఎవ్వర వచ్చింది.

అంతా అయిపోయేటప్పటికి పదకొండయింది. స్నేహితులంతా వెళ్ళిపోయారు. పిల్లలు పడుకుని నిద్రపోపాగాడు. క్రీడేవి కూడా పడుకుంది. నా కెంత ప్రయత్నించినా నిద్ర రాలేదు. ఎంత ఆపుకుందా మిన్నా ఉద్యగం అగలేదు.

ఇంకా ఒక్కరోజు బ్రతికేది. నేను జీవితంలో ఎంత అమర్చించినా, వింతాసినా యీ కొద్దికాలం లోనే. ఆ తర్వాత—యింకో యిరవై నాల్గు గంటల తర్వాత...?

తిరిగిబురవేడెక్కిపోయింది. లేచిఅటూ, ఇటూ తిరిగాను కాసేపు. నిద్రపోతున్న పిల్లలవంక తనివితీరా మాళాను. వంగి యిద్దర్నీ మిససారా ముద్దు పెట్టు కున్నాను. నా కన్నీరు చెంపలమించి జారి వాళ్ళ మీద పడినప్పుడు వాళ్ళుకెక్కడ మెలకువ వస్తుందో నని భయపడ్డా నమితంగా.

క్రీడేవివంక మాళాను. నిర్మలంగా నిద్ర పోతుంది. ఆమె కంకంలో దాక్కుని తొంగి చూస్తున్న మాంగళ్యం తెడలేదు నెలగులో కంట బడగానే నాకు దుఃఖం అగలేదు.

"ఏమిస్తున్నారా?" అని క్రీడేవి అడిగేటప్పటికి ఉయిక్కిపడ్డాను. నా కన్నీరు జారి ఆమెకు నిద్రా భంగం చేసినట్లు అప్పటికిగాని తెలియలేదు.

నాకేం జవాబు చెప్పాలో తెలిక రెడబడపడి "అత్తే...ఎంత...ఎంతేదు" అన్నాను ఆమె ప్రక్కన కూచుంటూ.

దినదినమునకు ఇంక

స్వచ్ఛమైనటువంటియు, ఇంక

మనోహరమైనటువంటియునైన చర్మము

రెక్సోనాలోని **కేడిల్** తో ఈ అద్భుతమైన
మార్పును మీరు తెచ్చుకొంటారు

రెక్సోనామొక్క కేడిల్ తో గూడుకొన్న
నురుగును మీ చర్మముమీద మెల్లగా రుద్ది
తరువాత కడిగివేయండి. మీ చర్మము
దినదినమునకు ఇంక మృదువుగాను,
ఇంక స్వచ్ఛముగాను అగుటను
చూస్తారు.

రెక్సోనా
ఇంక ఒక్కటే కేడిల్ తో గూడిన సబ్బు

* చర్మమును పోషించేటటువంటియు, చర్మమును
మెత్తగా చేయునటువంటియునైన మనం
ఒక ప్రత్యేక ఘ్రాణమునకు రెజిస్టర్డ్ పేరు

శ్రీదేవి నా ముఖంతంక పరిశీలనగా చూస్తూ “అబద్ధం చెప్పకండి. మీ రెండుకో ఆరోవిధంగా వుంటున్నారే. మీ పరిస్థితియాసి అర్థంగాక నాలో నేనే కుమిలిపోతున్నాను. చెప్పరా?” అంటూ నా ముఖం రేపకంక తిప్పకుని దీవంగా చూసింది.

కరిగిపోయాను మంచులాగా. ఆ తుణులలో నాలో దాగున్న సర్వస్వం, యిన్ని రోజులు అట్టి పెట్టుకున్న నా గుఱుం పూసగుచ్చినట్లు చెప్పే యాలన్నంత ఆవేశం కలిగింది. అతికష్టమొదవన్న నేను నిగ్రహించుకున్నాను.

“ఎంతరు శ్రీదూ. ఎందుకో మనస్థాంతరేకుండా వుండి” అన్నాను అబద్ధం చెప్తున్నా.

“ఎందుకూ కాంతి లేకపోవటం? మీమనస్సులో ఏదో బాధ భరిస్తున్నాను. ఇటు చూడండి. విజంగా?” అంటూ అడిగింది నా కళ్ళవంక మాలిగా చూస్తూ.

“నీతో అబద్ధం చెబుతానా శ్రీదూ?” అన్నాను బాధపడుతూనే.

నమ్మింది పాపం. “ఎందు కవచపరంగా అలా బాధపడతారు? హాయిగా పడుకోండి” అన్నది నా చెంపలు నిమిరుతూ.

“శ్రీదూ!”

“ఝూ”

“వేసంటే... నీకు... శ్రేమేనా?”

“అయ్యో. ఇదేమిటండి? ఇన్నాళ్ళయంచి మీతో సమంగా వుంటున్న నన్ను యింకా అర్థం చేసుకోలేకపోయారా? మీకంటే, పిల్లలకంటే గాకా వాల్చింది ఏమిటండి?” అన్నది గద్దరిక కంకంకో.

“అయ్యో శ్రీదూ” అనుకున్నాను మనసులో.

“శ్రీదూ. అబ్బు” అంటూ ఆమెను నా హృదయానికి దగ్గరగా, మరెవ్వరూ విడిచిపెట్ట వద్దన్నంత దగ్గరగా, రెండు హృదయాలు ఏకమై పోవాలన్నంత దగ్గరగా ఆమెను హత్తుకున్నాను.

* * * *

మరునాడు వచ్చింది.

ఆరోజు ఒక్కొక్క నిమిషం నాపాలిటి యమ మూతలాగ కనిపించింది. ఆఫీసుకు పోయేందుకుకూడా

ధయం చేసింది. దాల్లో ఏమవుతుందో ఏమో. నెలవు రాసి పంపించాను.

ఆరోజు నేను చేసిన ప్రతిపని పిచ్చిపనిలాగా కనిపించిందంటే ఆశ్చర్యం కాదు. భార్యా పిల్లలు కంటికి కనిపిస్తుంటే నేను మనిషిలాగా వుండలేక పోతున్నాను. అందుచేత నా గదిలోకివచ్చి కూచుని పుస్తకాలన్నీ పిచ్చిగా తిరగవేయసాగాను.

“ఇవాళి ఆఫీసుకుపోలేదేమని” అడిగితే “ఇంట్లో వుండిరాయవలసింది బోలెడంత వుండని జవాబు చెప్పాను శ్రీదేవికి. అంచేత గదిదగ్గరకు ఎవ్వరూ రాలేదు.

నెక్లు, నిమిషాలు, గంటలు గడిచిపోతున్నాయి. ... నా ప్రాణం తల్లడిలిపోతుంది.

రాత్రి భోజనందగ్గర బంగాళీదుంపల కూర వేసి “మిక్కిలమని చేశాను” అన్నది శ్రీదేవి. చివుక్కు మన్నాను. ఊను. ఇకముందు తినలేమగా. కడుపారా కృత్రిగా తిందామనుకున్నాను. కాని ఎంత ప్రయత్నించినా ముద్ద దిగుకు పడలేదు. పీకమీద కత్తి పెట్టి తినమంటే ఎంత యిష్టమైనదిమాత్రం ఏం తిన గలుగుతాం?

రాత్రి పడయింది. శ్రీదేవి పక్కలు వాల్చింది. కళ్లారా ఒకసారి అందర్నీ చూసుకుని “నే నాఫీసుకు సంబంధించినది రానుకోవాలి శ్రీదూ. అప్పుడే పడుకోవ. మీరు నిద్రపోండి” అన్నాను శ్రీదేవితో.

“నిద్ర పొడుచేసుకోని రాత్రిపూట ఎందుకు? రేపొద్దున చూసుకోకూడరా?” అంది.

“కాదులే. అర్థంటయినపని” అని చెప్పి గదిలోకి వెళ్ళిపోయాను. చాలా వేపటివరకూ శ్రీదేవి కదుల్తూనే వుంది. నిద్ర పోయిందని నిశ్చయం చేసుకున్న తర్వాత గది తలుపులు గడియ వేసుకుని గోడనున్న గడియారం వంక చూశాను.

పదకొండయింది.

ప్రాణాలు ఉగ్ధ పెట్టుకుని అటూ యిటూ తిరుగుతున్నాను. ఏకోగం రొట్టెలేకుండా నాకు చాపు వివిధంగా వస్తుందో అని ఎదురుచూడసాగాను.

దుఃఖాన్ని నానుండి దూరం చేసుకున్నాను. కాలం ఎలానూ సమాపించింది. దుఃఖపడుతూ కూర్చుంటే ప్రయోజనం ఏముంది? స్థిరచిత్తంతో కొంతసేపు పరమేశ్వరుణ్ణి ప్రార్థించాను. తర్వాత సాధ్యపడలేదు. కాగితం, కలంతినీ శ్రీ దేవి పేరిటి ఒక

ఉత్తరం రాకాను. ఇలా చనిపోతున్నట్టూ, వాళ్ళ అభివృద్ధికోసం నేను చేసిన ఏర్పాట్లూ, మధును చాక్లటు చదివించమనీ పిల్లల్ని ప్రాణప్రదంగా చూసు కొమ్మనీ రాసి ప్రధానంగా పెట్టాను.

తిరిగి ఆలోచిస్తూ కాయ్వుకు తిన్నాయి.

ఎలా వస్తుంది చావు? ఏ కాలకూట విషసర్పమో యీగడిలో పొంచివుందా? లేక హఠాత్తుగా నుండే అగ్ని చనిపోతానా?

స్వామివారు చెప్పినమాటలు నా మీదుల్లో ప్రతి ధ్వనించాయి. “పదిరోజులర్యోత రాత్రి పన్నెండు గంటల అనంతరం నీకు శాశ్వతంగా చీకటి. ఎటు చూసినా చీకటి.”

అదురుతున్న కళ్ళతో గడియారంవంక చూశాను. పావు రిక్కుడవ పన్నెండు.

హృదయం బద్దలయేటట్లు కొట్టుకొంటున్న నానుండే వదిలి ఆపుదామని గొమ్ముమీద గట్టిగా చెయ్యివేసి నొక్కుకున్నాను. ... వళ్లంతా వెచ్చగా వుంది. భయంచేరవా? సరిగ్గా ఉపిరిపీల్చుకోలేక ఉక్కిరిబిక్కిరి అవుతున్నట్లుగావుంది. కిటికీ తలుపులు కూడా మూసివున్న కారణంచేరవా?

కళ్ళముందు ఏడుస్తూ ఆలుబిడ్డలు గోచరిస్తున్నారు. నుండెలు బద్దలయేటట్లు ఏడుస్తున్నారు. భయంతో గట్టిగా కళ్ళుమూసుకున్నాను.

ఉన్నట్టుండి గదంతో వెచ్చగా మారిపోతున్నట్లు అనిపించింది. ఎటో ఉక్కిరిబిక్కిరిచేసే నావన నన్ను అతీక్రద్ది చేసివేస్తోంది. దూరంగా ఎక్కడో ఎదుపులూ, అరుపులూ చెవుల్లో చిన్న గారోదపెడుతూ కృంగిపోతున్నాయి.

ఇవన్నీ మరణానికి ముందు లక్షణాలా?

అతి ప్రయత్నంమీద కళ్ళు తెరిచాను. గడియారం వికటాటహాసం చేస్తూ ప్రత్యక్షమయింది. ఒక్కసారిగా ఆనందంతో అరవబోయి తట్టుకున్నాను. పన్నెండు దాటింది. బ్రతికానా? స్వామి వారిమాట అబద్ధమయిందా?

పంతోషంతో ఎగిరి గంతు వేదామనుకున్నాను. కాని యిదేమిటి? గదంతో తెల్లగా ఏదో నాగినిర్మం దేమిటి? ఎటు బూ చేడిగా? బ్రతికివుండి యిలా ఉక్కిరి బిక్కిరి అయిపోతున్నా నేమిటి?

ఎక్కడనుంచో భయంకరంగా అరుపులు వినిపించాయి. ఏం జరుగుతుందో తెలుసుకోబానికేమాదా అతీక్రద్ది చూశాను. ఒక్క ఉరుటువచ్చి తలుపులు తీశాను. వెంటనే కెవ్రుమని కేకతో క్రింద పడి పోయాను.

మంటలు. ఇల్లంతా మంటలు. ఉన్నతైన వికటాటహాసంతో ప్రజ్వలిల్లుకున్నాయి. ఏనుగుబలంతో లేచి నిల్చున్నాను. నా భార్య, బిడ్డలు, వాళ్ళేమయి పోయారు! నావళ్ళు నాకు తెలిసేక్కిరిలో లేను. ఒక్క విరుగున మంటల్లో! చూశాను.

నా కిక్కిరిస్తూ మంటల్ని అటకాయించాను. పిచ్చిగా కేకలువేస్తూ పిల్లల్ని పిలిచాను. మంటలు పన్ను నిలవనివ్వలేదు. బయటకి తరిమికొట్టాయి? ఏమయిపోయారు నాపిల్లలు? ఎలా నిల్చునేది ఆక్కడ?

నేనెలా బయటకు చేరుకున్నానో తెలీదు. నన్నెవరో గట్టిగా పట్టుకున్నారు. ఆ రివ్యోర ఏమయిందీ తెలీదు.

కళ్ళు తెరిచి లోకంలో పడేటప్పటికి కాలి పోయి వికృతిరూపంలోవున్న చూడు స్వయాపాలు పడివున్నాయి. నాడిమీదపడి హృదయం బద్దలయేటట్లు ఏడిచాను. ఏంచేస్తే నా దుఃఖం తీరుతుంది? ఏంచేస్తే నాటికి తిరిగివేసం వస్తుంది? ఏడ్చిఏడ్చి నానుండే పగిలిపోతే నాగుండు సరిపించింది. అయ్యో. ఇక నేనేం చూసుకుని బ్రతికాలి?

తలపత్తి చూశాను. నాయంటి గోడలు మాత్రం ఏడుస్తూ కనిపించాయి. వెలుగురూ నన్నోదార్పారు. వాళ్ళ మాటలు నేను వివలేదు. స్వామివారు చెప్పిన మాటే నాకు పడేపడే వినిపించింది. “ఆమోదల శాశ్వత్యంగా చీకటి. దాని అర్థం...?”

* * * *
బ్రతుకుతున్నాను — చచ్చిపోయి.

ఇటలీ తొలి చిత్రకారులు

శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి

యూరపు చిత్రకళకంటేకూ ఇటలీయే జను స్పీడు. కాదన్నా, అవునన్నా | ఫ్రాంసులో వచ్చిన ఇంప్రషనిజము, పోస్టు ఇంప్రషనిజము - ఇంగ్లండులో వచ్చిన ప్రియోరిటీజిజమే కాక, ఈనాటి హ్యూలిజము, ఎక్స్ప్రెషనిజమువరకు ఉన్న అన్ని సజీవమైన కళావిధానాలు ఇటలీ తొలి చిత్రకారుల కృషిలో బీజప్రాయంగా ఉన్నవే!

సింధునదీ, నైలునదీ నాగరికతలవలెనే ఇటలీ పురాప్రాధమ్యమునా చరిత్ర కందదు. క్రైస్తు పూర్వము 4 వ శతాబ్దానికి గ్రీకు శిల్పము ప్రభుత్వమై పౌండర్యావధులు విరియచూసింది. కుప్రసిద్ధులైన స్థిమోక్సిస్, ఎవెరిస్ చిత్రాలు ఇప్పుడు ఒకటి కన పడకపోయినా, తరువాతివైన పౌం పే కువ్యచిత్రాలు, అలెగ్జాండ్రీయా రూపచిత్రాలు అనాటి క్లాసిక్ చిత్రరచన ఎంత ఉన్నతస్థాయినందుకున్నవో తెలియ జేస్తాయి. గ్రీకులతరువాత ప్రాబల్యం సంపాదించు కున్న రోమనుల హయాంలోకూడ చిత్రకళ పోషించ బడింది. కాని రోము పతనంతో లలితకళలన్నీ రూపరిపోయినాయి.

ఆ అంధయుగంలో కళలు పూర్తిగా విస్మరించ బడ్డాయి. చర్చి తోలిగోజుల్లో ఘోషరీలు కళలు పాప ధూయిష్టమైనవని అణచివేశారు. ఇవా జీవనమంతా అప్రసిక్తముగా రాబోయే జ్యోతిర్లోకంలోనె ఎదురు చూడటమే అని నాశ్చ ఆచరిం. ఇటలీ ప్రాచ్య సామ్రాజ్యానికి ఆనాటి పేట్ రిలిజియన్ ఆతినిరిం కుళియ, కర్మకము అయినది. వివివ్యాసములేని, గాజా ముక్కలు, గంపి శిలలూ పొడిగిన కర్రపడి బొమ్మలే ఆనాటి కాంస్థాంటినోపిల్ చర్చి విహారాలంకారాలుగా వెలసుటి అయినాయి. సుతావేళిపరుల పాడుని

హృదయాల్లో సుకుమారమైన తూలికావిలసనానికి తావు లేకపోయింది.

క్రొత్తగా జయించిన గోతిక్ అనాగరికవాతులు ఇటలీలో స్థిరనివాసం విర్పరచుకొనేగోజుల్లో కట్టిన చర్చీలలో అలంకారాలు విస్మసించారు, నాశ్చతో వచ్చిన బిజెంటిన్ చిత్రకారులు, బలిపీతమువర్ణా, కువ్యచిత్రాలుగా ఇదివరకు మూర్తులే లేఖల్లో, వర్ణాల్లో రూపొందినాయి. విధానమే మారిందిగాని చిత్రతీవిషయం ఒకటే. పసుపు పచ్చని బంగారు పూత మీద ఎరుపు నీలము ప్రధాన వర్ణాలుగా బిజెంటిను భంగిమల్లో మూర్తులు విస్మసించబడినాయి. నాటి విప్లవకళలు తెలిచూస్తూ గంభీర ముద్ర కుడించుకు నుంటాయి. జీవసు బాలమూర్తులలో ముసలిచేకలు, క్రైస్తు కరుణావళికనాల్లో కర్మకత్వము, పత్తి కాయలాంటి మెడోజోయాపుల్లో భావకూన్యత-ఇవి సర్వసామాన్యమైన లక్షణాలు ఆచిత్రాల్లో.

క్రిస్టియను పెయింటింగ్ ఫ్రాన్సిసుకు ఒక విశిష్టమైనస్థానముంది. ఆయన ప్రభావంలోనే నవ్య కళాచరిత్రకూడ ప్రారంభమయింది. ఆయన చాల వయాస్వభావం కలవాడు. నిరంకుశమైన మతా హంకారిం మాయించి ప్రేమపూరితమైన మతా న్నుపదేశించి దివ్యధామానికి దారిచూపిన మొదటి వాడు. ఆయన అతిలోకమయిన త్యాగశీలంతో భగ వంతుణ్ణి మనిషికే కాకుండా పశుపక్ష్యదులకుకూడ చెరువగా తీసుకొచ్చాడు. నదీనదాలు, కొండలూ, లోయలూ-నెట్టు, చేమలూ-పట్టలూఅన్నీ తనతోబాటు జీవప్రార్థనలో కలిసి రావాలని ఆయన ఆశించేవాడు. అవన్నీ తనతో పుట్టినవే అనేవాడు. ప్రకృతితో ప్రతి కలిపాడు తన జీవన తీంపులు ఫ్రాన్సిసు. దానితో కళలకూ ప్రకృతి చేరువయింది. ఈవిధంగా

ప్రాన్సిసు బోధించిన ధూతదయ, ప్రకృత్యాధారం, మానవత-చిత్రాల్లో ప్రస్తుతమవడం ప్రారంభించినాయి. బొమ్మలపైకి ఉండే బంగారుపూతపోయి ఆ స్థానంలో ఒక ప్రకృతి దృశ్యం ఆక్రమించింది. చిన్న చిన్న మొక్కలు, పూవులు, చివుట్లు — రంగు రంగుల పిట్టలు, కూతలు — పిలపిలబాడటం ప్రారంభించినాయి చిత్రాల్లో.

మొట్టమొదటగా చిత్రాల్లో ఈవిధమైన మార్పు తీసుకువచ్చింది సిమ్యూయల్ అనే ఒక ఫ్లోరంటైన్ చిత్రకారుడు. ఆయన 1240 లో పుట్టి 1302 వాకా ఉన్నాడు. ఆయనచిత్రాల్లో విజేంలైన్ రాయలు విషవలేడు. కాని ప్రపంచంగా మానవత, జీవం - భావం మొలికెత్తినాయి ఆయన చిత్రాల్లోనే. అందుకనే ప్రాన్సిసు చనిపోయినాక ఆయన భౌతిక దేహాన్ని చిత్రించి అలంకరించడానికి సిమ్యూయసు నియమించారు. ఈ సందర్భంలోనే ఆయన శిష్యుడైన గయాటో సిమ్యూయసు సాయంగా పనిచేసి ప్రసిద్ధుడైనాడు. జీవకారుణ్యాన్ని బోధించి, సర్వధూత సముద్ర, దీనబంధులైన పెయింట్ ప్రాన్సిసు భావాల చక్కగా జీర్ణించుకున్న గయాటో యూరపు చిత్రకళాచరిత్రకు మూలపురుషుని డియ్యారు.

గయాటో ఒక గొప్పలకాపరి కుర్రవాడు. తమ కాచే గొప్పలమంచి పలకమీదరాస్తుంటే ప్రసిద్ధిచిత్రకారుడు సిమ్యూయల్ ఆదారిని పోతూ చూశాడు. కుర్రవాడిలో ఉన్న కళాభివేషానికి ఆశ్చర్యపోయి తండ్రి అనుమతితో తనవంట తీసుకుపోయాడు ఫ్లోరెన్సుకు. ఆపెసిచెర్చిలో పెయింట్ ప్రాన్సిసు జీవితగాథలు చిత్రించేప్పుడు కొన్ని కుష్టిభాగాలు గయాటో చిత్రించడానికి ప్రయోగించాడు సిమ్యూయల్. అందులో గయాటో నిరర్థకము, నిర్జీవము అయిన సంప్రదాయాన్ని తక్కు చేయకుండా ప్రకృతి సహజము, అతిలోకము అయిన స్వీయ రచనాప్రాధమ్యంతో ప్రాన్సిసు దివ్యగాథలు రమణీయంగా చిత్రించాడు. ఆపెసిచెర్చిలోనే కాక రోములోనూడా “ప్రాన్సిసు నిర్వాణము”, “హెరాడ్ జన్మదివోల్పవము” మొదలైన ప్రఖ్యాత చిత్రాలు రచించాడు. అన్నిటికంటే ప్రసిద్ధమైనవి ఆయన అరివాచాపెర్ కుష్టిచిత్రాలు. పాడువాలో ఆచిత్రాలు చిత్రించింది 1806 అని నిర్ధా

రించవచ్చును. ఏమంటే ఆ సమత్వరమే కాంటే కని గయాటో అతిథిగా ఉండి చిత్రవిషయపేకరణలో పలమోలు యిచ్చినట్లు వివర్ణవాలన్నాయి. పెట్రార్కా కవికుడే గయాటో మిత్రుడు.

సిమ్యూయల్ చిత్రాలు, గయాటో చిత్రాలు చూస్తే రచనావిధానాల్లో శిష్యుడు ఎంతపురోగానిగా ఉన్నది ద్వారితమవుతుంది. అయితే సిమ్యూయల్ తెచ్చిన కొత్తజనము, లాభిత్వము అర్థం చేసుకోవాలంటే అతనికి పూర్వీకులైన చిత్రకారుల కృషితో పోల్చాలి. వికృతములు, నిర్జీవములు అయిన విజేంలైన్ చిత్రాల కన్న అనేకవేల గట్లు సౌకుమార్యం, సౌందర్యం సాధించినాయి. అందుకనే ఆవాటి జనం ఆయన కంటే ప్రహరభం పట్టారు. పెంటుమేరియా నోస్ట్రా కోసం చిత్రించిన “మెడోవా” చిత్రం పురస్కృత్యంతో తప్పెటలు, తాళాలతో మహోత్సవాలతో ఊరేగించి తీసుకు వెళ్లారు. సిమ్యూయల్ తనకాలానికి ఎంతో ముందకును, గయాటో అంతకంటే ముందకును వెళ్లారు.

గయాటో చూర్తి కల్పనలో ఎక్కువ స్వతంత్రత, మానవత — చిత్రకల్పనలో విమర్శమైన వాస్తవికత, వాటికియితే ద్వారితమానవుతాయి. సిమ్యూయల్ కంటే గయాటోలో రంగుల మార్గము, రంజిత ప్రకృతి సహజంగా ఉంటాయి, గయాటో రచించిన పాడువా కుష్టి చిత్రాలు చూస్తే 14 వ శతాబ్దం ఊహలు, కళాకాళం విస్తాయిలో ఉన్నది ద్వారితమవుతుంది. పాశ్చాత్యకళలో వాస్తవికత అంటే వాళ్ల దృష్టి వేరు. ఆ పద్ధతుల్లో చూస్తే గయాటో చిత్రాలు ఇంకా నిలవవు. ఆయన చిత్రాల్లో పర్సెక్యూట్ ఉందిదు. మనుష్యులకంటే వెళ్లు కొండలు చిన్నవిగా ఉంటాయి. వెళ్లుకు తక్కువ పదిహేను బంటాయి. అయినా ఆరోజుల్లో పోలాలు, వెళ్లు, పూవులు బొమ్మల్లోకి రావడమే అబ్బురం, బొమ్మల్లో కదలిక, జీవం మొట్టమొదట వివ్యసించి, చిత్రితవిషయం విస్తృతం చేసినవాడు గయాటో. చలనరహితమైన గంభీరముద్రలోంచి కళకు జీవ సంచలనం కల్పించాడు. ప్రసిద్ధుడైన బొకాసియో తన గ్రంథంలో గయాటో ప్రతిభనురించి మక్కా

డించాడు. ప్రకృతిలో ఆయన చిత్రించలేనిది లేదనీ, ఏది చిత్రించినా అచ్చంగా ఆ వస్తువులాగానే ఉంటుందని ప్రశంసించాడు.

గయోటో చిత్రకారుడేకాక వాస్తునిర్మాత. ఆయన దిద్దెను చేసి కొంతవరకు మలచిన డెటైలవరకు ఆయన శక్తిని ఇప్పుటికీ వేసోళ్ల చాటుతుంది. దాని మీద వెక్కిరిస్తూ “కళలు, వృత్తులు” అన్నది ఆయన శిల్పించిన! అంతటితో 1937 లో గయోటో చని పోయాడు.

15 వ శతాబ్దంలో గయోటో తీసుకు వచ్చిన ప్రకృతి వాదం రెండుదారులు తీసింది. ఒకటి భావ ప్రధానమైనది, రెండవది భౌతికవాదం. చిక్కని భావావేశంతో, రాగరంజితమైన అంగవిన్యాసాలతో చిత్రణ సంకల్పించింది ఒకమ్మాయి. రెండవది వాస్తవికదృక్పథంతో బాహ్యరూప రచనావిన్యాసాలు పత రిస్తూ వచ్చింది. ఈ మ్మాయి యధార్థవాదాన్ని పురస్కరించుకొని కళాసంవిధానానికి సంబంధించిన అనేక సమస్యలు పరిష్కరించింది. ‘పర్ పెర్సెక్ట్యు’, ‘ఎనాటమీ’, ‘నూడ్స్ ఫ్రీ’ అన్నవి ఈ మ్మాయికు సంబంధించినవే. ఇక అప్పటినుంచి ఈనాటివరకు ఈ రెండుకాఖలూ పాశ్చాత్య కళాలోకంలో అంత ర్యాగాలుగా ప్రవర్తననడచుతూనే ఉన్నాయి. ఆ ఆకాశాల్లో నవతీవం పోతుకుని, పునరుద్ధరణలు పొంది సమయాల్లోకూడా ఈ రెండురకాలయిన నాదాలు బలం పొందినాయి. రెండురకాల చిత్రకారులు ఉంటూ వచ్చారు ప్రసిద్ధులుగా.

ద్విధావిభిన్నమైన యీ కళాపధాల్లో ఒకదానికి హృదయము, ఒకదానికి మేధస్సు ప్రధానమవుతుంటే ఏనాటి కళాచైతన్యంలోనూ ఈ రెండురకాలయిన ప్రసిద్ధులైన చిత్రకారులు కనిపిస్తారు. మొన్న మొన్నటి ఫ్రెంచి విప్లవకళలో వివేకంబు వేగో హృదయవాది. నిజానె, మేనెట్ తాలూకు కృషి మేధస్సుకు సంబంధించింది. బ్రిరేఫీయల్ లైఫ్ లలో రోజెట్టి హృదయవాది. మిలియాను, మాంటుచిత్రాలు మనస్సుకు సంబంధించినవి. ఇక ఈనాటి చిత్రకారులలో ఏకాపా మేధస్సు పోలిమేరలు పారమాస్త్రే, మార్కు చాగల్ ఆగాధ హృదయగాధలు తద్వి

పోతాడు. అయితే ఈ రెండువిధానాలూ అనాటి చిత్రకారుల్లో ఎల్లా వర్ధిల్లివాడో విచారిద్దాము.

గయోటో సన్నిహిత అమయాయి ఆండ్రీయో ఆర్మెగ్నా. ఆయన రచించిన ‘వర్మిను కార్ నేషన్’ నేషనలు గాలరీలో ఉన్నది. ఆర్మెగ్నా కవి, చిత్రకారుడు, శిల్పి, వాస్తునిర్మాత. గయోటోలో ఉన్న ప్రపంచానుభవము లేదు. అచ్చము స్వాప్నిక తీవి. ఈయన చిత్రాల్లో గయోటో ఆధ్యాత్మికాంత మాత్రము ప్రకాశమానమయింది. చిత్రాలు ప్రత్యేకము మతావేశము ప్రధానముగా గంభీరముడ్ర వహిస్తూ విజైంటీను లక్షణాలు చూపించినాయి మళ్ళా.

ఆర్మెగ్నా తరువాత ప్లేరెస్సులో ప్రవర్తిల్లివ గొప్ప చిత్రకారుడు ఫ్రాయాంగిలికో. ఈయన భావ చిత్రకారులలోవకు చెందినవాడు. వివిధమైన భౌతిక చ్చాయలు లేని ప్రకృతికోభావ మంచితమైన రమణీయ కల్పన ఆయన చిత్రాల్లోని విశేషము. మనోహరము, స్వాదువు అయిన విషయమే ఆయన స్వీకరించేవాడు. జాగుప్పొకరమైన ధూతాలు ఆసుర ప్రకృతులుకూడా అందింగానూ, అమాయికంగానే చిత్రించేవాడు. ఇది ఆయనలో ఒకలోపే అన్నాడు రస్కిన్. కాని అనుకూలమయిన విషయము చిత్రించినప్పుడు ఆ చిత్రము అతి పవిత్రంగా, ప్రశాంతంగా పనివాని ప్రార్థనవలె అమాయికంగా ఉంటుంది. దూరపు కొండలు, పచ్చిక మైదానాలు, రంగురంగుల పూవులు, పిట్టలు—వికసించిన వేకువ పూవుల్లా ఉంటాయి ఆయన చిత్రాలు. చిత్రంలో భావమార్తవము, హృదుమార్తవము అంటే ఏమిటో తెలియాలంటే ఆయన “ఎనస్సి యేషను” చూడాలి.

ఫ్రాయాంగిలికో తరువాత అనుధూతి ప్రధానమైన భావవ్యక్తీకరణలో ప్రసిద్ధుడైనవాడు ఫ్రాన్సిస్కో లిస్సి. ఫ్రాయాంగిలికో చిత్రాల్లో ఆత్మోష్ణ త్యాన్ని ఆంధుకోలేకపోయినా లిస్సి చిత్రాల్లో మానవత, మనోహరత ఉన్నాయి. ఈయన “మెజోనా”లు దివ్యభావ విలసితాలు కాకపోయినా, అతి లోకమయిన స్త్రీ సౌందర్యమంటే ఆయనకున్న పూజ్య భావము వ్యక్తమౌతుంది వాటిల్లో. ఆయనకు పూవు

లన్నా ఇష్టమే. గులాబీలు, కలువలు లిప్పోలా ఎవరు చిత్రించలేదు. ఫ్రాలిప్పో తరువాత బోటిసెల్లి గులాబీలు అంత చక్కగా చిత్రించాడు గాని కలువలు చిత్రించలేకపోయాడు. లిప్పికోడ 'ఎనన్సియేషను' అన్న విషయం చిత్రించాడు. ఏ రిడర్లీ చిత్రాలతోనే ఆస్థాయిని అందుకున్న రొకెట్టి "ఎనన్సియేషను" కూడ పోల్చియాడ తగింది.

ఇక వాస్తవిక దృక్పథంతో గయల్ తరువాత చిత్రరచన సాగించింది పావులా అక్సెల్లా, పీయర్ డెల్లా ఫ్రాంకెస్కా. కళా సంవిధానానికి సంబంధించిన పరీక్ష్యేతు మొదలైన అనేక క్లిష్ట సమస్యలు అక్సెల్లా తన చిత్రాల్లో పరిష్కరించాడు. ఆనాడు ప్లేగెన్సు గాలిలో కూడ విజ్ఞానపీఠికలు తరంగితమయినాయి. గణితశాస్త్రం, శరీరశాస్త్రం మొదలైన అన్ని శాస్త్ర విషయాలలోనూ నిష్ణాతులైన ప్రజ్ఞానిధులు ఆనాడు ప్లేగెన్సు అంతలా ఉన్నారు.

రాజీక విషయమైన యుద్ధచిత్రం మొట్టమొదట చిత్రించింది అక్సెల్లా. స్వభావ చిత్రణకన్న కళా సంవిధానంలో అక్సెల్లా శాస్త్రీయవృత్తి ఎక్కువ ప్రదర్శించేవాడు. ఆయన గుఱ్ఱాలు సింహారం రంగులో చిత్రించాడు. గయల్ తన చిత్రాల్లో ఊరికే స్పృశించి వదలిన ప్రాదేశిక నిర్మితికి సంబంధించిన సమస్య లెన్నో అక్సెల్లా జయించి సాధించాడు. పూవులు, కాయలుకూడ శాస్త్రీయమృతమైన వాస్తవికతతో చిత్రించాడు. అక్సెల్లా చిత్రించిన "జాన్ హో వద్ద" అనే వైవిధ్యోగ్ని రూపచిత్రం యూరపు వాస్తవిక కళాపధానికి మొదటి మైలురాయి. ఇక పీయర్ డెల్లా ఫ్రాంకెస్కా చిత్రాల్లో ఈనాటి క్యూబిజము జీవాలు పుష్కలంగా ఉన్నాయి. మేధస్సు ప్రధానమైన ఆధునిక దృక్పథానికి ఫ్రాంకెస్కా చిత్రాలు చాల పన్నిహితంగా ఉంటాయి.

ఫ్రాయాంగిలికోలో మొగ్గకట్టిన రోమాంటిక్ మిస్సినీజము ఫ్రాలిప్పోలిప్పిలో ప్రవర్తనమైనై, అతని శిష్యుడు బోటిసెల్లి చిత్రాల్లో తీయని సౌందర్య పీఠుల్లో తేలియాడి సహస్రదళాలు విరియించింది. బోటిసెల్లి 1447 లో ప్లేగెన్సులో పుట్టాడు. మొదట్లో

ఒక బంగారు పనివానివద్ద ఆ విద్య నేర్చుకునేందుకు ప్రవేశించాడు. తరువాత చిత్రకళలో మహోన్నతుడైనప్పటికీ చివరిదాకా బోటిసెల్లి రంగుల్లోనే చెక్కడం పనిచాడనిపించుకున్నాడు.

భావప్రధానమైన ఫ్రాయాంగిలికో, ఫ్రాలిప్పోలిప్పి, చిత్రాలకు బోటిసెల్లి చిత్రాలకు ఒక తేడా ఉన్నది. మిగతా అనేక గుణాల్లో సమావర్త్యంఉన్నా, ఉత్కృటమైన ఆత్మశ్రయిత బోటిసెల్లి చిత్రాల్లో విశ్వత, బోటిసెల్లి చిత్రించిన దేవుళ్ళు, దేవదూతలు — వాళ్ళ ముఖభావాలు చిత్రకారుని ప్రత్యేక ఊహల్లోనే కాని ఆ దేవదూతలవి, దేవుళ్ళవికావు. వైగా ఆ మూర్తులు మానవసహజమైన ముఖదుఃఖాలు, ఏ ఆశ, ఆశయాలులేని ఈ దేవతాత్వము ఎందుకా అని విచారిస్తున్నట్లు కనబడతారు.

బోటిసెల్లి వాటి ఇటలీ, ఫ్రాయాంగిలికో వాటి ఇటలీ కాదు. ఆంధమనేది మతముచెప్పు చేతల్లోలేదు. వెర్సీ, చెర్సిగోడలే కళకు ఆలంబనముకాదు ఆ రోజుల్లో. అప్పుడు కళాపోషకులైన కాసిమో మెడిసిగాని, లోరెంజో గాని చిత్రకారులను మరవిషయాల్లో చిత్రింపచాని పట్టుపట్టటములేదు. వాళ్ళకు కావలిసింది అందం. 1467 లో ఫ్రాలిప్పో ప్లేగెన్సువదిలి పోటిలోలో చిత్రనిర్మాణానికి వెళ్ళిపోయినాక బోటిసెల్లి న్యతంత్రంగా చిత్రకల్పన చేయసాగాడు. అప్పటికి చిత్రించిన "హగీ ఎడోరేషను" లో కూడ లిప్పో ధాయలున్నాయి. లిప్పో వెళ్ళినాక సమకాలికులైన పారియోలివంటి ప్రముఖ చిత్రకారులతో కలిసి పనిచేశాడు. లిప్పో కన్న పారియోలికి ఎక్కువ ఎనాటమీ తెలుసు.

దుడ్డుడైన హరిఫెర్నసు తలవరికి పట్టించుకు వస్తున్న జాడిత్ చిత్రం ఆయన మొదటి ఉత్తమ చిత్రం. హరి ఫెర్నసును వధించి జేగాన్ని రక్షించింది జాడిత్. ఆ పీఠవనిత ముఖభంగిమల్లో కోమలత్వం, ఆమె కాల శిరఃఖండాన్ని తెచ్చున్న పరిచారి కలో అంగచాలనం చక్కగా తీర్చిదిద్దాడు బోటిసెల్లి. జాడిత్ ముఖశిల్పంలో తరువు తన వ్హాడియోకు వస్తూంటే ఒక ప్లేగెన్సుమైన పడుచు పొందికలు

రూపొందించాడు. ఆ వెనుక పారిపోతున్న సైన్య మంతా సహజంగా చిత్రించాడు.

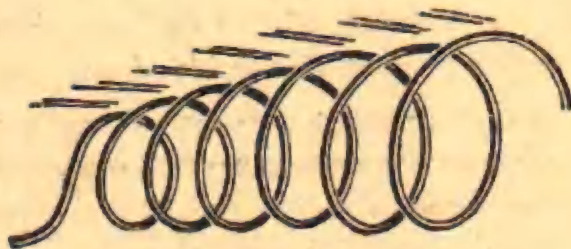
బోటిస్సెల్లిని పోషించేది లోరెంజో రాజు కాదు. ఆ పేరుగల అతని బంధువు. ఈ లోరెంజోకు సంబంధించిన కాన్వెంట్ బిల్డాకే అనేక మైన చిత్రాలు రచించి ఇచ్చాడు బోటిస్సెల్లి. అందులో చాల ప్రసిద్ధమైనది “వసంతము” ఒకటి. ప్రాకృత శక్తులను మానవ రూపాలతో కీడించి అంత చక్కగా చిత్రించిన చిత్రం ఇంకొకటిలేదు. చిత్రం మధ్యగా ప్రణయధి చేతర సలిలాసంగా వసంతాన్ని ఎదురుమాస్తా నుంచుంటుంది. మనస్సు దాచిన బాణం ఎక్కువెట్టి ఉంటాడు. కుడిచైత్రున చేపదూత మెరుగ్గరి, ముగ్గురు వయ్యారులూ ఉంటారు ఎవమప్రక్క ఋతువుల రాణి, పూల వెలికత్తె-పిళ్ళని చలించచేస్తూ మలయా నిలం, ప్రాకృతిక శక్తులన్నీ మనుష్యాకృతులుకట్టి ఆ శతాల్లానికి లక్షణమైన పొందర్య లాలసతో శృంగార మూర్తులుగా రూపొందిన ఉత్తమోత్తమ జగద్విఖ్యాత చిత్రమది. ఈ చిత్రము, ఇంకా కొన్ని బోటిస్సెల్లి చిత్రాల తాలూకు ప్రసిద్ధి, లోముదాకా పోకింది. 1481 లో పోప్ సిస్టన్ చాపెలులో కువ్వ చిత్రాలు నిర్మించడానికి బోటిస్సెల్లిని ఆహ్వానించాడు. ఇక్కడ రచించిన “మోడెసుగార్,” “శేషకు ప్రలోభనము” మొదలైన వాటిల్లో బోటిస్సెల్లి ప్రజ్ఞాపొందర్య సందిధాన కళాకర్మిని వైదగ్యం ప్రస్తుత మవుతాయి.

లోములో రెండు సంవత్సరాలుండి మర్యా ప్లేరెస్సు వచ్చాడు బోటిస్సెల్లి. ఆ లోజుల్లోనే ఆయన ప్రసిద్ధమైన “మెడోవా” రయారయింది. బోటిస్సెల్లి మంచి లోజులు చేరువకొచ్చినాయి,

రాజైన లోరెంజో చనిపోయిన తరువాత అతని కొడుకు పియరోపాలనలో ప్లేరెస్సు అంతా అల్ల కల్లోలమయింది. పియరో చాల అసమర్థుడు. ఆ ఆరా చక పరిస్థితుల్లో బోటిస్సెల్లి కళాపోషకుడైన లోరెంజో ప్లేరెస్సునుండి తరిమివేయబడ్డాడు. ఈ సంక్షోభ సమయంలోనే బోటిస్సెల్లి, జేంటి కవితలో మునిగి పోయి అద్భుతమైన చిత్రాలు వేశాడు. అతన్నీ వెట్టికాన్ బ్రెబరీలో, బెర్లిన్ మ్యూజియములో ఉన్నాయి.

ఆ తరువాత లోజుల్లోనే ప్లేరెస్సుకు గిరా లామె సావనరోలా అనే ప్రఖ్యాత మత బోధకుడు వచ్చాడు. ఆయన ఉపదేశించడము బోటిస్సెల్లి విన డిదు. ఇల్లా కొన్నాళ్ళు గడిచింది. కాని మతప్రసక్తి లేని తన చిత్రాలు మాత్రం అందరిలాగ బోటిస్సెల్లి తగలబెట్టలేదు. మతిలేని మూఢజనం సావనరోలాను బ్రతికుండగా తగలబెట్టించాడు. దాంతో బోటిస్సెల్లి చాలా దుఃఖించి, చలించిపోయాడు. ఆ ఆ వేగం లోనే “సత్యము—అసత్యము” అనే చిత్రం రచించాడు. నల్లనిముకువుతో అసత్యము క్రుంగిపోతూంటే సత్యము ప్రకాశిస్తున్నట్లు చిత్రించాడు. చివరి లోజుల్లో వేసిన మతిచిత్రాలు చాలభాగం శిష్యులు పూర్తిచేశారు. ఆయన ప్రసిద్ధమైన “క్రైస్తు జవనము” నేషనల్ గాలరీలో ఉన్నది.

గయాలో తరువాత అక్వలో, పియరోడెల్లా ఫ్రాన్సిస్కా వాస్తవిక దృక్పథంతోనూ, ఫ్రాయాం గిలికో, ఫ్రానిస్కోలిస్సి, బోటిస్సెల్లి భావప్రధానం గాను రెండు దారులుత్రోక్కి ఈనాటికీ పాశ్చాత్య కళకు ఆ ఆ మార్గాల్లో ధృవతారలైవారు.

తరంగ సంగీతము

శ్రీ సూరంపూడి భాస్కరరావు

[ఓకానొక యెలనాగ, తరంగ సంగీతము నంత
రంగ సంగీతముతో మేళవించుకొనుచున్నది.]

ఈ నవచైత్రరాత్రి హృదయేశ్వరు డెందులకో ప్రసన్నుడై
గానము నేయలేని చిరుకన్నీయ గుండియ సిగ్గునించి, యీ
మాన వదీతరంగ మణిమాలిక పోలిక మ్రోగ కేసి న
జ్ఞాను గళఘ్నతగ్గళలళక్కని మాటలురాని పాటలన్.

తారక లుజ్జ్వలములయి తారిన నేటి నిశీథమందు శృం
గారపు తిపి నా హృదయ కందరనాథ మృణాలశంక్తిలో
ఏరులు కట్టిపోవ, హృదయేశుని చక్కిలిగింత లో తులన్
జారు తరంగమాలికల చప్పటలట్లు హసించు నెవ్వరో!
తొలిరే కూడిమి దాటలేదుకద, నాధుండింక నాలోన కాం
తులు రేకెత్తగ నేయలేదుకద, శాంతోదార కాంతార ప్రాం
త లతాంతాగమకాలసీల తటిసీతారంగ మన్నట్టు లీ
కలకంఠ వ్యసకేళిదేలు పసిరాగాలాపి యెవ్వండోకో?

రాతిరి రాతిరెల్ల మధురమ్ముగ వీణెలమెట్లపైని సం
గీతము చేసిపోయెను విక్కిల్ల మనోహర రాగ విశ్రుతిన్ ;
ఈతరి రాగము క్తమయి ఏలనో కేవలమాట తాళపున్
మ్రోతలు సందెగుమ్మమున మ్రుగ్గులు దిద్దు పడింతియందెలన్.
శ్రావణ మేఘరాశి దిగబార్చిన కుండలనీటిపోతలో
నావలపుంబసిండి వలినవ్యులతే డరుదెంచు బాటలన్
పూవులు నావలై యెదురుపోయెడినో? ఇపుడీ మదశ్రువాః
ప్రావృడ వంతగీతి దిగబ్రాకునో యీ కెరటాలుగా దిశల్.

నీలాకాశ విశాలఘోరతటిపై నీలా మహాకాళిమల్?
ఏలా క్రుంగును తారకావళి భయాదేవీకులమ్మట్లు, నే
డేలా యీ భయపెట్టు కాంతు లుద్యుపీతన్ దుఃశృణానమ్ముగా,
చాలుంజాలు మహాపగాశ్రుతులు ఝంఝాభీక రార్చాటమై.

‘సౌందరనంద’ సమీక్ష

శ్రీ పి. గణపతికృత్రి

ఇటీవల సౌందరనందకావ్యంమీద చాలా పెద్ద గాలిదుమారం లేగింది. ఈ కావ్యం విమర్శించిన శ్రీ పొట్లపల్లి సీతారామారావుగారు దీనిలో పద్యరచన ఒక్కటిమాత్రం పరమరమణీయంగా ఉన్నదని ఇక మిగిలిన అన్ని విషయాలలోను ఈ కావ్యం పెట్టి అసంస్థులపుట్ట అనీ తేల్చివేశారు.

వీరి ప్రతివిమర్శకులు శ్రీ ‘సురభి’ గారు గొప్ప అభివీచకంతో వీరినాదం విమర్శించి శ్రీ సీతారామారావుగారు వ్రాసిన ప్రతివిషయము దుర్విమర్శనమే అనీ, సౌందరనందంనంటి ఉత్తమకావ్యంమీద ఇలాంటి దుర్విమర్శచెయ్యడం అవ్యామఘన ఉద్బోధించారు. అదైన శ్రీ పొట్లపల్లి సీతారామారావుగారి కావ్యంమీద, శ్రీ సురభిగారిమీద మరింత తీవ్రమైన విమర్శవాగ్ని వర్షం కురిపించారు. వీరిద్దరు వివరించిన అయా ప్రత్యేక విషయా లలా X ఒకపక్కన పెట్టి మొత్తంమీద స్థూల దృష్ట్యా వీరి విమర్శన ప్రతివిమర్శనలు ఫరీకీలించిన వారికి — శ్రీ సీతారామారావుగారి దృష్టిలో ఇక సౌందరనందంనంటి పాడుకావ్యం లేదనీ, శ్రీ సురభిగారిదృష్టిలో ఇంతటి ఉత్తమ కావ్యం లేదనీ — స్పష్టపడింది.

ఇంతగా ఈ కావ్యాన్ని సరించి వాదప్రతివాద భూతి లేనవతరవాత సౌందరనందానికి, విమర్శకుల వాద ప్రతివాదాలకు, న్యాయ్యమైన సాహిత్యవిమర్శకు సంబంధించిన కొన్ని ముఖ్యవిషయా లిక్కడ పేర్కొనడం సముచితమేదీర్చిపో అ విషయా లిక్కడ కొంతెం వివరించి వ్రాస్తాను.

సంస్కృతవాఙ్మయంలో సౌందరనంద మనే ఒక కావ్య మున్నప్పుడు ఆ కావ్యానికి, అంధ్రకావ్యా నీకీ గల స్వరూప స్వభావాలు, లక్ష్యాలు స్పష్టంగా అవగాహన చేసుకోవడం న్యాయ్యం.

సంస్కృత సౌందరనందం

సంస్కృత సౌందరనందం 18 పద్యల మందిర్ కావ్యం. ఈ కావ్యం రచించిన అశ్వమేధుడు బౌద్ధ సంప్రదాయంలో ప్రామాణికాచార్యులైనా చెందిన వాడు. బౌద్ధ భక్త్యధిష్ట ప్రధానమయిన కావ్య రచనమే ఇతని లక్ష్యం. ఈ విషయం ఇతడు కావ్యాం తంలో రచించిన శ్లోకంలో స్పష్టంగా ప్రతిపాదించాడు. ఆ శ్లోకం ఇది:

“ప్రామేణ్యాలక్ష్మణం విషయరతిపరం
మోక్షార్థ్యతీతకాలం
కావ్యవ్యాజీన తత్త్వంకథితమిహ
మయామోక్షే పరమితి
తద్భూత్వా కామికం య త్రివిధమీత
మితో గ్రాహ్యం నలలితం
పాంశుభోగ్య భావజ్యోగ్య నియత
ముపకరం చామోకరమితి.”

సామాన్యంగా లోకం విషయాభినిష్ఠమై మోక్షవ్యతిరేకమై ఉన్నదనీ, అందుచేత కావ్యమనే విషయో మోక్షమేపరమార్థమనేతత్త్వం ఈకావ్యంలో ప్రతిపాదించబడిందనీ, కనక పాతకు నీ విషయమే పరమలక్ష్యంగా స్వీకరించారీగాని అనుమంగికంగా వచ్చిన శృంగారాదిప్రసక్తి స్వీకరించకూడదనీ, గనిలో దొరికే భూతిలోనించి బంగారంపలుకులు స్వీకరించి వట్లై ఇందులో సర్వాత్మికా మోక్షతార్పర్యం స్వీకరించబలసెందనీ అశ్వమేధు డీ శ్లోకంలో యుక్త కంఠంతో ఉద్బోధించాడు.

సంస్కృత సౌందరనందంలో చివరి ఏడుపద్యల లోను ఉన్న విషయంఅంతా కేవలము బౌద్ధభక్త్యధిష్ట ప్రాయమే. ఇందులో కావ్యానికి సంబంధించిన కథ చాలా స్వల్పం ఈకావ్యం మొదటిపద్యలలో ప్రధాన

విషయంగా కనిపించేది కవితవస్తువగు వర్తనం. రెండో దానిలో దానికి ప్రభువైన కుక్కదమరీవర్తనము, మూడో దానిలో బుద్ధుని కవితవస్తు పురుషవేదము, బుద్ధవర్తనము ప్రధాన విషయాలు. వాటాలో పర్వలో కుందరీసందుల శృంగార వర్తనము, బుద్ధుని భిక్షువరణము, నందుని గృహ నిర్గమనము వస్తాయి. ఇక అయిదో పర్వలో బుద్ధుడు నందునిచేత బలాత్కారంగా సన్యాసం స్వీకరింప జేసిన కథ వస్తుంది. ఆరో పర్వలో కుందరీ సందుని గూర్చి దుఃఖిస్తుంది. ఏడవపర్వలో నందుడు కుందరీని తలుచుకుని విచారిస్తాడు. ఇలాంటిగా ఒక భిక్షు ఋషి వచ్చి నందునికి అనేకవిధాలుగా బోధ చేసి స్త్రీవైముఖ్యము, భార్యవైముఖ్యము కలిగించి దానికి ప్రయత్నిస్తాడు. ఇది ఎనిమిదో పర్వలోను తొమ్మిదో పర్వలోను వడిచే కథ. భిక్షువుని ఉపదేశించి వల్ల ఏమి లాభించేకపోయేనదికి అతే దావిషయం బుద్ధునికి విచేసిస్తాడు. అప్పుడు బుద్ధుడు నందుణ్ణి స్వయంగా వెంట తీసుకునివెళ్ళి స్వర్గసౌందర్యము, అపరసౌందర్యము సందర్శింపజేస్తాడు. దీనితో పకో పర్వ ముగిసి పోతుంది. అక్కడ అపరసౌందర్యం దర్శించ గానే నందునికి వారిమీద వ్యాపాహం కలిగి వారి కోసం తపస్సు ప్రారంభిస్తాడు. అప్పుడు బుద్ధుడతనికి స్వర్గలో గాలంకూ దానశ్వరములేమహా అని చెప్పి అతని మనస్సు మళ్ళింపజేస్తాడు. దీనితో పదికొండో పర్వ ముగిసిపోతుంది.

ఇక మిగిలిన పర్వలలో బుద్ధుడు ఈవిధంగా విరక్తుడైన నందునికి వివిధమైన పరలోకపు బేరాలు చేస్తాడు. క్రమంగా ఆయా ఉపదేశాలవల్ల, సాధనలవల్ల నందునికి లక్ష్యసిద్ధి కలుగుతుంది. ఇక చిట్టచివరిపర్వలో నందుడు విముక్తుడై బుద్ధునికి తన కృతజ్ఞత చెల్లించేసందర్భంలో బుద్ధు డాదరితో 'నీ భార్యకూడా నీవితేనే ధర్మ ప్రబోధంచేస్తూ కృతార్థురాలగుకా' అని పేద్రాడు. ఈ పీఠికతో నందు చిక్కడించి కదిలి భిక్షుజీవితమై అర్జునపురలో పుజేతే చేస్తూ సంచరించాడని సంస్కృత సౌందరసందం చెబుతున్నది. ఈ ఉదంతంతో మూల కావ్యం సమాప్తమై పోతుంది. సంగ్రహంగా సంస్కృత సౌందరసందంలోని ఇతి వృత్తం ఇది.

ఈ ఇతివృత్తంలోని కథాభాగం స్వల్పంగా తీసుకుని ఆంధ్ర సౌందరసందకర్తలు స్వతంత్రంగా

తెలుగులో సౌందర సందకావ్యం రచించారు. అంతే గాని మూలానికి ఆనువాదంగాని, అనుసరణంగాని కానేకాదు.

అయితే మూలకావ్యానికి, దీనికి లక్ష్యాలు వేరు. మూల సంస్కృత కావ్యానికి శార్దూధర్మపక్షేమే ప్రధానలక్ష్యమని అశ్వభోషితే ఉద్ఘాషించాడని వెనకే వ్రాశాడు.

తెనుగు సౌందరసందకర్త నీ శార్దూధర్మభోష అంతా విడిచి కథ అంతా తొమ్మిది పర్వలలో కుదించుకున్నాడు. మూలం కామప్రవృత్తులయిన కుందరీసందు రిద్దరు క్రమంగా పరిణతులై ధర్మప్రవృత్తులయినారని ప్రతిపాదించింది. తెలుగు సౌందరసందకర్తలకు కేవలం శార్దూధర్మప్రచారం లక్ష్యం కాక పోవడంవల్ల వచస్పర వ్యక్తిత్వముయిన కుందరీసందుల క్రమేమై శార్దూధర్మస్వీకరణంవ్యాతా విప్రులమై, పునీతిమై విశ్వకోముఖముయిన విధం ఏ రభివృద్ధిచారు. మూలంగా పరిగిరిస్తే సంస్కృత సౌందరసందంలో కూడా జరిగిందింటే. అయితే సంస్కృత సౌందర సందలక్ష్యం వేరు కావట్టి దానిలో శార్దూధర్మ సంప్రదాయము, ధర్మాలు తాగా విధించి చాలావంక వే కావ్య కీరణం అంతా ఆక్రమించాయి. తెలుగులో అదిలేదు. రెండిటికీ ఉన్న ప్రధాన విధేయం ఇంతే.

ఇక శ్రీవీరారామారావు గారీ తెనుగుకావ్యంలో ఏదో ప్రేమసేవ్దంతమనే చెప్పప్రళయం వచ్చిపడిందనీ దానితో ఇదంతా చాలా అయోమయంగా రియా రయిందనీ వ్రాశారు. అదంతా వారి విమర్శనంలోనే కనిపిస్తున్నదిగాని కావ్యంలోమాత్రం మరి అది ఎక్కడా కనిపడడమే లేదు !

రసనిరోధము

ఈరోజుల్లో అలంకార శాస్త్రం పేరుతోను, రసం పేరుతోను జరుగుతున్న పరాలోకంచనల కిక అంకూదిరీ కనబడెదం లేదు. ప్రపంచంలో సువిస్తృత మయిన విమర్శనమార్గా లనేకం బయలుదేరిన ఈరోజులలో ఇంకా ఈ అలంకారశాస్త్రమార్గం పుట్టుకుని ఇక అందులో ఉన్నదే విషమనీ, రిద్దరుద్దయినదంతా అపమార్గమనీ వేళ్ళాడిన ఎందుకో తెలియదంటేదు.

ప్రాచీనాలంకారికులు చేప్పిన ప్రధాన రసాదిసిద్ధాంతాలు కొన్ని నేటికికూడా చాలావరకు రోజువారీలుగా ఉంటే ఉండవచ్చును. అయితే ఈ సిద్ధాంతాలలో కొన్ని నేటికాలానికి వచ్చవు. ఇవి కాలానుగుణంగా సమన్వయించాలి. ఉదాహరణకు ఆలంకారికుల రసాభాస నిర్వచనం తీసుకుందాము. ఈ నిర్వచనప్రకారం అమరాగం పరస్పరనిష్ఠంకొక ఏకవ్యక్తినివ్వమే అయినప్పుడుగాని, తిర్వ్యగ్గుతుగతంగాను, మైచ్చుగతంగాను వర్తించబడినప్పుడుగాని, స్త్రీకి బహుపురుషానక్తి కలిగినప్పుడుగాని రస నిర్వచింపబడదని అక్కడ రసాభాసమే ఏర్పడుతుందని లేలుతుంది. అట్లేకం ఇది. “ఏకత్రైవామరాగశ్చేత్, తిర్వ్యక్ మైచ్చుగతోపివా, యోషితో బహునక్తిశ్చేత్ రసాభాసప్రీతామతః”

అయితే అనునాథన ప్రపంచవాద్యయంలో ద్విధాధూతమైన స్త్రీప్రగయను, తత్పరిజామాదులు వర్తిస్తూ మహోర్తిమైనకావ్యాలుగా, నవలలుగా, నాటకాలుగా వెలిసినరచన లెన్నో కనిపిస్తున్నాయి. అలాగే కేవలము ఏకత్రామరాగం నూచించే ఖండ్ కావ్యాది రచనలు కొల్లలుగానే ఉన్నాయి. ఇంక తిర్వ్యగ్గుతుగతమైన అమరాగం ఆ నేకవిధాలుగా మన ప్రాచీన కావ్యల్లో అక్కడక్కడ ప్రకృతివర్ణనలలో కనిపిస్తూనే ఉన్నది. ఇక ప్రాచీనులకు ఆకాలంలో మైచ్చులమీద ఉండే ఈడింపువల్ల వారి అమరాగం కేవలం రసాభాసంగానే కనిపించింది! ఇది ఆ కాలానుగతమైన తాత్కాలికాభిరుచినిబట్టి వ్రాసిన స్తోకం. అంతేగాని దీనిలో నిశితమైన విమర్శన సిద్ధాంతం ఏమీలేదు. ఇట్లాగే అలంకారకాస్త్రంలో నేటికాలాన్నిబట్టి సవరించుకోవలసిన వన్నో ఉన్నాయి. ఇక ఇవన్నీ వేదవాక్యాలైనా వర్తిస్తూ నేటి కావ్యాలకు సమన్వయించాలంటే ఆ విమర్శన తప్పదనిపడితీరుతుంది.

రసవిరోధాన్ని గురించి స్వవ్యాచార్యుడు మొదలైన అలంకారికులు మూలప్రాయంగా కొన్ని నిర్వచనాలుచేసి, దిక్కాట్రంగా వాటినివారణోపాలు నూచించారు. అంతేగాని అవి మక్కికి మక్కిగా అన్ని కావ్యల్లోనూ, అన్ని కాలాల్లోనూ అమరసరించాలని వారెక్కడా చెప్పలేదు. ఒకచో అలాగ చెప్పారని

అపార్థం చేసుకుంటే—అది అలాగే అమరసరించేవారు అంధప్రాయంగా నమూనా కావ్యాలమూత్రమే సృష్టించగలరుగాని స్వతంత్రకావ్యాలు వ్రాయలేరు. అసలు అలంకారకాస్త్రం దిక్కుచకమైన విమర్శన కాస్త్రంగాని వ్యాకరణంలాగ విధివిషయాలు చెప్పే కాస్త్రంకొనేకాదు. ఈ ప్రాచీన కాస్త్రకారులుకొన్ని ఉత్తమమైన కావ్యాలు పరిశీలించి, వాటి లక్షణాలు వివరించి మూలంగా ఆ మూలలో రచించినవి ఉత్తమ కావ్యాలు కాగలవని దిక్కాట్రంగా ప్రదర్శించారు. అంతే! వాద్యయోగంలో ముందు లక్ష్యం బయలుదేరినతరువాత లక్షణవివేచనం జరుగుతుంది. ఆలంకారం పట్టుకుని ఇకముందు బయలుదేరినకావ్యాలన్నీ సరిగా ఆ లక్షణమార్గంలోనే నడివాలని విమర్శించడము కేవలం కావ్యవిమర్శన సంప్రదాయంకాదుకాట్రంగా వైవా అవగాహన చేసికోలేనివారు చెప్పేమాట.

శ్రీ సీతారామరావుగారు అలంకార కాస్త్రప్రకారం కొంత శృంగారాలకు విరోధమున్నదనీ, ఆ విరోధం ఈ కావ్యకర్త లా కాస్త్రంలో ఆక్షాపించినప్రకారం పరిహరించలేదనీ అంటున్నారు!

సరిగా కాస్త్రప్రకారం చెప్పినట్లే మక్కికి మక్కిగాచేసి ఉడుకుంటే కేవలం మక్కిపిల్లలు పుట్టి ఉడుకుంటాయి! వైగా కాస్త్రంలో చెప్పినట్లేచేస్తే, ఇందులో కేవలం కాస్త్రంలో చెప్పినట్లేఉందిగాని వీరి కవితలో ప్రతిభ, పుష్కలత్వో ఏదో లేదనే సూబయిన విమర్శ ఒకటి బయలుదేరుతుంది కూడాను!

ఇది ఇలాగ ఉండనిదాదు. ఈ ఘట్టంలో శ్రీ సీతారామరావుగారు “అంగరస మంగిరసమును మింగివేయుచున్నది” అన్నారు. ఒకచో ఆ అంగరసం అంగిరసాన్ని “మింగివేయుచున్న” ఉమా అని కావ్యం పదేపదే పరిశీలించినా, అంగిరసం అలాగ గంగావమ్మలాగ నోరు తెరిచి మింగుతూన్నవాడే ఎక్కడా ఈకావ్యంలో కనబడలేదు! మరి అది ఆవిధంగా వీరికెందుకు కనబడిందో ఆ పరమాశ్చర్యకే తెలియాలి!

ఈ ఘట్టంలోనే వీరు మరిఒకచోట మందరినందుల శృంగారం ఉత్తమ ప్రకృత్యుచితంగా లేదని

అన్నారు. సంపతులిద్దరు పగటివేళే పరస్పరల్లాపాది పరిహాసప్రసంగంబోకి దిగినంతమాత్రాన అమాంతంగా అభయప్రకృతులైపోతారా? ఇది చాలా విచిత్రమైన విమర్శనపద్ధతి! ఇలాంటి తాదూ బొంగరమూ లేని రోమోరోపణ వీ విమర్శనలో అతుగడుగునా కని పిస్తాయి. దీనికి శ్రీ సురభిగారు వ్రాసిన సమాధానమే తగినసమాధాన మనుకుంటాను!

కథాకల్పనం

అలంకార శాస్త్రప్రకార మేదో ప్రమాదం జరిగిపోయిందని అంటూండడము ఇటీవల కొందరు విమర్శకుల కొక పరిపాటిగా తయారయింది. ఈ బాతి విమర్శకులలో చాలామంది ఆశాస్త్రం తిన్నగా చదవరు. ఒకవేళ చదివినా ఆశాస్త్రతత్వం గాని, దృక్పథం గాని, ఆశాస్త్ర దృక్పథంలో గల సహజ లోపాలుగాని, పరిమితులుగాని వీరు తిన్నగా అవగాహన చేసుకోరు! ఇక ఏవేదో సంస్కృతిలోదాహరణలు దొర్లిస్తూ గడిచినచేపీసరికి ఎలాంటి పాఠకుల కయినా కొంత గాఢరకరిగి ఇదేదో గొప్ప విమర్శన మనే భ్రాంతి కలగడం సహజం!

సౌందర్యసందంబో కథాకల్పనలో బొత్తిగా జౌచిత్యంలేదని శ్రీ సీతారామారావుగారు రంటున్నారు. వైగా దీనిలో సంధిసంస్థంగగఘటనంలేదని మరిఒక అభాంధం పడినోరారు. మూలంలో గల కథకు, అంధ్రపాదరసందంబోలో గల కథకు గల విభిన్న లక్ష్యాలు, తారతమ్యాలు ఇదివరకే నిరూపించాను. అంధ్రసౌందర్య సందకర్తలు సంస్కృతకావ్యపుష్ట్యా కేవలం విభిన్న మయినదృష్టితో తమ కథ మలుచుకున్నారు. వీరి లక్ష్యం వేరుకావడమే దీనికి కారణం. ఈ దృష్ట్యా చూస్తే ఈకథ ఇంతకంటే మరొకవిధంగా విడిపించడమే కష్టం. సౌందర్యసందం మొనటినించి చివరిదాకా చదివినవారికంతరికీ ఈ విషయం సుస్పష్టంగానే గోచరిస్తుందని అనుకుంటాను.

ఇక సంధులు సంస్థంగాలు మొదలయినవాటికి కావ్యంలో అసలు ప్రసక్తి లేదు. అలంకారికులు యాపకలక్షణాలు నిర్వచించే సందర్భంలో వీటిని ప్రతిపాదించారు. వైగా ఆనందవర్ధనుడు ఈ సంధి సంస్థంగాలు కేవలం రసాభివ్యక్తిదృష్ట్యా సమకూర్చు

కోవాలిగాని కేవలం శాస్త్రంలో ఉన్నాయగదా అని అలాగే ప్రవేశపెట్టగూడదని స్పష్టంగా నిర్వచించారు కూడాను.

ఇది ఇలాగుఉండగా శ్రీ సీతారామారావుగారు తమ విమర్శనలో “పంచసంధి ప్రతిపాదనము శ్రవ్య కావ్యములలోగూడ పాటించవలయును.” అని నిర్వచించారు. ఇది కేవలం పచ్చి బుకొయింపు! అలంకారికు లెవరైనా కావ్యాలలో పంచసంధులు కూర్చు వలెనని విధించిన మాత్రం ఏదైనా వీరు మేల్కొన గలరా? పోనీ సుప్రసిద్ధవ్యాఖ్యాతలైన మల్లినాథాదు లెవరైనా కొల్లలుగా ఉన్న తమ కావ్యవ్యాఖ్యానాలలో ఎక్కడైనా కావ్యాలకు పంచ సంధులక్షణ సమున్వయం చెప్పుకొందాని, ఇది ఆయా కావ్యాలలో సరిగా సమున్వయం కాలేదని విమర్శించడం గాని జరిగిందా? అలాంటి ఉదాహరణ ఏదైనా ఒక్కదైనా వీరు చూపించగలరా?

పోనీ సంస్కృతకావ్యవ్యాఖ్యాతలు కాకపోతే సుప్రసిద్ధమైన తెలుగు ప్రబంధాలకు వ్యాఖ్యానాలు రచించిన ప్రాచీనులుగాని, అధునాతనులుగాని ఎవరైనా తమ వ్యాఖ్యానాలలో మన కావ్యాలకు సంధి సంస్థంగ సమున్వయం చేస్తూ వ్యాఖ్యానాలు రచించారా? అలాంటి సమున్వయం లేక పోయినా, ఆయాసంస్థంగాలు లేకపోవడంవల్ల ఆయా కావ్యాలలో ఆయాదోషాలు వచ్చాయని ఎక్కడైనా ఎత్తి చూపించారా? ఇలాగ ఎక్కడా లేని అభాంధం ఒకటి కొత్తగా కల్పించి సౌందర్యసందంబెత్తిన పడి వేయడం చాలా భగోరమైన అన్యాయం!

బౌద్ధ వాతావరణం

సౌందర్యసందంబో బౌద్ధవాతావరణం బొత్తిగా కాలేదని మరిఒక అభాంధం పడింది. ఈ వాతావరణం కల్పించడం చాలా మాత్మమైన విషయం. ఎలాంటి మహాకవులైనా కావ్యరచనలో ఇది మాత్మమైన వ్యంగ్యభోరణిలోనే సాధ్యపడుతుందిగాని మళ్ళీ మళ్ళీగా కావ్యంలో వాతావరణం కల్పించడం మనుష్యమాత్రులకు సాధ్యమయ్యే పనిగాదు. ఒకవేళ ఎవరైనా అలా చేసినా అది చాలా అసంబంధంగా తయారవుతుంది. మన తెలుగు భారతంలో పాత్రలన్నీ

అచ్చమయిన తెలుగు పలుకుబడితో సంభాషణలు జరుపుకొంటాయి. అదిలు భారతవీరులు అచ్చంగా తెలుగు పలుకుబడి ప్రకారం మాట్లాడి ఉండరు కనుక ఆవిధంగా దీనిలో మూల భారత వాతావరణమే రాలేదంటే మన భారతకవిత్వమంతా ఒక డబ్బతో ఎగిరిపోతుంది! శ్రీ సీతారామరావుగారి వాతావరణ విమర్శనం ఇంచుమించుగా ఇలాంటి పద్ధతిలోనే నడిచింది.

సంస్కృత సౌందరనందక ర్రకు కేవలం ధర్మోపదేశమే ప్రధానలక్ష్యం కాబట్టి అతడు శ్రీ సీతారామ రావుగారు పెట్టిన బాధ్య సిద్ధాంతాలు మొదలైన తిథిగం అంతా అందులో ప్రచేశ పెట్టుకోవడం సహజమే కావచ్చును. అంతేగాని శాస్త్రసర్వతో అంతగా ప్రమేయం లేని సౌందరనందానికి ఘోష అంతా ఎందుకో తెలియడం లేదు. నూత్నంగా సౌందరనందక ర్రలు కల్పించిన శాస్త్ర వాతావరణం వారి బుద్ధిమంథనంగా సమచింతంగానే కనిపిస్తున్నది గాని శ్రీ సీతారామరావుగా రూపొందించిన విద్వార మేరీ ఇందులో కనబడడంలేదు.

బలాత్కార సన్యాసం

సౌందరనందంలో నందునికి బలాత్కార సన్యాసం ఇప్పించడం ఏమీ బాగాలేదని ఒక విమర్శ వచ్చింది. అయితే శాస్త్ర సంప్రదాయాభిజ్ఞుడయిన ఆశ్వఘోషాచార్యుడే తన కావ్యంలో ఈ పద్ధతి ప్రచేశపెట్టాడు. దీనికి ప్రత్యేకంగా ఒక శ్లోకం వ్రాసుకుని ఆశ్వఘోషుడు సమర్పించుకున్నాడనీ, అలాగ ప్రత్యేకంగా తెలుగు కావ్యంలో ఒక పద్యం వ్రాయకపోవడంవల్ల ఏదో మహాపచారం జరిగి పోయిందనీ శ్రీ సీతారామరావుగారు విమర్శించారు. తెలుగులో కవుల విషయం వ్యంగ్యంగా సర్వజ్ఞుడయిన బుద్ధుని సంకల్పబలానికే విడిచిపెట్టారనుకుంటే ఈ దోషం తొలగిపోతున్నా ఉంది. ఆశ్వఘోషుడు తన రచనలో అది అతివాద్యంగా ఉద్ఘాటించి తెలుగుకవుల విషయం వ్యంగ్యంగా రూపొందించడం వల్ల-వ్యాయ్యంగా వీరు మూలానికి మెరుగుపెట్టారని అవారి. అదిలేదు సరిగదా! ఇది ఒక పెద్దదోషంగా ఎత్తిచూపడం మానే మొత్తంమీద ఈ విమర్శలంతా

కేవలం తప్పక తియ్యదానికే వ్రాసినదా అనే గట్టి అనుమానం కలుగుతున్నది.

శబ్దదోషాలు

ఈ కావ్యంలో శబ్దదోషాలు కొన్ని దొర్లాయని శ్రీ సీతారామరావుగారు చాలా తీవ్రంగా విమర్శించారు. ఈ శబ్దదోషాలు, వ్యాకరణ దోషాలు విమర్శించే అధికారం గల వ్యక్తులు ఆంధ్రదేశంలో చాలా అరుదుగా ఉన్నారు. ఇక తెలుగు వ్యాకరణాలు చూడమ అంటే ఇది ఇంకా స్థిరమైన నడివడి సంపాదించలేదు. ఏవో తప్పులు పట్టుకోవాలని గట్టిగా ప్రయత్నిస్తే ఆ విధంగా ఒకటో, అరే తప్పులు పడని ఆధునిక కావ్యాలు మృగాగ్రలే. ముప్రసిద్ధులయిన నవకటి తరం కవులలోను, నేటి కవులలోను గిడుగు రామమూర్తి పంతులు వేలకొలిది తప్పులు చూపించడం మొదలు పెట్టేసరికి కవుల నేకులు కిక్కురు మనకుండా మాట్లాడ మొదలుపెట్టారు! రామమూర్తి పంతులు విమర్శనవల్ల మొట్టమొదటగా ఆంధ్ర విద్యజ్ఞునానికి మన తెలుగు వ్యాకరణాల లోపాలు, వీటిని నమ్ముకుని తప్పులుపట్టే వారి లోపాలు తెలిసి వచ్చాయి. నేనీ నాక్యాలు సౌందరనంద కర్త లొక్కరినీ ప్రత్యేకంగా సమర్పించడానికి వ్రాసిన చాక్యాలు కావు.

సౌందరనందంలో కూడా పట్టుకుందామని ప్రయత్నిస్తే ఎక్కడైనా ఒకటి, అరే శబ్దదోషం దొరికవచ్చునేమో! నేనా దృష్టితో ఎప్పుడు ఈ కావ్యం చదివి ఉండకపోవడంవల్ల నా కవి స్ఫురించలేదు. నిజంగా శబ్దదోషాలున్న కావ్యమేదీ కావ్యగర్వం అందుకోలేదు. ఈ దోషాలున్నప్పుడు తప్పుకుండా వీటి విషయం చేత తియ్యవించి ఖండించవలసిందే! అందులో సందేహం ఏమీలేదు.

అయితే శ్రీ సీతారామరావుగారు పట్టుకున్న ‘ప్రాథమిక’ శబ్దము ‘ఏకేషక’ శబ్దము అప శబ్దాలు కానేకావు.

“పుష్పబాదాగమాద్యేత్య ప్రాథమికుంశచై” అనే పద్యపాదంలో ‘ప్రాథమికుడవై’ అనేది తప్పని ప్రథమపదై అనే ఉండా లనీ శ్రీ సీతారామరావుగారున్నారు. దానిమీద శ్రీ సురభిగారు ఈ శబ్దం ఆపశబ్దం కాదని సోపప త్రికంగా నిరూపించారు. దానిమీద శ్రీ సీతారామరావుగారిది రూఢ్యర్థం కాదని బుకాయించారు!

ఆ ప్రతిఘంటువువంటి ప్రామాణిక నిఘంటువులో ఈ శబ్దం ఈ అర్థంతో కనిపిస్తున్నది. ప్రామాణికమైన ఆ ప్రతిఘంటువులో ప్రవేశించి వస్తు ఉంది రూఢ్యర్థం కాకపోవడం మెల్లగా! ఉనికి బుకాయించిన మాత్రాస నిఘంటువులో కల్పించ రూఢ్యర్థం కూడా ఎగిరిపోతుందా?

ఇక విశేషక శబ్దం మాట. ఈ శబ్దానికి మకరి కాపత్రమనే అర్థంకూడా ఉన్నదని ఆ ప్రతిఘంటువులో పోదావారటంగా, స్పష్టంగా వ్రాసిఉంది. ఈ విషయం శ్రీ కుర్రగిగారు కూడా వ్రాశారు. శ్రీ సీతారామరావుగారు రెండు పదానికి రెన్నుగా అర్థం తెలియనవును ఒకపాటి నిఘంటువు కనిపించిన పాపాన్నేనా పోలేదు. పైగా పాపం అత్యాయంగా అశ్వభూషణికూడా చూపిపేయ!

ఈ మాత్రం ప్రాథమికమైన సంస్కృతాంధ్ర శబ్దజ్ఞానంలేని ప్రభువులకొందరు ఆధునిక కావ్యవిమర్శకు పూనుకోవడము, నుజానుజ నిర్దేశాలు కావడము ఈ దేశంలో జరిగే విచిత్రాల్లో ఒక విచిత్రం! వీరింతటితో ఉరుకోరు. ఏదో పాతక్రమమనీ, అర్థక్రమమనీ పొంగామాచేసి, మన్యమన్య అర్థ కుసిగా చెడుపురున్న అలంకార కావ్యప్రశ్నోకా లుదాహరిస్తూ పాఠకులను హడలగొట్టేస్తూ ఉంటారు.

అసలు ఈ శబ్దాలంకార దోషాలు చాలా మందిలో ఉంటున్నాయనీ ఇది అంతగా లోభుగారేడవనక్కరలేదనీ శ్రీ సీతారామరావుగారే ఆన్నారు కాబట్టి ఈ విషయం ఇంతటితో విడిచిపెట్టేస్తాను.

అసలు గట్టిచిక్క ఇంకొకటిఉంది. పామాన్యంగా నవలలు, వాటకాలు, కథలు విమర్శించడం దారిచేరు. కావ్యవిమర్శన దారి చేరు. దీనికే నైతిత్వము, సాంధేత్యము, సహృదయ దృష్టి, తారతమ్యపరిజ్ఞానము మొదలైనవి ఇంకా ఎక్కువగా ఉండాలి.

కవిత్యం అనేక మార్గాల్లో అనేకమైన అంతరాలలో వరుస్తూంటుంది. కొందరు లలితాక్షర విన్యాసం చేస్తారు. మరికొందరు కొంచెం కఠినపడబంధంతోను, మరీద్ద సమాస విన్యాసాలతోను, దూరాన్యాయాలతోను కావ్యరచన చేస్తూంటారు. ఒక్కొక్క కవి ప్రతిభా సంపత్తినిబట్టి కావ్య రచన ఎప్పుడూ

ఒక నూతన మార్గాన్ని పట్టి పోతుంటుంది. అయితే లలిత పద విన్యాసమార్గం ఒక్కటే కవితామార్గమని గాని, లేక కఠినపడ బంధమార్గమే పశ్యోత్తిమమనిగాని నిర్ణయించడానికి వీలేదు.

ఆ మైని కవుల జీవితాదర్శ ప్రవిధ్యాన్నిబట్టి కూడా అనేక విధాలయిన కవితా మార్గా లెర్పిస్తుంటాయి. అయితే పామాన్యంగా స్థూలవిమర్శకు అగు ఏదో ఒకే ఆదర్శము, ఒకేరకమైన మార్గంలో నడిచే కవిత్యము మాత్రం నచ్చుతాయి. మిగిలిన ఆదర్శాలుగాని, కవితామార్గాలుగాని వీరికి తెలియవు. వానీ తెలుసుకుంటామని కొంచెమైనా ప్రయత్నించూడా వెయ్యరు. రెండున్న సంపదితాభిరుచినిబట్టి ఇక మిగిలిన మార్గాలలో నడిచిన కావ్యాలన్నీ కావ్యాలే కావని — అసలు వాటి జోలికూడా పోకుండా — ముందుగానే ఒక నిర్ణయానికి వచ్చేస్తారు. ఆపైన ఆవిధమైన కావ్యాలు చదివడం ప్రారంభించేసరికి వారికి అందులో అన్నీ అసంవిద్యా లే గోచరిస్తూంటాయి. మొత్తంనూద కావ్యభోగణిమీదే ప్రయత్నం కలిగినవన్న

మధనకామేశ్వరవేష్యం

ఇది రక్తవృద్ధినిచేయు విలువ గల వస్తువులచే తయారు చేయబడినది. మేహములు, నిక్కాక విస్ఫుత్తున, శుక్లవర్ణము, అతిమాత్రము మొదలగు వాటిని ఖండించి, మంచి బలమును వీర్యవతుత్వమును కలిగించుటలో అద్భుతమయినది. అనేక షర్తిశీకల్లు గలవు. 2 డబ్బీలు చాలును.

20 తులముల డబ్బీ రు. 2/-

పోస్టేజీ ప్రత్యేకము

పి. సి. ఎ. ఆండ్ కంపెని

ఆయుర్వేదపదజము

పె రి జే పి, (నెల్లూరు జిల్లా)

దీక్ష అందులో రోహు కుష్మంతిష్ఠులుగా కనబడడంలో ఆశ్చర్యం ఏమి ఉంది?

విమర్శకుల పూనుకునే ముందు ప్రతి విమర్శకుడు తన అభిరుచి పరిమితి, తా నవలించే విమర్శాదర్శంలో గల అవధులు, గుణదోషాలు అవగాహన చేసుకుని మరీ విమర్శనకు దిగాలి. ఆధునిక యుగంలో ఇది మరి అవసరం. లేకపోతే ఆశ్చర్యవంచన, ఆ ప్రతి పరవంచన కలిసి వెరసి ఉభయవంచనలుగా పరిణమిస్తాయి!

సౌందరనంద విమర్శనలోనే కాక శ్రీ సీతారామారావుగారి విమర్శన లన్నింటిలోను ఈ లోపం గట్టిగా కనిపిస్తుంది.

అలంకారశాస్త్రం పేరెత్తి ఆ ప్రతి అన్న పుంజుగా రసవిరోధమో ఏదో వచ్చిపడిందని చెప్పి కల్పాంకాలంకారాల గుణదోషాలు పట్టుకోవడమే విమర్శనమనే అభిప్రాయం ఒకటి నేటికాలంలో ఏర్పడినట్లుంది. విమర్శనకూడా కౌవ్యంవలెగా పుజవార్యకమైనదిగా ఉండాలి. అన్నపమైన ప్రాచీనాలంకార శాస్త్రమూర్తిమే కాకుండా ఏదైనా ఒకమార్గం ఏర్పరుచుకుని, ఆ మార్గానికి అవధులుకూడా ముందే నిర్ణయించుకుని విమర్శనచేసి పాఠకులలో మారనమైన కౌవ్యదృష్టి, అభిరుచి కలిగించవచ్చును. ఏ విమర్శనమైనా పాఠకలోకంచేత తల బాపించగలిగినపుడే దానికి పార్థకత ఏర్పడుతుంది. అంతేగాక, కేవలం ఆహంభావ పూరితమైన కుమ్మరాదోషవాదాలలో కౌవ్యరహస్యం ఎన్నటికీ బయలుపడదు.

పాఠక్రమం—అర్థక్రమం.

శ్రీ సీతారామారావుగారు కేవలం కుమ్మరార్థిక దృష్టితోనే సౌందరనందంలోని పద్యాలు అవగాహన చేసుకున్నారు. అంతేగాని కౌవ్య పరికిలనలో సముచితమైన స్వాదుభావయిత్రీ దృష్టి వీరి కలవడలేదు.

ఈ కేవల తార్కికదృష్టితో వీరు, సామాన్యంగా సహృదయదృష్టితో చూసినపుడు సులభంగా అవగాహన అయ్యే స్థలాల్లోకూడా ఏదో రోపం వచ్చిపడిందని ఎత్తిచూపించారు. ఈ క్షిణిలో వీ రెత్తిచూపించిన రోహు కన్నింటికీ శ్రీ సురభిగారు చాలా సముచితమైన సమాధానాలిచ్చారు. అయితే

ఈ విషయంలో వీ రిద్దరి వాదోపవాదాలు పరిశీలిస్తే— కేవలం రివ్యూలు పట్టుకోవాలనే అభినివేశంతో శ్రీ సీతారామారావుగారు ప్రయత్నించినట్లు కనబడి పోతున్నది. శ్రీ సురభిగారికి శ్రీ సీతారామారావుగారన్న రోహులన్ని సుజ్ఞాలుగా నిరూపించాలని ప్రయత్నించినట్లు కనిపిస్తున్నది.

నిజానికి శ్రీ సీతారామారావుగారు చూపించిన ఒకటి రెండు రోహులు రోహులుగా అంగీకరించడమే వ్యాఖ్యమనుకుంటాను. ఉదాహరణకు వీరు వ్రాసిన ‘సౌందరణ మహాబ్లిమగ్న మగు మానవకోటిపయిన్ కృపా యుతుల్’ అన్న చోట కృపాయుతుల్ అనే రూపకం పనికి లేదనడమే వ్యాఖ్య.

‘ధివనిదాళు సంతాపముల్ పరిహారించు

సత్యకాంతి దయాది విర్లదులు పాడము

నీ విహార మహాహర్యమెక్కి యిటుల

కంట నీర్యట్ట దగను నీవంటి వాడు’

అన్న పద్యంలో మాత్రం ‘కంట నీర్యట్టదగను నీవంటివాడు’ అన్నదానికి కేవలం వాచ్యార్థం తీసుకోకుండా ‘దుఃఖించ కూడదు’ అనే అర్థంతీసుకుంటే ఇందులో వచ్చే పెద్ద విడ్డూరమేమీలేదు. ఒక వేళ వాచ్యంగా తీసుకున్నా అంత వైశిష్ట్య మేమీ కనబడదు.

ఈ విషయంలో శ్రీ సురభిగారు వ్రాసిన సమర్థన పనికినే ఉన్నది. ఇలాంటి పల్లవివిషయాలలో ఈ విమర్శకు రిద్దరు అవలంబించిన వైఖరి ప్రదర్శించడానికి చేసే ఉదాహరణ లిచ్చాను. నిజానికి శ్రీ సురభిగారు సౌందరనందంమీద ఉండే అపొఖ్యతవల్ల చిన్న చిన్న పల్లవి లోపాలుకూడా అధికమించి ఈ కౌవ్యం ఆస్వాదించగలిగారని తోస్తున్నది. సీతారామారావుగారు తా నవలించించిన వైఖరినిబట్టి సామాన్య సహృదయుల దృష్టితోనైనా ఈ కౌవ్యం అవగాహన చేసుకోలేకపోయారని స్పష్టపడుతున్నది.

శ్రీ సీతారామారావుగారు చూపించిన మిగిలిన అలంకార రోహులు, జౌచిత్య రోహులు ఈ వైఖరితో చేసినవే. శ్రీ సురభిగారు వీరు చూపించిన వాటి కన్నిటికీ సముచితమైన సమాధానా లిచ్చారు. అందుచేత నేనా ప్రమేయం విడిచిపెట్టి వీరున్నాను. వాళ్ళు

యంలో కావ్యం అంతరువు నిర్ణయించబడినవ్య
దీ విధమైన విమర్శవల్ల ప్రయోజన మేమిలేదు.

కేవల యథార్థ ప్రదర్శనవృత్తితో చేసిన ఈ
విమర్శ అంతా విమర్శకులు సహృదయవృత్తితో
అవగాహన చేసుకోగలరని ఆశిస్తున్నాను.

ఎంత తీసివేసినా సాంఘికపదం అధునాతన
కథాకావ్యాలలో ఒక అత్యుత్తమ కావ్యమని విజ్ఞులైన
విమర్శకులందరూ అంగీకరిస్తారని అనుకుంటాను. ఈ
కావ్యంలో ఆత్మోత్పర్యకరమైన సుదూర భవేకం
ఉన్నాయి. ఇది రచించిన కవులెందరు. అయినా దీనిలో
'ఇది ఒక్కటే కాకారా!' అన్నంత సంక్లిష్టత ఏర్ప
డింది. వృత్తరచనలో ఒక విచిత్రమైన ప్రాచీనాధు
నాతనకైతీ సమన్వయం కనిపిస్తుంది. ఇది ఇంత
స్వచ్ఛమైన మరీ ఏ ఇతర రాధునాతన కావ్యంలోను
జరగలేదు.

ఏమి ఎత్తుకున్న కథ, తిన్నిర్వహణము అధు
నాతన జీవితానికి సంబంధించినవి. అందుచేతనే దీని
కోక వ్యంగ్యపూర్వకమైన అధునాతన జీవిత సమ
న్వయం ఏర్పడ్డది. ఒక ప్రాచీన కథ అవలంబించి
దానికోక విమూలన వ్యాఖ్యానం కల్పించడంలో
వైరుధ్యమేమిలేదు. వ్యాసుని శాకుంతల పాశ్చాత్యం

తీసుకుని కాలిదాసాక మాతన దృశ్యసంహిత గూతకం
రచించుకున్నాడు. మన వాచ్యయాజ్ఞో ఇలాంటి ఉదా
హరణా లెన్నైనా ఇవ్వవచ్చును. తననలోను, రస
నిర్వహణలోను, కథలోను, ఈ కావ్యం మాతన
మైన మార్గం అవలంబించినా, బాతీయమైన సాంప్ర
దాయకత నెవకుండా సంగ్రహించుకుంటూ నవ్యతకు
సాంప్రదాయితకు ఒక మనోహరమైన అర్ధనాటిక్యర
మా ర్తినా వెలిసింది!

ఇలాగ ఈ కావ్యసూతా భేకరువుపెట్టడంకంటె
'అద్యుతవాంఛ కవిత్వ నిర్మితమైన శత్రుశత్రు
సంకటకాస్త్రీ' వంటి విద్యుత్కలులు చేసిన ప్రతిస్తీ
ఒక్కటి ఇక్కడ ఉదాహరిస్తే చాలననుకుంటాను.
ఇది శత్రుశత్రుకవి సాంఘికపద కృతి స్వీకరణపద
ర్థంలో వచ్చించిన కృతి స్వీకరణలోనివద్యము.

'కృతిని వినుదు చేయింపంగ' నని

మమ్మేలేని ప్రక్రియ 'స

త్కృతి నూ క్లిష్ట లాపంగ మగుదు'

వలం చీ పద్యమన మూపుఁ, న

ప్రతిమ ప్రజ్ఞలు పత్కి దీశ్వరులు

'విద్యాంస్తుప్త'యన్ వాక్యమున్

స్మృతి కెక్కించుక మమ్ము మెత్తుకు కనున్

వి మూర్తి కన్గిందుమన్.

గ్రంథవిమర్శనము

కాటమరాజు కథ

కర్త : గంగుల వినయోల్లయ, సంపాదకులు :
కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి. ప్రకాశకులు
గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్ లైబరరీ.
మద్రాసు. వెల : అయిదురూపాయలు.

ఈ గ్రంథం పరిష్కరించి ముద్రించడానికి
సిద్ధంగా తయారుచేసినవారు కీర్తిశేఖరులు వేటూరి
ప్రభాకర శాస్త్రిగారు. అయితే గ్రంథముద్రణం
కాకుండానే వారు దివంగతులయినందువల్ల ప్రాచ్య
తాళపత్ర గంథాలయంవారి భారం శ్రీమల్లపల్లి సోమ
శేఖర శర్మగారికి అప్పగించారు. వారి గ్రంథానికొక
విస్తృత పీఠిక రచించారు.

శ్రీమల్లపల్లి సోమశేఖర శర్మగారి గ్రంథ
పీఠికలో గ్రంథకాల నిర్ణయాన్ని సూచించి విపులంగా
చర్చించి, ఈ నిర్ణయంలో బయలుదేరే క్లిష్టసమస్య
లన్నీ విపులంగా వివరించి వ్రాశారు.

పీఠికా కర్తలు పీఠికలో సూచించినట్లే
గ్రంథ క్రీస్తుశకం 17వ శతాబ్ది అంతిమ
భాగంలో వ్రాసినదని నిశ్చయించవచ్చును. కథా
రచయిత కథన దిలక కాళానికి చాలా అర్వా
చినుడై ఉండవలసివల్ల వంశకథలు కీకథ అంట
గట్టిపట్టు కనిపిస్తుంది. ప్రసిద్ధుడైన తిక్కన నెల్లూరి
చోళుల సేనానాయకుడు. అయితే పల్లవ వంశం
లోను చోళవంశంలోను, కూడా వల్ల సిద్ధినాయకు
లందరినీవల్ల ఈ సమస్య మరి క్లిష్టమయి పోయింది.

పోనీ గ్రంథంలో ఇచ్చిన యుద్ధకాలాన్నిబట్టి
ఈ యుద్ధకాలం నిర్ణయిద్దామని అంటే అది ఒక పెద్ద
చిక్కుగానే తయారైంది. మొత్తంమీద యుద్ధకాలా
నికి, నల్లసిద్ధికి, ఖడ్గతిక్కనకు సరియైన చారిత్రక
సమన్వయం కుదిరకపోవడంవల్ల పీఠికా కర్తలు

సూచించి నట్టిది ప్రస్తుతానికొక చారిత్రకసమస్య
గానే విడిచివెయ్యడం వ్యాయోగం.

పీఠికా కర్తలు ప్రస్తుతానికి లభించిన చారిత్రక
విషయాలనుబట్టి నిర్వచనము సమన్వయం పాఠ
కుల యెదుటపెట్టి ఆ సమన్వయ స్వరూప స్వభా
వాలు చక్కగా విశదపరిచారు. నిజానికి అప్పట్లోగా
తెలిసిన విషయాలనుబట్టి ఏవేవో అధూత కల్పన
లతో కూడిన నిర్ణయాలు వెయ్యడంకంటే శాస్త్రియ
దృక్పథంతో ఉన్న సమన్వయముపట్టుగానే విమర్శిం
చడం వ్యాయోగం. ప్రశస్తిగా రచించబడిన సుదృ
ఢ కృతం వాఙ్మయ చరిత్ర విమర్శకులందరికీ కరో
ధార్యమైనది.

ఈ గ్రంథరచనమంతా మంచరి ద్విపదలో నడి
చింది. అయితే పామరజనుల శోభలోపడి కొంత
వరకడి స్వస్వరూపం కోలుపోయింది. అనేక పాదాల
లో చంపస్సు సరిగా ఉండకపోవడాని కిదీ
కారణం. అట్లాగే గేయభాషలో కూడా ఎన్నో
వ్యావహారిక భాషా పదాలు, ఆ పదాల వ్యావహారిక
చార్పరణలు దొర్లాయి.

కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పదాలన్నీ
యథామూలంగానే ఉంచినవేయడంవల్ల
అనాటి జానపదగేయ స్వరూప స్వభావాలు చక్కగా
అవగాహన చేసుకోవడానికి పిలుకలిగింది.

ఈ గ్రంథానికి పాఠాంతర స్వరూపంలోఉన్న
భట్టు రాయబారము, కోటపాటి తాటివృక్షము తెచ్చే
కథ, ఎల్లగడ్డపాటి పోట్లాట అనే మూడు అనుబం
ధాలు చేర్చడంవల్ల దీనికొక చక్కని పరిపూ
ర్ణత వచ్చింది.

ఇది మన జానపదగేయ వాఙ్మయంలో ప్రము
ఖంగా పేర్కొనవలసిన గ్రంథం. అనాటి భాషా
స్వభావావగాహనకీ గాక అనాడుప్రచారంలోఉన్న

కొన్ని సాంఘికవాదులు తెలుసుకోడానికి కూడా ఇది చాలా సహాయకారికా గలదు.

కాటమరాజు కథలోని ఈ క్రింది ఉదాహరణలనుబట్టి ఈ గ్రంథంతో గ్రహించవచ్చును. ఇది వీరన్న యుద్ధానికిపోతూ మనస్సుకు ధైర్యం చెప్పుకునే ఘట్టం.

‘యముని సన్నిధికి జీవాత్మ! యేగకుమి!
పరమాత్మతో నైక్య పవిత్ర మనస!
వీరుల బాహుని విరుగకే మనస!
మేరువుకంటెను మించువు గాని
పగతుర బాహుని పారకు! మనస!
తెనువతో కోమంబు దీర్చువు గాని
యవరకే మో సుండె యాయుధము జూచి!
యొక్కసుండై పగర మడిగింతు గాని
నెదరకే మో మనస! పెల్లు మోతలకు
మోతలకు నెదురెక్కి మోగవలెగాని
పొరలకే మో ప్రాణి! పోర్పలము నూచి
జడియక కల్లుగా జంపుదు గాని
పగర గని మో కత్తి పదమ దీయకుమి
మదగజంబుల బరిమార్చువు గాని!’

సంపాదకు లీ గ్రంథంలో కాటమరాజు కథాభాగా లభివర్తించే ప్రాచీనచిత్రాలు కొన్ని చేర్చి గ్రంథం సర్వాంగసుందరంగా ముద్రించారు. జానపద ద్వీపద వాఙ్మయాభిమానులందరికీ ఇది ఆవశ్యకపత్రమైన గ్రంథం.

గాలి మడలు

[రూపకం]

అనితెట్టి నుబ్బారావు, ప్రకాశకులు చేరికవితా మండలి, విజయవాడ 2. వెల : రూపాయి పావలా.

ఈ నాటకరచన ఒక కొత్త పంథా ఆవలంబించింది. దీనిలో పాత్రలు, ప్రేక్షకులు ఒక రొకరితో సంభాషించుకుంటారు. దీనివల్ల రూపక శిల్పంలో వచ్చిన పెద్ద మార్పుమీ తేరుగాని ఒకరివరు ప్రేక్షకులు కూడా పాత్రలుగా మారిపోయేసరికి తటాలున ఆ ప్రత్యేక ఘట్టంలో ఒక కొత్త దృశ్యం

ఏర్పడుతుంది. ఇలాంటి పద్ధతి ఒకటిరెండు పాశ్చాత్య రూపకాల్లో ఇంతకు పూర్వమే ప్రవేశపెట్టారు. ఇది ఈ రూపకంలో కొత్తగా తెలుగు నాటకరంగంలో ప్రవేశించినదని చెప్పవచ్చును.

నిరాశాపూరితమైన మాణిక్యాలరావ నే బాంకు గుమాస్తా జీవితంతో ఈ రూపకం ప్రారంభిస్తుంది. తరవాత మూడు అంకాలలో అతడు తాను పనిచేసే బాంకులోనించి భనం అవహరించి భాగ్యభోగాలతో కులమాకే జీవితం అనుభవిస్తూన్నట్లు కలగంటూంటాడు. అలా గనుభవిస్తూన్నట్లు అతనికి అనేక మైన భీతి దృశ్యాలుకూడా కనబడుతూంటాయి. నాటకం చివర మళ్ళీ మాణిక్యాలరావు వాస్తవ జీవితానికి సంబంధించిన ఒక దృశ్యం వస్తుంది. దానితో రూపకం ముగిసిపోతుంది.

[ఫ్రాయిడ్ ప్రతిపాదించిన ఆవ్యక్త మనస్సిద్ధాంతం ఆధారంగా తీసుకుని క్రి ముబ్బారావుగా రిరూపకం రచించారని విమర్శకు లొకరు వ్రాశారు. రచయిత దీనిలో మధ్యతరగతి జనం అనుభవించే యాతనలు,

జీవా అదేమిటామాట!

సంతానం కుల్లి కృషిస్తూ ఉంటే
తల్లికి క్షోభకాదూ?
భారతీ - భారతాంబ తన
కుష్టు, బొల్లి సంతానం
కోసం ఎంతని దిచారీస్తుఉందో?

ఇదుగోమా కి సంవత్సరముల
అనుభవంతో ఇస్తుఉన్న అభయం
మాకు నేడే వ్రాయండి

రెడ్డి అండ్ కో.,
గోపాలపురం. (ప్రా.గో.జి)

వారి అంతర్మతః ప్రకృతులు, వాస్తవిక జీవితానికి మానసిక జీవితానికి మధ్య కలిగే సంఘర్షణలు విస్తృతంగా చిత్రించారు. విజానికి దీనిలో ప్రాయశ్చిత్త సిద్ధాంతమేదో ఉన్నదనడంకంటే, స్వప్నజీవితానికి, వాస్తవిక జీవితానికి గల వైరుధ్య ప్రదర్శనమే దీని ప్రధానలక్ష్యమని అంత లోతుగా ప్రాయశ్చిత్త సిద్ధాంతమేదీ దీనిలో లేదని చెప్పడం వ్యాయ్యం.

ఏదైనా కేవలం సిద్ధాంతాల ప్రదర్శనం ఈ రూపకలక్ష్యం కానేకాదు. మన సమాజంలోకలిగే వివిధమైన సంఘ విద్రోహశక్తుల కన్నీటికి అన్యాయమైన నేటి మన సాంఘికవ్యవస్థే కారణమని ఈ రూపకం మాడ్చుకుంటున్నది.

రచయిత తలపెట్టిన ఈ లక్ష్యం ఈ నాటకం వల్ల స్పష్టంగా స్ఫురిస్తున్నది.

దీనిలో పాత్రల కంటేగా సజీవత రాలేదుగాని మొత్తంమీద రూపక లక్ష్యనిర్దిష్ట కౌశలసినంత కదలిక మాత్రం పిటిలో కనిపిస్తున్నది.

సంభాషణలు, రంగ విధజనం, కథాగమనం మొదలైనవి రచయిత రూపక నిర్మాణశక్తికి తార్కాణాలుగా ఉన్నాయి.

ఆధునికాంధ్ర రంగాభిమానులందరు ఇది తప్పక పరిచయపరిచిన రూపకం.

వ త్స రా జు

శ్రీమతి స్థానాపతి రుక్మిణమ్మ. ప్రకులకు : కవితాసమితి. విశాఖపట్టణము. వెల : రూపాయి పావలా.

ఇది భామకు రచించిన ప్రతిజ్ఞా యోగంధ రాయణ నాటకానికి స్వేచ్ఛానువాదమని కవయిత్రి పీఠికలో తెలియజేస్తున్నారు. కవకనే వీరు దీనికి ప్రత్యేకంగా వర్ణరాజుని పేరుపెట్టారని వ్రాస్తున్నది.

దీనికి వత్సరాజుని వేరే నామకరణం చెయ్యడానికి కౌశలసినిం త స్వకపోల కల్పనగాని, లేక ప్రతిజ్ఞా యోగంధరాయణమని అనువాదానికి కౌశలసిన యథామూలంగాని రాలేదు. అనువాదం యథామూలంగా చేసినప్పుడది తెలుగు పాఠకులకు మూల రచయిత శక్తి ప్రస్ఫుటం చేస్తుంది. కేవలం యూరిం అలంబనగా తీసుకుని రచించిన స్వీయ రచనగాని దీనివల్ల కలిగే ఉపయోగం మృగ్యం.

రచయిత శక్తి వెల్లడిస్తుంది. అందుచేత అనువాదమే లీ రెండుమార్గాల్లోను ఏదో ఒక మార్గం అవలంబించడం సుకరము.

రచయిత్రి సంస్కృత నాటకంలోని కవనాలకు, కొన్ని కొన్ని స్లోకాలకు చక్కని అనువాదాలు రచించారు. ఈ క్రింది వృత్తాలు వీరి రచనాశైలికి తగిన ఉదాహరణాలు. ఇది ఈ నాటకంలో ద్వితీయాంకంలో మహావీనుజ్జి వర్ణించే పద్యం

“నీలతృణాంకుర ప్రి మిత
నీలమణి రమణీయ కోలితా
బాలము, పీవగోన్నత
భుజవ్యయ హేమమయాంగ దమ్ములన
గ్రాలగ వచ్చు నిద్ర
ఘనకంచన తాళవనమ్మునుండియు
చేర్చితి తెల్లునుండి
చనురెంచు చుదావను మాడ్చిని త్రినివ.”

యోగంధరాయణుని యుద్ధాంగత వర్ణించే ఈ క్రింది పద్యం వీరి సమాస పటిష్ఠమైన శైలికి తార్కాణంగా తీసుకో వచ్చును.

“సాదుల సైంధవమ్ములను
సామజకోటుల మావణీల యో
ధాదుల జంపి భీకర సహస్ర
శతాధికసేన జొచ్చి, తా
నాది గరింద్రదంత ముసలాహత
భగ్న భుజమ్యుతాస్త్రై
పాదము దీయకేను
పరిపంఘులవిూది కుడగ్ర వృత్తిమై.”

మదాలసీయము

[రూపకము]

త్రిపాఠి వెంకటాశ్రీ. ప్రకులకు : మేనేజరు రాజగోపాల్ వైద్యాలయము, లింగాంవలన. కొత్తపల్లి బ్రాంచి పోస్టు, వయా టెక్నాలి. శ్రీకాకుళంజిల్లా. వెల తెలియదు.

ఇది మార్కండేయ పురాణ ప్రసిద్ధమయిన ఋతధ్వజుని ఉపాఖ్యానం తీసుకుని వ్రాసిన నాటకం.

రచయిత దీనిలో తెనుగు నాటకాల్లోలేని కొత్త పద్ధతి ఒకటి ప్రవేశపెట్టి, నాంది అంతా సంస్కృత భాషలో రచించారు. ఇది కేవలం పాండిత్య ప్రకటనకే ఉపయోగిస్తుంది. ప్రేక్షకులకుగాని, పాఠకులకుగాని ఉపయోగం మృగ్యం.

ఈ నాటకంలోని సంభాషణలు సలక్షణమైన గ్రాంథిక భాషలో వదుస్తున్నాయి. అయితే ఇవి చాలాచోట్ల సుదీర్ఘంగా ఉండడంవల్ల రూపక గమనం వీటివల్ల వుంటుపడిపోతున్నది.

మొత్తంమీద ఈ నాటకానికి ప్రదర్శనయోగ్యమైన రూపకానికి కావలసిన సుదూర తక్కువగా ఉన్నాయి.

రూపకంలో చాలాచోట్ల వాడిన పద్యాలు మాత్రం చక్కని సాంప్రదాయక శైలిలో వడిచి పోతూ, వీరి సాంప్రదాయక కవిత్య శక్తికి, పాండిత్యానికి తార్కాణాలుగా ఉన్నాయి. ఈ క్రింది నీపపద్యం వీరి, పద్యరచనాశక్తికి తార్కాణంగా తీసుకోవచ్చును. ఇది ద్వితీయాంకంలో మదాలసా వర్ణన పరమైన నీపము.

"అజాను దీర్ఘమై యంజనస్మిగ్ధమై
యలరారునల శోకాభిరోధ,
దరహాసయు క్తమై తారాధిపాధమై
కర మొప్పుచున్న ముఖంబుతోడ
శ్రీభలకుల్యమై చి త్తజావాసమై
యొప్పుచుండిన మంచయుగముతోడ
గాంధీకలాపమై ఘనమార్గనిధిమునై
తనరాయనట్టి మగ్ధంబుతోడ
భామినీ రత్న మాయన పరిభవల్లి
కౌకతాళియుముగనాడు కంటబడిన
ఈ సరోజాక్షి నిటవీడి యెట్లులేమ
చవగజాలు దు నరయగా సర్వభిఘట."

నవ్వని పువ్వు

సి. వారాయణరెడ్డి. ప్రకాశకులు రాజశ్రీ సాహిత్య కళాపీఠము. జనరల్ బజారు. సికింద్రాబాదు. వల 10 అణాలు.

ఇది నవ్వనిపువ్వు, వలపురేడు, దగ్గకాంతి, భిన్న వ్యరాలు అనే నాలుగు నేయనాటికల సంపుటి.

జేవలం నేయనాటికలు వ్రాసేవారి రోజుల్లో చాలా స్వల్పంగా ఉన్నాయి. పెద్దలలో శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారి విధమైన నేయనాటికారచనకు ఒరవడి పెట్టారు.

శ్రీ సి. వారాయణరెడ్డిగారు వ్రాసిన నాటిక లన్ని ఎక్కువగా రేడియో ప్రసారం మనస్సులో పెట్టుకొని వ్రాసినట్లు కనిపిస్తున్నాయి.

వీటిలో నవ్వనిపువ్వులోను, వలపురేడులోను వ్రాసిన గేయాలు మిగిలిన రెండు నాటికలలోను రచించిన గేయాలన్నీ బాగున్నాయి. వలపురేడు లోని ఈ క్రింది గేయాన్ని బట్టి వీరి నేయనైఖరి గ్రహించుకోవచ్చును.

"దినరాజు పశ్చిమ
ముగ్ధున సామృసిలిపోయె
దెసలన్ని నాదూపు
కోసల బండ్లీలయె
మృదుల వాయుపథాల
కడిలిపోయెనేర
చారికావాళుండు
రానికారణమేమొ!"

గ్రంథ స్వీకృతి

జీవవికాసం

జేమరాజు భానుమూర్తి. ప్రకాశకులు, సంపుటి వికేతనము. వ్రాదిరాబాద్. వల ఒక రూపాయి.

శ్రీ జేమరాజు భానుమూర్తిగారి చిన్న పుస్తకంలో జీవవికాసం, సృష్టిక్రమం, తేంద్రుల పాత్ర ప్రణయం పరివారం, బ్రతుకు తెరువు, పువసృష్టి ఆశీర్వాదలకింద జీవకాస్తానీనికి సంబంధించిన విషయాలన్నీ అందరికీ అర్థమయ్యే శేట తెలుగుశైలిలో వివరించారు. పుస్తకం క్షణాచిత్రాది విశేషముతో అకర్షణీయంగా ఉన్నది.

రైలు కథ

శ్రీ జేమరాజు భానుమూర్తి. ప్రథమకవితాతయ విజ్ఞానమందిరము. రాయపేట, మదరాసు.

శ్రీ భానుమూర్తిగారి రిండులో రైళ్ళను సురించిన వివరాలన్నీ సంగ్రహంగా ఇచ్చారు.

ఇందులో ఇచ్చిన ఆంధ్రదేశపు రైలుమార్గాల పటం పాఠకులకు బాగా ఉపయోగకారి కాగలదు.